

Ф $\frac{I}{T-281p}$

№ 18

БІБЛІОТЕКА
ТОВАРИСТВА
ІМЕНІ
ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ.

36000 / XVIII

ВЕНКОЛО ГЛУВІНУ

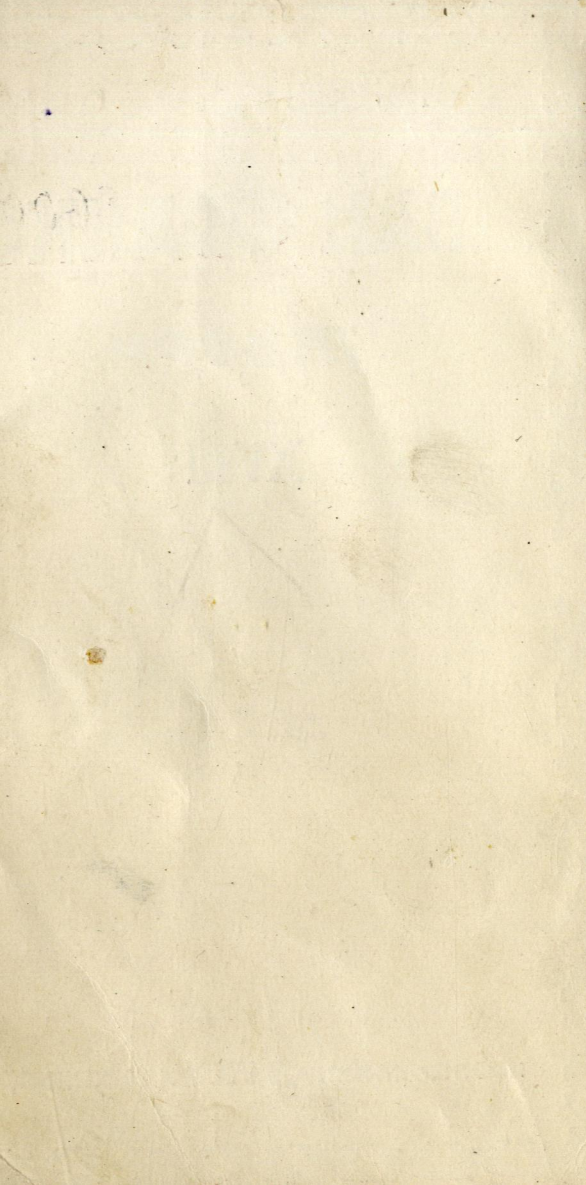

36000 / XVIII.
ІВАН ФРАНКО

ТВОРИ

XVIII

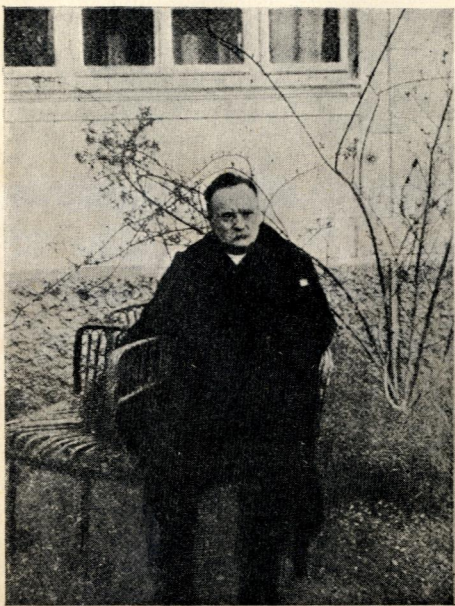
КООПЕРАТИВНЕ „РУХ“ ВИДАВНИЦТВО

~~36000~~ / XVIII

Львівська Філія
Бібліотеки АН УРСР

ІВАН ФРАНКО

З фотографії підчас побуту в Льоврані
на весні 1909 року.

ІВАН ФРАНКО

ТВОРИ

т. XVIII

Ф/І
Т-281/8
КООПЕРАТИВНЕ РУХ ВИДАВНИЦТВО

23357/18-1

ІВАН ФРАНКО

ІЗ ЛІТЕРАТУРНОЇ СПАДЩИНИ

КН. 1

~~36300~~

КООПЕРАТИВНЕ РУХ ВИДАВНИЦТВО

Бібліографічний опис цього видання
вміщено в «Літопису Українського
Друку», «Картковому репертуарі» та
інших покажчиках Української Книж-
кової Палати.

ПІДГОТОВЛЕНО ДО ДРУКУ
І НАДРУКОВАНО
КООПЕРАТИВНИМ
ВИД-ВОМ
РУХ

Львівська, Філія
ВІСЕСЕДІА УРСР

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ 11-31720

П Р О З А

НА ВЕРШКУ

Кілька хвиль з життя людей
„нічого не заробивших“

I

Одного зимового вечора дуже шумно й весело було в одній світлиці краківського . . . , що вважається найпоряднішою гостиницею того славного й ясного колись, а тепер геть-геть притемненого міста. Світлиця була обширна й ярко освітлена. Воскована підлога, хороші меблі—все те купалося в тій заливі штучного світла, і чулося тут немов у себе дома. Важкі фотелі стояли твердо й гордо на своїх грубих, коротеньких лабах¹; софи під дзеркалами немов зідхали глибоко час від часу, запрошуючи до супочинку в своїх м'яких обняттях. Перед ними маленькі столики та плетені крісла по-примощувались знехотя, мов веселі, построєні² діти, слухаючи ніжного балакання товстих, добродушних бабусь.

Але на середині обширної світлиці,—аж там зосередилось усе життя, увесь рух, увесь блеск. Довкола широкого, накритого стола сиділо товариство людей—молодих, веселих, голосних, повбираних: троє мужчин та дві жінчини. Видно, вже було по вечері, бо стіл був заставлений

¹ Лаба—нога, лапа.

² Построєний—приодягнений гарно.

тільки різного рода винами, лікерами та купами закусок—усякого солодкого печива. Товариство й не займається вже „горловою справою“,—бесіди, жарти, дотепи, тости та пісні пересипаються одні з другими, чередуються та мішаються чим раз живіше, оскільки вино чим раз сильніше починає грати та палати в молодих головах.

— Най живе свобода!—почав один з молодих мужчин, здоровий, плечистий, з широким лицем, крепкими вилицями, котячими очима, вставши з крісла й піднявши догори лямпку¹ з вином,—най живе свобода, молода, широка, безгранична. Свобода від шкільної лави й усіх тих проклятих параграфів, котрі набиваються в голову тільки на те, щоб на другий день по екзамені викинути їх пріч з голови. Свобода від вітцівської ласки і ще незноснішої вітцівської волі, котра хотіла би вести нас тою самою дорогою, котрою ходили старі, аж зайшли в непроходимі багна. Свобода від усякої грижі, і жури, і турбації.

— Ну, розуміється, і від усякого труду, поїдаючого силу, від усякої праці, від усякої мислі, поїдаючої мозок, та ж так, Simon, правда?—обізвався насупротив бесідника іронічний голос.

— Розуміється, що так,—відповів задуфало² Simon.—Коли свобода, то вже повна, безгранична свобода!—крикнув він трохи хриплим від перепиття голосом, і спорожнив свою лямпку.

Товариство закричало й собі ж: „Най живе свобода!“ Хропаві голоси мужчин змішалися з тонкими голосами дам. Вино полилось, заливаючи своїми кришталеvими струями той жар

¹ Лямпка—велика чарка, шклянка.

² Задуфало—зарозуміло.

до свободи, що нараз ні відси, ні відти проблиснув серед веселого товариства.

— А ти, Ежен, на другий раз не переривай мені, як я хочу що говорити перед товариством,—сказав попередній бесідник, опершися о стіл і видавляючи кислий усміх на своє широке, від вина почервоніле лице.—Ти знаєш, що такі замітки мене путають, а прецінь теперішня наша прогулька повинна бути приготуванням до моєї будучої адвокатської практики.

— А ти на такий спосіб ні тепер, ні в будучій своїй адвокатській практиці дурниць не говори,—відрізав йому сімло Ежен.

— Е, дурниць, не дурниць, — відповів Сімон, дужче червоніючи,—але ти би ліпше зробив, якби прикусив свій язик за кожним разом, заким випалиш таким своїм глиняним дотепом!

З бесіди готова була зчинитися сварка, особливо при брутальній, нетерп'ячій вдачі Сімона, тож проче товариство, а особливо обі жінчини, взялися утишувати бурю.

— Сімон, кіцю, та бо ти, бачу, на правду береш жарти нашого меценаса до серця!—приговорювала невеличка блондинка, гладячи Сімона по гладко виголенім підбородку.—Не дайся висміяти, любчику! Вважай, що ми тут зовсім не за тим, щоби дивитися на бійку когутів!

— Дай мені спокій, Маню!—відказав Сімон, лагідніючи,—але ти знаєш мою погану натуру,—і не кінчаючи речення, він простяг руку поперек стола до Ежена.

— Друже, перепрашаю тебе за нечемність, не прогнівайся, дай руку!

— Ігі, ані в голові мені було гніватися!—відповів Ежен.—Я жартував, і твої слова брав

за жарт. Що ж я тому винен, як ти, наприклад, жартуєш інакше, ніж я?

Він подав руку, котрою Сімон кріпко потілював. Уже то ніхто так не вмів втишувати такі наглі п'яні вибухи Сімонового гніву, як Маня. Вона знала його натуру, а властиво знала одне чародійське слівце,—одне, а таке сильне, що кожного разу осаджувало Сімона на місці, мов зубила розбриканого коня!

— Ей, що ви тут, над пустим сваритесь, за пусте й перепрошуєтесь!—розпочав бесіду третій товариш, піднявшись з свого місця.

Це був молодець літ, може, 24,—і решта товариства не переходила, здаєсь, поза ту границю, — високий, а тонкий, з лицем дрібним і чудно хороше обрисованим, але блідим, мов стіна, так що невеличкі повні й рум'яні губи виглядали на тім блідім тлі, мов підкрашені карміном. Лице те, хоч очевидно винищене розпустою, світилось щирістю й добродушністю, котра мимоволі навівала жаль за тим гарним чоловіком на кожного, хто тільки збоку дивився на нього.

— Наповніть склянки!—говорив він далі.— Оце я вношу тост, старий, як світ, а, проте, вічно свіжий, вічно новий, як сходяче сонце: Най живе краса, молода, цвітуча, жіноча краса, котра не тільки розпалює серце мужчин, але веселить увесь світ, доповнює й завершує всю красоту природи! Най живе краса наших товаришок!

Тост прийнято з запалом. Знов попливло вино.

— Одного тільки жаль,—говорив він, сідаючи на крісло й підпираючи голову на стіл,—що так скоро в'яне краса, немов здружена вона з непостійністю.

— Ну, найшов ти чого жалувати, Жан,—сказав Ежен до нього.—Немов узявся плакати над тим, що цвіти не вічні. Конечно, вони були б вічні, або бодай довговічні, якби становили ціль сами для себе, а то вони, бач, тільки прилад для улекшення заплоднення,—заплоднення звершилось, так і цвіту не треба. Отак і з жіночою красою.

— Нівроку твоїй ученій головоньці,—промовила, крутячи губами, Маня,—чемно виражаєшся о жіночій красоті!

— Ей, що там чемність! Нам чень далі час вирости з її пут і говорити не те, що вона каже, а те, що нам хочеться, і що, по нашій думці, правда!

— Ей,-гей, пане професоре неоплачений,—крикнув між тим Сімон,—час би й тобі чим ліпшим забавити товариство. На тебе черга піднести тост.

— Правда, правда,—завторувала пискливо Маня. Жан, що все ще сидів з опертою на руці головою, підвівся і, не кажучи й слова, сягнув по вино, щоб налити свій келішок до нового тосту.

— Що я за майстер до тостів?—відказав Ежен.—Радше я заспіваю вам пісеньку.

— А тільки веселу, Ежен, веселу,—гомоніли Сімон та Маня.

— Це ще ліпше, ніж тост, Ежен!—сказав, киваючи головою, Жан.—Ти гарний співак, Ежен, нуко давай сюди пісню!

— Лиш хвилюк терпливості!—просив Ежен і, схопившись зі свого місця, почав швидкими кроками ходити по світлиці. Його гарне, хоч також клеймом розпусти та винищення націховане лице, стало поважним й серйозним, по

чолі пробігали хмари думок, очі спущені до землі, блищали живим, яріючим світлом. А тимчасом товариство ждало з повними келішками: Сімон з виразом якоїсь тупої безучастности і з почервонілим від вина лицем, Маня з усміхом цікавості на хороших устах, Жан похилений наперед і ніби задуманий. Тільки ще одна людина з товариства, друга жінщина, Таня, стояла з своїм келішком відсторінь від стола і потай усіх горючими чорними очима гляділа на Ежена, ловлячи кожний його рух, кожний вираз його лица, котре в серйозній задумі видавалось далеко кращим та живішим, ніж серед усіх тих пустих товариських бесід, серед сміху та веселости.

Але ось Ежен став при столі й затягнув веселу арію без слів. Його хороший баритон, бачилось, скакав з каменя на камінь, перебираючись через шум'ячу річку. Сімон мимовільно усміхнувся, немов ся весела музика заскоботала його нерви. Але нараз Еженів голос змінився. З легко скачучого став важким, мов широка ріка, що пливе багнистою рівниною,—після веселих трелів загув якомсь зловіщо, мов голос дзвона підчас пожегу,—і Ежен заспівав, спустивши очі та не дивлячись ні на кого з товариства:

Ой, п'ється та п'ється зелене вино,
І варом на серце пливе ми воно.
Та таки, та таки не може вгасить
Страшного пожегу, що в серці горить.

— Ежен, Ежен, ти що, сказився?—перебив Сімон, ко того морозом проймили й нута й слова тої пісні.

— То це весела пісня, Ежен,—перебила й Маня.

— Стійте, не перебивайте, — крикнув Ежен, — зараз буде й веселе. Конець усе веселіший від початку! — І він затяг далі:

Чума дооколо; нам весело! Ми,
Гей, склянка до склянки: Здоров'я чуми!
Потопа довкола; тоне ввесь народ
В ненайдів хлани на п'ятьсот локот.

Як любо в гондолі по філях гулять,
Про тих, що на дні там, не думать, не знать!
Гей, склянка до склянки! Ах, любя, позволь:
Здоров'я потопа? Здоров'я гондоль!

Мертва мовчанка залягла над усім товариством після тої пісні. Всі, крім Жана, забули й про келішки з вином, що держали в руках. Жан спорожнив свій мовчки й кивнув Еженіві, немов похваляв пісню. Аж нараз голосне хлипання перервало мовчку. Це плакала Таня. Всі ззиралися на неї, мовчали, а далі бухнули голосним сміхом.

II

— Ігій на ваші лисі голови, — крикнув Сімон. — Сей нам тут заспівав якоїсь холеричної, а тамта, ади, холерична, та в плач! Най же вас не виджу з таким товариством!

— Ба; боженька заgrimить, а богородиця в плач, — сказала Маня, передразнюючи Таніне хлипання. — Ти, Сімон, хіба не знаєш, що як межі двоїма такими голуб'ятами, як наш Ежен та й Таня, та вибухне нагло велика любов, то як одно пчихне, то друге собі ніс обтирає. Така вже безгранична симпатія серць.

— Вже то, правду кажучи, більшої симпатії... характерів я й не видав, як межі вами двоїма, — сказав ліниво Жан, позираючи то на Маню, то на Сімона.

— Що, що,—відповів Сімон, звертаючи своє широке лице до Жана,—між мною та ким?

— Та нею,—відповів спокійно Жан.

Сімон аж задрижав, і ввесь налився кров'ю.

— То за кого ж ти мене вважаєш, що ти смієш мене порівнювати...

— Не тебе, а твій характер,—поправив Жан, прижмуривши очі і насмішливо вдивляючися в Сімона, немов ждучи, що цей за комедію хоче починати. Погляд той ще дужче розлютив оп'янілого Сімона.

— Нехай і мій характер,—не то говорив, не то кричав він.—Як ти смієш мій характер порівнювати з характером якої-небудь...

— Сімон!—перебив його серйозно Ежен.—Ти забуваєш, яка була наша згода! Що це значить: „якої-небудь“? Я, яко господар, випрашаю собі подібні вираження!

Маня, що при послідніх словах Сімона зблідла була, не знати чи з устиду, чи з обурення, чи з гніву, тепер лекше відідхнула після Еженових слів. Але Сімон не унимався. Немов якийсь демон сварні та невзгоди кидав ним цього вечора на всі боки, проти всіх і кожного.

— Чорт би брав твою згоду!—крикнув він на Ежена.—Я на те не згодився, щоби мене порівнювали з першою ліпшою курвою.

— Дякую за комплімент, монсьє Сімон!—сказала силюваним усміхом Маня.—Того я при вас доробилася... н-ну, нічого казати!

Вона дула губи, збираючись заплакати, але сльози не пили якось. Видко, Сімонове слово не так то надто глибоко образило її.

— Ха-ха-ха! — реготався між тим Жан.— Ха-ха-ха! Der beste Witz weiss von sich selbst

nicht! ¹ Сімон, коханий, повтори ще раз, що ти сказав: не хочеш, щоби твій характер поїрівнювано... ах, що за почуття своєї високогідности, незап'ятнаної чесноти. Жаль тільки, Сімон, що залізний локоть дерев'яному рівний. Що ж я тому винен, що в твоїм характері є багато схожого... ну, возьмім, не лиш з характером курви, але хочби й з характером свині!

Замість відповіді Сімон хопив пляшку від вина і щосили шпурнув нею Жанові в голову; було б прийшло до каліцтва, якби Жан, звинний та еластичний, мов білиця, не був у пору відхилився набік. Пляшка гримкнула о стіну і з брязкотом розпирслася на тисячу кавалків. Усі обскочили Сімона, щоб гамувати його гнів, тільки Жан сидів спокійно і, всміхаючись, говорив далі:

— Дякую, любчику мій, за ствердження ділом того, що я йнощо сказав. Ну, що, вже громовержець успокоївся, лекше йому? Чи, може, за першим громом підуть дальші? Ну, але на серйо, Ежен, представ собі адвоката, а оцей громовержець, то адвокат, котрий на перемагаючі докази прокуратора відповів би тим, що кинув би в прокуратора каламарем? Як ти гадаєш, наш Сімон дійде коли до такого способу оборони?

— Дай спокій, Жан,—сказала Маня,—пощо ти своїми насмішками доводиш його до лютости? Видиш, що вогонь: ти на нього дуни, а він тсбі в лице бухне.

Сімон тимчасом, виливши в так брутальний спосіб свою злість, почув нерозважність свого поступку, почув zarazом якусь утому, якесь

¹ Найкращий жарт не знає про себе самого.

ослаблення, і не зважаючи ні на кого з окружающих, похилив голову на стіл і мовчав понуро.

Мовчанка залягла в цілій світлиці. Вечір, що для нашого товариства зачався був так весело та гарно, кінчився якось погано. Всіх немов щось давило,—всі чулися мов самі не свої, неначе перед бурею, в котрій конечно й на них спаде якесь нещастя. Ежен ходив по світлиці з руками в кишенях та старався скрити свій неспокій, насвистуючи якусь веселу арію; Жан сидів на своїм місці і пив келішок вина за келішком, тільки лице його, не оживлене гострим іронічним сміхом, виглядало тепер зовсім мов мертво і при світлі лампи облилось якимось зеленкуватим кольором. Таня, що досі весь час мовчала та держалася відсторонь від прочих, поводячи очима за Еженом, сиділа й тепер в куті на софці, задумана, сумна. До неї присіла й Маня і почала щось шептати, запевно виливаючи свій жаль на Сімонову нечемність.

— Ну, а як же ти думаєш, Сімон,—сказав Ежен по якимось часі мовчанки,—ми ще нині не робили свого щоденного обрахунку. Давайко, возьмімося до цифер, чень¹ нас то наведе на практичніші й веселіші гадки.

— Добре,—сказав Сімон все ще якось гнівно та вривано,—мій рахунок готовий, усе списано ось тут!—І він видобув з кишені чвертку паперу й подав її Еженіві, а сам оп'ять немов потонув у чорних хвилях свого роздрознення та невдоволення.

— Ну, вже, що з тобою нині сталося, то господь знає,—говорив Ежен, переглядаючи рахунок.—Я гадав, що хоч тим способом розрушаю його

¹ Чень—може.

якось, щоб дав добрий приклад усьому товариству. А то, ади, всі посоловіли, понадувалися, мов соми на морозі, ну й оце має бути забава? Ей, пане інтендант, я вас із вашого уряду нажену, як не будете старатися о ліпше забавлення товариства.

— Е,—сказав, живо підіймаючись, Сімон і впиваючи свої котячі очі в лице Ежена,—бачу, і так уже моя інтендатура недовго потріває.

— А то чому?—спитав Ежен трохи змішаний та занепокоєний.

— Бо в вашій касі, бачиться, швидко сухоти будуть.

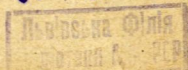
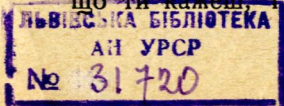
— У моїй касі?—повторив ще дужче змішаний Ежен.—А відки ж ти це знаєш?

— Знати не знаю. Відки можу знати, коли ти нікому не хотів звіритися ані з тим, скільки в тебе грошей, ані з тим...

Сімон зам'явся якось. Ежен відвернув лице від його гострого погляду і почав неспокійно ходити по світлиці.

— Ані з тим, відки маю ту касу, правда Сімон?—докінчив він. Ну що ж, це правда. Але нащо вам це знати? Ви були охочі погуляти... с'як чи так і згодилися без ніяких вимінок на моє пропозиція: їхати зо мною. Позміняти назви і так, свобідно, в товаристві, порадуватись усім тим, що дати може молодість, охота та достаток. Я мав достатчати грошей, ти мав постаратися о уладження, о плян і переведення цілої штуки, о хорошу забаву. Ну що ж, скажіть усі, не додержав я приречення? Хибувало вам чогонебудь, що мож було дістати за гроші?

— Все те дуже гарно, Ежен! ^{що} ^{мі} ^е правда, що ти кажеш, і ті три тижні, ^{що} ^{мі} ^е прожили

в товаристві, кожний з нас безперечно зможе назвати найкращими, які нам досі лучалося проводити. Та тільки одне, Ежен. Знаєш, ціла ця штука зачинає мене трохи... тривожити.

— Тривожити? Ха-ха-ха? Тривожити! Але чому, Сімон?

— А знаєш ти, скільки у нас грошей видано за ті три тижні?

— Знаю, чому ж би я не знав? Сам же я видав їх. І що ж в тім страшного, Сімон?

— Та скільки, скільки видано, Сімон, скажи ко нам!—вмішалася Маня, а також Жан, не кажучи нічого, підвів на Сімона очі з питаючим поглядом.

— Без мала десять тисяч!—сказав Сімон з притиском.

Усі ахнули. Хоч і бачили день у день, що Ежен сипле грішми, та все таки їм стало якось моторошно, коли почули в однім слові, яка сума пішла на їх тритижневі гульки.

— Десять тисяч, Ежен!—скрикнула Маня.— Та бійся бога, чоловіче, відки ти взяв таку суму грошей?

— Що тобі до того?—відрізав коротко Ежен.

— Ні, не те головна річ,—сказав Сімон,—не те головна штука. Це вже його річ, відки. Ми не знаємо цього, ми його гості, що нам до того, відки він угощує нас. Чи так, Ежен? Але скажи на милость божу, Ежен, чи глибока ще твоя каса? Може би ліпше нам роз'їхатися?

— Хто хоче, най їде,—відповів коротко Ежен, ходячи по світлиці.

— Се негарна відповідь, Ежен,—сказав Сімон.—Ти скажи прямо.

— Розуміється, — вмішався Жан, — ануж но наш інтендант злякався б, та й поїхав, а в тебе

в касі ще других десять тисяч. Чуєш, Ежен, се неспасенний гріх лишати нашого інтенданта в такій непевності!

— Хто хоче, най їде, — повторив, мов машина, Ежен. А далі, обертаючись до товариства, сказав: — Як буде час роз'їхатися, то я скажу. А наперед казати я не дурень. Я хочу бути в веселім товаристві до послідньої хвили, а не серед сичів, таких як ви нині. Гей же до склянок! Ану ко, затягайте пісень, починайте танець, забаву, що хочете, щоб тільки шуміло. Ану ко, живо

III

— Може добродійство газетку нову позволять? Дневники¹ свіжі, політичні, літературні, гумористичні, ілюстровані, тутошні й заграничні! — відозвався нараз серед оживаючого гомону товариства тримтячий, глухий, старечий голос.

Всі, незвісно чого, стрепенулися й позирнули на двері. В дверях, напівотворених, стояв старий згорблений чоловік. Його поморщене худе лице, глибоко запалі очі, тримтячі худі руки, що держали свіжий номер газети, убогий полатаний убір, — усе те становило різку суперечність з веселим молодим і багатством оточеним товариством. Ця суперечність прикро поразила всіх і викликала в них неприємне чуття, якусь досаду на старого кольпортера, немов це його вина, що він старий, бідний і нужденний.

— Не треба нам твоїх дневників, — відказав йому різко Сімон, котрого гаряча, вином ще більш розгорячена, натура найменше спосібна була затаїти в собі таємну та необ'ясниму до-

¹ Дневник — щоденний часопис.

саду, викликану різким контрастом. Але кольпортер привик, видно, до таких наглих відказів і не вступався за першим разом, тільки далі своїм старечим голосом проказував:

— Цікаві новини! Телеграми з Франції й Афганістану, з Росії і краю Зулусів! Номер по 10 кр., прошу дуже дати заробити старому.

Говорячи те, він зовсім увійшов до світлиці й бубонів послідні слова майже над ухами Сімона.

— Чуєш, старий, паси, а не рий,— обернувся він зі злістю до кольпортера.—Раз тобі сказано — марш, то йди собі на псю матъ, а ні, то тебе зараз випхну так, що й голову зловиш!

На ті брутальні слова старий став хвилю мов остовпілий. Не переляк переняв його, і хоч його старі сугави видимо тримтіли, то тримтіли вони не з тривоги, а з обурення; це людська гідність німою, але виразною бесідою допоми-налася свого невідомимого права.

— Пане,— сказав по хвилі твердим, хоч якось притишеним голосом старий,—я вже 75 літ прожив і внуків маю старших від вас, а ще я ні від кого не чув такого слова. Панцю! Хтосивого волоса не шанує, той і сам сивого волоса не діжде.

Сімон, запінений зо злости, зірвався з місця. Всі прочі понурили голови й мовчали.

— Ну, підеш ти відси, стара собако, бо тобі кості поломлю,— лютував Сімон, прискакуючи до старого. Але той стояв і з місця не ворухнувся.

— Не гарячіться, панцю, не гарячіться. Як я молодий був, то може був і гарячіший від вас, і нічо з того не вийшло. А налякати ви мене не налякаєте: не таких я видав, та й не налякався.

— Ну, то на, маєш,—ревнув Сімон і замахнувся кулаком, щоб ударити старого. Але в тій

хвилі почув, що чиясь рука хопила його розмахнену в воздуху руку, але заким ще вспів озирнутися, коли щось рвануло його ззаду так нагло і міцно, що він стратив рівновагу і з лускотом гепнув собою під стіл.

— Поволі Сімон,—дався чути рівний голос Ежена,—поволі! Я тут господар, не ти! А вважай, щоби ти не впав,—додав він з насмішкою, коли Сімон гепнувся аж під стіл.

Жан і Маня заплескали в долоні.

— Отто мені зух, наш Ежен!—щебетала вона, хоч, очевидно, їй не зовсім до смаку було те, що сталося.—Отто мені сила! Ну, я й не гадала ніколи! А, тепер тебе справді люблю. Ходи, най тебе поцілую, мій героїку маленький!

— Дай мені спокій,—сказав Ежен і віддалив рукою Маню, що лізла до нього цілуватися, а відтак, звертаючись до старого кольпортера, сказав ласкаво:

— Перепрашаю вас, дідусю, за свого нечемного гостя! Не прогнівайтесь! Він у нас запалько, а ще до того п'яний.

При тих словах Ежен присунув крісло і всилював старого, щоб сів та пропочив на часок. А Сімон, палаючий зо стиду, ходив широкими кроками по кімнаті і сопів страшно, ні на кого не дивлячись, немов розлючений ведмідь. Але ані Ежен, ані старий кольпортер не звертали на нього ніякої уваги.

— Дякую вам, пане, дякую,—говорив старий, важко дишучи та кашляючи.—Та що, знаю я, що то значить молода кров! І я колись був молодий!.. Але за наших часів що було, те було, але того не було, щоб так ні з того, ні з цього причепитися до чоловіка і змішати

його з болотом!..—І старий на згадку дізнаної образи захлипав, мов дитина.

— Пане,—говорив він далі,—немало лиха й горя перейшло через мою голову! Аджеж не дармо волос побілів, а плечі згорбилися. Не дай вам бог стільки перетерпіти, а вкінці на таке зійти, як я!..

Немов ножем закололи в серце Ежена ті послідні слова старого. Невиразима тривога прийняла його, і хоч у гордім засліпленню йому не раз бачилось, що він сам став паном власної долі, що, що він схоче, те й буде завтра, позавтра, аж... аж до певної різко назначеної границі, — а прецінь часом йому бачилось, немов якась таємна, а потужна рука нараз закриває перед ним усе, путає всі його пляни, кидає його зі зв'язаними руками в якісь чорні, ревучі та бурхаючі хвилі.

— Га, хто може знати, на що й ми зійдем!—сказав він, підносячи старому чарку вина й таріль закусок.—Але ось ви покріпіться та огрійтеся трохи, там, бачиться, погано надворі.

— Ей, не мож знати, паночку, не мож знати, на що хто зійде! От і я! Хіба ж я замолоду гадав коли, що мені прийдеться коротати вік нужденним кольпортером: мліти з голоду, мокнути на слоті, мерзнути на морозі, цілими днями витоптуючи старі ноги по вулицях?.. Ех, паночку, всміхалося колись і мені щастя... Та що, прийшлося так, що вже ось-ось я мав кінчити школи, аж нараз вибухло повстання, кликнули на молодіж, ну, пішов і я. Вже, що там підчас війни було, те чоловік якось видержав: невігоди, рани... бачалося, що залізне те тіло... Аж ось попався я в неволю. Мучили при допросах, мучили в цитаделі цілих два

роки й засудили на десять літ каторги. Вже з цитаделі я вийшов ледве живий, зломаний, а вернувсь на волю старим дідом. Та ще от спасибі давнім товаришам, що хоч такий песій заробок дали, що не прийшлося гинути під плотом. Правда, вони живуть собі тепер панами, многі таки й при самім повстанню позбивали маєтки, заки я кров проливав та мучився, ну, але що робити, така вже доля панує на цім світі. Він так, як те колесо: одна часть наверху, а друга мусить же бути насподі.

Поки Ежен балакав з козьпортером, а Сімон з завзятою, грізною міною ходив по світлиці, немов обдумуючи якесь важне, рішуче діло, Жан устав із свого місця і зблизився до Тані, котра засумована мовчала ввесь той вечір. Вона й загалом була мовчазлива, не те, що Маня, котра, немов та різнобарва нетля, літала від одного до другого, щебечучи, дразнячи, жартуючи.

Таня відзивалася рідко й любила держатися відсторінь, немов стидаючися чогось, немов боячися сміло поглянути людям у лице. А прецінь красою вона не то не уступала Мані, але противно, її прехороші риси лиця набирали сто раз більшого повабу, бо ясніли розумом і щирістю, між тим коли Маня блискотіла лишень злудним оживленням. А прецінь видно було, що всі утіхи, всі любові та пестоші, серед яких товариство проводило день за днем, минали для неї,—хто знає, чи не будили в ній обридження..

Жан сів коло неї і, дивлячись їй пильно в лице, мовчав хвилину.

Таня сиділа зі спущеними вділ очима, немов і не бачила його.

— Ти, Танька, вже бачу, зовсім на сосну дивишся, а мене й видіти не хочеш? — сказав він спокійно, однак з відтінком докору в голосі...

— А ти се відки взяв, Жан? Виджу й хочу видіти, — відповіла Таня.

— Кажи радше, що видиш, бо мусиш так, як дзеркало, завішене на оцій стіні, мусить відбивати мій образ. Але ти не дзеркало: відбиваючи всіх і все, ти ще крім того й бачити можеш, кого хочеш, і лиш того, кого хочеш. Колись були такі часи, що ти бачила тільки мене, а тепер...

Він урвав. У голосі його помітне було легке дрожання.

— Тепер інше, ніж колись було, Жан, — сказала Таня і глянула йому в очі простим, ширим поглядом. — Хіба ж я тому винна, що все змінюється, що я й сама, мої чуття та симпатії змінилися?

— Я того й не кажу, — відповів живо Жан.

— Хіба ж я виню тебе? Я бачу вже віддавна, що діється, і мовчу. Що в мене за право спиняти тебе? Я тільки бачу, що ти все якось гризешся, засиджуєшся та задумуєшся; так ось я подумав собі: „Ей, Жан, може це вона тим турбується, що тяжко їй перед тобою висказати зміну, яка з нею зробилася? В таких разі, Жан, — думаю сам собі, — найліпше буде, як ти сам розв'яжеш їй руки“. Я лишень для того й починав бесіду з тої бочки, Танька, вір мені, що лишень для того, а не для яких там докорів. Що між нами за докори!

— Ах, правда, що між нами за докори! — повторила дрижачими губами Таня, закрила лице руками й тяжко, хоч стиха, заплакала.

— Ну, а це що?—спитав Жан.—Ти плачеш, Танька? Що це значить?

— Жан, Жан,—прошептала вона, слізьми вливаючись. — Я дякую тобі за все добре, чого я дізнала від тебе. Ах, скільки доброго я дізнала від тебе! Все життя моє замало, щоб віддякувати тобі! Ти один з-між усіх тих звірів, не мужчин, зумів побачити в мені, в бідній, витрученій з людського товариства, зап'ятнаній людською погордою, живу людину, чоловіка в котрого теж болить серце, в котрого не вигає стид серед бездни безстидства, не завмерло живе чуття серед гнилого багна, в котре вкинула мене лиха доля! Жан, дорогий мій,—сказала вона, стискаючи його руку,—я ніколи не забуду, як ти мене, втомлену безмірною мукою, прибиту пониженням та власною погордою, оживив теплим, дружнім словом, переродив наново й заохотив до нового життя!..

— Бідна дівчино,—сказав Жан з гіркою усмішкою,—не маєш за що мені дякувати. Те, що я зробив, зробив я не для тебе самої, аджеж бачив я в таких самім положенню тисячі других, а не зробив нічого для них, але зробив це тільки для твоєї краси. Я люблю красоту, де лишень її стріну, і для неї зроблю те, чого не зроблю для самого, хоч би й як терплячого, чоловіка. Не людей, а красоту люблю, от і все. Тож коли від мене сталось тобі що добре, то дякуй собі, своїй красоті, а не мені. Бо що мені за діло буде до тебе, до твоїх мук, твого життя, твоєї долі? Ти ж сама знаєш, що я й досі й одним словом не запитав тебе про твою минувшість. Все це мене й крихти не обходить.

— А мене це не обходить, Жан, з якої причини ти мені робив добро; досить того, що ти робив

його, робив більше, ніж хтонебудь другий. Відки я, нещасна від колиски, можу мати право роздивляти таємні побудки та причини людей, поступаючих добре й чесно зо мною? Жан, не відкидай мою сердечну подяку! Але тепер,— вір мені Жан,—я боролася з собою, я плакала цілими ночами, називала себе потворою, без серця, невдячницею, але ніщо не допомогло! Жан, прости мені! Будь і надалі моїм приятелем так, як я ніколи не перестану благословити тебе, як свого вибавителя.

— Господи боже,—сказав Жан сумно, хоч ніби з насмішкою,—і сльози по ночах, і боротьба з собою, та й пощо це все, Танька, пощо? Чи варт я того?

— Ти Жан? Це що ти таке говориш?

— Просту річ кажу, Таню. Я не варт нічиїх сліз, нічиїх дум. Що я за чоловік! Відмаленьку пещений, розпущаний, вихований паничем, недумком і неробом, відмаленьку серце моє відвертано від людей, від людського горя і щастя, від людського життя, а прив'язувано до пустих забавок, до псів, коней, та блискучих іграшок, поки вкінці все не стало для мене блискучою іграшкою,—і люди! Всі мої чуття в зародах приглушено або звернено на фалшиві стежки, а один потяг, що сильніше розвився в мені—бажання і любов краси,—і той серед тих поганих впливів стався причиною мого, ще глибшого, впадку, моєї моральної і фізичної руїни. І що ж я за чоловік!

— Ей, Жан, не говори того! Ти молодий, ти пізнав свої хиби, ти повернеш на іншу, кращу дорогу!

— Поверну? Ні, не поверну! Що з того, що я молодий? Поглянь лиш на мене! Де в мене

сила? Де в мене витривалість? Нічого нема. Все затрули в мені, все приглушили, підтяли в зароді. Я непотрібний чоловік. І за таким чоловіком ти плакала? Його боялась проміняти на другого. Шкода сліз та дум, Таню! А приятелями, як хоч, ми можемо остатися. Як тобі коли буде чого треба, обертайся до мене, але розуміється, аж тоді, коли буду сам своїм паном!

І стиснувши її руку, він оп'ять сів на своє місце коло стола й налив собі повну чарку вина.

Між тим старий кольпортер покріпився й ogrівся в теплій світлиці, а Ежен випитував його про давнє, про його життя в цитаделі та на каторзі, а далі вийняв банкнот і, втискаючи його в руку старому, сказав:

— Не прогнівайтесь на мене за оце. Візьміть це на пам'ятку від чоловіка може... може ще нещасливішого від вас!

І він живо відвернувся, між тим, коли старий, не зачувши послідніх слів, сердечно дякував за дар і збирався до відходу.

— Але візьміть, добродійство, газетку! Дуже цікаві новини: вісті тутошні і заграничні, фейлетон гумористичний, варто прочитати!

І лишивши газету на кріслі та кланяючись усім, він вийшов.

IV

— Ти, Ежен, я з тобою маю діло! — сказав по виході кольпортера Сімон, ледве дишучи з довго здержаної злости.

— Я з тобою не маю ніякого діла, — відказав йому холодно Ежен.

— Мусиш мати, нужденнику, — крикнув Сімон. — Ти мене образив, а шляхтич під карою зганьблення не сміє знести образи безкарно.

— То не зноси! — сказав Ежен. — Я також шляхтич і, як чого не хочу зносити, то й не зношу, вержу геть.

— Так ти пристаєш? Кров, знаєш, мусить змити образу.

— Тобі би, серденько, передовсім змити голову зимною водою, а відтак лягти та проспатися. Ади, ввесь гориш, так тобі кров до голови вдарила. Що ти тепер можеш розумного сказати?

— То ще зумію сказати розумне, — кричав Сімон, гримаючи кулаком о стіл, — що ти не шляхтич, що ти підлий, безчесний чоловік, скоро не хочеш зо мною битися!

Ежен гірко засміявся.

— Так, так, Сімон, з того мене боку бери, се буде й алé! Нехай уже я буду такий, як ти сказав, зате ти будеш шляхотним, явним та лицарським розбійником, скоро хочеш палкою свою честь піддержувати.

— Не палкою, але шаблею! — ревів Сімон.

Ежен не зважав зовсім на послідні Сімонові слова й обернувшись плечима до розлюченого товариша, сів собі вигідно в кріслі й почав читати газету. Сімон цілий трясся зо злости. Бачилось, що туй-туй¹ кинеться на Ежена й задушить його, порве на шматки.

В тій хвилі Жан з одного боку, а Маня з другого взяли його за рамена. Він вовчим поглядом зирнув на них.

— Чого хочете? Дайте мені спокій.

— Ти, Сімон, найстарший з нас, — сказав Жан, — укінчений правник та ще й докторант; мені здається, що час би було тобі мати хоч

¹ Туй-туй — ось-ось.

трошки здорового розуму й такту. Ти, прецінь, знаєш, що ми тут не для того зібралися, щоб слухати твоїх штубацьких фохів¹ та криків, але щоб весело бавитись. Розумієш ти це? А тепер слухай, що я тобі скажу. Коли ти віднині не перестанеш решетитися та бурди² робити, і коли ся твоя бурда не буде послідньою, то при найближчій бурді я сам, власними руками тебе враз із твоїм шляхецтвом викину за двері, як пса. Розумієш?

Сімон, що зразу мов дикий звір виривався, хоч надармо, з Жанових рук, тепер стояв, мов остовпілий, і широко випуленими очима дивився на Жана, немов перший раз його бачив. А на Жановім блідім лиці тільки й було зміни, що на хвилю блиснув на щоках блідий рум'янець і щез так сам швидко, мов блідий вогник мигне й щезне в далекій гушавині ліса.

— А якби тобі, наприклад, треба було крови, хоч у тебе й своєї аж занадто, ну, але ти ось інощо попитував за нею, то я на твої услуги, Сімон. Мені здається, що так надто не зашкодило б тобі трошечки промахатись. Тож просив би я тебе, от, Еженову образу також порухувати на мій карб: так уважай, немов це я кинув тебе під стіл, я, впрочім, був би безперечно зробив це, якби був тоді мав тебе під руками.

Цікава річ була видіти, як з Сімонового лиця під холодячим подувом цієї бесіди поволі збігала кров, аж поки воно не зробилося бліде, мов стіна. Хоч і в яким чаду, Сімон все таки добре знав, що Жан—майстер у владанню всяким оружжям, і що з ним іти один на один

¹ Штубацький фох — школярські примхи.

² Бурда — скандал, бійка.

зовсім не забавка так, як з Єженом. Знав Сімон, що тут не обійдеться без крови, тільки правдоподібно з його боку, і думав тільки над тим, як би тепер з честю випутатися з немилої пригоди, в котру сам замотався своєю надмірною запальчивістю цього вечора.

— Ет, дав би ти мені спокій зі своїми глупими жартами,—сказав він, силуючись бути спокійним.—Я з тобою не маю ніякого діла, то й за якого чорта маю з тобою рубатися.

— Але я з тобою маю діло, Сімон,—відповів твердим голосом Жан.—Ти думаєш, що я не шляхтич, і що кинути шляхтичеві шклянку на голову не є образа?

— Але Жан,—проговорив він нараз м'якшим голосом,—таку дурницю, зроблену при тім без тямки та застанови, ти чень не станеш уважати образою?

Тут Маня вмішалася в розмову; вона досі стояла, держачи Сімона за рам'я та з дивомчудом слухала розмову, що велась між обома мужчинами.

— Але ж, господи мій, що це між вами, люде,—перервала вона.—Жан, та же ти хтів успокоїти Сімона, а не рубатися з ним! А тепер ось що!

— Ну, хіба ж я не успокоїв його,—відповів Жан.—Ади і рум'янець гарячковий щез і балакає по-людськи, без крику й своїм адвокатським звичаєм перекручуючи слова й факти. От того іменно я й хотів! Ха-ха-ха!

І сміючись, він пустив рам'я здивованого Сімона, сів коло стола, спокійно налив собі чарку вина і звільна, смакуючи, та смокчучи, випив її, не озираючись і разу на Сімона.

Між тим, Єжен переглядав газету. Та видно, не займала ні довжезна вступна стаття з висо-

кополітичними комбінаціями та пророцтвами самої редакції, ані водаво-гумористичний фейлетон, ні дописи, — бо він живо перебігав їх очима, поки не опинився трохи довше на перегляді політичним, телеграмах та новинках, єдиних відділах газети, що подавали факти, а не пусте балакання. Але нараз око його мусіло стрінути щось дуже цікаве на тім сірім, дрібно задрукованім папері, бо він широко витріщив очі, немов всисаючиними до мозгу кожную букву, кожне слово цікавої новини. Довго він дивився чедвижно в одне місце газети, і за той час, мимо його волі та свідомости, з цілою його істотою робилися дивні переміни. Він то червонів, то блід, руки його і вся постать дрижали судорожно, він прикусував аж до крові свої уста, затискав зуби, а далі, немов давлений невидимою рукою, зірвався з місця, кинув газету, хопився рукою за груди, мов там у нього щось дуже заболіло, і почав, мов ошалілий, бігати по світлиці. Крім Тані, що люб'ячим оком слідила кожний рух Ежена, не завважав зразу ніхто тої наглої зміни, яка з ним зробилася. Вона підійшла д' ньому й ніжним несмілим голосом стиха спитала:

— Ежен? Ти чогось неспокійний, що тобі таке?

— Дай мені спокій! — відповів Ежен понуро, ходячи по світлиці. А відтак півголосно, немов сам до себе, проговорив уривані та незв'язні слова:

— Чорт який!.. І знаєш, що так буде... надієшся, що ось-ось... А коли воно тут... брр... що за біль... страх...

І він знов забігав, мов кінь, шпиганий острогами в живе тіло.

Тимчасом і проче товариство звернуло вже увагу на Ежена, і всі замовкли, немов ждучи з цього надзвичайного Еженового зрушення і для себе якоїсь поганої новини.

— Ежен, та бо стань же на хвилю та скажи, чого гедзишся?—сказав жартуючи Жан. Тільки ж жарт той ні на чие лице не викликав усміху.

А Ежен усе ще бігав без тямки, немов гонений злим духом. Ніхто не спиняв його, ніхто не переривав дальшими запитаннями тої внутрішньої важкої боротьби, котра очевидно лютилась у його нутрі. Та поволі сам Ежен успокоювався, ставав паном своїх мислей та розбурханого, болющого чуття, що на разі позбавило його тямки, мов разом проколений набій. Вкінці він став, і важко дишучи, озирнув ціле напівцікаве, напів залякане товариство.

— Ну, чого ж ви так повидивлювалися на мене?—спитав він здавленим голосом.—Що вам таке?

— Та тобі що таке?—відказала Маня.—Синієш, мов боз, ледве дишеш, бігаєш по хаті, мов скажений, та й ще питаєшся, що нам таке? Ну, говори ж, що сталося?

— Стара новина, — відповів Ежен, — стара новина, а тільки, знаєте, є такі речі, що хоч їх і знаєш, і надієшся їх приходу, то все таки, як побачиш перед собою, то мимоволі кров стигне в жилах. От таке й зо мною. Нате, читайте ту стару новинку!

І він подав Сімонові газету й показав місце, котре так страшно зрушило його було перед хвилиною. Сімон поглянув цікаво, але за першим поглядом зблід, затрясся, мов осиковий лист,

газета випала з його рук, а сам він, прийшовши до себе, крикнув:

— Нехай тебе всі чорти беруть з твоїми новинами, проклятий півголовку! Щастя моє, що я забезпечився на такий випадок! А тепер давай бог ноги!..

І він, судорожно тримтячи, хопив свій малий подорожній куферок, пальто та оберрок¹ на-опашки і з прокляттям вибіг із світлиці.

Всі, ще дужче здивовані й залякані, дивилися вслід за ним; тільки Ежен усміхався гіркою насмішкою, воркочучи про себе:

— Забезпечився! Ну, певно, рахунки його пересолені з на тисячу ринських. Добрий адвокат з нього буде, добра підпора суспільного порядку! Щаслива тобі дорога, підпоро, щаслива дорога!..

V

Маня перша отямилась трохи і вхопила газету.

— Читай же наголос, що там таке,—сказав Жан.—Та й якого чорта й куди сей ведмідь так напруго полетів?—додав він про себе.

— Хіба не знаєш,—відказав йому Ежен,—що як судно має тонути, то щурі наперед утікають?

— Слухайте,—скрикнула нараз Маня.—Ось що тут написано: Львівський суд карний пошукує академіка Євгенія К., що перед трьома тижнями щез, укравши своєму вуйкові звиш 10.000 р. Вельможний граф Д., вуйко невдячного молодця, ложив немало на його виховання і, як чути, думав зробити його наслідником свого маєтку. Доконану крадіж відкрив

¹ Оберрок — сюртук.

він доперва цими днями, через що переступник запевне мав час уйти за границю. Однак, суд карний розіслав усюди телеграфічні завідомлення з описом переступника, щоб, коли він ще на-ходиться в границях нашого краю, його ви-сліджено й притримано. Як довідуємося, був переступник тихим і чемним молодцем, пильним учеником і послушним своєму вуйкові й до-бродієві, у котрого виховався відмалу, стра-тивши ще в дитинстві родичів. Доперва по-сліднього року помітна в нім стала якась переміна,—очевидно вплив де-яких зіпсутих то-варишів. Та з тим усім годі догадатися, яка причина спонукала молодого чоловіка, повного надій, окруженого достатком, вихованого в стро-гій моральності старопольській і маючого перед очима найкращий примір свого вельможного вуйка, до так гидкого й невдячного діла та до втеки за границю. Вельможний граф Д... дуже жалує за сестрінцем і звалує всю вину на погане товариство, в котре той попав на університеті, причім, однак, жаль його веде його трохи задалеко—прилюдно нарікати на нинішню сво-боду науки. Простить нам вельможний граф, але ми одверто спротивимося таким його висказам, твердячи, що вони в наш ліберальний час запізні і що не свобода сама собою, але зле вжита свобода, всьому вина. А якої ж високої і святої речі не можна зле вжити?

Отакою ліберальною вихідкою кінчилось донесення, що поразило в перші хвили Ежена і його товариство. Заки Маня читала цю но-вину, Ежен стояв блідий, недвижний, з похи-леною додолу головою, немов підсудний, кот-рому відчитують засуд на смерть. Прочитавши, Маня кинула газету й вибухла голосним сміхом.

— Ха-ха-ха! І хто би то був гадав, хто би був надіявся! Такий невинний, скромненький, святенький, задуманий, мов складаний цизорик¹, а він ось що! Ха-ха-ха!

Але вона нараз урвала, впала на крісло і, закривши лице руками, почала голосно плакати.

Між тим, Жан підійшов до Ежена й широко стиснув його за руку. Ежен здивований, поглянув на нього.

— Ані слова, Ежен, ані слова! Я вповні розумію твій поступок і усправедливляю його. Ех, Ежен, застидав ти мене, свого вчителя! Я й сам давно вже бачу, що нам нема способу вирватись з того гнилого багна, що звесь² аристократичним товариством, як тільки проступок. Та тільки не ставало в мене сили до того. Знаєш, Ежен, я руїна я, хоч і серед того товариства, все таки своїм блідим лицем, своєю руїною протестую проти його існування. А ти чоловік свіжіший, енергійний, ну, тобі й слід було так запротестувати!

— Все ти той сам, Жан, — сказав Ежен сумно, — той самий хороший, добрий, сердечний, зіпсутий чоловік. Дякую тобі за ті слова потіхи і прощаю все... все, прощаю й те, що я через тебе став тим, чим є тепер!

Слова ті були сказані не без горечі, однак Жан радісно підхопив їх.

— Через мене, Ежен, через мене? Ах, то значиться, все таки я не дармо жив! Я знаю, ти хотів мені закид зробити тими словами; але слухай, Ежен, що я тобі скажу. Ти, певно, думаєш: от, коби той проклятий Жан не був звів мене з дороги праці та чесного змагання

¹ Цизорик — ніжик.

² Звесь — зветься.

на дорогу розпустити, то я був би скінчив університет, добився навласноруч становища, на котрім міг би був бути корисним для загалу, працювати для влекшення нужди мільйонів, приложити й свою цеглину до великої будови будучини. Правда, так ти думав? Ех, небоже, небоже, не вір ти всьому тому, забудь о тім, що мав такі думки! Вони згори вже засуджені були згинуту та зав'янути. А хіба ж ти не знаєш того товариства, котрого членом ти родився? А хіба ти не знаєш, як ціпко воно держить своїх членів, не випускаючи їх з-між себе до крайньої крайности, переслідуючи їх своїми путами хоч би аж на край світа? А хіба ж ти не знаєш, що всякі такі думки, як твої, в тім товаристві — проступок, ганьба, безумство? Ніхто не буде корисним громадянином і суспільним робітником, будучи zarazом членом того товариства. Ніхто не буде правдивим чоловіком, доки не вирветься раз навсігди з-посеред нього. Це моє переконання, Ежен, і коли я довів тебе до такого різкого розриву з тим проклятим товариством, то знай, небоже, я вважаю це заслугою для себе!

Ежен зачудованими очима дивився на Жана. На його лиці малювався сумнів, але звільна перемагав тяжкий, пекучий біль, немов німе признание сумної правди Жанових слів.

— Страшне те, що ти говориш, Жан, і вірити не хочеться, та щось немов силує вірити, щось немов кричить у нутрі, що це правда... Але час тобі збиратися, Жан. І вам також,—обернувся він до женщин,—небезпечно зо мною довше оставати. Леда хвиля може нагрянути поліція.

Жан стояв нерішучо при тих словах, немов щось обдумував, але вкінці перемогло

безсилля, і він з жалем простяг руку до Ежена.

— Знаєш, Ежен, я думав остатися з тобою і дати разом арештуватися, але оце роздумав. На що це придасться? Мені й так не довго жити, це каже мені нехибний віщун ось тут,— і він показав на груди,—а в тюрмі вмирати не хочеться молодому, не хочеться, Ежен, мимо всього вільнодумства. Що зробиш з тілом, коли воно чує неміч, бажає вигоди та тиші перед своїм цілковитим розпаденням? Трудна рада. Безвладність, це велика сила механічна, а духової сили в мене також нема на стільки, щоб їй опертися!..

— Ні, Жан! Тобі ні пощо оставатися зо мною. Я не хочу нікого втягати з собою в пропасть, у котру сам паду. Бувай здоров, друже!

Вони обнялися. В Жанових очах, в тих чорних, пречудних, вигасаючих очах на хвилю заблис живий, яркий огник, але зараз же його залили дві тримтячі сльози...

Між тим, Маня схопилася й судорожно, тримтячи, складала свої речі та одягалася в дорогу. А коли Ежен попрощався з Жаном, і цей послідній також почав збиратися, вона з лицем, почервонівшим з жалю і злости, підступила до Ежена.

— Ти—чорт, не чоловік, і кажу тобі одверто! Як ти смів мене засвідомо вести над таку безодню? Та чи знаєш, що мене тепер можуть арештувати разом з тобою?.. І арештують, бо куди я дінуся відси? Ох, боже мій!..

І вона знов збиралась заплакати. Ежен не відповідав нічого, тільки видобув банкнот на 100 р., послідню свою суму, і даючи їй, сказав:

— На оце тобі на дорогу. Від'їжджай сейчас нічним потягом, не бійся нічого.

Маня живо вхопила банкнот, сховала його, і, не дякуючи, не обзираючись, вибігла з кімнати.

— Ежен,—промовив Жан, уже зовсім зібраний і ще раз беручи Еженову руку,—ще лиш одно хочу тобі сказати. Не вдавайся в шляхетську гордість, не роби багато з того, що сталося. Ти вирвався з кліти на волю, вжив, чого мож було вжити. Ну, а відома річ, теперішній лад карає таку непокірність. Тра знести кару, чуєш, Ежен, тра знести кару! Бо аж тоді твій протест стане повним, свідомим, кричучим протестом, потрясе бодай на хвилю цілим тим гнилим товариством, дуне на нього свіжим, різким воздухом, від котрого сухотники гинуть, а здорові здоровішають. Чуєш, Ежен, коли ти почав, то кінчи ж розумно й чесно! Треба знести все, що прийдеш знести. А моєї помочі, Ежен, будь певний і не погорди нічим, що прийде з рук приятеля, чуєш?

Він стиснув Еженову руку і, насунувши капелюх на чоло та придержуючи теплий плед на груди, похилений вийшов звільна, а його ліниві кроки чути ще було довгу хвилю на сходах. Вкінці не стало нічого чути,—мовчанка, мов тиха вода, заповнила широку світлицю.

VI

— Ну, тепер я сам,—сказав Ежен по його відході,—тепер час зібратися з думками, розважити все, що діяти надалі. Коли бо в голові мутиться, чорт знає, на яке зважитись!..

Ежен думав, що він сам остався. В своїм роздразненні та внутрішній боротьбі він і не подумав про Таню, котра, почувши його новину, забилася в темний кутчик широкої софи, де й доглянути її було нелегко. А Ежен не

глядів по кутах; у його очах усе мерещилось та мішалось, і він знов наче без пам'яті почав ходити по світлиці.

Але те оглушення не довго тривало. Він сів на крісло плечима до Тані, випив склянку води і, підперши голову рукою, думав про Жанові слова та свою минувшість, щоби з тих напружених складників видобути промінчик світла на будуче.

Ось так само пізнім вечором, три тижні тому назад, він сидів у своїй світлиці, (Своїй! Хіба ж не все в ній було вуйкове аж до послідньої пісочниці на столі, і хіба вуйко щодень не вимовляв йому між іншим і те, що живе в його домі, має окрему й порядну світлицю...), сидів при столі й думав над тим, що мав цієї ж таки ночі зробити. Що за страшні, що за болючі були тоді його думи! Що за страшна була та ніч!.. І нічия рука не спинила його тоді, не повернула на іншу дорогу. Всі докази — переважно з Жанових уст — перли його до страшного діла, і дотепер ще він, під впливом Жанових слів, не міг розібрати гаразд, чи це він зробив зле чи добре. В його розгаряченій уяві стали супроти себе два спорщики: Жан і вуйко, — а спір ішов про нього, про те, чи бути йому чоловіком, чи не бути. Спорщики доказували кожний свою правду, і Ежен зразу слідив за спором. Але швидко докази так переплутались і порівноважились, що бачилось Ежену, немов за кожним спорщиком правда, немов границя між злом і добром зникла, — все попуталося й посіріло, а в тій душній загу слій атмосфері йому не бути, не бути чоловіком!..

— Так! Не бути мені чоловіком між людьми, робітником між робітниками. Не бути! — простогнав Ежен, і гіркі, гарячі сльози приснули

з його очей.—І пощо ж я родився на світ з затрутою кров'ю в жилах, обтяженою від віків прокляттями нещасних, обтяженою найтяжчим прокляттям неробства та пихи?.. І нащо ж дали мені хоч крізь сито пізнати правду, коли ціле життя моє мало бути одנותяглою брехнею, одנותяглою наругою над усім, що людське, над усім, що зветься: праця і недоля?..

Йому пригадалися тяжкі дні його життя в пишних вуйкових дворах. Ні, не дні, а довгі-довгі літа пробув він у тій клітці, не тільки держаний узаперті, але тиранізований на кожнім поступі, наломлюваний до безглядного послууху чужим, безглуздим розказам, вдавлений у тісні рядки чужих, заскорузлих понять, окрім котрих і йому не дозволялось мати своїх понять, висказувати свої думки.

— І це значить: щира старопольська моральність?—заговорив він. І на це багно упідлення та обезличення з пошануванням глядять наші ліберали, його підносять до ідеалу наші „великі поети“, наші Вінкентії Полі, Красінські¹ та другі? Ах, скільки я витерпів під гнетом тих ідеалів! Кожна йота тої проклятої фалшивої моральности була гострим терном, що рік за роком глибше впивався в моє тіло, в мій мозок!.. Ні, я наперед уже вдесятеро спокутував свою вину, заким іще поповнив її. Я ще можу бути чоловіком! Я найду ще настільки сили,

¹ Сцени щирого старопольського самодурства справді підняті Вінкентієм Полем трохи не до ідеалу. Читай н. пр. „Pamiętnik Benedykta Winnickiego“, з якого найвидатніший уступ поміщено навіть у читанці для нижчої гімназії, запевно, щоб дати гарний примір будучим шляхтичам. Порівняй уступи поем „Hetmańskie rachole" того ж, „Psalmy przyszłości“ „Przedświt“ Красінського (Ів. Франко).

щоби піти за радою Іжана. Коли протест супроти гнету й неволі, то вже протест до кінця, до смерті, то вже підлість переривати на половині. Так, я доведу протест до кінця, я стану чоловіком, слізми й мукою обмитим з вікового прокляття!

— Я буду жити їм на упір! Перед їх очима буду ходити в простій сермязі¹, перед їх очима зйду з їх фалшивого вершка на дно, туди, де вони й заглянути не ласкаві. Це буде довершення протесту!

Нараз дзвінкий голос обізвався від дверей:

— Дозволять пан заспівати?

Ежен здрижав цілий з несподіванки і вдивився в двері. Через підхилені двері перехилилася до світлиці голова дівчини-арфярки.

— Ну... ну, чого хочеш?—спитав Ежен.

— Може пан дозволять пісеньку? Я знаю всіляких, веселих і сумних.

При тих словах вона забренькала в струни.

— Про мене, співай,—сказав Ежен.—Співай веселої. Рад би я знати, що в тебе за веселі пісні.

Арфярка видивилася на нього, а її пальці тимчасом машинально забігали по струнах. Зразу веселі, скочні акорди полилися з струн, але живо вони перейшли в якісь тужніші, серед котрих тут і там брязкали скочні ноти, мов гірка насмішка над лихою долею. Відтак сухим, немов дерев'яним голосом, без життя й виразу, вона заспівала:

Коли моє щастя як сонце сіяло,
Крутився круг мене комариків рій;
Все мене любило, все мені сприяло,
Усякий і друг, і приятель був мій.

¹ Сермяга—свита.

І кусника хліба я з'їсти не міг,
Щоби не ділити його поміж всіх.
А нині і щастя й достатки пропали,
Приятелів моїх не бачу, нема!
Комарики щезли і рожі зів'яли,
І сонце не гріє, настала зима.
Приятелі наші, то ті комарі:
Приходять і гинуть у щастя весні.
Тепер коло мене зимової ночі
Засіла невсипна бабуся Грижа,
Вся в лахах... тускліють запалії очі
І колють, і ріжуть мене без ножа.
Над мене схилене погане лице;
Я рад би пропасти, та час не тече.
Нераз мені сниться, що знов повертає
І щастя, і життя чудова весна,—
Приятелі йдуть, рій комариків грає...
Но глип,—надо мною все баба страшна
Хиляєсь, глядить, чи живий то я ще?
Ох, згинуть, пропасти!.. Та час не тече!

Страшне, гнітуче вражіння зробила ця пісня на Ежена. Він похилив голову, мов під обухом, і всякі ясніші думки меркли та розліталися, мов листя, в одній хвилі зварене лютим морозом.

— Ось образ того життя, яке мене жде,—прошептав він,—ось образ тої дороги, по котрій мені прийдеться йти аж до гробу. І за що? Чи ж не досить уже я витерпів? Яка справедливість може жадати від мене ще більше мук? Ні, ні, ні!..

Він поволі забувся і з шепту перейшов до голосної бесіди. Аж нараз арфярка, що зачудовано весь час гляділа на нього, бренькнула в струни й тим перервала його монолог.

— Ага, я й забув, що ти тут,—похопився він і, видобуваючи з кишені всі дрібні гроші, які мав, зсипав їх арфярці в подолок. Ще з більшим дивом поглянула дівчина на купу срібняків.

— Пане,—сказала вона,—це забагато для мене! Десята часть того і то було б забагато. Я не заробила такої суми.

— Не заробила? Це що за слово?—сказав Ежен здивовано й собі ж позираючи на неї.— А хіба я заробив на неї? Я й стільки не заробив, що ти!

— Е, але пан можуть її мати, бо—пан!.. Але пан, видно, щось слабій, я збігаю по доктора.

Ежен мимоволі всміхнувся на її бесіду, перепутану „панамі“, і сказав:

— Ні, я не слабій, не бійся! А як і слабій, то вже на мою слабість ніякий доктор не по радить. Іди собі з богом.

— Дуже щось пан дивно говорять,—відповіла арфярка.—Мені все таки здається, що треба збігати по доктора, аби пану поміг.

— Але дурна,—відказав Ежен, котрому та щира душа почала надоїдати,—йди собі з богом! Я не слабій... я, попросту... трохи.. трошечки... п'яний!

VII

— Ні, ні, ні,—трохи не скрикнув Ежен по виході арфярки,—таку муку терпіти, літа цілі, вік цілий терпіти... хочби й задля якого протесту, це забагато. Це затяжко на мене. І відки Жан узяв це, що я сильний, енергійний? Ні, я зламаний, так як і він. Дотеперішня неволя отрутою віссалась у всі нори мого тіла і мого духа. До чого я спосібний?..

Він не міг довше всидіти на місці. Його роздразнені нерви вимагали руху,—він почав ходити по світлиці. На думку прийшли йому знов слова арфярки: „Не заробила я такої

суми!“ Ось також слово,—думалось йому,—котре досі тисячу раз оббивалось о мої вуха пусто, без значіння і змісту, а нині вразило мене так глибоко! Видно, я нині більш роздрознений, то й усе якимсь безпосередніше тикає мене! І дармо він старався успокоїтися,—цілий рік гадок і питань, немов бджоли за маткою, налітав у його голову за тим проклятушим словом: не заробив! Ось і він жив досі,—ну нехай і так, що жив тільки рік, тільки три тижні, але жив так, як мільйони-мільйони не проживуть на цілім віці й одного дня. Він повними ведрами черпав з повного джерела. Ну, а як, коли, чим він заробив на те? Або от хоч би його вуйко. Не кажучи вже про користь громадську,—але скільки шкоди причинив він людям, скільки лиха та недолі,—а прецінь він живе в багатстві, й гордими ногами топче саму ту громаду, котрої трудом і потом живе. Що ж це таке? Чи справді брехня в тім слові: не заробив? Чи справді він, його товариші і вся та „сметанка суспільности“, нічого не заробивша в життю, має право жити?

— Ні, ні, ні!—опять скрикнув він.—Не має права! Чуття справедливості до самого дна бунтується проти того. Або звертай на іншу дорогу, або не жий,—ось що воно каже. А звертати на іншу дорогу,—ох де в мене сила, де в мене сила?..

І в тяжкій розпуці він хопився за голову, немов боячись, щоб вона не трісла від надмірного болю, від натовпу страшних думок.

— Найдеться сила, Геню, тільки смілости треба... раз стати на нову дорогу, не озираючись назад!

Це були слова Тані. Вона ввесь той час, тихо плачучи, сиділа в кутику; але тепер, бачучи, як страшні, вбиваючі мислі чимраз більше замагають Ежена, чимраз тяжче подавляють його дух, вона нараз почула в собі відвагу й силу—підняти його, на крилах своєї любови винести з пропасти, в котру він, очевидячки, чимраз глибше валився.

Вона встала і зблизилася до Ежена. Як дивно змінилася і похорошіла вона! Який чаруючий рум'янець палав на її лиці, яким огнем палали її очі, яким ніжним, а zarazом рішучим і сильним чуттям віяло від її цілої постави!

Ежен, переконаний, що всі його лишили і що він сам знаходиться в світлиці, на разі перелякався її голосу.

— А ти... ти що тут робиш?—пробубонів він, зупиняючись та оглядаючи її тривожним поглядом. Чому не йдеш геть... не втічеш... разом з тамтими? Я гадав, що й ти пішла...

— Мені нікуди йти,—коротко, але твердо відказала Таня.

— Як то нікуди? Світ широкий! А як жила ти досі, так чень потрапиш і відтак жити.

— Ні, не потрафлю.

— Не потрапиш! Чому ж не потрапиш?

— Що було—минуло, не вернеться. А ти думаєш, що тільки мужчині можна кидати стару стежку і ставати на нову, а жінчині не можна?

— Але чого ж ти тут сидиш? Хіба не знаєш, що за мною шукають, що, може, за хвилину прийдуть сюди, візьмуть мене?

— А мені що до того? Візьмуть тебе, то й мене не лишать.

— Що?—скрикнув зачудований Ежен.— Ти могла б йти за мною... в тюрму?

— І підуй! Інакше й не можу.

— Інакше не можеш? А це чому?

— Бо я люблю тебе.

— Мене?—повторив Ежен.—Хіба ж ти забула, хто я, що за чоловік? Хіба ти забула, що я..

— Що ти за чоловік, це я знаю,—відказала Таня.—А те, що ти зробив... ні, що з тобою зробилося, це мене нічого не обходить. Це діло твоєї совісті і суду. А я ж хіба що ліпше? Хіба ж і я не витручена з-поміж людей, не нап'ятована знаком погорди від усіх, що себе вважають чесними, так само... як і ти тепер?.. Тепер ми рівні!..

При послідніх словах мимоволі затрясся її голос і сльози бризнули з очей.

— О, боже!—хлипала вона.—Що я би дала за те, щоб ми не були рівні. Щоб ти стояв так безмірно високо в людським поважанню, як високо стоїш у моїй любові!..

Ежен став ні в п'ять, ні в десять перед тою простою, але сильною натурою. Йому й на думку не приходило, щоб вона, пропаща жінчина, котру веселі „товариші“ по виборувзяли з собою на гулятику „для вигоди“, щоб вона могла полюбити, та й ще так страсно полюбити його. Були хвилі, коли він почував тиху симпатію до цієї дівчини, мовчазливої, розумної, і зовсім не так надоїдливої, як Маня, але про любов йому й не снилося,—та й впрочім серед тої ненастанної п'яної оргії, серед якої збігли йому послідні три тижні, він напевно і не був спосібний до любови. А про відносини Тані до Жана він не знав нічого, маломовний Жан ніколи не балакав про свої глибші сердечні тайни. Але як іншим разом Ежен,

може, і не без вдоволення почув би був признання любовне з уст жінчини, то тепер воно тільки засмутило його, та й, правду кажучи, роздразнило трохи. Йому хотілося бути самому, а тут... перешкода. І як позбутися її—це було одно, про що думав Ежен.

— Але чого ж ти хочеш від мене?—спитав він.

— Нічого не хочу, лиш при тобі остатися, з тобою все ділити,—була відповідь.

Ежен побачив, що з таким упертим характером годі що вразити без довгої боротьби, а до того він не мав тепер ні сили, ні охоти. Та й що впрочім шкодить, як вона останеться з ним? Нехай остається. Воно ще не знати, чи швидко прийде поліція по нього, а хоч і прийде, ну... то чень знайдеться спосіб..

Оце все передумав він у короткій хвилі, а за той час очі його пильно слідили Таніне лице, немов хотіли з лица вичитати. відки нараз у тій жінчині взялось стільки упертої рішучости та гарячої нам'єтності¹, котрих він досі в ній не помічав. Він чув, як мимоволі якась тепла струя звільна виринає й лагодить біль у його нутрі, як оживає чуття,—і це було в нім досаду. Він напівгнівнo сказав: „Ну, то лишайся собі, коли хочеш!“—і почав ходити по світлиці. Нараз почувися ступання в сінях, і Ежен кинувся до дверей, засунув і зашпелював зашпелю, а відтак став насеред світлиці й почав оглядатися, немов шукаючи, як і чим би в разі небезпеченства боронитися. Таня тривожним поглядом слідила всі його рухи, а вкінці кинулась до нього й міцно обняла його за шию руками.

¹ Нам'єтність — пристрасть, жага.

— Геню, серце моє,—ридала вона,—що ти задумаєш робити?

— Дай мені спокій,—відповів Ежен, злегка відпихаючи її й чинячись чимраз понурішим, чим більше внутрішня сила тягла його до Тані,—сиди собі тихо та не перешкоджай мені!

— Га, коли я тобі перешкоджаю,—відповіла Таня,—то волю й зовсім геть іти. Не на те ж я просилася бути з тобою, щоб причинювати тобі ще більше прикрости! Добре, нехай і так буде!

І плачучи, вона почала збиратися до відходу. Ежен стояв мовчачи й дивився на неї. Вкінці не витерпів, підійшов до неї і, взявши її за руку та дивлячись їй ув очі сказав:

— Таню, стій, не відходи ще від мене! Побудь зі мною!

— Пощо я буду з тобою, коли я тобі завада?

— Ні, побудь! Це ж хто знає, може послідній мій вечір! Пощо кінчити його в смутку та грижі?

— Чому послідній, Геню? Чому послідній? Схоти лишень, сміло ступи на нову дорогу! Аджеж у тюрмі не вік сидіти, а відтак...

— Ех, не згадуй про те,—перебив її Ежен.— Це не для мене бесіда! Для мене нема ніякого „відтак“. Лиш тепер ще, послідні хвили, я хочу бути щасливим, а що далі буде, до того мені й діла нема! Чуєш, Таню, ані слова про будуче! Лиш „тепер“ наше, а більше ми й не знаємо нічого!..

VIII

Вже було близько півночі. В готелю все поснуло й утишилось. В Еженовій світлиці погасли свічки, тільки насередині одна лампа розливала непевне меркотяче світло. Ежен і Таня

с іділи на софі. Про соні не думало нікотре,— а й бесіда не в'язалась між ними,— внутрішнє зворушення та непевність перемагали все. Ежен тривожним ухом ловив усякий шелест, замираючий дзенькіт фіякерських дзвінків, що пробігали сніжними вулицями. За кожним наближенням дзвінка він здригав та блід і аж тоді віддихав свободніше, коли дзвінок віддалювався й замирав у нічній темряві.

— Геню,— говорила Таня, обіймаючи його,— розкажи мені, що довело тебе до цього... поганого діла? Я дивлюсь на тебе й вірити мені не хочеться, що це було можливе. А прецінь.. сам ти кажеш!..

Лице Ежена посумніло.

— Що тобі розказувати. Це історія цілого мого життя, цілої моєї нещасної молодости, а споминати її тепер... бррр, аж мороз проймає!

— Розкажи, Геню, тобі полекшає, побачиш!

— Полекшає, я знаю, та тільки не через оповідання! Ну, та впрочім, нехай і так, розкажу, що зможу, швидше час піде, швидше скінчиться!..

— Ей, Геню, Геню, що це ти говориш?— сказала з закидом Таня.

— Ну, вже що говорю, те говорю,— відповів Ежен понуро.— Слухай же моєї повісти. Я сирота, не зазнав ні вітця, ні матері. Ще маненьким узяв мене вуйко по смерті родичів до себе, на виховання. Він був удовець, бездітний. Рід його давній, магнатський, хоч значно підупав за послідніх часів, так що вуйко з усіх давніх дібр мав тільки два села. Доки була панщина, він жив у селі й займався господаркою. Звісна річ, тоді це була невелика штука, бо робучі

руки були дармі. Та й ще з тих робучих рук була й друга вигода: на них міг безкарно вилитися ввесь панський, лицарський, войовничий дух, вони були німим, послухним і страждущим громозводом усіх панських примх, забагів та нам'єтностей. А у мого вуйка за давніх часів усієї тої громовини було багато, і довгі ще літа опісля слуги наші пошепки та з тривожними озирками розказували мені страшні повісті про його лютість, самоволу та нелюдськість у поступованню з панщизняками. Я дрижав і плакав, слухаючи тих повістей, і моя дитяча уява сплітала мимоволі постать вуйка з усіма найстрашнішими казочними потворами—вуйко був для мене: вовкулакою й опирем, що висисає кров людську, і залізним вовком, що гонить ненастанно за невинною жертвою своєї лютости.

Ежен зупинився на хвилю, слухаючи голосу дзвінків на вулиці; коли ті втихли, говорив далі:

— Коли знесено панщину, розказували мені слуги, то вуйко трохи не сказився. Тижнями цілими сидів у своїх покоях, не показуючись на світ, кленучи всіх і вся. Він відтак не міг уже вийти в поле, не міг поглянути на село, на хати без найбільшого обурення, без проклять. Швидко після він продав свої села якомусь німцеві, купив дім у Львові й перенісся туди жити. Там пройшли й мої молоді літа в тій камінній, понурій кліті, що й досі видається мені страшнішою й понурішою від гробу!..

— Чи любив мене мій вуйко, цього не знаю. Але як і любив, то та любов мусіла бути дуже глибоко й недоступно схована в його душі, бо я ніколи не міг дослідити ані найменшого її проблиску. Вуйко держав мене в вічному

страсі, в вічній погрозі. Строгі його приписи регулювали моє життя так, як накручений годинник. Найменше переступлення тих приписів каралось гостро й безоглядно. Я вкінці привик ні в чому не мати своєї волі й у всіх покладатися на приписи. А між тим учителі, котрим вуйко повіряв мою освіту, все з додатком, щоб учити мене по щиропольськи, тільки й знали діла, що розводили передо мною славу польську минувшість, розхвалювали лицарські діла та вдалий характер шляхти, описували буйне, свободне й самовільне життя тої шляхти й через те в моїй придавленій, карлуватій душі родили якесь гарячкове хоробливе бажання руху, широкого розмаху та буйного, гулящого життя, котрим блескотіла передо мною „славна“ давнина. Те, чого мене вчили, стояло в різкім противенстві до моєї дійсности, і те противенство різало мою душу, мучило мене й дорешти ослаблювало та ламало мою волю. Я ріс, мов та трава в пивниці. Рік за роком минав, а я лазив по світі, мов той слизняк, тихо, безслідно, в вічнім страсі перед вуйком, котрий гостро заборонив мені товаришувати з кимнебудь або читати щось, окрім шкільних книжок та Скарги „Żywot-i-b Świątych“.

— Га, що це, — скрикнув він зараз, — мені чулося, що дзвінок наближається сюди, а ось нараз він стих!

Ежен помітно дрижав і слухав. Дзвінок мовчав лиш секунду, — швидко він знов заголосив своїм жалібним тоном, що приглушено доносився до світлиці скрізь снігову метіль та замерзлі шиби вікон.

— Е, це нічого, — відповіла, успокоюючи, Таня. — Вітер повіяв у противний бік, і на

хвилю не можна було чути дзвінка. Говори далі. Ах, що за страшне, що за сумне життя мусів ти пережити, мій бідний Геню. Та вже певно, що чоловік з таким серцем, як ти, без крайнього дотиску не піде на таке діло.

— Що життя, — сказав він. — Хіба ж те нужденне вегетування можна назвати життям... Я ріс та й годі. Прийшла пора, коли почала кров будитися, коли душа забажала сильніше, а пута оставали все одні. Я зразу почув нудь, пересичення, обридження до всього. Я почав занедбувати науки, і ніякі кари, ніякі грозьби, ані лайки не могли мене спонукати до ліпших поступів. Вуйко весь час держав мене над книжками, сам сидів надо мною, пантруючи, щоб я й хвилини не тратив на боки; я бубнив раз-у-раз лекції, але пробубонивши кілька, кільканадцять годин, я все таки не тямив ні однісінького слова. З тяжкою бідою я скінчив гімназію і вступив на університет. Я вийшов з гімназії такою ж дитиною, як і вступив до неї десять літ назад. А тут нараз я опинився в іншому світі. Тісні рямки вуйкової дисципліни тут уже мусіли пирснути, хоч як вуйко зразу намагався держати мене в них і далі. Я познайомився з Жаном... Але чуй, що це за гомін на подвір'ю.

— Е, це певно прислуга гомонить.

— Прислуга, кажеш... Ну.. так, певно прислуга, — вговорював сам у себе Ежен, але мимоволі дрижав чимраз дужче. Отже слухай. Я познайомився з Жаном. З давношляхетського дому... багато родичів... вуйко не мав нічого проти того. Але він перший потяг мене на ту споховатість¹, по котрій я скотився в пропасть.

¹ Спohоватість — скотиста площа.

Естетив... ідеали, красота... (Ежен дрижав чимраз дужче, віддих його ставався неправильний, бесіда уривана)... живі ідеали. Моя, довго здержувана, жадоба нараз прорвалася мов ревуча хвиля прориває греблю... Я кинувся насліпо в вир. Вуйкові грозьби, лайки й карі, все те шуміло тепер перед моїми вухами, не лишаючи ніякого сліду, як колись примусові лекції. Далі вуйко почав замикати мене. Я дерся по стінах, кричав, а вкінці почав попадати в конвульсії. Це знов вивело мене на волю. Я пізнався з Сімоном, таким же паничем, тільки іншої практичної вдачі. Той доконав мене, довів до... Ах, що це, чуєш? Ідуть, ідуть горі сходами. Це за мною, це по мене...—скрикнув Ежен.

— Не бійся, Геню,—сказала Таня, хоч і сама поблідла та задрижала всім тілом.— Смілости, соколе мій! Що має бути, те й станеться.

— Так, так, те й станеться, правду кажеш,—бубонів Ежен, притискуючись до неї, мов дитина, і обіймаючи її дрижачими раменами.— Ось вони, вже тут, на коридорі... зближаються сюди... Га, стукають.

Вони зірвалися обоє. Стук до дверей, немов грім, затряс усіма нервами. Стук повторився.

— Ах, Таню, двері замкнені, відомкни, серце.

Таня звільна підійшла до дверей і тримтячими руками почала відсувати засувки та защіпки. Стукання роздалося третій раз, ще голосніше. Нетерпливі голоси загомоніли за дверима.

— Прошу,—ледве чутно сказала вкінці Таня, отвираючи двері. Товпа поліціянів, з комісарем попереду, ввалила до світлиці, з зачудованням позираючи на Таню.

— Чи тут пан Ежен Т.

— Тут,—відповіла Таня.

— Певно десь вийшов,—спитав з сумнівом комісар, не бачучи Ежена в світлиці.—Чи може спить?

— Що?—скрикнула Таня, обертаючись і блистро озираючи кімнату; страшна догадка, мов блискавка, сарахнула в її голові, і в тій хвилі з проразливим криком болю вона впала омліла на руки переляканих поліціянів.

Крім неї не було в світлиці нікого, тільки через отворене вікно садив вітер клубами холоду та широкими пластами снігу.

Березів, серпень 1880.

ІРРИГАЦІЯ

I

Було се одної прекрасної весняної неділі. Празнично та велично сходило сонце над великим подільським селом Сухобабами. Празнично зеленіли верби понад невеличкою боляною річкою здовж села, в котрій уже плюскоталися стада панських качок. Празнично шумів ліс на невеликім горбику оддалік села і празнично загули необавці опісля церковні дзвони. Все в селі, від чисто вибілених хат аж до дітей, прибраних у білі сорочечки, так і промовляло, що нині якесь свято,—не проста неділя, а якийсь особливий празник.

От посипались із хат люди до церкви, всі повдягані, що хто найліпшого мав; от потяглась і дівтора довгим шнурком із школи під проводом не старого ще, але, очевидно, недужого на груди вчителя. Панотець не виходять ще на службу божу, то й народ стоїть попід церкву, гуторить, деякі регочуться, жартують,—а всі хвиля-від-хвилі звертають очі то на дорогу, то на панський двір на кінці села, на видному горбі в вінку старосвітського густого та величезного саду.

— Го-го, вже Каролько браму відчиняє! Ідуть, їдуть!—роздався нараз гомін; заметуши-

лися люди, а котрі були менші ростом, почали спинатися на пальці, немов надіялись побачити бог зна яке диво.

— Три! п'ять! вісім! аж десять повозів! А панства, панства! І пан маршалок, і нашого пана брат! І старий! І панство з Бурчалова, і з Паляничина, і з Грабників! А дивіть, дивіть, на місток повернули! Н-на, от тобі раз! У переднім повозі коні стали! Гу, як дуба стають, не хочуть іти. Ха, ха, ха! Місток діравий, видно, дуже панськуваті луп'ярі, не привикли до нашого сухобабського містка! Нічого, нічого, нехай привикають! Але бо завзявся пан дідич: не буду направляти ані допомагати до направи, то до мене не належить! Ну! добре, ми napravим так, як нам треба, наші коні не бояться ходити і діри вміють обминати, а як собі там його панські коні підуть, то нас нічого не обходить.

Отакі голоси й виклики роздавалися з-посеред зібраної коло церкви товпи народу сухобабського, а послідня замітка була привітана загальним вибухом сміху. Церков стояла на високім горбі понад селом, так що з-перед неї видно було, мов на долоні, все, що діялося на селі, а особливо на дорозі.

— Ха, ха, ха! Дивіть, дивіть, фірмани позлазили, позатулювали коням очі і так ведуть їх через міст! І другий повіз так само! І третій!.. Ну, попереїздили. Але то пан лютий буде! Війте¹, гей війте, та ви не маєте тут чого й стояти, на очі йому показуватися! Наганьбить вас перед усім панством і перед маршалком повітовим!

¹ Війт—начальник сільської громади, староста.

Але слова ті були на вітер сказані. Війт і сам знав, що його чекає; він надіявся, що панство підуть до церкви піхотою і тим потішався, але скоро побачив, що їдуть, то зараз же, не дожидавши служби божої, дав тягу в поле, та так, щоб ніхто й не бачив, куди він подівся.

Але от вийшов панотець, молодий ще, низенький і худенький панотчик, обіч нього висока, товста й повновида паніматка, а позад них здоровенна і товста, як прикадок, мати паніматки, або, як її жартом у селі називали, сухобаба. Вони всі троє йшли спішно; панотець почув уже, що панство їде, і квапився стати на службу божу, заким вони прибудуть. Наново заревли дзвони на дзвіниці, заметушились люди, і старші, християчесь, поперли до дверей церковних, котрі відмикав паламар. Але, хоч двері були відчинені, ніхто не входив перший; усі розступилися широко в дві лави, щоб пропустити панотця і його дам. Мужики цілували панотця і паніматку в руки і низько кланялись сухобабі, а за її плечима покивували головами, сміялись та перешіптувались деякими не зовсім делікатними жартами.

Звільна наповнювалась церква народом; велика ще купа, особливо молодшого покоління, стояла під церквою і слідила за довгим рядом пишних карит та повозів, що, поблискуючи лякованими пудлами та срібною упряжжю коней, побрязкуючи дзвіночками та дзеркальцями та ланцюжками, звільна котили по селу, викликаючи своєю появою з усіх хат купки цікавих, а притім боязливо якомсь поглядаючих дітей та жінок.

— А що, чи я не казав,—заговорив з усміхом один парубок.—Глядіть, насамперед завер-

тають до корчми! Насамперед корчму навідати, а потім церкву!

— Ну, се так і годиться, — підхопив другий. — Не знаєш, як то кажуть: Kier świat propinasya grunt!¹

— Вже то нема що казати, наш пан тою своєю корчмою так хвалиться, як той пархами. То у нього не корчма, а „касино“, і таблицю таку казав прибити, і корчмаря нема, тільки свій двірський посіпака, а сивушище таку, пек їй, продає, що вип'єш чарку, то хоч по стінах дерись, така недобра! І ще й жалується, що люди волять з Бурчанова від корчмарів брати, ніж у нього!

— А я думаю, — сказав один старий чоловік, — що коли наш пан такий дуже „постемповець“² (він сказав се слово з якимсь особливим притиском, очевидно передразнював пана, так що всі присутні аж залилися сміхом), то нехай би й корчму свою скасував і горілки зовсім не кутив. Однак жалується, що за одну гуральню сім раз більше акцизи платить, ніж податку з усіх своїх ґрунтів. Я би, бувши ним, не платив би і не кутив би.

— Е, нанашку³, — підхопив один парубок, — та бо ви забуваєте, що то належить до „хавтурної місії“, як він каже. Гуральня мусить бути, бо то найкраща галузь домашнього промислу, ну, а коли вже пан дома промишляє над тим, щоб горілку зробити, то мусить же промишляти й над тим, щоб її хлопи випили. От вам і корчма, і касино!

¹ Дурне світ, торгівля горілкою основа.

² Постемповець — з польської — поступовець, прогресист

³ Нанашку — дядьку.

— Та про яку се ти хавтурну місію плетеш, дурний Кліме,—крикнув хтось з-заду.—Культурна, дурний, культурна!

— Ні, політурна,—крикнув хтось інший.—Знаєш, політура що?

— Та най там буде, яка хоче,—сказав перший парубок,—але я тільки одне рад би знати: чи до тої місії також належить пси людські по полю стріляти, чи ні. Адже позавчора виходжу в поле, пан іде з стрільбою. Думаю собі, може на польовання, вклонився та й кажу: боже помагай! Не відійшов я й на сто кроків, аж чую позад мене бумс! Озираюся, а то наш Босий, знаєте, той червоний наш песок, лиш раз дзявкнув, аж підскочив, та й бац насеред поля. Прибігаю... ого, лиш кров булькоче. А пан уже дальше пішов, та тільки обернувся та й крикнув до мене: „А нех мі жито не толочи!“ А там і жито таке, що й курки не закриє! Став я, аж мені серце заболіло, такий песик добрий був та чуйний, і позавидів ворог!

— Ба, а моє хіба не таке?—зачав старий чоловік, штуркнувши паличкою о землю, але дальшу його мову перебили оклики:

— Вже їдуть, вже їдуть! Наближаються!

Мов курята, сполохані шулікою, люди подались до церкви. Вони здалека бачили лице „свого пана“, котрий, як господар, їхав у самім першім повозі поруч з паном маршалком повітовим,—і лице те, червоне та одуте, не віщувало їм нічого доброго. Перед церквою зробилося зовсім пусто та тихо, тільки з церкви доносився попеременно то слабкий, тримтячий тенор панотця, то верескливий та пискливий хор сільських школярів, котрі під проводом свого вчителя співали службу божу. Карита за

каритою під'їздила аж під самі двері церковні, льокаї прискакували і відчиняли дверці, висаджували построєних дам і товстопузих, у фраках або у кунтушах та при карабелях, панів. „Свій пан“, яко господар, пішов у церков з своїми двома льокаями, щоб зробити прохід для панства, оглянути місця, приготовані для сидження. Звільна, пестробарвною, пахущею перфумами, хвилею влилась у церковцю ціла товпа вельможного панства, брязкаючи карабелями та шумячи шовковими сукнями. Якраз читалось євангеліє, і панотець мусів перервати читання, поки панство не поуміщується, а опісля сказав коротеньку проповідь на тему: блаженнії нищіі, яко тії бога узрятъ.

II

Пишно палає сонце на небі, піднявшись уже геть-геть високо по пречистому, темноголубому зводі. Всміхається величне й ласкаво сипле цілими потоками золотого проміння на розкішну подільську долину, що розляглась понад невеличким потоком повище села Сухобаб серед похилих склонів рівної височини, що потяглась геть-геть хвилястим морем на схід до Медоборів, а на південь – аж до Дністра й далше. Та й не жаль же нині сонцю праведному розсипати стільки блеску й пишноти понад сею невеличкою долиною; і вона пристроїлась та прикрасилась, і вона радіє та пишається, мов молода до шлюбу йдучи. Аджеж вона, оця сама невеличка долина з рідкою, несочистою травою, витолочена кінськими копитами та товарячими ратицями, перерізана мізерним, болятьним потічком, обрамлена зораними і ще не порісшими нивами,—вона призначена заняти

почесне місце в історії культури Поділля, на ній має бути зроблений перший крок нашої раціональної господарки на лад західньо-європейський, перша спроба штучного орошення при помсчі машини!

Ось насеред долини, на підмостку з міцних дубових брусів, стоїть та машина, свіжо спроваджена з Англії, нова, блискуча, готова до роботи, мов заграничний звір, знитившись, чяпить і блищить очима, готов до скоку. Її колісся спокійно дрімає на сонці, а грубезне, цілих десять сантиметрів у промірі, гирло її помпи і розтяглось над долиною, мовчазливе й таємниче, готове в найближчій хвилі випустити з себе багаті потоки—тільки не знати, чи плодотворної благодати, чи гіркої наруги. Грубий, решіткуватий ссак тої помпи давно вже лежить на дні потоку, котрий треба було загатити, бо звичайної його води навіть на стільки не ставало, щоб цілковито покрити залізну барилку того ссака. А оподалік від машини—грубий стовп у землі, а півперек того стовпа—довга, закована дрючина, до котрої присилено на обох кінцях по одному орчикові і по одній кінській упряжі; се керат, злучений з машиною попід землю проведеним валом та зубчатими колесами, переносячими силу кінського обороту на помпу. Машина й керат пристроєні вінцями з зелені і квітів та хоруговками з червоно-білих платків, що в тій цілковитій тиші без руху позвисали долі паличками і також спокійно дрімають на сонці.

А трохи оддалік керату—гай, гай! що за рідка та незвичайна поява! На товстих шнурах та мальованих жердках розп'яте велике полушовкове шатро,—правдиве полеве якогось гетьмана

чи полковника, предка пана дідича Сухобаб, Зефірина Андрониковського. Двісті літ оте шатро спочивало в укриттю, то є, в старій паці на стриху двірським,—чимало дір попрогризали в нім миші та молі,—але що се вадить? Чому сьому останкові предківської слави не звеличити нового моменту сучасної слави, що основуєсь уже не на війнах та битвах та кривавих танцях, а на мирнім поступі, на праці рук і розуму? От і велів пан Зефірин і виволокти стару пам'ятку, позшивати та полатати і розіп'яти на луці. В шатрі поставлено стіл і заставлено його багатою перекускою для світлих гостей. Крутиться там ціла купа льокаїв та двораків—одні в ліберіях, другі так-таки в куртках з якогось полосатого біло-червоного ситцю, мов комедіянти. Гомонять, прибирають, стукають тарілками, брязкають вилками, ножами та чарками, двигають коші з вином, барилки з вишняком, медом та горілкою, метушаться та регочуться та сваряться, бо ось уже в церкві скінчилась відправа, а на дорозі з села понад потічками курять та женуть довгим рядом блискучі повози з ясновельможним панством. А за повозами, оддалік—купа селян, господарів, баб і молоді, а на послідку, мов вівці тонучі в куряві,—шкільна дітвора під проводом учителя.

— Чи все готово?—роздався могучий, звучний голос пана Зефірина, що враз із паном маршалком перший причвалав і, вискочивши з повозу, подався до шатра, оставляючи двом льокаям висадити з повоза і попід руки провести через вигідну кладку на перекопі, відділяючим панську луку від хлопських, валовиту, здоровенну постать пана маршалка.

— Усе готово, прошу ясновельможного пана, — відрапортував, випрямившись, панський камердинер Стефан, перехрещений в Теофана.

— Бо то на вас ніколи ні в чім спуститися не можна, — сказав пан Зефирин і, як добрий господар, пішов сам оглянути все в шатрі. Слуги поставали недвижно по кутах, тільки Теофан слідував за паном, нахиливши вперед верхню часть тіла, немов готовився ось-ось кудись побігти, когось ловити абощо.

— Ну, бійтеся бога, як же се поуставлювано! — якось немов аж болізно скрикнув пан Зефирин. — Де риба? Де порося? Чому не все так, як я тобі казав, Теофане, тумане запечатаний, га?

Пан Зефирин був великий митець у штуці „убирання“ т. є. заставлювання столів. За сю свою штуку він удостоївся похвал і компліментів з уст многих високопоставлених осіб, навіть з уст самої княгині Шметтерлінгової. То й не диво, що тут, у себе дома, він мав право дбати, щоб стіл завсігди заставлений був так, як сам запорядить, мав право гніватись, коли що не було по його. Слуги знали се й не змагалися; в одній хвилі все устроєно й упорядковано по його показу.

— Ну, бачиш, дурню один з другим! — з виразом внутрішнього вдоволення повчав слуг пан Зефирин, — що то значить мати трохи олію в голові. Ви тут навалили, накопичили, ні ладу, ні складу, а тепер о! Все в порядку, що кому треба, зараз і знайде, і густовно як! — І пан Зефирин з уподобою повів очима по столі.

— Авжеж, прошу ясновельможного пана, — сказав Теофан за його плечима. Прочі слуги нічого не казали, тільки їх очі жадібно розбі-

галися по наставлених на столі наїдках і на-
питках, і певно не один з них подумав собі:
„Біс би брав твою густовність, коли нам з неї
мабуть і кістки обглодати не лишиться!“

Між тим усі гості сього новомодного праз-
ника вже зібралися. Панство повисідало з по-
возів і цікаво оглядало машину, дами пхали та
штуркали своїми парасольками об її залізні
боки. Селяни великою купою стали обіч, скося
поглядаючи то на машину, то на шатро, з кот-
рого неслися приємні запахи холодного печива
та брязкіт переставлюваного скла. Дітвора,
установлена осібною купою, цікаво витріщала очі
на панські убори, то на заставлений у шатрі
стіл; деякі в середині купи штовхались, шушу-
шукали та стиха сміялись, але зараз же й ути-
хали, коли вчитель грозив їм кулаком. Панот-
тець надів епітрахіль; паламар приготував столик
для відправи молебня й набрав води з потоку
для освячення. Почався молебен і освячення
води. Співала дітвора під управою вчителя.
З релігійним благословенством окроплено ма-
шину, і керат, і всіх присутніх святою водою.

— Нехай же той чужоземець, що нині пер-
ший раз загостив на наше поле, станеться на-
шим добрим другом і вірним помічником, нехай
причиниться при божій помочі до умноження
плодов земних і слави божої! Господи, благо-
слови!—сими словами закінчив свою промову
панотець, знімаючи з себе епітрахіль.

— Дай боже, дай боже!—скрикнув пан Зе-
фирин, а за ним і всі гості підхопили хором:

— Дай боже!

Серед сутолоки пан Зефирин підступив до
панотця, з подякою стиснув йому руку і втиснув
в ту руку завинутого в папірець дуката—

се була його звичайна плата за всяку торжественну потребу—і спитав:

— Ви їдете, панотче?

— Їду,—сказав панотець з квасною міною, скинувши тужним поглядом на заставлений під шатром стіл.

— Микита,—гукнув пан Зефирин на одного візника,—під'їдь ближче! Завези панотця на попівство і вертай сюди назад! Прошу, панство, прошу ближче, на маленьку перекуску...

III.

Маленька перекуска тяглась уже дві години. Панство не спішились, гомоніли, жартували. Селяни за той час оглядали машину, керат, пробували навіть обертати його, впрягшись по кілька в кожну шлею; старші похитували головами, деколи тільки муркочучи вривані слова, як: панська фантазія, дуригріш і т. ін. Вкінці на розказ пана Зефирини слуги крикнули людям, щоб рядами посідали на луці, і винесли для них барилку горілки і кіш білого хліба на закуску. Теофан обділював. Школярів прикликано ближче й уставлено в чотири лави тут же при вході шатра; їм роздано по келішкові меду й по пиріжкові на закуску, щоб добре співали.

Перекуска скінчилась,—пан маршалок, наливши собі спорий келішок вишняку (він дуже любив сей напитек, особливо хвалив сухобабський,—такого, мовляв, ніде приготувити не вміють), піднявся з крісла на ноги, важко дишучи й опираючись обома руками о стіл. Він кашельнув голосно, щоб звернути на себе загальну увагу,—і зараз притих гомін. Відтак добув з кишені хустку, обтер собі нею спотіле, широке та товсте, майже квадратове, а надто

ще з'англійська виголене обличчя, встроїв свої сїрі, в товщу потопаючи очі в машину, далі підвів руку, і вказуючи нею на ту ж машину, по хвилевій роздумі заговорив густим басом, по своєму звичаю зачинаючи від середини думки:

— А затим, мої панство, най живе культура!

З ефектної павзи, котру треба було зробити після сього оклику, пан маршалок скористав в той спосіб, що духом вихилив свою чарку вишняку й порожню підставив Теофанові, щоб наповнив її наново. Гості, знаючи ораторську вдачу пана маршалка, мовчали,—деякі попригубляли й свої чарки. А пан маршалок, голосно цмокнувши язиком і обтерши вуста серветою, раптом зачав зовсім іншим тоном і в іншому, скорішому темпі, немов силою пари викидаючи слова з свого нутра:

— Як із гирла сеї машини за хвилю поллється багата струя води, орошуючи та заплоднуючи оці луги, так нехай ураз із сею водою розливається чимраз ширше, чимраз могутніше благодатний вплив культури і західноєвропейського поступу по наших благословеннім Поділля! Тут поле широкє, світ одвертий, як сказав поет. У тій нашій рідній подільській землі лежать величезні скарби і ждуть тільки вмілої руки, котра б зуміла покористуватись ними. Земля плодovита, небо лагідне, води ribні, люд тихий і до праці навиклий,—оце, мої панство, що так скажу, ресурси, природні джерела багатства, се той підклад, та підстава, та підвалина, на котрій може і мусить здвигнутись пишна будова культури й поступу. А тут, мої панство, ми маємо між собою одного з піонерів і чільних представників того благодатного зма-

гання до культури й поступу. Се наш улюблений сусіда, наш дорогий господар, наш учений і наш поет, слава і честь нашого повіту, пан Зефирин Андрониковський!

Опять ефектовна павза. Пан маршалок глибоко зідхає, немов скинув з плечей якийсь великий тягар і звіщує голову мов підрізаний. Тільки рука його з чаркою вишняку машинально простягається поперек стола, щоб чокнутись о чарку пана Зефирина. Затим так само машинально і не дивлячись навіть, мов мимоходом, пан маршалок спорожнює свою чарку, і мірно хитаючись на стану, починає знов сухшим, уже зовсім елегійним тоном:

— Чи ж маю розказувати його життя, його труди, його заслуги? Ох, не моя сила, та й не пора ще до того. Потомність, мої панство, потомність оцінить їх вповні! А я нагадаю вам тільки те, що й самі ви усі знаєте. Батько його, боже мій, так і здається, що він тут між нами, що він не вмер, не міг умерти, незабутній Калясантій! Хто його не знав? Хто з ним не дружив? Хто не був йому зобов'язаний чи то добродійством, підмогою, приятельською службою або хоч доброю радою? Та не о нім річ. Здобутки свого труду лишив гідному наслідникові свого імени, своєму єдиному синові. А що ж той син, побачившись наслідником батьківської фортуни, що ж він зробив? Чи відцурався батківщини? Ні! Він покинув столицю з її приємностями і забавами, покинув навіть школу, де йому вже от-от усміхались екзамени й дипломи, орлом прилетів у Сухобаби, щоб батьківське добро не осталось без батьківського ока. Все оглянув, все в порядок привів. І чи лишив усе в старім

шлендріяні? Ні! Вже відразу заявив себе поступовцем, ворогом закоснілої рутини. Зараз завів нову адміністрацію після свого оригінального помислу, нову бухгалтерію, одним словом, новий лад, і аж тоді, устроївши все, поїхав заграницю довершувати свої студії. Не манили його Карльсбади, Мерани та Остенди, а коли й бував у них, так се тільки для порятунку надрушеного працею здоров'я і для глибоко-філософічних студій над серцем людським. Плодом тих студій і була його знаменита книжка, нанизана правдивими перлами ума й таланту, говорю тут про його книжку: „Філософ у Карльсбаді, Мерані і Остенді“. Всі ми її знаємо, а нашої многонадійної молоді служить вона практичним підручником,—найкраще свідоцтво її неоціненної стійности. Але, літаючи духом у найвищих сферах думок, він рівночасно не спускав з ока практичних, життєвих інтересів своєї батьківщини. Пробуваючи зимою дома, він не дармував, але займався поважними, джереловими студіями і на їх основі написав другу неоціненну книжку: „Пропінація, її історична основа, її теперішній стан і будущий розвій“. Чи маю говорити о високих прикметах сього твору? Чи о вражінню, яке він зробив на загал публіки, ба, й на заграницю? Ні, замовчу, щоб не повторювати річей надто звісних.

Підчас хвилевої передишки, котра наступила на сім місці, пан маршалок таки повторив одну звісну річ, т. є. випорожнив чарку й кивнув Теофанові, щоб налив йому другу. Затим провадив свою річ дальше.

— Англія манила його до себе, Англія, той край найвищого духового розквіту й найбільшої практичности. Тут він довершив свої студії.

Тут написав третю свою книгу, що гідно увінчала його наукову діяльність, „Англійський лендлорд і подільський шляхтич, історична паралеля“. Відси вкінці він задумав пересадити на наші благодатні ниви оту раціональну господарку, котрою той край справедливо славиться. І що ж ми на все, дорогі панство, га? Що ж ми можемо іншого, як хіба з усього серця сказати йому: щастя боже! Най живе наш перший раціональний господар, наш піонер культури й поступу, наш Зефирин Андрониковський! Най живе!

— Най живе! Най живе!—загомоніли гості, чокуючись з почервонілим від радості й сонячної спеки паном Зефрином.

— Най живе! Vivat!—заревли перед шатром збиті в купу двораки, а за ними й оддалік стоячі селяни. Заметушився й учитель, почав штовхати до купи своїх школярів, до котрих прилучилося ще кілька парубків і старших селян, і вони нестрійним хором запищали та загули:

— Наш пан дідич най живе, многа літа най має! Многая, многая літа!

Проспівали, витягаючи те „многая“ щосили. Пани й пані напів з подивом, а напів з милосердям гляділи то на похриплих сільських хлопців, співаючих з нот, то на вчителя, що аж упрів та зо шкіри дерся-мучився і такт даючи, і підтягаючи всіма голосами, де тільки котрий голос грозив зробити якусь грубшу помилку, і підштовхуючи лінивих та несмілих, і пригрозуючи тим, що тягли фалшиво. Бідний учитель! Сьогоднішній день був для нього правдивою мукою, і освячення перших починів сухобабського поступу прийшлося йому опісля відпокутувати двохижневою хрипкою!

Демократизм в Європі обов'язкова річ для кожного поступовця. А пан Зефирин і поступовець, і європеець, то й як же йому не бути демократом? А демократизм що каже? Попереду інтереси народа, а там уже інтереси шляхти. То й не диво, що пан Зефирин, сердечно стиснувши руку пана маршалка, сказав:

— Широ дякую вам, високоповажний і дорогий наш пане маршалку і ви всі милі сусіди, за знак вашої прихильности! Але поки буду мати честь ширше висказати те, що в мене на серці і на умі в нинішнє свято, дозвольте мені сповнити свій обов'язок господарський зглядом зібраного тут народа!

— О, просимо, просимо!—загомоніли панство, не знаючи навіть, що то за обов'язок.

Пан Зефирин рушив з шатра до селян, за ним посунуло й проче панство. З відкритою головою, поблискуючи лисиною на маківці, він поважно ввійшов між селян і, попросивши їх, щоб трохи розступилися і стали перед ним в півокрузі, піднятою рукою повітав їх і сказав донеслим голосом.

— Дякую вам, люде, за те, що були такі добрі і прийшли на наш нинішній празник. Бо то, видите, ви того не розумієте, то я вам виясню. Видите сю луку? Правда, вона пуста, трава не хоче рости, а чому? Бо тут земля така: раз вигорить, то знов вимокне. Як треба води, то нема, а як не треба, то є. Ну, що на те порадити? Ви би, я знаю, заклали би один з другим руки за пояс та й сказали б: „Га, божа воля! Як бог дасть, то вода буде, а як бог дасть, то й висхне“. Воно то правда, божа воля

на все, але розумний чоловік повідає: бога взивай, рук прикладай! Видите, тут тече потічок, і то бог дав. А розумний чоловік повідає: а що, якби в посуху сей потічок звернути на луку? Е, скажете ви, як його звернути, коли лука о цілий сажень вище потічка? Але розумний чоловік скаже вам на те: дурні ви! Хіба ж то така велика штука спровадити воду там, де чоловікові хочеться? Хіба не повинаходжено на те машини? Ось і видите таку машину перед собою: оце маєте помпу, а оце керат, запряжемо пару коней і будемо тягти воду з потоку на луку. В Англії й по других краях давно вже такий спосіб позапроваджували, а в нас ото перша спроба. А називається така робота: ірригація, знаєте? Повторіть: ірригація!

— Ригація!—загули хором селяни.

— Не ригація, а ірригація, — поправив пан Зефирин — то значить: орошення! Бо то, видите, маю тут 50 моргів луки, а досі мені морг ніс ледве 10 ринських чистого доходу. Тепер уважайте, який тут простий рахунок. Оця машина коштує мені враз із пересилкою з Англії 5000 ринських, а які луки після такої ірригації, се я сам бачив, то й казати мені не треба! Як кажу, щоби мені дохід з морга лиш подвоївся, то за п'ять літ і машина мені виплатиться, і луку буду мати таку, що хоч в пуделочко вложити. Бачите, що то значить освіта!

— Бачимо, бачимо!—загули селяни, а хор знов зарипів „Многая літа“.

— Ну, а тепер біжіть по коні, запряжіть і зробимо першу спробу!—сказав пан Зефирин. Кілька парубків кинулось, і за хвилю коні були на місці, впряжені й готові до руху. Двірський слюсар і машиніст оглянув усе

як слід і крикнув: „Можна!“ Тоді пан Зефирин скомандував:

— Ну, в ім'я боже, гей!

Рушили коні звільна, повагом і спокійно—вправні були в кераті ходити. В загаченому потічку води було доволі, то й полилась вона на луку могутчою струєю, срібними, живими гадюками розповзуючись по траві чимраз далі та далі. Панство якось хвилю цікаво дивились, а опісля почали забиратись під шатро, бо спека була велика. Тільки селяни пильнували машини і коней, цікаво слідячи за кожним рухом; приглушеним голосом вони робили свої уваги, але до пана Зефирина не доходили їх слова. Хор знову щось проспівав, мабуть чи не „Мир вам, браття“.

— Даць ім вудкі! ¹—крикнув пан Зефирин на своїх двораків, а ті метнулись до стола, при котрім стояли бочівки з горілкою, і почали частувати селян. Між тим панству знов поналивано чарки. Пан Зефирин підніс свою догори, і всі за ним попідносили свої. Він кашельнув, ступив крок напроти пана маршалка і сказав:

— У ваші руки, дорогий сусідо і вельмиповажний пане маршалку! П'ю сю чарку і надіюсь, що всі її сповните враз зо мною, за велику нашу загальну, життєву справу, за культурну місію двора серед громади!

Піднесена вгору рука Зефирина—мабуть від великого внутрішнього зрушення—почала трястися і з неї покапало вино. Щоб не держати довше, він випив, і всі гості випили, а поки слуги наливали наново, він тягнув далше свою орацію:

¹ Дати їм горілки—з польської мови.

— Так, культурна місія двора серед громади то наша велика задача, то властивий поступ, над котрого ширенням я працюю і працювати буду, доки духу стане в моїй груді! Правда, не заперечу я того, що сказав наш дорогий маршалок. Щедро розсипала природа свої дари над нашим Поділлям. І двір, і хата можуть жити в достатку і злагоді й помагати собі взаємно. Чого ми домагаємось від селян, се всі знаємо і се дасться сказати кількома словами: побожности, уцтивости і працьовитости. Побожний повинен бути селянин, бо раз у нього не стане бога, не стане тої невидимої караючої руки, то він у тій хвилі зробиться диким звірем і пожре нас. Уцтивий повинен бути селянин, щоб сповняв чесно свої обов'язки, додержував даного слова, бо прецінь же на тім основується весь горожанський порядок, се тільки дає йому право бути горожанином конституційної держави. А працьовитий повинен він бути... ну, се вже звісно, бо як не заробить, то й їсти не буде. Се так, мої панство, се всі знаємо. Але чи всі так само знаємо й наші обов'язки зглядом селянина? Чи всі знаємо, чим ми для нього є і повинні бути? Не уймаючи чести нікому з присутніх тут, осмілюся таки сказати, що не всі знаємо се так ясно й докладно, як би сього було треба.

Щось немов легесенький осінній вітерець повіяло по цілім зборі. Квадратове лице пана маршалка почервоніло, не знати чи від вишняка, чи від досади, бо то був чоловік, як казали, „з гумором і темпераментом“, а особливо; коли мав у чубі. У деяких гостей губи потягнулись кінцями вниз, у других вгору від

незамітного іронічного сміху,—але впрочім все було тихо, чемно і прилично, як і слід при таких піднеслім торжестві. А пан Зефирин говорив даліше:

— Так, мої панство, не всі знаємо! Бо що репрезентує двір у селі? Репрезентує традицію, інтелігенцію і капітал. Се ті три джерела, з котрих плінуть наші права, але заразом і наші обов'язки. Які права дає нам традиція? Право на пошану і честь у селян, те право моральної вищости, яке надає почуття великих заслуг наших предків і блискучої минувшини, котрої ми одинокі представники і зберегателі. Але, користуючись тими правами, які ж обов'язки маємо ми, вложені на нас тою традицією? О, певно, що великі і святі! Зберегати її дорогі останки, плекати в своїх серцях духа минувшини, святу і негасаючу любов до вітчизни і ті незабутні чесноти, котрими предки наші на весь світ ясніли, ту лицарську енергію, ту горду незалежність, сполучену з ненастанною дбалістю о добро цілости, ту жертволюбність для інтересів загалу, котрої так багато і так блискучих примірів виявляє кожна карта нашої історії!

— Зебжидовський, Зборовський, Радзейовський, Опалінський, Сіцінський, Щасний-Потоцький,—впівголосу на пальцях вичисляв пан маршалок, немов для власної пам'яті, і лиця всіх присутніх спалахнули живим рум'янцем—не знати—чи стиду, чи обурення, чи так таки невинного заклопотання з тої причини, що такий поважний чоловік так не в пору перебиває таку гарну мову, та й то ще господаря дому. Пан Зефирин хоч также палахнув живим огнем, але вчинив так, немов не чув тих слів і, кашельнувши разів кілька, говорив даліше.

— Які права надає нам інтелігенція? Права природних і одиноких провідників, заступників і репрезентантів народу. А обов'язки? Обов'язки вчителів і просвітителів. Світла треба нашому народові, всі се повторяємо, а прецінь треба нам знати, що тільки від нас він може дістати те світло, правдиве, не те, що розпалює пожар, а те, що світить, а не гріє, то є, pardon, не палить! Глядіть, мої панство, один вид отакої машини більше навчить хлопа, як десять книжок! Хлопові треба не теорії, а практичної науки, іншої він не зрозуміє, інша йому не потрібна і шкідлива. А така практична наука повинна і може йти тільки з двора. Як життя дідича і його сім'ї повинно бути для хлопа взірцем моральним, так увесь двір повинен бути для нього школою, музеєм, кабінетом експериментальним, вічно отвореною книжкою. І як з гирла сеї машини ллється благодатна вода на зсохлу землю, так з двора повинна раз-у-раз литись...

— Трррах!—роздалось нараз знадвору.

— Що там? Що там?—закричали панство, заметушились і поперли до машини. Води на-серед луки стояла вже величезна калюжа, але зате потік був майже до дна виссаний. А коло машини метушились люди, шпортався заклопотаний слюсар. Коні стояли.

— Що тут сталось?—скрикнув, прискакуючи, пан Зефирин.

— А хто знає що,—чухаючись у голову, сказали парубки, що держали коней,—щось у машині луснуло і вода перестала йти.

— Та що тут буде йти, коли в потоці сухо,—озвався гризько пан маршалок.

— То-то й є, прошу ясновельможного пана, — озвався слюсар, — ся помпа завелика для сього потоку, а як не стало води, то крізь дірки в сисаку набігло до середини болота. Болото заткало кляпу, коні шарпнули, і товчок кляпу зламав.

Пан Зефирин аж посинів з лютости і, не тямлячи сам себе, крикнув:

— А нехай же вас грім поб'є, осли безглузді! І чому ж ви не перестали, як побачили, що води нема? Тепер треба буде машину назад до Англії посилати до направи, бо тут жоден дурень її не направить!

V

Пані Целина Андрониковська лежить недужа і до гостей не являлась. І недуга її не проста — глянеш з боку на її рум'яні, повні лиця, розкішну стать, блискучі очі, і певно подумаєш: карай, боже, й до віку такою недугою! Та ба, не все золото, що блищить. У пані Целини хоч і все здається здорове, так що ж, нерви, нерви, — от де її нещастя. Нічого її не болять, їсть добре, спить добре, травить добре, а все таки чує в кожній хвилі, що нерви її „страшно напружені“, „як струни лютні“, мовляє вона, що доволі найлекшого дотику, різкого звука, подуву вітерка, щоб їх збудити, зворушити, збентежити, щоб повалити її з ніг, довести до конвульсій, до полусмерти. Страшна то слабість, тим страшніша, що звичайно її ніжно й сердечно любимий муж, пан Зефирин, має те нещастя — роздразнювати і розворушувати її бідні нерви. Нехай тільки вона крізь стіну вчує, як він іде по коридорі і скрипить черевиками, або як ходить по своїм покою

і посвистує, або нехай до її носа долетить запах його дорогої сигари або до її вуха шелест книжки, котру він читає,—так уже нещастя готове. Де стоїть, там упаде, запищить. б'є довкола себе руками й ногами, а вже щоб в таку пору любий муж показавсь їй на очі, так, не приведи господи, вмерла б, здаєсь, на місці. І мусить бідний Зефирин, скоро тільки зачує виск і біготню по коридорі, що-духу втікати з покою і з дому, бо буває й так навіть, що сама його присутність через стіну або й через дві якоюсь дивною магнетичною силою кидається на „страшенно напружені“ нерви його жінки й погіршує її стан. Але що всього дивніше, так се ось що: запах засмальцьованих халатів та хлопських кожухів, юхтових і дьогтем мазаних чобіт, заваляних у стайні та в грязюці ніг прислуги, стукіт магля, ступи, ціпів і кузні. свист машини, гавкання собак, калатання ножів у кухні, квакання качок, гомін іншої птиці та худобини,—се майже ніякого впливу не мало на її нерви. „Організація моя так ніжна,—говорила вона,—що всі оті грубі товчки проносяться, не доторкаючись мене, і що тільки найтонші, найніжніші струни моєї душі спосібні видавати звуки й улягати постороннім впливам“. А коли пан Зефирин не раз дивувався, відки се походить, що якраз його особа має на її „струни“ такий фатальний вплив, то вона з чаруючим, немов омліваючим усміхом шептала йому:

— Бо я тебе дуже, дуже люблю! Найніжніші струни моєї душі нерозривно зв'язані з тобою, від кожного твого руху вони вже тримтять. Знаєш, як магнетична ігла тримтить, коли

наблизити до неї залізо. Така ігла, то я, а ти—залізо!

Хоч і як лестною для пана Зефирина була така назва, то всетаки вічне тримтіння його улюбленої „ігли“ було для нього зразу якесь дивне, а далі дуже приkre й неприємне. Він тисячі видав, возячи жінку по всяких купелях та товариствах, але вилічити дивну слабкість показалось неможливим. Навіть початку її ніхто не міг знати, а сама пані Целина найменше. Так якось раптом найшо на неї, та й годі, і то якраз в рік по їх шлюбi. До того часу була здоровісінька, а нараз—нерви! І оце вже п'ять літ вона нещасна хоч тілом цвіте і, мов рожа, пишається, зате нервами не то живе, не то помирає.

Вже й лікарі від неї відступили—крім одного та й то такого, що диво дивне, як він і прийшов їй до вподоби. Простий цирулик з містечка Болотяного. Правда, зове він себе магістром фармації й хірургії, але проте по ярмарках пускає хлопам кров і рве зуби, аж куриться. Правда, являючись у панськiм дворі в Сухобабах, він все прибраний по-європейськи, виголений і виперфумований, — одним словом, джентльмен. З себе він невеличкий, з низьким лобом, довгим закривленим носом, тонкими губами й широкими вустами, з кістками вистаючими на висках, і з довгими, як у малпи, руками, а коротенькими ніжками,—та проте звинний, верткий і говіркий, а забавний який! Одним словом, зумів збудити для себе повне довір'я у недужої пані.

— Оцей Фледермавс один ще й держить мене на світі,—говорить часом мов знехотя пані Целина.

— Ну, не розумію, як такий глупий голибо рода може тобі помагати, коли й найславніш лікарі сього не могли?— говорить пан Зефирин.

— Що ж, мій милий,— оживлюється пані,— часом і сліпа курка зерно найде. А Фледермавс хоч лікар і поганий, але діагноза у нього, милий мій, діагноза! Знається, се вже такий дар у чоловіка, сказати б вроджений!

— Ну, і як же він здійгнував твою слабість? Що се за слабість?

— Не знаю. Се ще, каже він, його секрет. Мусить випробувати, переконатися, а тоді...

Два роки вже пробує Фледермавс і переконується, чи добра є діагноза, але ще мабуть настоящої правди не дійшов. А пані все нездужає та нездужає: ні смерти, ні попусту. Пана Зефирина се вже й нудити почало, але він не каже нічого, щоб не попусувати жінчиних струн,—віддається більше справам публічним.

Вже по обіді. Пані Целина з ліжка не вставала, в ліжку таки й пообідала. Пан Зефирин пообідав сам, бо гості з луки прямо роз'їхались, лишаючи там пусте шатро, множество пустих бутілок, попсовану машину і пана Зефирина в великій лютості. „Ірригація принесла йому ірритацію“,—кепкував пан маршалок, похитуючись у своїм повозі. І прочі гості кожний про себе не щадили іронічних заміток, але пан Зефирин не чув нічого.

Пані Целина по обіді в добрім гуморі: Фледермавс був рано і зо дві години продовжав свою діагнозу—дивним способом від самої тої діагнози пані якось лекше робилось, нерви успокоювались. Вона дзвонить і велить попросити до себе пана Зефирина. Той не мало здивувався, бо таке диво рідко у них луча-

ється; квасний, роздратований іде він до жіночого покою, не забуваючи натягти м'які галоші на черевики, щоб таки не роздразнити її нервів.

— Ну, мій милий Фирцю,—весело защебетала пані,—тішся зо мною, пан Фледермавс обіцяв, що швидко буду здорова!

— Дай боже, дай боже, пора би вже!—якось холодно процідив пан Зефирин.

— А, так холодно се кажеш? Ти мене вже не любиш! Тобі все одно, чи я живу, чи вмираю! О, мій боже!

— Але ж, Ліночко, бійся бога, що ти говориш? Я... тебе не любити? Душечко моя! Прости мені! Сей холодний тон зовсім зіншої причини!

— З якої?

— Та так, всякі клопоти, моя мила. А надто ще сьогодні. Ти знаєш, я спровадив з Англії машину для ірригації, сьогодні й посвятили. І представ собі, ті болвани як почали помпувати, то й натягли всередину болота та камінців, загатили кляпу, а опісля коні як потягли та й кляпу зламали. Тепер треба машину назад до Англії посилати до направи.

— Ха-ха-ха!—засміялась пані дзвінким своїм сміхом, котрий у іншої звичайної людини свідчив би про ідеальне здоров'я.—То забавне! Бідний мій Фирцю! Жаль мені тебе, нещасний господарю! Але що ж твої гості? Я чула, що й той поганий маршалок був між ними.

— Був,—гірко аж скрикнув пан Зефирин.—Представити собі не можеш, що за грубіян. Спершу п'є не перестаючи, а потому язикові волю дає. І гніватись на нього не смієш, бо опісля всього відопреться: „Е, любий сусідо,

се твій славний вишняк з мене говорив, а я їй-богу, ані на думці не мав тебе ображати! А як машина зламалася, то трохи не тріс з радості. Представ собі: чиниться зовсім п'яним і ніби в замішанню при всіх гостях підходить до мене, стискає за руку і gratулює!¹ Як я здержався, що не наговорив йому сатисфакцій², то й сам уже не знаю!

— І охота тобі возитися та панькатися з тим старим банкрутом! Я би на твоїм місці запиталась би його, чи в сутеренах його палацу гарні раки плодяться?

Пан Зефирин засміявся.

— Що ж, душенько, не можна! Хоч банкрут, але всетаки бувший мільйонер і тепер ще на два роки маршалок повітовий. Правда, що мільйон свій він утопив, будуючи насеред ставу палац, котрий тепер, ще вверху не скінчений, фундаментами в воду лізе, ну, але ти знаєш, що палац у нього дуже дразлива річ.

— А тобі gratулювати, як машина попсувалася, то не дразлива?

— Та так воно, але що робити. Він, як маршалок, міг би мені нашкодити, а я йому що зроблю? Краще, думаю собі, не займати біду, нехай щезає.

Розмова перейшла на інші предмети. Пані Целина оживилася, підперла прекрасну головку на локоть зграбної ручки, її густі, золото-жовті коси буйними хвилями спадали на її груди й плечі, очі її блищали, вуста, червоні як калина, так і просились до поцілунку,—пану Зефирові мимоволі нагадалися медові місяці їх спільного життя. Він підсівся ближче, взяв

¹ Gratулює — здоровить.

² Сатисфакція — задоволення.

її руку й поцілував. Вона — нічого. Він поцілував удруге. Розмова пліла далше. Пані Целина говорила, мов і не замічала, як пан Зефирин нахилився й поцілував її біле, кругле плече. Але коли бідний чоловік нахилився ще нижче й діткнувся устами її рум'яного лиця і притім незручно потрутив крісло, так що воно стукнуло, нараз пані Целина скрикнула, верескнула душу проймаючим голосом, кинулась навznak і почала метатися на ліжку, немов в яких страшенних муках. Переляканий пан Зефирин поблід і не знав, що діяти: чи рятувати недужу, чи втікати, щоб своїм дотиком ще дужчого не додавати їй болю. На щастя прибігли дві покоївки, на їх руки пан Зефирин здав свою жінку, а сам тихцем, що духу подався до свого кабінету. З півгодини чути ще було крик і виск нещасної пані, по чім усе успокоїлось.

— От нещастя моє, — говорив пан Зефирин до вірного Теофана, — нещастя з такою жінкою. А що їй такого, й сам не знаю! І живи ж тут з нею! Теофан!

— Прошу вельможного пана!

— Піди на село й кажи Одарці Ключниковій, нехай прийде до мене.

— Прошу вельможного пана, Одарка хора.

— То Насті Шарварківні.

— Настя пішла до міста, була тут рано та й пішла.

— Sacrebleu! Була тут, а ти мені не сказав?

— Вельможний пан при гостях були.

— Ну, то йди до кого хочеш, котрабудь нехай прийде. Тільки, знаєш, з тих, що мені подобаються.

— Знаю, знаю, — сказав Теофан і вийшов.

Минуло півроку. Осінь надворі. Направлена машина давно прийшла з Англії, давно залила цілу луку й перемішала її в здоровий ставок. Літом замість трави виріс на ній шувар та сітник, а декуди купками вибуяла хистка тростина. В ту пору, коли у людей була косовиця, на панській луці квакали жаби. Ціле село заходилося від сміху, а пан Зефирин тільки спльовував та мало не до крови тер лисину. А робітники все ще помпували та помпували воду з потока.

— А покиньте ви до біса помпувати! — скрикнув одного дня пан Зефирин. — Хіба не бачите, що ставок з луки зробився!

— Як вельможний пан казали, так ми й робимо.

— „Казали, казали!“ — передразнював пан Зефирин. — Власного розуму у вас нема на стільки, щоб догадатися самим, що й як робити! Все вам кажи та й кажи! Тьфу!

Робітники відп'яли коні і лишили машину на божу волю на луці.

— Нехай просхне вода, — міркував пан Зефирин, — то земля напоєна швидко поросте і ще хоч під осінь косовиця буде.

Але вода не просихала, мабуть під тоненьким пластом чорнозему була така глина, що не пропускала воду. Лука розкислася і ані думала поростати травою. Тільки шувар та водяне зілля розростались навзаводи.

— Проклята історія! — скрикував пан Зефирин кожного разу, як тільки поглядав на нещасну луку, — треба буде назад осушити та й годі.

Але для осушення треба було робітників, а на робітників прийшлося ждати до осені. Якраз сьогодні й згодив пан Зефирин таки з свого села людей за 200 зр., щоб висушили його луку. А машину, котра між тим знову поламалась, велів розібрати і привезти додому.

Злий і невдоволений після таких розпорядків ходив пан Зефирин по своїм покою, коли втім увійшов Теофан.

— А що там, Теофане?

— Ясновельможний пан маршалок приїхав.

— Що? А той якого біса в робучий день? Гм. Преси!

То не сонце зійшло, а до покою пана Зефирина вкотилося широке чисто виголене й розрадуване лице пана маршалка.

— А, вітаємо, вітаємо! Коханого пана маршалка!— з неуданою радістю скрикнув пан Зефирин, спішачи назустріч гостеві.— Що ж то за щасливий випадок провадить коханого сусіда?

— Гратулюю, гратулюю коханому сусідові!— басом заговорив пан маршалок, обнявши своїми могучими лапами обі пухкі руки пана Зефирина і щосили потрясаючи їх.

— Мені? А то чого?

— А похвали, публічної, всенародньої похвали. О, вона вам зовсім справедливо належиться, давно належалась!

— Мені? Публічна похвала? Де? Коли? Від кого? За що?

— Що, хіба ви не знаєте? Не читали газет? Не читали посліднього нумеру „Czas‘y“?

— Хоч і стидно мені, а мушу признатися, що не читав.

— Ну, так я й думаю! Ха, ха! Добре то кажуть, як бог дасть, то й у вікно на вилах

подасть. Але ж то колосальне! Глядіть самі, от я немов знав, таки з собою взяв той нумер. Читайте! Отут, отут, кореспонденція зо Львова з знаком двох параграфів! Знаєте, наш чоловік пише, добре поінформований. А що, га?

Пан Зефирин тримтячими зі зворушення руками взяв широкий, як плахта, а зм'ятій, як стирка¹, лист краківської газети і прочитавз неї ось що:

„Вчера відбулося засідання утвореної при Виділі краєвім комісії для піднесення краєвого рільництва, на котрім між іншими відчитано справоздання, ласкаво уділене одною секцією Товариства господарського о поступах рільного господарства в подільських сторонах. З особливою похвалою піднесла секція світлу й невтомну діяльнісь Вельможного пана Зефирина Андрониковського, властителя Сухобаб, на полі введення й розширення в тих сторонах раціональної господарки на лад західньо-європейський. Блискучих здобутків каже особливо надіятись розпочата в біжучім році з немалим коштом спроба ірригації сухих та неврожайних лук. Машина, спроваджена для сеї цілі прямо з Англії, збудована по найновішій системі, і функціонує так легко, що пара коней, запряжених в керат, можуть без труду виконувати всю потрібну роботу. Комісія радо прийняла до відомости цей потішаючий факт, і згадавши також про давніші заслуги пана Зефирина Андрониковського на полі сільського господарства, іменно ж про його теоретичні праці,—ухвалила запросити його в свої члени, надіючись, що на тім гоноровім становищі схоче і зможе також цілому краєві рівноцінні віддавати услуги“.

¹ Стирка—ганчірка.

Підчас читання сього півурядового документу не тільки руки, але й губи і ноги пана Зефірина чимраз замітніше почали тримтіти, голос його зати́х, дух його в груди захватило. Була хвиля, коли в голові його промайнув сумнів, чи се може не гірка іронія, але довгим життям і вихованням втолочене в кров і кість його комедіянство зараз узяло верх.

— Га, така видно воля божа,—сказав він з уданою резигнацією,—не суджено мені спокійно доживати віку в моїм тихім куточку. Що ж, чим можу, готов послужити краєві!

— Ну, ну, багато можете, дуже багато!—заохочував його маршалок. — Гратулюю, гратулюю! Щасливої вдачі на новім полі! Хто знає, дорогий сусідо, се таке поле, по котрім много стежок провадить, а деякі й дуже високо ведуть! Дай боже, дай боже! Не можете собі представити, як щиро мене врадувала оця звістка!

— Щиро, сердечно дякую вам, дорогий пане маршалку, що були такі ласкаві і трудились, щоб мені о тім донести!

— Сусідська річ, сусідська річ, що ж, за що ж тут дякувати? Хіба ж ви б зо мною в данім разі інакше поступили?

— О, певно, певно!—сказав пан Зефірин, задзвонив і велів Теофанові принести закуску й бутилку бордо з пивниці, щоб з дорогим паном маршалком „обілляти“ таку радісну новину. Радість пана Зефірина ще збільшилася, коли підчас снідання принесено йому почту: з-поміж газет і листів здалека вже виднівся товстий пакет із стампілією виділу краєвого. Се було письмо від комісії для піднесення краєвого рільництва, підписане головою тої

комісії, князем С. і секретарем—графом Р. і запрошуюче пана Зефирина в її члени.

Пан Зефирин був простий шляхтич і навіть свого рода доробкевич, а такі високі титули, як князь і граф, робили на нього якийсь магічний вплив. Усі сумніви о тім, чи справді такі великі його заслуги, як розплескано, і чи справді зможе і зуміє він зробити дещо доброго для краю, розвіялись мов дим на вітрі перед блискучою перспективою—засідати разом, радити разом, рішати, які б там не було, діла разом з князями і графами. Аджеж і на нього через те спливає частина графської та князівської світлості! Він чув добре, що його сусіди-шляхтичі, хоч банкроти по більшій часті, всетаки якось згори, косо дивляться на нього,—що його заможність будить у них тільки зависть, а не поважання, а його панські манери частенько таки викликають легесенький іронічний сміх на їх устах. Ну, тепер сього не буде! Чоловік, котрого князі і графи uznали гідним засідати між собою, котрого самі туди запрошують, котрого заслуги публічно вихваляють,—такий чоловік може чути себе певним на своїм становищі, може чути себе вищим над покутну зависть та застінкові шепти!

VII

Пан маршалок поїхав, випивши на радощах не одну, а дві бутилки бордо. Пан Зефирин бистрими кроками ходить по своїм кабінеті. Голова і серце його повні радісною новиною. Він махає руками, говорить сам з собою, то сідає, то знов устає,—очевидно, почуває потребу поділитися з кимнебудь своїм щастям. Вкінці рішається, надіває калоші поверх чере-

виків і тихесенько йде до кабінету своєї жінки, що все ще якось не може здвигнутись з ліжка.

Не пройшло й п'яти мінут, як він назад не ввійшов, а влетів до свого кабінету. На ньому лиця нема, блідий як стіна, тримтить і зубами січе, мов опущений в льодову воду, руки судорожно мечуться в воздуху, хапаючи щось не-ловиме, очі помутіли і вперлися кудись в неозначений простір. Що се з ним сталося? Ах, проста річ, він не в пору прийшов до кабінету своєї жінки і побачив, як магістр хірургії Фледермавс діагностував її слабкість. І більше нічого.

Мов скажений, забігав пан Зефирин по своїм кабінеті. Вихром носились думи в його голові. Глянув на письмо комісії і гірко всміхнувся.

— Проклята комедія! На біса мені її, — сказав крізь затиснуті зуби і шпурнув письмо в кут. — У мене своєї комедії аж по шию! Тьфу! Отак подумай! Отак поміркуй! Нерви, напружені струни, ніжні звуки, а вона он що! Тьфу!

В хаті душило, тиснило його. Вибіг на подвір'я, щоб провітритись. Нараз під шопою побачив прип'ятого осідланого коня пана Фледермавса. Безумна, дитяча думка стрілила йому в голову, думка, певно, що не гідна поважного обивателя і члена краєвої комісії для піднесення рільництва, але все таки думка, на яку може здобутися чоловік у таким людоїднім і поганім настрою, в яким находився в тій хвили пан Зефирин. А в додатку ще він побачив якраз пана Фледермавса, що скулений, очевидно стривожений, вихопився з дому і, не оглядаючись, нічого не бачучи, підтюпцем біг до свого коня.

— Доброго здоров'я, пане Фледермавс! — крикнув, трохи що не над його вухом, пан

Зефирин. Лікар аж стрепенувся, мов громом пришиблений.

— Маме-лебен!.. Вус тойгт мер дус!¹ Доб... доб... доброго...—лепотів Фледермавс, з лютого переполоху стративши власть над своїм язиком. Коліна його так і зателіпались, зуби на лярум² задзвонили, він не міг ні стояти, а очевидно готовився таки на місці сісти на землю.

— Що пан нас так вчасно покидає?—говорив пан Зефирин, немов і не бачучи Фледермавсового переляку; на ділі ж постава нещасного такою видалась йому забавною, що він не міг відмовити собі нелюдської приємности якнайдовше помучити його.

— Ві гайст³ вчасно? Вісімнадцята, чи то п'ятнад..., pardon, дванадцята год... год... год... дина!

— Чи не хорі ви, пане Фледермавс? Що се таке з вами?—запитав пан Зефирин.

— Я? Як то, ясновельмо... мо... можний па... па... па... не?

— Та так, і мову вам відняло, ви ж звичайно добре говорили. І трясетесь, як на різні, і бліднете, то червонієте! Ну, не дай же боже, щоб ви часом від моєї жінки нервів не набралися!

— Вель... вель... вельможний пан жарту... ту... тує.

— Ні, не жартую, а що правда. Страшно на вас дивитися! Що вам такого? Я на серію за вас неспокійний!

— О, ні... ні... чого! Перепрашаю, чи то, pardon, дякую пану. Я здоров, зовсім здоров!

¹ Мамо, люба! Що робиться зі мною!

² Лярум—аларм, тривога.

³ Що називається.

— Не вірю, не вірю! Бійтеся бога, та ж ви кроку не можете зробити! Ви от-от упадете на землю!

Лікар, тримтячи усім тілом, трібував усміхнутися, але сміх той вийшов такий кислий та кумедний, що пан Зефирин аж зареготався, та так голосно й дико, що йому аж у п'ятах постило.

— Фе, хто ж видів так піддаватися слабості? Пане Фледермавс, та же ви якийсь доктор! Ану, розрушайтесь, зараз вам ліпше стане! Давайте, побіжімо, хто скорше коло стирти стане, ану!

І не чекаючи відповіді, пан Зефирин ухопив Фледермавса за руку, стис її, мов залізними кліщами, й пустився бігти.

— Проше пана! Проше пана! — либонів лікар у смертельній тривозі, але голос його урвався, ноги подріботіли слідом за скаженими скоками пана Зефирина, але швидко відмовили служби, і Фледермавс з цілого розмаху гепнувсь на землю.

— Ай, ай, ай! — запищав він. Пан Зефирин став над ним і дивився, як він, все ще одубілий зо страху, силується встати, а не може.

— Ха, ха, ха! Ото доктор! Ото мужчина! Тьфу! — кричав пан Зефирин, вхопив його з виразом огидливості за руку, шарпнув щосили і ще дужче переляканого поставив на ноги.

— Про... про... прошу ясного пана, — лебедів отуманілий Фледермавс.

— Що таке, мій дорогий друже?

— Про... про... прошу, я хочу додому їхати.

— Додому? Мій боже, а тут хіба не дім?

— До себе, до міста.

— Ну і що ж, хіба я вас не пускаю? З богом! Щаслива дорога! Тільки я ще раз кажу, ви, мабуть, хорі. Може вас відвезти?

— Ох, у мене є кінь! Я не хорий, я заїду сам.

— Ну, так за чим же діло стало? Ага, вам може заплатити за ту.. як то її... за діагнозу моєї жінки? Я готов. Я зараз! Тільки ходіть до мене до кабінету, зробіть рахунок, а я в тій хвили!

— Ні, ні, ні,— аж руками затріпав лікар, обливаючися смертельним потом.— Нащо того? Я... так...

— Ну, як воля ваша, ваше не втече. Не хочете нині, то знайдемо інший час. А як думаєте? Так, по совісті скажіть: видужає моя жінка, чи ні?

— О, видужає, видужає, тільки прошу, най я їду додому!

— О, мій добродію, їдьте, їдьте, коли б тільки видужала!

Лікар все ще непевним кроком поплівся під шопу, але даремне було його силування, щоб вилізти на коня: і руки, і ноги, все відмовляло послуги. Пан Зефирин сам таки його висадив.

— Нехай уже й так, випроваджу вас аж за браму, бо виджу, що ви щось нездорові,— сказав він, беручи коня за повід.

— Ох, не треба, не треба!— лепетав лікар, але дарма. Пан Зефирин держав в руках і його, і коня. Виїхали.

— Ну, будьте здорові, пане Фледермавс, не згадуйте лихом,— сказав пан Зефирин.— Але гов, сідло у вас щось погано стоїть!— І поправив сідло, та так поправив, що кінь відразу дуба став, опісля задом угору фиркнув, а за тим щосили, стрепенувши всім тілом, рвонувся,

як скажений, і погнав вихром по рівній дорозі. Фледермавс ані гласу не пустив, але щосили руками й ногами держався на коні. Нараз кінь став і почав поступатися взад, раз у-раз то на задні ноги зводячись, то задом угору фиркаючи. Коли се нічого не помагало, він повернувся задом вліво, обкрутивсь разів кілька в скажених скоках довкола, а затим знов рвонув наперед, аж землю рвучи копитами. За яких п'ятсот кроків знов зупинився, знов ті самі маневри. Та сим разом діло було над глибоким ярком, в котрім на дні стирчало грубе каміння та декуди росло терня. Вертаючись взад то вліво, то вправо, кінь задніми ногами шубовснув у ярк: Фледермавс тільки гикнув і комить головою з коня покотився в ярк, а кінь поверх нього.

Пан Зефирин від брами бачив сю скажену гонитву, але серце його було мов задеревіле, йому не жаль було лікаря. Він чув до нього не ненависть, а обридження, мов до жаби, котру без жалю вбиваєш каменем. Аж коли побачив, що кінь і їздець попадали в ярк, звільна, не спішачи, пішов туди.

Ще не дійшов і до півдороги, коли кінь виліз із ярка, але без їздця і без сідла. Виліз та й став, мабуть добре таки потовкся й перелякався,—хріп і землю гріб копитом; на дні ярка стогнав Фледермавс.

— Боже, а тут що сталося! — скрикнув пан Зефирин, ніби несподівано наткнувшись на сю нещасну пригоду.—Пане Фледермавс, а вам що такого? Упали, покалічились?

— Ох, упав! Руку зламав! — стогнав лікар, піднімаючись з трудом. Ліва рука його справді звисала безладно, була зламана вище ліктя.

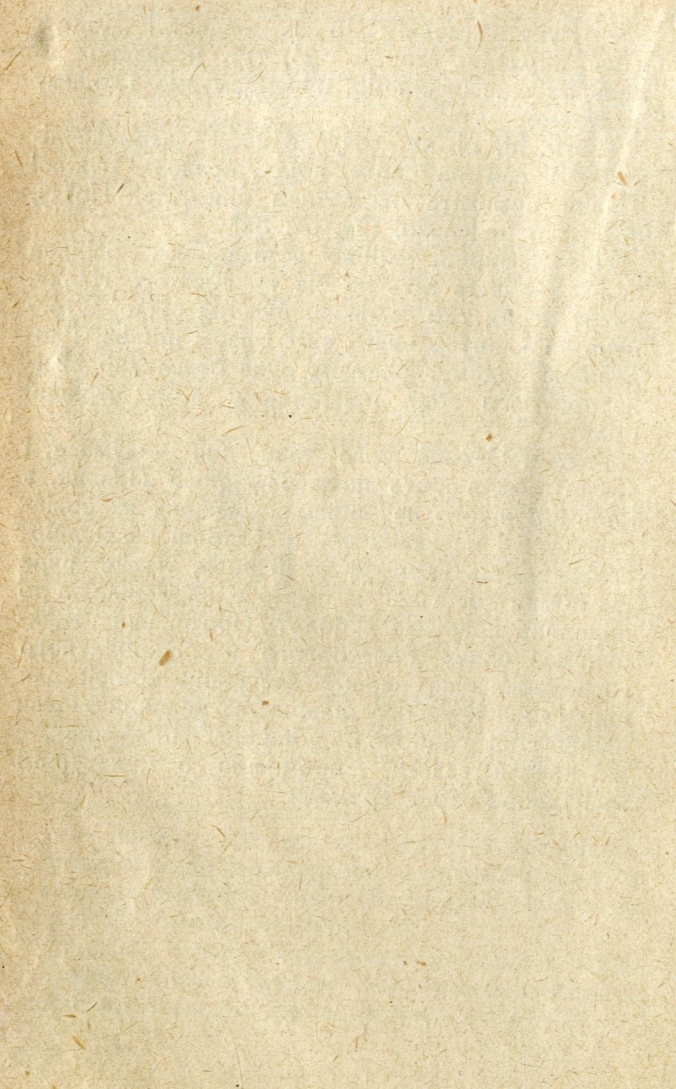
— Руку зламали! Що за нещастя! Ходіть я вас порятую, добре, що тут недалеко до мене, тут вас оглянемо, оббандажуємо і додому відвеземо.

— Ні, ні, ні, не хочу до вас,— закричав лікар.— Я сам на своїм поїду, правою рукою! Тільки допоможіть осідлати й підсадіть! Поїду, поїду, то недалеко! Ох, ох, ох!

Пан Зефирин, злобно всміхаючись, осідлав коня, кинувши геть на бік ту тернову гілку, котру перед тим вложив був під сідло. Стогнути та кленути ввесь світ і себе, поїхав Фледермаус додому. Зламана рука безвладно висіла при його боці, причиняючи йому страшні болі.

А пані Целина того таки дня видужала, і так то вже любить пана Зефирину! Правда, з ірригації нічого не вийшло, машину як розібрано, так і не складено, а головні часті двірський коваль виробив на підкови, тільки рура від помпи досі гние на підвір'ю, заржавіла та до половини погрузла в болоті. Проте, пан Зефирин має славу поступового й раціонального господаря, а на першій засіданні комісії для піднесення краєвого рільництва великий оплеск здобув собі „глибоко обдуманую і блискучою“,— як писали газети,— промовою о культурній місії двора серед громади.

(80-ті роки)

ПОЕТИЧНІ ТВОРИ

ТИ ЗНОВ ОЖИВАЄШ, НАДІЄ!

Ти знов оживаєш, надіє!
 Світліє душа, молодіє...
 І серце живіше б'є в груди...
 О, серце! О, воле! О, люди!

До мої тюрми пораненько
 Застукала воля легенько:
 Встань, сину, вже день далі буде!..
 О, воле! О, серце! О, люди!

О, воленько — мати єдина,
 Завчасно збудила ти сина,—
 Тягар ще лежить ми¹ на груди...
 О, воле! О, серце! О, люди!

Тягар той ми віддих спирає,
 А руки ланцюх ми тримає,—
 Тягар се людської осуди...
 О, воле! О, серце! О, люди!

Но воля лиш шепнула слово,
 І я підіймаюсь наново,—
 Проч пута й тяжкі пересуди!
 О, воле! О, серце! О, люди!

Стрий. 12-VI 1880

¹ Ми—мені (народня форма).

ЧОМ ТАК ТРИВОЖНО...

Чом так тривожно б'єсь у мене серце
в груди,
Коли, по вулицях гуляючи з-заранку,
Побачу громадки школяриків? Усюди,
Куди йно глянь, вони бридуть безпе-
рестанку
З книжками під пахов¹; то вчаться, то
говорять
Поміж собов, тоті сміються, збившись в
купку,
А там знов сей та той, немов під тискомгоря,
Понуро бродить сам в якімсь таємнім
смутку.

Яка тут суміш лиць і бесід, і убрань.
І вдач, що хоч іще незрілі, нерозвиті,
А все ж, мов пупінки весною, скоро глянь,
Свідчать, який з них цвіт буде. Ось тут
прибиті

Якимсь мов тягаром, посоловілі лиця,
Без барви, виразу, — так швидко вспіла в їх
Дитячі голови лиха гадюка впиться,
Що сушить мозок, кров! Се жертви тих
шумних

Систем виховання, що, мов павук неситий,
Розп'яли сіть свою над ними.

Ось тут знов
Хороше прибрані йдуть гордо панські діти,
Дитячі личка вже бліді тов блідинов
Неробства й лінощів, в очах їх загарають
Вже іскри клятої погорди для роботи
Й робучих рук. А ось укупі поспішають

¹ Пахов — пахвою (народня форма).

Живіші лиця,—в них більш видиться охоти
До житні дерева зеленого, аніж
До сірого знання. Їх очі бистрі, ясні
Шукають гарних лиць, утіхи,—не в любі ж
Їм шкільная тота морока, но й у класні
Кімнати вни несуть той дух живий з собою,
Той запах свіжого здоров'я, що іграє
В їх крові, й їм не є наука муков злою,
Бо їм надія втіх науку прикрашає.
Но ось самотньо йдуть немногі, з головою
Похиленов, лицем блідим, із передчасних
Морщин слідами на чолі, ходую
Повільною вони ступають там, до класних
Кімнат, а очі їх нікуди не блукають,
Но, хоч спокійні, все вогнем якимсь
палають,—

Жадобою знання. Се ті, котрим наука
І матір'ю й вітцем, родинов, світом стала.
Се ті, в котрих вона ще на шкільних лавках
Охоту до забав, до пустощів прогнала,
І в серці дивний жар роздула.

Щось мов страх
На лицях їх видний, но не той страх
мертвячий,
Страх тупоумний,—ні, цікавий страх,
гарячий,
Що втрати ся¹ боїть. На молодих устах
Вже видно муки слід і невдоволь, наче
Скріпляючий напій, котрого вни бажають,
Від спраглих уст якісь їм руки відіймають.

Ось всі вни хвилею в будинок вже вилися
І знесли в нім, а я почув мов жаль тяжкий,

¹ Ся боїть—боїться (народня форма).

Мов тугу дивную. Ті гарні, щирі лиця,
Ті серця чисті ще, ті весняні цвітки
Який то зродять плід і на яку дорогу
Їх школа наведе? Котрісь з них стануть
богу

І череву служить, з письма народ учить
Покори, послуху, сліпої віри. Другі
Підуть панам за гріш, за ситий хліб
служить,

І місце мозку й рук багатим заступить.
Знов інші продадуть отечеству услуги
Свої і в імені устав і прав будуть
Давить народ, саджать у тюрми і судити,
Карать і милувать. А інші знов підуть
За пенсії та хрести спокійних боронити
Мечем, вогнем... Куди, куди не розійдуться
З сього гнізда колись в світ парості новії,
Нові розсадники старих ладів! І пруться
Із груди зідхання, і сльози ся гіркії
Помимо волі пруть з очей... А ви ж куда
Підете, тихії аскети молодії,
Гарячі голови? Яка то вас звізда
В далеку путь життя з собою поведе?
Чи в службі, мов в ярмі заковані з сім'єю,
Мов хмари без дощу пройдете над землею,
Терпівши много, ви безплотно помрете?
Чи стане сил у вас кайдани ті порвати
І думков вольною до бою сміло стати,
До бою вічного, великого, що йде
Круг нас і в нас самих? І чи ваш дух найде
Настільки смілости, щоб много мук зносити
І діло труднее повнити ввесь свій вік,
В думках і в головах прогонюючи зиск,
І чесну пам'ятку потомності лишити?

СУЧАСНА ПІСНЯ

Вона не забавка дитинна,
Вона не мрія золота,
Вона не ніжная, невинна
І не свідуща красота.

Вона не пестоші любови,
Не вітру шум, не шепіт хвиль,
Вона тверде, рішуче слово,
Вна¹ оклик духа голосний.

Вна дзвін той, що народ скликає
В добі нещастя до дружніх діл,
Потужна пісня боєвая,
Защита серед граду стріл.

Вона вогниста лучина,
Що жару в серце долива,
В машині поступу пружина
Непоборима і жива.

Не в сріблі, злоті, оксамиті
Вона зближається до вас,—
Вона робітниця, і в світі
Свою роботу зробить раз.

Вна в серці криє біль пекучий,
Но вна не вмерла ще проте,
Вона жива, як люд робучий,
В котрім все людськості життя

Вона горда і перед силов
Ніколи не зігне чола.
Вна дуб потужний над могилов,
Посеред хвиль бурних скала.

¹ Вна—вона.

Вна ясным оком заглядала
У груди відвічних поколінь,
Століть громада пролітала
Поперед нею, наче тінь.

Вна горя людського страшного
Нори гляділа з давніх літ,
Вона боліла, мліла много,
Заким на ясний вийшла світ.

Тож не цурайтесь видом бідним,
Нескладним гомоном її,
А серцем ширим і свободним
Прийміть і полюбіть її.

Тож не цурайтеся, що стони
Часом крізь пісню ся прорвуть;
Се ж серць терплячих мілійони
В тій пісні дружнім боєм б'ють.

Прислухайтесь до того бою,
До зідхань горя в чорній тьмі,
Пригляньтесь до життя з любовою,—
А ви полюбите й її.

10-XI-1880

ГЕЙ, ХТО НА СВІТІ КРАЩУ ДОЛЮ МАЄ?

Гей, хто на світі кращу долю має,
Як той, що плугом святу землю оре,
Святу землю в банку заставляє,
В довги впадає, як в бездонне море,
І поти б'ється, аж послідня рація¹
На нього спаде—грунту ліцитація²,

¹ Рація—пайка, правда.

² Ліцитація—продаж з торгів.

І поки в найми не пошкандибає—
Гей, хто на світі кращу долю має?

Гей, хто на світі кращу долю має,
Як той, що вірне цісареві служить,
В касарні¹ тишком рід свій споминає,
Зідхає тишком і клене і тужить,
Махає ґвером², в гліді³ машерує,
На варті мерзне, в дні і в ночі чує
Глас псьої шкіри, коміснюк снідає—
Гей, хто на світі кращу долю має?

Гей, хто на світі кращу долю має,
Як той, що добрим вітчини є сином,
Податки точно рік по-рік складає,
Послушний власті і ніяким чином
Йї не противен — не пита, що бідний,
А треба дати, дасть і гріш послідній.
А на що, за що дав — і не питає—
Гей, хто на світі кращу долю має?

Гей, хто на світі кращу долю має,
Як той, що в церкві всю науку чує:
Що тільки бідних господь бог карає,
Що ласка божа тільки багачу є,
Що чорт усюди чоловіка кусить,
А бідний все в покусі впасти мусить,
Що хлоп піяк, нероба і свиня є—
Гей, хто на світі кращу долю має?

Гей, хто на світі кращу долю має,
Як той, що в школу станувши відмалу,
Про батька, матір, брата забуває,

¹ Касарня — казарма.

² Ґвер — рушниця.

³ Ґлід — ряд.

На чужій мові вчиться річ нездалу,
Скінчивши ж школи за той гріш народній,
Стає раб царський або раб господній
І лиш про себе, про зиск власний дбає,—
Гей, хто на світі кращу долю має?

1880

О, ЛЮБА СВОБОДО ПЕЧАТИ!

(З Гайне)

„О, люба свободо печати!
Отож то нам радість тепер!
Що хочеш, давай друкувати!“
Поскрипують тисячі пер.
„Тепер то наш геній крильми
Обгорне весь край і огріє,
Лиш хто не так мислить, як ми,
Нехай той і писнуть не сміє!“

1880

ВІЧНА ЛЮБОВ

Не та любов вічна, що жаром у кров
Вливається й п'яна розкошами мліє,
Мов хвиля розбурхана б'є об остров,
А згодом і тахне, й слабне, й студеніє,
Як скоро волосся зима заснітить
І іскри тих карих очей погасають,
І сила пропаде, краса улетить,
І в душу старечі думки завітають.

Недармо, молодче, божишся, кленеш,
Що вічно любитимеш. Знаю те слово!
Невже в його правду ти віриш? Невжеж

Не чуєш, що щось там звучить в нім
гробово?

Що хрипкою стане любовний той спів,
Що згодом нужда його зглушить сльо-
зами

І людська зависть столочить та гнів—
Лиш спомин його пригадає часами.

Та вічна любов—це велика посвята,
Яка в порохнявій душі не затліє,
Любов, що кохає найменшого брата,
Собою весь світ обіймає й леліє.
Любовник її у подертій свитині,
Її поцілуй—то потіха сиріт,
Її відпочинок в тюрмі-домовині,
Надії ж заплати ніякої ніт.

Написано в травні 1882 р.

*Херсон
з Франції*
PONTIFEX MAXIMUS ¹

I

Коли над нами, над небесним зводом
Панує творець, пан світам і всім народам,
Що нас обгородив тайн вічних огородом,
То він, Єгова, наш суддя.

Не ти, мізерний черв землі уломний!

Що блиск твоєї папської корони?

Позлітки блиск? А пишність? Баль не-
скромний,

А божя власть твоя? Луда.

¹ Великий жрець.

Побачив я тебе, твій волос срібнобілий¹,
 І думав: „Ні, немає глузду там,
 Дім божевільних ввесь той Ватікан.“
 І відвернувся я сумний, оторопілий.
 Та в чистім полі під небесним зводом,
 Під блиском зір предвічних мілійонів
 Я крикнув оддалік від пап, церков і
 дзвонів:
 „Ти Рим, ти бог наш, всежива природо.“

Написано дня 13 грудня 1882 р.

* * *

Як двоє любляться, а ждуть
 Розлуки хоч би на часок,
 То одно одному дають
 На пам'ять незабудь-цвіток.

Я теж люблю. Палка, важка,
 Нерадісна моя любов,
 Вона, мов слабість десь яка,
 Ввійшла мені вже в кість і кров.

Та хоч би й нині жизнь моя
 Попала в жертву ворогам,
 Тому, кого кохаю я,
 Я незабудьки не подам.

² Розуміється, ані папи Льва XIII, під якого пануванням це було писано, ані жодного папи я, хоч був у Римі 1904 р., не бачив на очі, але подобизни всіх видав часто, а з писань Льва XIII, що мав неабиякий поетичний таланти, я переклав один латинський, гумористичний вірш („Ода до велисопеду“) на нашу мову. І в. Франко

Забудь мене, народе мій,
Коли щасливий і міцний
До праці станеш на свій лан
І в своїй хаті будеш пан;

Коли не буде між тобою
Ані голодних, ні трудних,
Ані обійдених судьбою,
Ні слуг, ані панів бутних.

Коли у всіх твоїх дітей
Чуття та мислі розцвітуть,
Ти станеш чистий, мов святий, —
Тоді про мене ти забудь.

Написано 1883 р.

ХВИЛЯ ЗНЕВІРИ

Минає день, минає ніч,
Та яюсь без пуття...
Що гарне, любе, те паде
В могилу забуття.

Лиш те живе, лиш те живе,
Чим від дитячих днів
Надавлено життя моє,
Чим мучивсь я й болів.

Любов єдина моя,
Що нею жив я ввесь, —
Найтяжча рана це моя,
Болить іще й до днесь.

І приязнь світить так мені,
Як сонце в зимній день,

Не гріє серця, в крові лиш
Роз'ятрує вогень.

Надія в гріб на серця дні
Похована лягла,
І жаль, і привиди марні
З собою в гріб взяла.

Так, чим томився, гризся, де
Зблукався я з пуття,
Лиш те живе, лиш те не йде
В могилу забуття.

Написано в січні 1883 р.

ДО ШТУРМУ

Ревіли, гриміли гармати,
Кривавий, гарячий був день;
Ми „царські“ і царство спасати
Ішли без вагання в огонь.

Ішли на заріз, мов худоба,
Без думки, без волі, без слів;
І я йшов, у серці жалоба,
А в тілі страх смерти лиш тлів.

Мені жаль було тих, що врагами
Змушений я тепер називать;
Вони гибли цілими рядами,
Але не відступали й на п'ядь.

Мені було жаль їх. За волю,
За правду боролись вони,
Ах, я ж то братався теж з ними
У днях молодії весни.

Був я в їх рядах, а їх мислі
Були й мої мислі в той час.
А нині!.. Нагрянули, стисли
Важкі мене думи нараз.

А нині я в службі тирана,
Вони ж проти мене ось тут
В останню борню без вагання,
Без сил, без надії ідуть.

Я чув—мов кліщами страшними
Сумління стиска мою грудь:
„Не тут твоє місце, а з ними,
Що смерті назустріч ідуть“.

Я страшно терпів, та даремно
З незримої рвався тюрми.
Ревнула музика... Вкруг темно
Зробилось... до штурму йшли ми.

I-VII-1883

НЕ СХИЛЯЙ СВОЄ ЛИЧКО

Не схиляй своє личко прекрасне,
Не затулюй повіками віч,
Із котрих то мигоче, то гасне
Промінь світла в життя мого ніч.

Дай мені ссать жагою холодного
Тее райське проміння живе,
Що з таємних глибин благородного,
Непорочного серця пливе.

Щоб тебе, над життям я кохаючи,
Так добро те і правду кохав,

Про твоє ущасливлення дбаючи,
Я й про бідних, покривджених дбав.

Ти будь іскрою в мні громовинною,
Що і в мертвому збуджує рух,
Будь відхнення струєю невинною,
Що рве вгору і серце, і дух.

Хай у серденьку віру в будуще
Відновлять твої ніжні слова,
Відновлять пісень джерело цілюще,
Що зморозила житні зима.

Розігнавши всі сумніви й муку,
Ти цілим мене мужем зроби,
Щоб з тобою я жив рука в руку
Для добра, для людей, для борби.

Написано в Станіславові в вересні 1883 р.

ЗВІРЯЧИЙ ПАРЛЯМЕНТ

(Уривок політичної байки)

Надоїло самовладно львові панувати,
Довелося volens-nolens конституцію дати.
Радість у звірячій царстві: „От тепер нам
гарно!
Бо хоч будуть брати й драти, то парля-
ментарно!“

От розписано вибори. Ну, це кожний знає,
Як то при таких виборах у звірів буває.
Вівці, що найбільшу в краю представляли
масу,
Вибрали вовків послами, що прибігли
„з ласу“.

А лиш трьох зі свого роду. Посумніли
вівці:

„От бач, штука. Конституція із вовками
в спілці!“.

От зійшлись посли звірячі на соймове
віче,—

Лис Микита був маршалком, носоріг був
віце ¹—

А від Льва Ведмідь-Заліський мав вер-
ховну владу.

Лис Микита, вклонившись, отворив нараду:

„Чесне собраніє!

Дуже я рад,

Що де не гляну я,—

Згода та лад.

„Мов на прагнущі

Діти краси

Впали цілющі

Краплі роси,

Так і в суспільності

В нашій землі

Сімена спільности

Й згоди зійшли.

„Вороги знатнії

Предовгий час

Сіяли братнії

Розлади в нас.

Визивали розличнії

Кари грізні,

Систематичнії

Плели брехні.

Щоб молодечую

Згоду зірвать,

¹ Віце --- заступник.

Масу овечую
Підбунтувать.
Щоб плем'я вовчєє
Слабло само,
Всіх в якнайдовшєє
Впрягти ярмо.

„Та міць господня
Розбила їх,
Підлість безодня
Сповзла, мов сніг.
В щирім довірії
Вівці к братам
В обійми сірії
Верглись вовкам.
Раді традиції
Давні держать,
В вовчій опіці і
Жить, і вмирать.
Раді повинності
Давні нести
Без супротивности
Й хитрої мети“.

Написано дня 15 вересня 1883 р.

РИБАЧКА

Гей, рибачко чорноока,
Змилуйсь, змилуйсь надо мною!
Та я рибка невеличка—
Ох, пусти мене на волю!

Тут над річкою, де хвиля
Жизні ллється і клекоче,

Сіла ти й завергла вудку,
Ті чудові, чорні очі.

Кинула її ти в хвилю,
Наче гачок з діяманту;
Що той блиск мене принадив,—
Чи я винен, неспасен тут?

Ох, той блиск мене принадив...
Зразу я кружив несміло,
Тайком блиском тим впивався,
Аж у серці заболіло.

Аж тоді всю зрадну силу
Оцінити я навчився,
Як затріпався на гачку
І на суші опинився.

Бідна рибка, дармо б'юся,
Воздух ловлю до гортані...
Воздух той, що ти ним дишеш,
Він уб'є мене, о пані!

Написано дня 7 листопада 1883 р.

Я ЗАБУВ

Я й забув, що то осінь холодна,
Я й забув, що то смерти пора!
Я й забув, що ти кров благородна,
Що між нами безодня стара,
Що між нами народнії сльози,
Що любиться нам зовсім не слід;
Я й забув, що столітні погрози
Відлучили від мого твій рід.

Я й забув — ні, я думав безумний,
Що засипана прірва стара,
Заповнили її трупи й трумни...
Отжеж ні! Ще мабуть не пора!
О, забув я про тин той спижевий,
Що між нами границею став,
І тебе я, мій цвіте рожевий,
Як лиш міг, як умів, покохав.

Я й забув, що вже квіти пов'яли
І ні з чого віночка плести,
Що вони й не мені розцвітали, —
Я забув, і тяжкую нести
Доведесь мені кару за тее!
Я забув, моя біла лілеє,
Що моєю не можеш назватися ти.
Я забувся, прости!

Написано дня 10 листопада 1883 р.

4 АПОСТРОФА

Цвітко осіння,
Цвітко бліда,
Вже пора змінная,
Слоти, біда,
Ранки з морозами,
Мглисті дні, —
Вмитая сльозами
Зв'янеш на пні.
Ой, не розвивши ще
Сил весь засіб
І не нажившись ще,
Ляжеш у гріб.

Цвітко осіння,
Що це тобі,
Що не розвилась ти
В раньшій добі?
Чи доля люта,
Мачуха, знай,
Не привела тебе
В легітний май?
Чи з милосердя
Далась ти на глум,
Щоб потішати нам
Осінній сум?

Написано дня 11 листопада 1883 р.

ПЕРСПЕКТИВА

Цвітко осіння,
Бита слотою,
Чом так тяжкий мені
Жаль за тобою?
Стрівши мельком тебе
На твоїй путі,
Чом же не можу я
Тебе забути?
Чом в самоті мені,
В хвилях задуми,
Чуються ті грізні
Бурі та шуми—
Плеще холодний дощ,
Вітри ревуть,
Що тебе до землі
Топчуть і гнуть?
Чом у самотньому
Важкому сні

Бачиться твій сумний
Образ мені?

І те лице бліде,
Зблідле від горя,
Й око глибоке те,
Мов бездна моря;
Руки дитячі

З груди
[З груди] обвисли
І на чолі блідім
Ясний знак мислі;
Ніжні уста, любих
Слів джерело,
Що з них нарікання
Ще не плило?
Світла і чистая
З нічної темені
Чом так жалібно ти
Глядиш в лице мені?
Чом твоє тихее,
Добреє око
Так проника мені
В душу глибоко?
І пробира мене
Трепет таємний,
Але втиша мене
Голос неземний:
„Ні, друже, ні, не нам
Снить про жизнь люблю!
Буря осіння нам
Гра — не до шлюбу.
Рада б життя прожить,

Друже, при тобі,
Та вже зима біжить,
Що може нас зложить
В спільному гробі“.

Написано дня 14 листопада 1883 р.

* * *

6
Нераз безсонному здається
Серед тяжких душевних мук,
Що під мною кінь несеться
Й узда висковзується з рук.

*збірник
Рухомий
1926 н. 2*

Жену степом, не шляхом битим,
Туман простори покрива,
Земля лиш стогне під копитом,
Шумить зів'ялая трава.

Тривога серце знай стискає,
Мій крик у горлі занімів,
Лет дух у грудях запирає
І в мізку наче дух зомлів.

А кінь—як вихор, степ—як море,
Я—як пилінка на воді...
А ти, моє пекуче горе,
В ніщо щезаєш ти тоді.

12-XII-1883

ДО ДРАНМОРА

(Прочитавши його поему „Requiem“)

О, Дранмор, Дранмор, німче вузлуватий,
Яку ти муку навернув на мене,
Смерть закрива мені життя ясенне
Й не хоче щезнути з моєї хати.

Я ж знаю й сам, що раз мені вмирати.
Та чи в ніщо я розпливусь страшенне?
Так як в машині вогнище студене,
Дарма від неї праці й руху ждати!

Та що мені думками в тьмі блудити?
Поки вогонь в машині моїй тліє,
Я хочу жити і людей любити.

Хай жоден світ за гробом не ясніє,
Чи ж тьмою смерти світ життя мутити?
Лиш той, хто жить умів, вмирать не по-
жаліє.

Написано дня 13 грудня 1883 р.

СВЯТОВЕЧІРНЯ КАЗКА

Схилившись о вікно сиджу я в час вечір-
ній,
І зір мій мчить в простір глухий, мрачний,
безмірний;
І думи в світ летять, в хатки низькі й
палати,
Як буде мир Христа рожденного вітати.
Бо вечір се святий; палає світло всюди,
І вогник радости у кожній тліє груді!

„Ось вісімнадцять сот вісімдесят три літа,
Як той родивсь, що став учитель, світло
світа,

Що за слова любви умер на хреснім
древі,

За правду завіщав усім вінці терневі!

І справджується твій завіт болющий,
Христе!

Чи в світі виросло любви насіння чисте,
Що сіяв ти, — чи став щасливий, кращий
він?

Не знаю; тільки те осталося без змін,
Що за кривавий труд запластою єсть голод,
Що волю й дотепер б'є самоволі молот,
Що гонять за любов, за правду висмівають.
Що втішнії сумних, голодних ситі лають!“

Отак у самоті я думав; в тьмі кімнати
Так сумно, важко тут те свято зустрічати
Без слова любого, без друга і без роду;
Я рад був з каменем на шиї скочить в
воду.

А втім нараз — се що заблисло в моїй
хаті,
Мов сонечко, зійшло і блиски лле багаті?
Мій зір осліплений схилився вниз в тій
хвилі, —

А втім почувся звук так ніжний, чистий,
милий,
Що, мов роса свята, на серце впав збо-
ліле:

„Невжеж ко мні любов тобі вже надоїла?“

Я зір підняв — і глянь: в надземній красоті
Стояла женщина — не в сріблі-золоті,

А в простім, хоч зовсім не вбогім, чистім
строю,

З лицем, осяяним здоров'ям і красою,
І з мислі виразом могучим на чолі,
І з оком, що проймá глиб серця і цілі
Простори земнії обнять здається в силі.

„Хто ти?“ — промовив я. — „Слова твої так
милі,

Знайомий так твій вид і голос серцю
близький,—

Та чи любить тебе я не занадто низький?“

„Ні ти, ані ніхто мені по роду рідний,
Коли любить мене, не стане сам негідний.
Та нині свято; всі веселі, як хто може,—
То й прикро думать так насамоті, небоже.
О, знаю й я той біль! Недавно сумувала
І я так всамоті, відрадоньки не мала.
Хоч я між сестрами, як бачиш, не послідня
Красою й розумом,— та щож, тому, що
бідна,

То й власний рід мене цуравсь,—і багато-
много

Днів так сиділа я серед плачу гіркого...
Та днесь не ті часи.—сьогодні й я вже маю
Коханую рідню,—і днесь її збираю
На братній пир. Ходи! І ти ж рідня мені!“

І понеслись ми враз на крилах херувима,
І став ввесь руський¹ край у нас перед
очима,

Широкий, килимом укритий сніговим,
І небо яснее зорілося над ним.

¹ Розуміється — український.

„Оце рідня моя! Оце моя держава,
Мої терпіння всі, моя будучність, слава:
Дністер, Дніпро і Дон, Бескиди і Кавказ,
Оце, сини мої, мій чудний рай—для вас!
Любіть, любіть його! Судьби сповниться
доля,
І швидко власть чужа пропаде з сього
поля!
Не стане тих, що днесь на вас наругу
зводять,
І щезне сила їх, мов мгли нічні проходять“.

І повела мене вона в сільські хати.
„Ходім народові з тим святом щедрувати!“
Де стріне біль, нужду, там і потіху ли-
шить;
Де плач, ридання, жаль — гіркії сльози
втїшить;
Де чути звук пісень, там в серцях нехо-
лодних
Розбудить жаль, любов до вбогих і го-
лодних.
І за її слідом меншає горе всюди,
Росте надія, сил більшіє в кожній груді.

„Ходім до пастирів народа!“ — знов ска-
зала,
В віконця яснії попівські заглядала.
І наче той дзвінок вечірньою порою,
Так клич її лунав, мов поклик той до
бою:
„Ставайте дружно всі і згідно всі, і сміло,—
Бо ваших рук важке, святе чекає діло!
Ви сіль сеї землі! Як звітріє вона,—
То чим посолять хліб із нóвого зерна?“

І дальше ми в міста́ летіли між варстати
Де тісно, вогко, де вдень сонця не ви-
дати;
І в школи, де то й ум і злуда в парі
блудять;
В палати судові, де правду й кривду
судять;
В варстати духові, де з слова із живого
Оружіє кують для чесноти й для злого.
І скрізь її слова гулі́ як крик сумління,
То радість родячи, то муки і терпіння.

І
довго, довго так по кра́ю ми літали,
Надії співом ми схід сонця привітали.
Тоді всміхнувшись, вона рекла до мене:
„Чи ще тобі життя таке тяжке й нуж-
денне?
Чи ще ти будеш так журиться самотою?
Не бійсь! Коли ти сам, то знай, що я з
тобою!
Хоч все покине, я одна тебе не кину,—
Лиш ти люби мене—свою Русь-Україну!“

І на чоло моє свій поцілуй надземний
Зложила — й я збудивсь в холодній хаті
темній.

24 грудня ст. ст. 1883 р.

НЕ БЕЗ АЛЕ

Гарна дівчино, ти квіте розвитий,
Глянуть на тебе, значить полюбити.
Глянуть в ті очі, як море без дна,
Вчути той голос, дзвінкий як струна,
Вчути той тихий сміх,
Сумом повитий,—

Як же тебе би міг
Хтось не любити?

Гарна дівчино, блідавая зірко,
Думать про тебе і сумно, і гірко.

Написано дня 16 березня 1884 р.

ПЕРША ВЧИТЕЛЬКА

Говорить вість, що перша в раю Ева
Згрішила пізнанням добра і зла,
Вкусивши плід з заказаного древа,
І плоду того мужеві дала.

Хто хоче, може вірить тому,
Та тут же й закавика немала,
Щоб в доброму порівно, як і в злому
Жона для мужа вчителька була.

Написано дня 10 вересня 1884 р.

ГАЗЕЛЯ

Чом так зір мій до тебе, о пані, летить,
Наче човник з-між хвиль до пристані
летить?

Наче хмарка, що ніччю дрімала в ярах,
Проти сонця сквапливо в зарані летить?
Мов таємною силою гнаний мотиль
З пільми в блиски зрадні, полум'яні
летить?

Мов із сівера к вічній весні журавель
З журним криком понад океани летить?

Мов серна зі смертельним пострілом
в грудях
В німім болю до матері-лані летить?
Мов з тоскою болючою дух до знання,
Чом так зір мій до тебе, о пані, летить?

Написано дня 24 вересня 1884 р.

7

В РІЧНИЦЮ

Рік минув, як ми пізнались,—
Наче ластівка стрілою
Попід хмару промигне,
Так ті дні пройшли, промчались.

Ясні, теплі дні щасливі,
Як же мало вас було
У тім році, повнім сліз,
А як многі дні слотливі.

Нині наче сон чарівний
Ще стоїть передо мною,
Те бліде лице твоє
Із котрого я жагою,

Наче жнець у літню спеку,
Пив любови нектар божий
Нині привид цей сумний,
Жалібний, та не ворожий.

Бідне гарнее дитя!
Серце рветься, як згадаю,
Що короткий, не погідний
Рік той твого життя

З сонця блисками рідкими,
І бідная любов моя.
Це вся повість серця твого,
Вся історія твоя.

Написано дня 30 вересня 1884

В життя вандрівці я блудив багато,
Блудив, бо правди і добра шукав,
В добро і правду віруючи свято.
І кожний блуд, окуплений слізьми,
Стававсь товчком у мене до поправи.
А кільки ж то добра відплачено
Мні злом, і щирости лиш клеветою,
Любви прокляттями? Я все те зніс
І в серці зберігав спокій, свободу,
Любов до правди й рідного народу.

Всміхалась доля і мені часом,
Та щастя я не вмів в лету вловити,
Не вмів у щастю сам себе забути,
Забути других, бідних та слабих.
Я й бачив горе скорше, ніж провину,
Зрів слабість там, де другі підлість зрять,
У всім старавсь знайти поперед всього
Зерно добра й зерно те оцінить.
І з власних мук і з досвіду тяжкого
Не виніс я ненависти до злого.

Ох, бо ненависть, це ж ознака сили,
А я слабий, м'який, тривожний був.
Я змалку звик коритись і боятись,
І виростав рабом, немов провину,

3 Таючи в собі ті горді чуття,
6 Що справді вольним роблять чоловіка,
7 І рабські привички отрутою
8 Запали в кров мою і помутили
9 Пречисте джерело життя. Каліка
10 На бойовище світа вийшов я,
11 Судном хрупким в бурливе вплив море,
12 І кожний вал мене збивав з пуття.
13 Так я пройшов... душу й тіло
14 До половини земного життя.

1885

* * *

Виктор
Гоголь
Штука¹—то радість і слава,
Блискавка в бурю іскрава,
Промінь небесний у млі;
Штука—це ясність всесвітня,
Стежка народів завітна,
Зірка на божім чолі.

Штука—це пісня величня,
Серцю сумирному ближня,
Гомін діброви і міст,
Шепти, цілунки любовні,
Пориви душ невимовні,
Форма прекрасна і зміст.

Штука—це думка, що встане,
Всякі порвавши кайдани,
Це побідитель благий;
Дасть уярмленим свободу,
Вільному дасть же народу,
Велич і славу в людей.

1885

¹ Штука—мистецтво.

Я СНИВ

Я снів: там на далекій Україні
Ясніла зірка тиха з-поміж хмар;
Я снів, що ласкавим привітом к мені
Її проміння лився любий чар.
Я снів: у серце хоре та болюче
Привіт той чистою росою впав
І обновляв усе моє грядуще,
Немов цвіток, що в скварі сонця в'яв.

Я снів: для мене тихий рай родинний,
Здоров'я, труд хосенний, тихий—Ти...
Прокинувся—край дикий і пустинний,
Тернистий шлях без напряму й мети.

Зомліло тіло, ноги сплили кров'ю,
Грижа ссе мозок мій, немов павук,
Гнівная ж доля з батогом за мною
Жене і б'є, не жалуючи рук.

4-VI-1885

МОЇЙ ДРУЖИНІ

Спасибі тобі, моє сонечко,
За промінчик твій—щире словечко!
Як промінчика не здобуть притьмом,
Слова щирого не купить сріблом.

В слоту зимную, в днину мглистую
Я дорогою йду тернистою;
Кого я любив, ті забулися,
А з ким я дружив—відвернулися.

Відвернулися та й цураються,
З труду мого посміхаються,
В порох топчуть те, що мені святе,—
А недоля й тьма все росте й росте.

Важко дерево з корнем вирвати,
Друга давнього з серця вигнати.
Важко в пільмі йти, ще й грязюкою,
Де брехня сичить вкруг гадюкою.

Та як радісно серед трудного
Шляху темного і безлюдного
Вгледіть—світиться десь оконечко!..
Так у горю нам—щире словечко.

Тож, за дар малий та безцінний твій,
Що мов цвіт ¹ вкрасив шлях осінній мій,
За той усміх твій не в дослід журбі
Спасибі тобі! Спасибі тобі!

21-I-1887.

* * *

Чи бач, на моїм стало, гарна крале!
Спасаючись з розбитого судна,
Посеред хвиль бушуючих, ревучих
Боровся я між смертю та життям
Слабий, продроглий і тривоги повний.
З-посеред шуму хвиль безсильні руки
Я простягав до білої скали,
Що гордо, твердо шпиль свій піднімала
Над клекотущим пеклом.

¹ Поправка з останніх років життя замість
первісного перекресленого слова.

Я молив

Ії очима, стоном, не словами
О захист, о опору. Та куди там!
Окружена шипучим валом піни
І млою бризгів водяних, в котрих
Ламалось соняшне проміння й грало
Веселкою, пишалася вона
В тім строю брильянтовім і зирнула
Згори на бідного плавця і усміхнувшись
Сказала: „Тут не надійся нічого!“
Та ні, на моїм стало, гарна крале!
Плавець, хоч горем битий і безсильний,
Не потонув, а вибрався на сушу.
І з серця свого найглибших глибин
Він видобув могуче, гостре слово
І вбив його в твою скальную грудь,
В твоє скальнее серце. І до віку
Ти не забудеш бідного плавця.
І взір його благаючий, безсильний
Стоятиме важким докором вічним
Перед твоєю вбогою душею,
Як споминка утраченої долі,
Несповненого доброго учинку.
Оце моя перемога, гарна крале!

27-XI-87

* * *

Душе моя! Душе душі моєї!
Мов мушля гострий камінець в утробі
Роками носить у німому болю,
Аж поки соком життєвості своєї
Той камінець у дорогу перлу
Не перемінить,—так я жаль о тобі

І потолочену любов завмерлу
У серці ношу і надармо молю
Її смерти, смерти!

Душе моя! Мов конар з ^тогнем предивно,
Так ти зрослась зо мною нерозривно.
Чи гріх чи два на душу я положу —
Ну що ж, коли не можу, та й не можу
Тебе віддерти.

Лице твоє, чудове і невинне,
От тут раз-в-раз у серці моїм сяє.
І вся ти тут, мов марево дитинне,
І жодний пил на тебе не сідає,
Ні жодна пляма. Чиста, мов хрусталь,
Як сонце ясна ти передо мною.

Я п'ю твій блеск, хоч він мені важкою
Отрутою, бо ми навік, навік
Розлучені! І все те щастя гоже
Комусь дісталось,—а мені дасть, може,
Лиш вічний жаль!

Душе моя! Моя, а так чужая,
Така далека ти і недосягла!
Чому моя душа тебе бажає,
Твоя ж на мене й глянуть не забагла?
А лиш летить кудись невпевним шляхом.
За власного призначення вогнями,
Аж поки яр подвійний межи нами
Не ляже і душі смертельним жахом
Не обезкрилить.

15-VIII-1888

ТРИ ДОЛІ¹

З таємної безодні небуття
Маленьку іскорку, людськую душу,
Покликано до земного життя
На земні радощі, на земную катушу.

Вона летить, мов зірка тая,
Що з неба в безмір улітає,—
Та ось спинилась на момент;
В півшляху три богині-Долі
Її стрічають, щоб поволі
Ій на дорогу дати презент.

І мовила одна: „Душе щаслива,
Даю тобі талант яркий,
Будь сильна ти і ясна, і мислива,
Твій ум живий, твій зір палкий!“

А друга мовила: „Від мене
Прийми багатий скарб чуття,
Бажання правди неструджене,
Бажання вільного життя.

„Фантазія твоя хай буде многоплодна,
А в серці твоїм хай горить
Вогнем могутнім гордість благородна,
Перед ніким чола щоб не корить!“

Та третя, злобная старуха,
Всміхаючись на ті слова,
На душу своїм духом хуха

¹ Оцею вірш Франка з виразними автобіографічними натяками, переписаний і справлений в останніх роках життя автора.

І ось що скигнуть мов сова:
„Ай, ай, розщедрились сестриці!
Ось цяцю винайшли яку!
Добра повніські рукавиці
На неї сиплють без ліку.

„Та що се ви якогось Данте, Гете
Чи Шеллі з неї хочете зробити?
Ну, любоньки, без мене ви не втнете,
Мені ж героїв тих по вуха вже досить!

„Чекайте ж, я даруночок їй дам
Такий, що ваші пишні дари
Їй будуть не коштовний крам,
А гірш тяжкої муки й карі.

„Іди ж собі, душе, у свою путь,
Що терням встелена тобі, не розмарином!
А чим тобі на світі бути?
Будь русином¹ і хлопським сином!

„Талант твій буде рвать тебе
Між люди, в вир життя могучий,
В великих діл і намірів ігрисько,
Та вродження й мій присуд неминучий
Тебе по пояс загребе
В багно грузьке, в клопотів муравлисько.

„Той зарід сили, що іскриться в тобі,—
Ні, ти не розів'єш його як слід.
Без вправ, без змагань наче в гробі
Його задушить твій нездарний рід.

„Твій ум хоч буде вічно рваться
До світла, правди і добра,

¹ Русином—українцем.

Та в вік не здужає добраться
До тої течії, котра
Його б заплоднила на зріст,
Йому дала би власний зміст,
Ярку створила б індивідуальність,
Дала би форм, думок оригінальність.

„Се не для тебе, синку мій!
Ти будеш за чужим слідом все гнаться
І з помилок чужих нічого не навчатись
І повторять зади по указці чужій.

„Твоє чуття тобі за пекло стане,
Його топтатимуть усі,
Аж сміття з скарбу зробиться погане,
Аж зависть розростесь, любов зав'яне,
Гірка отрута лишиться в душі.

„Бажати будеш правди дуже,
Та з помилки у помилку блукать,—
Ніхто тебе не витягне з калюжі,
Хіба лиш божа благодать!“

Написано дня 27 травня 1895 р.

У ВАГОНІ

Мов сполохана корова
Так земля з-під моїх ніг
Утікає, дуднить, гонить,
Мов би хто за нею біг.

Наче полотно простерте,
Велична якась рука
Знов збира, так лапом цапом
Сад за садом утіка.

Тільки я в пустім вагоні,
Серед тої метушні
Непорушно й тихо стою,
Похилившись у вікні.

Тільки я та вічні зорі,
Що високо там горять,
Не втікають, наче доказ,
Що ще єсть постійність, лад.

І сміються вічні зорі
Іронічно миготять:
„Ти і ми—не правда?—доказ,
Що ще єсть постійність, лад.

Написано дня 24 травня 1896 р.
в дорозі до Тернополя.

ЗДОРОВ, СЕМЕНЕ...

„Здоров, Семене, що ти робиш,
Що над Дунаєм з гаком ходиш?“
„Ой, мав я жінку гультайочку,
Та втопилася в Дунайочку.

„Тут на камені цокотіла,
Поховзнулася й полетіла.“
„Та що ж, Семене, бог з тобою,
Її шукаєш вверх водою?“

„Ой, брате любий, се не кпини!
Не знав ти, видно, Катерини,
Навіть по смерті моя мила
Певно з водою не поплила.“

3-XI-1899.

МАЙОВІ ЕЛЕГІЇ

I

Весно! ти мучиш мене! Розсипаєшся сонця
промінням,

Леготом теплим пестиш, в сині простори
маниш!

Хмари вовнисті, немов ті клубочки, шпур-
ляєш по небі

І, мов шовкові нитки, дощ із них теплий
снуєш.

Сірую грудку з землі ти підкинеш під
небо блакитне,

І в жайворонкову трель грудка розси-
плється вмить.

Ти журавлиним ключем наvertsаєш не-
стерпную тугу,

Мрії про вольний простір, щастя далеке мое.

Ти лебединим крилом кришталевії хвилі
скородиш—

Чую їх плеск аж у сні на лазуревій ріці.

Бачу, як чайкою ти колихаєшся над
глибиною,

Як над широким Дністром гнешся лозою
к воді.

Весно, ти мучиш мене! Мільйонами кольо-
рів, тонів,

Ліній і творів кричиш: воля і рух
і життя!

І мов безсильне стебло в бистрину ту ти
рвеш мою душу,

В серці зав'ялім, черствім будиш нові
почуття.

Будиш бажання, яким не сповнитись;
освітлюєш пустку;

Ніжно гойдаєш в гильках осамотіле гніздо;

Пильно схиливши лице, роздуваєш погасле
вогнище;

Свистом від гаю зовеш, наче мій друг
молодий.

Ні, не мені вже гулять по тім гаю, мій
дуже-соколе!

Ні, не мені вже зайцем в зелень пахучу
нирять!

Серце тріпочеться ще і у груді кров
б'ється живіше,

Та напосіли літа, давить життя тягота.

Мрії безумні немов той табун вигравають
по полю,

Гриви на вітер, і ржуть, дзвінко копитами
б'ють.

Ах, та це мрії, чуття легкокрилі, барвистії
діти,—

Але тверда їх рука в поводах цупко
держить.

Хвилька — і ляск батога—і жорстоке,
понуре „Ніколи“—

Праця! І чар ввесь мине. Весно, ти мучиш
мене!

II

Бачив рисунок я десь—і забув уже, де
його бачив,

Чий то рисуночок був, Бекліна чи Мейсонє.

Мушля перлова—то віз, а метеликів
чвірка—то супряг,

Два аморети малі—то два погоничі їм.

Пурпуром, золотом та ізмарагдом, сафіром
набитий

Стелиться геть у безмір круто весел-
чаний шлях.

Поле внизу, непривітна стерня, тогорічне
бодячча,
Пара худих шкапенят тягне зігнувшись
плуг.
За плугом згорблений тяж і спотілий орач
поступає,
Тисне чепіги грудьми, істиком скибу
тручає.
Та вже спинили його аморети, вже тяг-
нуть за поли,
Просять і тягнуть, манять в поїзд перло-
вий сідять,
З острахом бідний орач позира на незо-
рану ниву,
На коненята свої, на мозолі на руках.
Але нога вже сама піднялась і не слуха
розсудку,
Так і здається—тримтить в поїзд перловий
ступить.
Весно, це твій екіпаж. І твоя це вина,
коли серце
Ще раз розсудок злама, ще раз зо шляху
збіжить.
Так усміхається йому промінястий той
полет Ікарів,—
Навіть Ікара судьба не лякає його.

III

Ні, аморети, мені за погоничів ви вже не
здаді:
Надто ви, хлопці, палкі, надто в їзді не
тривкі.
Надто бурливі у вас поривання: раз
блисків, пожежі,

А за хвилину вам бур, громів і трусу
давай.

Надто, голубчики, ви патетичні, засліплені
трохи

В своєму власному „я“. Це не до ладу
мені.

Я вже старий мореплав,—як смакують ті
громи і бурі,

Знаю докладно! Нехай робить собі їх
Зевес!

Досвідний нуток із мене: що в власному
„я“ там таїться

На болотистому дні---знаю, голубчики, й це!
Черепи стовчених мрій, кістяки неоправ-
даних плянів,

Зломки дрібних пожадань, трупи обман-
них надій.

Ах, а крім того гидкі слимаки самолюб-
ства, медузи

Зависти, хроби гризот, кефалоподи
підлот.

Ні, аморети, не вас за погоничів брать
я бажаю:

Сонце, погоду люблю, ясність і радісний
сміх.

Хай уже лучше дідусь, сміхотворець отой
бородатий,

Супряг летючий жене, золотосяйний
гумбр.

Нам ні по щό поспішать—не втече від нас
чорна могила;

Нам нікогó проклинають, нам нікомú докорять.
Пристрасті в нас уляглись, скороспілки
ілюзій обпали,

З ран, що життя завдало, ще хіба шрами
болять.

Та з життьової борні ми не вийшли калі-
ками; серце
Невідучилось любити, іскри не згасли в очах.
Нумо ж, дідусю! Хапай за ті поводи
з променю ткані:
На романтичнім візку в край реалізму
майнем!
Серцем майовим нехай наше слово за-
блисне, заграє,
Жаль наш майовим дощем хай на лани
капотить.
Наша любов, мов майова погода, хай
гріє-голубить,
Гнів наш хай буде мов грім, що лиш
міязми вбива,
Але ненависть гонім і зневіру далеко від
себе!
Біль наш і сумнів на сміх, слізьми облитий,
змінім.

1901 V.

* * *

I

Ой, погляну я на поле,—
Поле чистее дріма...
Гей, мій латаний талане,
Доле темна та німа!

Заховайтесь в тумані,
Розплиніться росою,
Щоб неначе хрест тяженький
Вас не двигав я з собою.

Гляну—просто рай в природі,
Ясність, розкіш, красота,—

Та мені й дивиться годі,
Як неволить гризота.

Для нещасного природа,
Мов убита, мовчить, —
Над душею бо холодна
„Хліба!“ знай нужда кричить.

Для нещасного не сяє
Сонце блиском золотим, —
Діток хорих тусклі очі
Догоряють перед ним.

І в його зболіле серце
Ніч потіхи теж не лє;
Жінка кашляє та стогне
Та й заснути не дає.

II

Де сум — твій товариш, —
У безсонну ніченьку,
Скільки передумаєш,
Скільки перемариш!

Перейдуть по серденьку
Довгими рядами
Всі щасливі спомини,
Мов веселі дами.

А за ними прикrostі,
Смутки та невдачі,
Мов каліки бідніі,
Жебраки ледачі.

10-VIII-1902

Світ 1920/17-18.
Діло 1908/149
с. 3

У БЕЗСОННУ НІЧЕНЬКУ

(З пам'ятника пані Ольги Макаревич, дружини
пароха в Ясені, повіт Калуш).

У безсонну ніченьку,
Де сум твій товариш,
Скільки передумаєш,
Скільки перемариш!

Всі прожиті радощі,
Всі пробуті муки
Йдуть мов тіні тихії,
Держачись за руки.

Йдуть сміючись, плачучи—
Не о власних силах—
Мрія бо тужливая
Їх несе на крилах.

Та мені в борбі важкій
З темними думками
Навіть у країну мрій
Шлях заріс тернами.

Криворівня, дня 24 серпня 1902 р.

* * *

До злого духа мовив фараон:
„Будь ти мені порадник і спомога,
Щоб мій народ мене без перепон
Вважав за бога“.

Злий дух сказав: „Ще не прийшла пора,
Щоб це здобути, мусиш ще віднинька

Багато зла вчинити, але добра
Ані дробинки“.

Трудився щиро фараон, і дер
І мучив люд, що аж земля стогнала,
Аж врешті заявив злий дух: „Тепер
Пора настала“.

„Чому тепер?“ рік фараон. „Пора,
Бо вже твій люд в страсі держать не змога,
Хіба що вмовиться йому царя
Вважать за бога.“

Бо так притисло їх твоє ярмо,
Що довше вже не здужають держати,
Сли швидко їх царя не навчимо
Богом вважати“.

1902

О. ЛЮНАТИКОВІ¹

Квилить поезія німа, безрука:
„Не геній ти, а взір лиш продуцента!“
Глум і безсилля—труду мого рента.
Всьо рветься, гасне. Ох, тяжка розлука!
„Без маски“, ст. 6.

Я не геній, синку милий,
Тим ніколи й не хваливсь;
Працював, що було сили,
Перед сильним не хиливсь;
Фарисейству й лицемірству
Я концесій не робив;

¹ Вірш цей—це відповідь В. Щуратові на його рецензію на „Зів'яле листя“ Франка. Щурат у збірці „Без маски“ під псевдонімом „Люнати́к“ висміював Франка.

Людській кривді, злості й звірству
Я ні раз не підхлібив.
В долі добрій чи злиденній
Чесно, просто йшов ввесь вік,
І йду досі. Я не геній,
Я звичайний чоловік.

Я для геніїв грядущих
Поле дикее орав,
Шлях серед хашів найпуших
Просікав і протирав;
Для голодних пік сквапливо
Разовий, не панський хліб,
І ставав на всяке жниво
І в'язав свій скромний сніп.
В сніговійниці студеній
Рук не закладав назад.
Я не плачу, що не геній,
Та чом ти так сьому рад?

А що часом стогну з болю
І в зневірі сльози ллю,
Це тому, що скрізь по полю
Так багато кукілю,
Що царює баба Бляга¹,
Так що й краю їй не знать,
І не має ліски² мага,
Щоб потвору цю прогнать;
Що характери й сумління
Підгриза якийсь червяк;
Що молодші покоління
Схнуть і в'януть вчасно так.

¹ Бляга—фразерство, пустомельство, брехливість

² Ліска—палка.

Правда, синку, я не геній...
Ех, якби я геній був!
З тих гістерій, неврастеній
Я б вас чаром слів добув;
Я б, мов вихор, вас з собою
Рвав до ясних, світлих мет,
І до жертви, і до бою
Вів би ваш я смілий лет!
Я б вам душі переродив,
Я б вам випрямив хребти,
Я б мужів з вас повиводив—
Навіть з малп таких, як ти!

903, р.

З МАЙОВИХ ЕЛЕГІЙ

Стаяли живо сніги, розірвала морозні
окови
Річка і вниз понесла, повінню грає в руслі.
Зм'якла землі заморожена шкіра і руном
шовковим
Соняшний усміх палкий швидко її покрива.
Гай ожива, і хоч голим ще гіллям махає
до сонця,
Та на гильках уже скрізь поналивало
бруньки.
В селах лише ще, здається, зима коморує:
не чути
Радісних криків дітей, гейкання плугаторів.
Мокро ще в полі, нема для худоби ще
паші на лузі,
В стайні худібка стоїть, трухлу солому
гризе:

Діти у задхлих хатах ще сидять, визи-
рають у вікна,—
Личка бліді, лиш горять очка, немов ву-
гольки;
Тужно крізь шиби мутні визирають вони
на подвір'я,
Німо питають: коли ж висхне болото
грузьке?
Сонце, коли ж ти осушиш поля і луги
і обори?
Швидко з обслонюк липких випустиш
гладисну цвіт?
Сонце сміється і небо сміється блакиттю
і вабить
Бідних із хати на світ—вабить зрадливо
дітей.
Босі, в одних сорочках вибігають вони
і назустріч
Сонцю і небу несуть радощів рій і надій.
Але з Хребти-гори ще потягає пройма-
ючий вітер,
Криє ще маска весни злюще жало зимове.
Виснажене нерухливим чапінням у запічку
й постом
І ще повітрям душним у нездорових хатах
Тіло дитяче тремтить під тим подихом
вітру зрадливим,
І повертають до хат діти, немов качани,
Личка поблідли ще дужче, посиніли руки
і ноги,
Тільки головка пала, очі ще дужче горять,
Ніччю ж музика нова! Шкандибає від
хати до хати
Сум і жура: дифтеріт, коклюш і тиф че-
ревний.

1905, 5

✓ Лукавиця і Лядескул¹
Полягали скоро світ
І, простягшися до сонця,
Кожне парить свій живіт.

І Лядескул на сусідку
Одним оком позира
Та під ніс буркоче стиха:
„От ще дівка, як гора!“

А там Лукавиця хитра
Усміхнеться й шопотить:
„От це завалидорога!
Нуко, чи його скортить?“

Обзивається Лядескул:
„Ну, та й твердо ж тут лежать!
Може там при тобі м'ягче,
Де поточини біжать?“

„Може й м'ягче! — кокетує
Лукавиця — але ти
За лінивий, щоб до мене
Ті два кроки підійти“.

„За лінивий?! — їй Лядескул
Воркотом відповіда —
Ніби-то й сама не бачить
Що за дня не випада“.

Знов хохоче Лукавиця:
„Певно, вдень тобі не влад

¹ Лукавиця і Лядескул — назви двох гір у Карпатах, розділені Чорним Черемошем.

А в ночі заснеш, не згонить
Твого сну і сто гармат“.

„Ну, пішла!—бурчить Лядескул, —
„Вже ж я став би, що за біс,
І до тебе тих два кроки
Хоч насилу би підліз,

„І з тобою б на всі гори
Ми крутий танок втяли,
І була б нас гарна купка,
Небу б трусу завдали.

„Ге! Якби той чорт Черемош
Там в долині не гарчав,
Мов вітчим лихий глибоко
Нас навек не розлучав“.

А Черемош теє чує:
„Тю-тю дурня!“—та й у сміх.—
Чи я, може, тому винен,
Що ти хтів, але не міг?“

Писано восени 1905 р.

ХОДИТЬ ТУГА

Ходить туга по голій горі,
Як туман по долині,
Сіє мрії й бажання свої,
По широкій пустині.

Розлітайтеся. мрії мої,
Будякове насіння!
А де стрінете серце живе,
Запускайте коріння!

Запускайте коріння ціпке
Аж у душу до ґрунту,
Проти плісені, сну й мертвоти
Кличте духа до бунту!

1906

З НОВИХ СПІВОМОВОК

Поворож мені, циганко,
Чорнокоса Цоро,
Чи діжду я днів щасливих,
Дороблюся скоро.

А циганка із долоні
Узяла читати:
„Будеш,—каже—чоловіче,
Сім літ бідувати“.

„Сім літ? Ну, це ще стерпів би.
Що ж потому смикнеш?“

„А потому, чоловіче,
Потому привикнеш!“

1906

З КНИГИ ПРОРОКА ЄРЕМІЇ

По краю йду. Сади та виногради,
Плідні лани, пасовиська кругом,
І гори, мов рожеві колюмнади,
Чіпляються довжезним ланцюгом.

Край шляху смокви життям тихо мають,
І тамаріски любі пахи ллють,

В пекучім сонці цвіркуни співають,
Йордан шумить і скелі воду п'ють.

О, краю мій, перлиш у божій скрині,
Що вибрав бог над всі краї землі,
І найулюбленій своїй дитині
Як віно дав, як кріпость на скалі.

Як я люблю тебе, мій рідний краю,
Як я люблю красу твою, твій люд,
Як гаряче молюся і бажаю
Для твого щастя свій віддати труд.

Що я? Червак, марная порошина.
Життя моє — листок, що ріс і звяв.
Коб лиш цвіла й пишалась деревина, —
Листок собою дорожити б мав?

1906

ВОЛЬНІ ВІРШІ

I. Modern

Вольні!
Мов оси у літнюю спеку
З гнізда —
Лиш миг — і вже не видно;
Мов стріли з нап'ятого лука,
Мов слово окрилене гнівом
Сердиті,
Мов усміх дівчини принадні,
Мов жало гадюки отруйні —
Летить!
„Ця хвиля — наша!“ —
То ваш девіз.

Хвиля, мов чарка.
Повну, гей, повну!
Вермут!
Гірко, та іскри заскачуть в очах...
На погибель!

II. Anima saltans

В плюшах і газі,
В пудрі рожевім,
З волоссям розпущеним на знак жалоби,
На чолі
Тінь мелянхолії,
В груді серце
Пробите стрілою
Таємного смутку,
А на устах
Загадковий шепіт,
Ніби докори,
Ніби любовні закляття,
Ніби несвідоме лепотання дитини,
В очах матовий блиск
Утоми,
В голосі зимна м'якість,
Претенсіональна кокетерія—
Оттак я лину,
З шелестом шовку,
З рухами напів ситої гадюки,
Оттак зриваюся,
Мов зозуля з чужого гнізда,
Розводжу руки —
Символ розпуки,
Захлипаюся від дикого плачу—
І скачу,
Тупочу,

Фуркочу,
Сміюся,
На одній нозі верчуся,
Принадна,
Ненаглядна,
Зефірова,
Наскрізь змислова,
І все пороть безмислицю готова—
Anima saltans.

ІІІ. ДО МУЗИ

Музо! Коханко!
Ох, дай мені! Дай мені
Любощів, пахощів, чарів-солодощів,
Мрій неосяжних і снів,
Солодких слів,
Соловейкових трелів,
Римів, мельодій, щоб гучно лилися рікою!
Настрою! Настрою!
Думок—байдуже!
Помислів—обійдуся.
Заглядать у людські душі—
Я не астроном!
Потрясати серця народні—
Я не землетрясець.
Ловити рухи душ високих—
Я не сейсмограф.
Хочу співати!
Розливатися гармонійними хвилями,
Затопляти в них усі турботи.
Геть думи! Геть ненависні!
Соловейкові трелі!
Безпредметова туга,
Безцільне зідхання,

Мелянхолія мов осіння мряка,
І я серед неї.
Мов човник на морі—
Байдужний!
Співай мені, Музо!
Обснуй мене мріями-чарами,
Мов срібним павутинням,
Нехай я полину
Рожевою хмаркою понад степами!
Нехай покочуся
Перекотиполем,
Що стежки не знає собі, ні мети!
А ти
Хоч смійся, хоч грійся,
Хоч грайся, хоч кайся,
Хоч сонцем пишайся,
Хоч в п'їт'мі лишайся—
Мені байдуже!
Чи плачеш, чи скачеш,
Чи в'янеш, чи встанеш,
Чи тужиш, чи квилиш,
Чи губи копилиш,
Аби лиш, аби лиш
Без тенденції!

1906

СІЙТЕ БІЛЬШ

I

Посіяли трішки—та й страшно:
Чи зійде?.. чи ще присівати?
Та сійте ж!—минає посуха—
Недурно ж тим хмарам снувати...
Не дурно ж так дощиком пахне...
Он хмара згущається чорна.
Край неба ввесь скоро обгорне...

От блискавка блисне і грім як нетрахне!
Не дурно ж так дощиком пахне!

Та хай би ж ця хмара і дурно пройде,
Нова після неї сильніша прийде:
Не дурно ж по небі тим хмара́м снувати..
Не бійтесь, не бійтесь іще присівати!

II

Ой, як мало, як мало проснулось!
Хай би море скоріш сколихнулось!
Як би зміг да Перуном я зараз же стати,
В одну мить зміг життя б розбудить!
Як би зміг в свої руки всю силу зібрати,
Що в вас сонною й досі лежить—
Одна мить... Я б примусив вас жити!

1906

БЛЮДИТЕСЯ БЕСА ПОЛУДЕННАГО

Струєю різнобарвною
По тротуарі плив та плив
Потік людський, а літній пал
Усіх до поспіху наглив.
Дванадцята ударила,
Іще збільшився сонця вар,
В повітрі затримтіло щось —
Чи втома дивная, чи чар.
Я смугою тінистою
На другім тротуарі йду
І течію барвистую
Байдужним поглядом веду.

І враз мій зір спинивсь намить
На білій постаті дрібній,
Що тихо йшла в противний бік
В палючій пасмузі літній.
Зирнула, вгледіла мене
І стала, вхопилась за грудь,
І півотворені уста,
Здається, віддиху жаждуть.
І звільна поверта лице
До мене, біле наче сніг,—
Мене кольнуло в серце щось,
Я похиливсь, пішов, побіг.
Іду—і думка блиснула:
„Невже на правду це вона,
Моя колишня любов,
Моя богиня осяйна?“
Я наруго вернувсь назад
І оком по юрбі веду:
Он тут би бути їй... Нема.
А може онде? Ні сліду.
Біжу щодуху. Серце б'єсь...
Зір сквапно ловить кожную статъ,
Та білої з сніжним лицем
Ані слідочка не видать.
І ввесь задиханий я став,
І зимний піт з чола потік,
І думка блиснула: „Вдурів!
Вона ж умерла нині рік!“
Я тямлю смерть її. Шпиталь.
Гарячка... Кашель... Хрипота...
Худенький трупик в білому...
І згірдений буркіт: „А, це та!“
І жах мене пройняв під цим
Палючим сонцем, в тій юрбі
Живій, що все плила й плила
Й мене несла кудись в собі.

Та в серці я на все життя
Болючий той укол поніс...
Оттак із мене без пуття
Закпив собі південний біс!

Криворівня, в вересні 1907 р.

МНОГОНАДІЙНИЙ

Як родився наш многонадійний,
То прийшли судільниці чотири,
На вікна варцабі¹ посідали,
На дитя уважно погляділи,
Залюбки поцмокали губами,
І гарненько зажили табаки,
І собі поклали на коліна
Калитки свої неспорожніми,
І розважно, шамкаючи звільна,
Стали викладать йому дарунки.

Перша:

Ось я дам йому наймення левине.

Друга:

Ось я дам Адоніса подобу.

Третя:

Ось я дам блискучі чорні очі.

¹ Варцаб—нижня частина віконної рями.

Четверта:

Я додам ще голосок носовий.

Перша:

Ось я дам ораторську позу.

Друга:

Ось я дам відвагу і завзяття.

Третя:

Я додам ще пильність трудолюбну.

Четверта:

Я додам амбіцію безмежну.

Перша:

Я дам жіночку йому прегарну.

Друга:

Я зроблю артистом драматичним.

Третя:

Я редактором ще політичним.

Четверта:

Я співцем в додатку оперовим.

Перша:

Я віткну перо критичне в руки.

Друга:

Я штовхну поезії писати.

Третя:

Я дам премії йому за драми.

Четверта:

Я—та ні, цього вже забагато
Для одного. З того, що я мала
Дать йому в останнім подарунку,—
Таланту—не дам йому ні дрібки.

1907

НЕНАЗВАНІЙ МАРІІ

Хоч забудеш ти за мене,
Я за тебе не забуду;
Незліченими гадками
Все тобі являться буду.

Сизий голуб промайне,
Ти згадаєш, моя мила:
„А він так любив мене!
Чом його я не любила?“

Божа бжілка над цвіток
Прилетить, і ти спом'янеш
Своє слово: „Цить там, цить!
Бо нічого не дістанеш!“

На стіні павук снує
Претонісінькую сітку,
І згадаєш ти своє
Нудьгування в своїм світку.

Чи комарик забринить
На вікні твоїм весною,
Ти згадаєш: „Так співав
Він, сумуючи за мною!“

Чи закрикає ворона,
То згадається тобі:
„Як то я колись з ним рвалась
Ік життєвій боротьбі?“

Чи камінчик в воду кане,
Ти згадаєш лиш одно:
„Як я в те багно погане
Провалилась аж на дно!“

Не гони тих дум від себе,—
Все одно. не відженеш:
В супроводі їх сумная
Аж до гробу доплинеш.

І як блискавка заблисне,
То в її вогні громовім
Ти побачиш нехотя
Образ мій в вінці терновім.

1908, Ліпик, Славонія

ДО МУЗИ

Знов кличеш ти мене, моя богине,
В непроходимі нетри тих часів,
Де правда родиться і правда гине
І де луна ігровище бісів.

У світ краси й гидоти, в море сине,
В оркани злуд, у тайники лісів,
В вир пристрастей, в огонь, що в вік не стине,
І в заколот небесних поясів.

Нехай і так! Підем, моя ти люба!
Скоштуємо ще раз утіх земних,
І зирнемо в той вир, де всьому згуба.

Ще раз пройдем по сховищах тісних,
Де жах і жаль і мрії й дійсність груба,
І втомимось і заснемо по них.

1908, Ліпик, Славонія

ЧЕСТЬ ТВОРЦЕВІ ТВАРИ!

Уривок

Коли у прасвітовій темній хмарі
Крутилося усе в безумному безладді,
І всі живла, немов шаленії вихри,
Клубились, билися в безцільній, дикій зваді,
І рвалися в безмір і гривами трясли
Вогненними, лиш спустошінню раді,
Тоді ще не було його.

Коли в тій бурі звіялись атомів міріади,
І покотилися в безмірі ясні кулі,
І потяглися хвостами зір плеяди,

І молочні дороги в тих світів намулі,
І усталилася вага важенна
На етері тонкім, і рух безмежний
Став правильний, до цілоти належний,
І цілість стала ясна і блаженна,—
Ще не було його.

Коли земля в горючій мряці кисла
І укладалися всі сили в повну звязь,
І тьма предвічня всю ту масу тисла.
І клекотів огонь і в парі грузь пеклась,
І колихалося кипуче море глини
І піврідкі ще маси гір
Немов гіганські хвилі то в безмір
Здіймалися. то бовтались в долині—
Ще не було його.

Коли земля устоялась і море
Заперлося в могутні береги,
Ще лиш Вулькан предвічний в неї боре
Нутро й здвигає гори як стоги,
І лявою руйнує все, що мляве
Наслоїлось у водах, намулах,
І потряса тверді землі підстави,
І валить те, що сам угору тяг—
Ще не було його.

Коли відвічні мгли густі протали
І соняшна вказалася блакить,
Понурі хмари сонцем рожевіти стали
І море тихо й шум лягав спочить,
І в намулах огрітих щось новее,
Щось млявеє, м'яке, вохке, слизькеє
Ворушиться, закльовуваться стало,
І все росло і більшало й зростало—
Ще не було його.

1908, березень. Ліпін, Славонія

В парку.

В парку перед пишним палацком
Похожає гарна пані
Літ середніх, Красоти ще не втеравши
У вишнево-барвім вбранні.

Мун до міста поспішив це зрина,
Маб забубанє спімкес,
А вона, ще біг спідайни фбрана
Носить бучу протутє сумнеє.

З шон монет ~~тут~~ грози (стриме)
Жі у тім млецькім рана?

Говлетів погляд чумовий
Паркш пиркш біж краю до краю

В тім беззвучно хитнула са драма,
В франц. ~~уба~~ російські офіцери.

Очи лобить, ~~уба~~ ^{уба} парані сама?
Рухоргасханіч! Злихоту Кватеру

^{Пачі}
Незнат ^{ранов} ~~ранов~~! Ах, на тукер бошк,
„Skąd jesteś?“

Другий офіцер (до першого)
„Право, Это шалость?“

В парку перед пишним палацком
Похожає гарна пані
Літ середніх, красиоти ще не втеравши
У вишнево-барвім вбранні.

Муж до міста поспішив ще зрана,
Мав завізвання спішнее,
А вона, ще від снідання вбрана,
Носить в груді прочуття сумнее.

І що ж може тут страшне грозити
Їй у тім маленькім раю?

І облетів погляд сумовитий
Паркан парку від краю до краю.

Втім беззвучно хитнулася брама,
В брамі два російські офіцери.
Один мовить: „Jasna pani sama?
Przepraszamy! Szukamy kwatery.

П а н і

«Nie znam panów! Ach na Laszę boską,
Skąd jesteście?»

Другий офіцер (до першого)
Право, это шалость!

1916

1. БАГАЧ

Не мав багач що ліпшого робити,
Приобіцяв цареві дань платити.

Коли багатство в багача пропало,
Цареві все віддай, і того мало.

Обіцянка пожерла всю мамону,
В ярмо запрягшися, тягни до скону.

2

Не хвалися родом своїм, що ти благо-
родний,
Най діла твої покажуть, чи й чого ти
годний.

Коли скажеш: „Батько пан був, а брати
святії,

Мати до всіх милосерна,—то не май
надії,

Коли сам ти, наче вовк той, вівці жреш
чужії.

3

Інша слава сонцю, інша місяцю,
Інша зіздам, що на небі с'яють
Різна вартість тварей: пса, осла, гадюки,
Що сю всеплодуючу землю заселяють.
Між людьми так само здібні й неподібні,
Праведники й грішні різну вартість мають.

Як маю вірити тобі,
 Коли ти впертий, як осел,
 Береш на роги, як бугай,
 І ржеш, як огер¹, на жінок,
 І наїдаєшся, як пес
 Або неситий той ведмідь,
 Коли ти злобний, як верблюд,
 Падкий на згубу, наче вовк,
 Сердитий, наче ящірка,
 Жалиш, неначе скорпіон,
 Лукавий, наче та змія.
 І серце повне всіх проказ?

Нема чоловіка, в котрого
 Не було б добра окрім злого,
 В котрого крім гнилі й зопсуття
 Не було б в душі щось цілого.

Вівця не здичіє ніколи
 А вовк освоїться не може,
 Бо рід його дикий від віку;
 Не те в твоїм серці, небоже.

Хоч в путах законів природи,
 Воно волю вольную має:
 Захоче, то робиться добрим,
 Захоче, на зло намагає.

Коли побачиш праведного в муках,
 В терпінню, болях і в тяжкій неволі,
 Як він терпливо і без нарікання
 Несе тягар свій, не клене нікого,

¹ Огер—жеребець.

То знай, що певність ту нерукотворну
Сам бог вложив йому на тее в душу,
Щоб він своїм терпінням і змаганням
Зміцняв життя найглибшії основи.

Коли побачиш грішних і неробів,
Що в розкошах живуть і в марнотратстві
Людською кривдою та самохвальством,
То не ревнуй на божу справедливість,
Бо знай, що вичерпавши все се,
Що їм життя такеє дати може,
Вони банкрутами і жебраками
Опиняться в великім царстві духа.

7

На те птахам крила природа дарила,
Щоб людській сіті вони оминали;
На те людям книги мудрі укладали,
Щоб людській страсті вони гальмували.
Бо людській страсті різних різно зводять,
То нагло, то скрито як злодій при-
ходять.

Одних непомірним гнівом надувають,
Других завидющим жалом затрувають;
Одного на підлу крадіжку наводять,
Другому розпусту смішками солодять;
Одних учать п'янства, що вводить їх
в лютість,

А в інших прегорду нагострять надутість;
Одних заставляють над грошем трястися,
А інших людською кривдою пастися;
Одних заставляють у танцях скакати,
А інших навчають день і ніч лежати,
Щоб тільки людськеє чуття обмежати.

І се треба, брате, в повинність вмінити:
Не спасе нас місце і рід іменитий,
Як божої волі не будем чинити.

Бо котре ж то місце було щасливіше,
Котре пробування було приємніше,
Як Адама й Єви в раю найвчасніше?

Та коли від ласки божої відпали,
І заповідь божу, хоч малу, зламали,
То той рай і блага всі його втерiali.

Хто каже: „В сім світі спасатися годі,
Бо жінка і діти й рід на перешкодi“,
Той сам себе дурить, не мудрий по шкоді.

Бо з кожного місця бог людей приймає,
Хто на сьому місці повинність сповняє,
Яку тее місце на нього вкладає.

9

Сам лицемірствує з собою,
Хто людським горем й журбою
Турбується з самохвальбою.

Хто при пирах або в гостині
Багаті сипле милостині,
Гроша ж не дасть своїй дитині.

Для людської хвали й реклями
Будує тріумфальні брами,
А свояків пуска з торбами.

Про справи буцім дба народні,
Чужих вийма з біди безодні,
Свої ж і голі і голодні.

А ти про своїх дбай найближчих,
Про тих безпомічних, найнижчих,
Про тих безрадних і найтихших,

Що допімнутися не вміють
І явно зажадать не сміють
І жаль свій лиш сльозами гріють.

Про тих подбай, щоб зла тривога
Не гнала їх від твого порога,
То матимеш заслугу в бога.

10

Як сад зарослий хабазами
Дичіє й нидіє поволі,
Так гордий чоловік не виб'ється ніколи
Із життєвих марниць неволі.

Як плід гнилий ні до чого нездалий,
Хоч праці стоїть много,
Так гордому молитва й каяття
Не помага нічого.

Як чахне дерево, в яким
Червяк коріння підгризає,
Так гордість у душі людській
Всі добрі почини викоріняє.

11

Анастасій Синаїт говорить:
„Не суди, не спаде суд на тебе.
Часто чую, чоловік горює,
Як йому спасення досягнути?
„Постити не можу,—він говорить,—
І безсонниці не зносить тіло;

Ціломудрим видержать не можу,
Відректися світа сил не маю;
Милостині роздавать ні відки.
Чим же ж заслужиться перед богом?"

Я на те йому відповідаю:

„Всім прощай, і прощення вступиш,
Не суди і суджений не будеш.
Не стає тебе на милостині,
То ще в тім гріха ні зла не має.
Та коли на власні очі бачиш,
Що грішить хтось або кривду робить,
Не суди його, бо знать не можеш,
Чи не має правди в його ділі.
Часто бачиш, що грішить хтось явно,
Та не знаєш, чи він потаємно
В десятеро більш добра не робить.

„Був чернець один у монастирі,
Що все время свого чернецтва
В лінощах провів і у неробстві.
А як час прийшов йому вмирати,
І прийшов я до його постелі,
То не бачив я в лиці блідому
Ані тіні смертної тривоги.
Навпаки, воно нараз неначе
Сяєвом облите заясніло.

• І промовив я до нього: „Брате,
Ввесь свій вік прожив ти так недбало,
Наче би й не думав про спасення,
А тепер перед обличчям смерти
Чом твоє лице таке безжурне?"

З усміхом чернець мені відмовив:
„Справді, жив я якось не трудяще,
Але від коли я світа зрікся

І чердем в обителі зробився,
Я не осудив з людей нікого,
І ні ділом, ані одним словом,
Ані навіть помислом єдиним
Зла ні кривди не зробив нікому.
І оце тепера світлі духи
Принесли гріхів моїх рукопис,
І сповнилося на мні господне слово:
„Не осуджуй, суджений не будеш,
Відпусти, то й я тобі відпущу“.
Се рекли і тут передо мною
Список той гріхів моїх роздерли.
Ось чому душа моя спокійна“.

Се сказав чернець і з ясным видом
Випустив останнє дихання.

12. ВРАЗУМИ МЯ, ЖИВ БУДУ.

Ось тобі, мій друже, остороги,
Як від злих жінок устерегтися.

Перша річ, ніколи, жодним робом
Не відкрий своєї тайни жінці.

Тямиш, як Самсон відкрив свою Далілі
І за те свободу й зір утратив.

Не пускайся з жінкою чужою
Ні в дорогу, ні в гостину жодну.

Тямиш, як Пентефрієва жінка
Йосифа в темницю засадила.

Не пускайся з жінкою чужою
В танці ані в жодні гри й забави.

Тямиш, Соломон, що наймудрішим
Уважався в племені єврейським

Що, мовляли, розумом високим
З всіх людей стояв найближче бога,

Через жінку навіть бога зрікся
І в поганським храмі жертви діяв,

І на старість весь свій ум утратив
І без каяття помер у отупінню.

Се про злих жінок письмо говорить,
А котра між ними зла й зрадлива,
А котра незлобна й справедлива,
Й життєвої повна благодати,
Сього нам ніколи не вгадати.

13

О, чоловіче, коли спиш, чи чуєш,
Як у твій дім скрадаються злодії?
Так само не почувеш, як прийде
Той ангел смерті і чи молодії,
Чи то старі літа твої урве.

Щаслива молодість днем нинішнім живе:
„Сьогодні їджмо, пиймо й веселімся,
А тим, що завтра буде, не журімся“.
Ще ж коли молодости хто не втратив
І досвідом життя своє збагатив,
І в старості зберіг єство людини,
Той не боїться смертної години.

Хто славу світа осягнув .
 Аж по найдальші межі,
 Нераз бува подібний він
 До наглої пожежі.
 З сухих дерев розпалена
 Вона високо буха,
 Та швидко попелом сіда;
 Так слава наглая з їда
 Не тільки тіло, але й духа.

15

Отці святі отак заповідають:

„Чи цар ти, князь, суддя чи воєвода,
 Подумай, від кого прийняв ти власть.
 Хто дав тобі ту гідність і ту змогу
 Гонити пімсту за всяке зле діло?
 Господь сказав: „Послухай, судіє,
 І не оправдуй винного за плату,
 Не постидайся сильного лиця,
 Оборони безсильного від кривди,
 Щоб і твоя душа насилля не терпіла.
 Володарі, не дійте кривди вдовам,
 Безпомічних сиріт не огірчайте!
 Бо хто неправдою на сироту
 Або вдову накличе плач і горе,
 Накликує на себе гнів господній;
 І повдовіють їх жінки без часу,
 Зазнають діти їх сирітства й горя
 І не знайдуть людського милосердя.
 О, горе тому, хто вдову зневажить .
 І сироту заставить сльози лити!
 Волів би власний дім свій запалити

І з нього вибігти трохи не голий,
Ніж у своїй душі вогонь носити,
Якого й смерть не зможе в ній згасити“.

16

Так говорить стародавня повість:

Жив раз чоловік богобоязний,
І той сина мав одним одного,
Випав голод лютий у тім краю
І збіднів той муж богобоязний.
І сказав до свого сина: „Сину,
Бачиш, як збідніли ми страшенно
І не маємо з-за чого жити.
Хочеш, я продам тебе в неволю,
Будеш ти живий, і ми за тебе
Візьмемо для себе на прожиток“.
Син сказав: „Роби, як хочеш, тату“

От і взяв отець свого сина
І повів до одного вельможі,
Взяв ціну за нього по угоді
І сказав до нього на прощання:
„Сину мій, з тобою розстаюся,
Не побачимося вже ніколи,
То прийми від мене на прощання
Сей один мій заповіт батьківський:
Коли випаде тобі дорога
І ти йтимеш попри церкву божу,
І в тій церкві буде служба божа,
Не минай ти церкви в жоднім разі
І достій, аж служба закінчиться“.
Се сказавши, він вернув додому,
Син же, живучи в того вельможі,
Не занедбував тих слів ніколи.

Так минуло часу не більш року
І от раз юнак той припадково
Здибав у якімось закамарку
Свою паню, а вельможі жінку
В блудодійстві із одним слугою.
Глипнув і відразу відсахнувся,
Не сказав про се нікому й слова,
Тільки гаряче молився богу,
Щоб ся тайна з уст його не вийшла.

Але пані в тій гарячій хвилі
Бачила його і в неї в серці
Щось кольнуло, мов жало смертельне.
Швидко в неї зродилася думка
Згладити зо світа хлопця того,
Що був свідком її блудодійства.
В той сам день, зустрівши мужа свого,
З жахом і гадючими сльозами
Йому тайну виявля страшенну,
Що недавно куплений невольник
Має намір пана свого вбити,
Щоб добром його забагатіти.
Не відразу муж повірив тому,
Та вона не перестала перти,
Добираючи познач фалшивих,
Поки серце людяне та добре
Підозріннями не наповнила
І тривогою не затроїла.
А тоді йому свій плян чортівський
Піддала, і він пристав на нього.

Сам пішов до місцевого ката
І сказав йому такеє слово:
„Як пришлю тобі слугу одного,
Що віддасть тобі платок червоний,
То візьми його в таємне місце,

Голову зітни йому без слова
І віддай її опісля тому,
Хто прийде за ним з обрусом білим“..
Не назвав вельможа перед катом
Ні одного ймення, ні другого,
Не сказав причини, ні провини,
Але знав, що кат сповнить той наказ.

Зараз другий день уранці рано
Він покликав юнака до себе,
Передав йому платок червоний
І післав його віддати кату.
Не підозріваючи нічого,
Хлопець взяв платок і віддалився.
Та проходячи побіля церкви
Він почув, що служба почалася,
І, згадавши батькове прощання,
Увійшов у божий дім і, ставши
Між людьми, прислухувався службі.
Але пані у своїй палаті,
Знаючи, що муж зробив, горіла
Нетерпливости вогнем пекольным.
Переждала може пів години,
І не ждучи на свого мужа
Посила слугу того самого,
Що з ним скрито блуд гидкий творила,
Щоб ішов до ката місцевого
І заніс йому обрус сей білий.

Не підозріваючи нічого,
Той слуга пішов, обрус узявши,
Хоч не в смак йому було посольство,
Бо не звик обрусів він носити.
Та проходячи побіля церкви,
Він побачив хлопця в ній, якого

Знав з двора, тому вступивши в церков,
Запитав його, що він тут робить.

Відповів юнак на те питання:
„Оце пан послав мене до ката,
Щоб віддять оцей платок червоний,
Та я жду, поки скінчиться служба“.

„Дай мені той твій платок червоний!
Бо й мене, бач, вислано до ката,
Щоб віддати сей обрус великий.
На тобі його, а я тим часом
Занесу платок, а ти потому
Занесеш оцей обрус, бо ждати
Тут у церкві я не маю часу“.

І узявши той платок червоний,
Не підозріваючи нічого,
Він пішов до ката, й той без слова
Взяв його з собою до пивниці
І мечем відтяв йому відразу
Голову, провини не питавши.
А коли за пів години часу
Надійшов юнак з обрусом білим.
Він, не мовлячи йому ні слова,
Обвинув ту голову обрусом
І віддав у руки юнакові
З тим, аби заніс її до пана.

Як жахнулися вельможа й пані,
Бачучи невольника живого,
А в обрусі голову тамтого,
Що надуживав немало часу
Панського довір'я із жоною:
Як криваве се свідоцтво правди
Швидко вияснило все те діло,

Се не треба довго повідати.
Те одно хіба ще тут додати,
Що його не сховано у тайні,
А пішло воно від того часу
Між людьми луною голосною,
Як свідоцтво того, що невинність
Із найтяжчих проб виходить ціло,
І що злочин сам себе карає.

* * *

1 ✓

Ті, що крізь помилки до правди добиваються,
 Мудрцями називаються;
 А ті, що в своїх помилках угурні,
 То справжні дурні.

2 ✓

Хто в добрій вірі жив, а в злих ділах,
 Той був неначе без очей лице;
 Хто в добрій вірі жив, а в злих ділах,
 Той воду лив у збан, в яким розбив деще.

3 ✓

Як полоняник, що його в неволю
 Ведуть, думками в рідний кут літає,
 Так той, що читанням книжок святих
 занятий,
 Все в царстві правди і добра вітає.

4 ✓

Вода, що довго капає на камінь,
 І в камені проверчує діру,
 Отак, хто книги праведні читає,
 З болота буденности вилітає,
 З душі брудоту й погань вимітає,
 Що уподоблює його звіру.

Хоч хто мудрий у життю, а письма не знає,
То він буде мов той пліт, що підпор не має.
Бо як пліт той без підпор вітер валить
 скорий,
Так безграмотний паде без знання підпори.

Цареву тайну берегти порадно,
Бо зрадників карають безпощадно;
Та славу божу тайною покрити,
Се злочин, мов у землю скарб зарити.
Карається не раз найгірш усіх,
Як непростимий проневірства гріх.

Хоч би ти попів їв і землю гриз,
А не позбувся злости,
То не заслужиш ти у праведних
Одного „бог да прости!!“

„Блаженний той, хто дба про душу слуг
своїх“,
Так сказано в письмі святому.
Та горе тому,
Хто ніби дба про душу їх,
А тіло працею надмірною втомляє,
Тілесним недостатком оскорбляє.

Краще малее надбання
З ласкою бога набути,
Як незлічене багатство
Серед проклять загорнути.

В здоровому тілі здорова душа,
Та часто буває не варта гроша.
В уломному тілі буває душа,
Що красою світ ввесь і бога втіша.

Вірші „Паренетікон“ (1—16) і „Строфи“ (1—10)
були подиктовані в днях 15—20 грудня 1910 р.

11

Скупий волів би свого м'яса
Урізати, щоб бідному подать,
Ніж кришку взять із скарбів своїх
Що в кліті без хісна лежать.

27. I 1895.

12

Дурний подібний до вола:
Росте він живо,
Бо в нім же мудрість не росла,
Лише м'ясиво.

24-III 1884 р.

ПРИКАЗКИ

I

Мужню силу хоч похилить горе,
Но не зломить, в підлість не поверне,
Так, як свічку хоч схили додолу,
Свого світла вниз вона не зверне.

II

Обрубане дерево знов віти пускає
І місяць із серпа знов повний стає;
Те зрячи, хай чесний надій не теряє,
Як доля на нього загнівана б'є.

III

Як та опука від стіни
Відскакує відлого,
Так кривда людська все паде
На кривдника самого.

IV

Низький духом не личить туди,
Де для взнеслих будовані трони;
Чи ж на голову чобота хто
Настобурчує замість корони?

V

Не цурається правди мудрець,
Хоч вона й з уст дитинячих буде,

Так, як в ніч, коли сонце зайшло,
Не цураються й каганця люди.

VI ✓

Навіть той, хто в призначення вірить,
Все ж трудитись повинен постійно;
Адже ж бачить і сам, що без труду
Не горить і сухеє поліно.

VII ✓

Дурний, хто, помилок лякаючись,
Не сміє братися до діла;
Так як би я не їв, лякаючись,
Щоб в голосницю кришка не забігла...

VIII

Наче віз без коліс
Не покотиться й до суду,
Так своєї судьби
Не сповниш без праці й труду.

IX

Червоно сонічко сходить,
Червоно й криється в морю;
Так будь і ти все однакий
В щастю і в горю!

X

Як метіль прошумить,
Так пропаде в ту мить
Злий, сльозами людськими годований,
І слід щезне за ним;
Але добрий—це дім
На скалі віковічно будований.

ПРИТЧА ПРО СОКИРУ

Раз зробив коваль сокиру
В чародійську, дивну хвилю,
І на диво всьому миру
Дав їй чародійську силу.

То не був звичайний знаряд,
Всім послухний і бездушний,
Але чільний, самовільний,
З тих, що мислять, поки вдарять.

Ще точилась на точилі,
А вже рвалась—самостійно
Проявиться в повній силі,—
Свого майстра цок в коліно!

„Тю до біса!“—крикнув з болю
Майстер і шпурнув сокиру.

„Війся ти собі по миру
І гризись сама з собою!“

І пішла сокира в люди—
Гостра, зимна і блискуча,
Невгомона і рішуча,—
Що то з нею в світі буде?

Всякий труд, усі задачі,
З чим для нас найтяжча справа,—
Все було немов забава
Для її стальної вдачі.

Розрубати перешкоди,
Розірвати перепони,—
Де о власні йшло вигоди,
О чужі не дбати стони,

Впиться комусь в м'ясо й кості,
Ще й з приятельським акцентом,
Рвати душу так, без злости,
Лиш логічним аргументом,

Посолить найтяжчу рану
І ще й пальці в ню віткнути,—
Все те їй було до стану,
Наче так і має бути.

„Що за диво!—міркувала,—
Все мені так удається!
Все, що тільки я стрічала,
Кругом мене в'ється й гнеться!

„Видно я від всіх сильніша,
Що запри не стрічаю;
Від усіх я розумніша,—
Що їм годі, я кінчаю“.

І все більш по кожній пробі
Дивувалась силі власній,
Аж вкінці в нестямі страсній
Закохалась сама в собі.

Світ тісний став перед нею,
А вона в нім центр усього;
Лиш для неї над землею
Сонце сходить так полого.

Лиш для неї світить місяць,
Віє вітер, сяють зорі,—
Лиш для неї все, що в лісі,
Що на горах, що на морі.

Все розтяти, розрубати,
Роздробить мов палашем!
„Із сокири хочу стати
Двоєвістрим бердишем“.

Стала бердишем, та шику
Тим не задала нікому,
Та амбіція її
Гнала далі покрийому.

„На два боки вістря мати?
А чому не на чотири?
То була б я перначем,
Та й носила б ґранатири“.

А як стала перначем,
Ну же далі міркувати:
„Що на штири? На всі боки
Хочу самі вістря мати.

„От тоді я недотика
Стану зовсім, як цибуля,
Що нікто її без сліз
Доторкнутися не може“.

Ласка божа невелика,—
Сталось їй, чого бажала:
Гострота її пропала,
Бо з сокири куля стала.

Грудень 1887 рік.

ПРИТЧА ПРО РІВНОВАГУ

Був собі раз цар могутний,
Мав гурток дружини путний,
І ще й настрій щомінутний.

Коли доля їм щастила,
Втіхи в хату напустила,—
Край усміхом навістила,

То без суму й зневіри
Всі гуляли під гук ліри
І не знали краю й міри.

І як доля іскривиться,
Косим оком подивиться,
Горе втісі спротивиться,—

О, тоді по їх звичаю
Не було кінця ні краю
Смуткові, плачу й одчаю.

Отже раз в такій годині
Дід, що просить милостині,
У царя був у гостині.

Раз прийшов, там танці, крики,
Регіт, скоки і музики,
Мов безумних дім великий.

Всі вертяться, плещуть, скачуть,
Мов ворони в гурті крячуть,
Діда мов зовсім не бачуть.

Дід постояв остовпілий.
„Чи ви всі тут поцапіли?
Розходились, аж попріли!“

Дід склонивсь. „Мир сьому дому!
Я прийду собі потому“.
І прийшов у дні шостому.

Бачить: всі немов отруті,
Мов терпіли б муки люті,
Охають у дивній скруті.

Цар сам мов прибитий ходить,
Мов на погребі¹ заводить,
Смутки сіє, сльози родить.

Дід аж крикнув: „О, на бога!
Що тут за печаль премного?
Що за плач? Яка тривога?“

Цар знай хлипа: „Горе, горе!
Всіх нас лихо переборе!
Всіх залле розпуки море!“

„Що за горе?“ — дід питає,
Та ніхто гаразд не знає,—
Плачуть всі, то й він ридає.

Каже дід: „Вельможний царю,
Дам вам раду на сю чвару,—
Не цурайтесь мого дару.

„Ось вам перстінь — не коштовний,
З бронзи литий, не густовний,
Але він розради повний.

„В добрій чи лихій планеті
Завше майте на прикметі
Напис на його сигнеті.“

¹ Погреб—похорон.

Цар: „Якої ж хочеш плати?
Бо ж не слід, щоб цар багатий
Мав від діда дар приймати.“

Дід: „Візьми, ласкавий пане!
Се тобі за скарби стане.
А мені се зовсім тане¹.“

Дід вклонивсь і вийшов з хати,
Цар же напис став читати
І безмірно реготати:

„Що бувало, те ма́неться,
Що не було, ще стане́ться,
А що єсть, усе мине́ться.“

„От то мудрість!“ — закричали,
І з царем всі реготали, —
„Ми ж се все й без діда знали.“

Та подумавши по хвилі
Разом очі всі спустили
І носами покрутили.

Цар же, як прийшла турбота,
Або радість і охота,
Не рвавсь, мов сліпий до плота,

Лиш на дідів перстінь гляне
Та й згада: „Добро й погане,
Все мине́ться й знов настане.“

І де гнів був і неввага,
Пристрасть, лютість, дика спрага,
Там приходить рівновага.

р. 1906.

¹ Тане́ — деше́ве.

ПРИТЧА ПРО ЗАХЛАННІСТЬ

Захланність наче те грузьке багно —
Лиш крок зроби і взад не відсахнися,
То глибше вже пірнеш за другим кроком,
І глибше ще пірнеш за третім кроком,
А там, гляди, і вороття нема.

Се визнали вже давні єгиптяни,
Вони ж і притчу мудру сю зложили,
Як образ звихненого тим пороком
Життя людського. В восьмому віці
Після Христового різдва святитель
Александрійський, Христофором званий,
Переробив її на грецьку мову,
І з грецької в князівських ще часах
Її пізнали також наші предки.
Не вадить прочитати і новим поколінням.

Був чоловік заможний і статочний,
Мав жінку і одним одного сина,
І мав слугу і доброго коня.
Купив він дім за дешеву ціну,
Тим дешеvu, що не було купця,
Який би важився той дім купити.
Бо в домі тім у недосліднім сховку
Жила страшна гадюка їдовита,
Яка помалу, час від часу, скільки
Разів, було, знесла її охота,
Когось одного з тих, хто жив у домі,
Своїм отруйним зубом умертвляла.

Остерігали свояки й сусіди
Господаря, ще як охотився

Той дім купити. Не переставали
Остерігати й потім, щоб як мога
Скоріше вислідив оту гадюку
І вбив її, щоб не дізнати шкоди.
І він почав слідити дуже пильно,
І врешті віднайшов нору маленьку,
Але на диво біля тої норки
Замість гадюки він знайшов блискучий
Новісінький червоний золотий.
Узяв його, приглянувся уважно,
І почалося в нього міркування:

„Оце нора, гадючина домівка,
Тут міг би я підстерегти її
І вбити зараз. Та яким же дивом
Сей червінець знайшовся біля неї?
Чи загубив його хто тут давніше?
Се неможливо, бо сей дім обнявши,
Я оглядав його зовсім докладно.
Значить, сей червінець, то дар гадюки.
Вона мабуть благословенна богом,
І поки вбить її, я подожду
Ще кілька день, чи не повториться
Сей дар, чи може се лише випадок.“

На другий день господар вранці рано
Знов червінець знайшов біля нори.
На третій повторилося те саме.
І вже в душі його повстала певність,
Що ся гадюка божеського роду,
Що дарами її він збагатиться
І житиме спокійно та щасливо.

Та ось одної ночі та гадюка
Вповзла до стайні і отруйним зубом

Коня вкусила в ногу. Заїржав
Страшенно кінь і битися почав
У своїм стійлі. Затривожений
Господар вбіг до стайні, та не міг
Пізнати нічого, а до рання кінь
Іздох серед тяжкої муки й болю.

Дізналися про се сусіди й зараз
Остерегли господаря наново:
„Се від укушення гадюки здох
Твій кінь, не з іншої причини. Бережися,
Щоб не було тобі ще більше лихо.“

Задумався господар. „Жаль коня,
Бо кінь був дорогий і дуже добрий
І куплений за тридцять червінців.
Убить гадюку, се розумна рада,
Та що ж, від сього кінь не оживе вже,
Гадюка ж через тридцять день положить
При своїй норці тридцять червінців,
І вернеться мені моя утрата.
А поки що, коня мені не треба,
А на людей вона, як я вповаю,
Не кинеється, то хай собі живе.“

Отак розміркувавши, жив господар
Спокійно далі, а гадюка справді
Щодня біля своєї норки клала
По червінцю І любувався ними
Господар, і беріг свою сю тайну,
Не говорив ані слугі, ні жінці
Ні слова, відки дохід побирає,
Лиш тайком день у-день біля нори
Клав невеличкі божеськії жертви,
Шматок кадила й краплю молока.

Отак минув один і другий місяць;
На третій же в одну гарячу ніч
Гадюка підповзла до сонного
Слуги й тихесенько, ні дати ні взяти,
Його вкусила в ногу і сховалась.
Зпросоня закричав слуга страшенно.
І поки зі своєї спальні вийшов
Господар, вже нога його опухла,
Так що відразу кожний міг пізнати,
Що се було укушення гадюки.
Стогнав слуга і вився в лютім болю,
Та не було в господаря рятунку,
І вмер слуга, промучившись три дні.

На похорон зібралися сусіди
І почали немало докоряти
Господарю за ту необережність,
Що досі ще не вбив гадюки в домі.
Відмовчувався він і відмовлявся,
Що досі не видав її на очі
Й підстерегти її ніяк не може.
Та в душі міркував інакше трохи.

„Умер слуга. Шкода слуги, се правда,
Та без слуги я можу обійтися.
І так він відійти вже мав небаром
І плату взяти за трилітню службу.
Він сирота, немає в нього роду,
Ні свояків, то й плати вже тепер
Ніхто від мене правити не буде.
Гадюка ж день-у-день дає мені
Більш доходу, як сей слуга за тиждень
Міг заробити. Ні, не дурень я
Її вбивати. Правда, умертвила
Живу людину, не лише скотину,

Та ся людина нам була чужая.
Надію в бозі маю, що вона
Не підповзе ані до мого сина,
Ані до жінки, ні мене самого.“

Так запевнивши сам себе, господар
Жив супокійно і не дбаючи
Про жодне інше діло. День-за-днем
Брав червінці з гадючиної норки.
Його видатки на життя щоденне
Поменшали і він найбільшу часть
Тих червінців, що принесла гадюка,
Складав у сховку, радувався блиском
Святого золота та не бажав
Нічого більше, як життям ощадним
Сей скарб свій ненаглядний побільшати.

Отак минуло місяців немало,
Коли нараз знов випала гадюці
Охота зуба свого спробувати.
У темну ніч вона тихесенько
Вповзла до спальні і вкусила в ногу
Семилітка, хазяйнового сина.
Заверещав хлопчина ізпросоня,
І з жахом кинувся до нього батько,
Та не застав гадюки вже при ньому,
Лиш із страшенно спухлої ноги
Пізнав, що се вона сама вчинила.
Не гаючись, він кинувся у місто,
Покликав лікарів і знахорів,
Та що вони робили й прикладали
І терли і хухали і примовляли,
Не допомгло се хлопцеві нічого.
І по трьох днях страшної муки й крику
Він заспокоївся у сні смертельнім.

На похорон зібралися роди
І батька й матері й сусідів много,
І всі, пожалкувавши на смерть хлопця,
Вмовляли чоловіка, щоб очистив
Свій дім від небезпеки так страшної
Або перемінив своє житло.
Та чоловік, хоч гнув свій біль у серці
По естраті сина, все таки не здужав
Признатися до тайни, що гадюка
Окуплює своє життя таки
Дарунком, для якого він у своїй
Захланності не завагався навіть
Життя свого сина наразити.
Коли ж усі ті похоронні гості
Вже розійшлися, він у самоті
Отак почав сам в собі міркувати:

„Мій син помер. На тее божа воля.
Уб'ю гадюку, то через тее
Він не воскресне. Доки я живий,
Повинен дбати про живеє діло.
Я ж сина можу мати ще другого,
Але другої гадини такої
Нема на світі. Побережемося
Обое з жінкою, щоб нас котрого
Не підповзла в ночі, а скарб тим часом
Зростатиме все більше й більше далі.“

І заспокоївшись тим, він далі
Повів життя своє без праці й труду,
Збираючи те золото гадюче
І в нім знаходячи єдину втіху.
Щоб ніччю до його постелі часом,
Або до жінчиної не вповзла
Гадюка, він устроїв ті постелі,
Як колиски привішені до стелі.

Отак пройшли три роки без малого.
Та раз господарева жінка в південь
Здрімалася в садку побіля дому.
Тут і підстерегла її гадюка
І тихо виповзши з нори своєї,
Її вкусила в звішену руку.
Зірвалася з дрімоти бідна жінка,
Додому вбігла із важким стогнанням,
Та поки чоловік її знайшовся,
Рука її аж до плеча опухла.
Пізнав відразу чоловік, в чім діло,
І кинувся по лікарів до міста,
Та хоч які їм обіцяв заплати,
Вони на сю гадючую отруту
Не мали способу, і жінка вмерла.

Нема що й мовити, що як прийшлося
Її ховати, вся її родина
Накинулась з докорами на мужа,
Що легкомисно, терплячи гадюку
У своїм домі, смерть її спричинив.
Та що ж, даремні всі були докори,
Мертвій життя вони не повернули,
Ані вдівця душі не відмінили.
Коли по похороні сам у домі
Лишився, він замкнув його на замок,
Виходив рідко, щоб похарчувати.
Порвав усі відносини та звязки
Родинні та сусідські й жив лише
Тим скарбом золотим, що потаємно
Громадив, сам не знаючи для чого.

Та ось одного вечора, коли,
У своїй спальні сівши на долівці,
Він сотий раз перекладав, лічив
І розділяв червінці золотії,

Гадюка приповзла тихесенько
І, мов підслана, його вкусила в руку.
Заціпив зуби з болю чоловік,
Оглянувся і перший раз тоді
Побачив ту гадюку. невеличку,
Сіреньку, що повзла собі спокійно
В один куток і скрилася в щілині.

Страшенний біль проймав його до серця
І він, не тямлячи, що мав робити,
Почав з усеї сили висисати
Маленьку ранку на руці, і руку
Перев'язав понижче ліктя міцно.
Потім розрізав рану й знов почав
Щосили з неї ссати чорну кров.
Оттак він аж до півночі томився
В страшній тривозі, аж знесилений
Ляг у свою колиску і, не мігши
Заснути з болю, став з усього серця
Молитися до бога зі сльозами:

„Могучий боже, пане всеї тварі,
Що напустив на мене сю покусу,
Молюсь тобі, верни мені здоров'я
І дай прожити в світі ще аж доти,
Допоки зможу із свого скарбу
Зробить ужиток як найспасеніший.
Не дам його на храм, не дам жерцям,
Не дам убогим людям на розтрату,
А винайду якесь побожне діло,
Якому б він давав міцну основу,
Так щоб воно простояло століття
І славу імени твого збільшило.“

Чи ся молитва, чи рятунок власний
Самозахвання інстинктом вчинений,

Допомогли йому, що біль улягся
І пухлина з руки зійшла помалу.
І він дійшов до давнього здоров'я.
Та гадина від того часу стала
Замість червоних золотих при вході
Нори своєї класти жемчуги
І різні камінці дорогоцінні.

Жахнувся чоловік, коли уперве
Знайшов такий новий дарунок; з дива
Не знав, що діять, та надумав швидко
Скарбонку справить просту, дерев'яну,
І в неї класти дороге каміння.
Скарб золотий він закопав таємно,
Лишаючи собі лиш троха червінців
На прожиття, скарбонку ж положив
Під подушкою у своїй колисці.
Отак він жив спокійно і безжурно,
Любуючися блиском камінців,
Які щодня перебирав утішно,
Забувши й думати про добре діло,
Якому мав би скарб його служити.

Минуло кілька місяців, і вранці
Одного дня, коли він вийшов з дому
Зробить свою природну потребу,
Підстерегла його мабуть гадюка,
Бо, виповзши незаметно з щілини,
Обвилася обарінком ¹ довкола
Його ноги і укусила в литку.
Жахнувся чоловік, тепер удруге
Побачивши гадюку, що спокійно
З його ноги повзла і щезла в дірці.

¹ Обарінок — бублик.

Як стій перев'язав він пояском
Попід коліно ногу, але се
Не багато помогло, бо під коліном
Перев'язка була зовсім не щільна.
Нога почала пухнути страшенно
І біль діймав йому, та він, щодуху
Додому вбігши, соли взяв морської,
І на нозі розрізав сильно рану,
І з неї кров пускаючи, почав
Її щодуху сильно натирати.
Отак попрацювавши аж до півдня,
Утомлений він ляг в свою колиску,
І знов, ридаючи слізьми гіркими,
Душею став молитися до бога:

„Могучий боже, справедливо ти
Наслав на мене сю страшну кару,
Бо я засліплений забув свою
Обіцянку. Будь милостивий, боже,
Ще раз охорони мене від смерти
І продовжи життя мое земнєе,
Щоб я покутою і добрими ділами
Міг на спокійну смерть і на спасення
Душі по смерті тут ще заробити.“
Чи та молитва, чи то самопоміч
Доконана у небезпечній хвилі
Допомогла йому, досить що він
Проспавшись почув, що біль в нозі
Вмевшився і пухлина потахає.
За кілька день він видужав зовсім
І враз із тим забув свою молитву,
Забув про те, в чім обіцявся богу,
І далі вів своє життя звичайне.

Отак пройшли ще місяці чотири.
Вже дерев'яная шкатулка в того

Господаря була трохи не повна
Найкращих камінців і різнобарвних
Кристалів. Вид їх звеселяв день-в день
Господареву душу й проганяв
Із неї всяку думку про покуту,
Про добрії діла й душі спасення.
Гадюки він берігся як лиш міг,
Та все таки в одну гарячу ніч,
Коли в своїй колисці пуховій
Не міг заснути, він почув її,
Як тихо виповза йому на груди
І, висмотривши місце, укусила
Проти самого серця.

Крикнув з болю

Укушений, та не було вже змоги
Ніяким способом собі рятуюнок дати.
Отак промучившись, до схід сонця
Він і помер і довгі дні лежав
У тій колисці у запертім домі,
Поки аж сморід трупа не покликав
Сусідів. що, відбивши двері дому,
Знайшли його мертвого. Не діткнув
Ніхто з них ні одної речі в домі,
Ні трупа, ні того, що з ним було.
Покликано жерців і ті забрали
Усе добро його й мертвеє тіло.
Добро пішло на храм, а тіло спухле
І чорне від гадючої отрути
Не віддали священному огневі,
Лиш закопали в землю наче стерво
Та й і душі його добром не пом'янули.

Подиктовано у днях 25—26 грудня, 1910 р.

ПРИТЧА ПРО СІЯННЯ СЛОВА БОЖОГО

Пішов сівач на поле й сім'я сів,
Та вігер сім'я десь-кудись розвіяв:

Одно попадало на биті шляхи,
І се небесні поклювали птахи;

Друге упало на тверде каміння,
І нікуди йому було пустить коріння;

А третє в мокре місце всіменило,
Там не принявшись, воно зогнило.

Найбільша ж часть на ґрунт плідний упала,
І труд багатим плодом увінчала.

Сей образ—перша притча то Христова,
Вона була пророцька що до слова.

Сам він був сівачем у своїм краю,
Та мов на камінь, у єврейську зграю

Слова його неслися і зезали,
Євреї в них правди скритої не взнали.

А що по світовому роздорожжю
Розсипалось тих слів, то птицю божу,

Усяку єресь тільки годувало
Та плоду ніякого не давало.

А що по мокрім місці гниль пожерла,
Се ті, в яких душа в живих умерла,

Пихою вбита, лінощами й глумом,—
Таких і пам'ять пропадає з шумом.

Лиш ті, що тихі серцем і душею,
Всіх годували працею своєю,

Самі собі похвал не голосили,
Та в своїм серці духа не гасили,

Не боячись ненависти обуха,
Христові спадкоємці в царстві духа.

Подиктовано дня 15 грудня, 1910 р.

ПРИТЧА ПРО НЕМИЛОСЕРДЯ

(Євангеліє Матвія XVIII, зач. 23-35).

Сказав Ісус нам всім на знак:

„У царстві божім буде так,
Як у того царя, що хтів
Справдить діло своїх рабів.

„Коли вже їх провірив много,
Йому приведено одного,
Що винен був і заплатить не хтів
Аж десять тисяч талантів.

„Оцьому довжнику грозила
Оказія зовсім немила,
Що сам він з жінкою й дітьми
За довг попаде до тюрми.

„Тоді слуга перед царем
На землю кинувся лицем,
Благаючи: „Пожди ще днів хоч триста,
А я сплачу тобі усе до чиста“.

„Та цар той милосердя мав,
Слуги ж він неоплатність знав,
І не велів сажать його в тюрму,
Ще й довг ввесь дарував йому.

„І вийшов той слуга з палати
Там, де були його камрати¹;
Побачив серед них — оце покуса чиста!—
Того, що винен був йому денарів триста.

„Побачивши його, туди помчав,
За горло вхопивши його, кричав:
„Чи довго будеш ще мені в вині?
Що винен, зараз заплати мені!“

„Сей кинувся на землю перед ним,
Його благав він голосом сумним:
„Пожди, товаришу, на милість божу!
Все заплачу тобі, як тільки зможу.“

„Е, знаємо таких!“—сей загукав,
І зараз посіпаків покликав,
Аби всадили довжника в тюрму,
Аж доки всього не сплатить йому.

„Та інші слуги, чуючи той галас,
Пішли й сказали панові, що сталось.
То пан велів назад його позвать
І став йому такі слова казати:

„Слуго лукавий, у оцій добі
Великий довг я дарував тобі;
А ти товариша свого не простив,
За довг малий його занапастив.

¹ Камрат — товариш.

„Отак же й я з тобою поступлю,
Довгу твого тобі не потерплю“.
І в гніві своїм у катівські руки
Немилосердного слугу віддав на муки“.

„Отак небесний мій отець,—
Додав Ісус їм на кінець,—
Поступить також з всіми вами,
Котрі не змилюються над братами“.

Усі ми в бога нашого раби.
Ся річ не тільки до єврейської юрби.
Тямуйте також ви, безмилосні народи,
Й жахайтеся поганої пригоди.

Писано д. 1 січня 1913.

ПРИТЧА ПРО ДВОХ РАБІВ

Присвячую Ользі Альбранд.

Один могутній цар багато мав рабів,
На двох із них упав його великий гнів;
Від служби їх як стій відкликать він велів.

По справедливості, чи лиш через помилку
Він, не вагаючись ані малую хвилю,
В далекий край обох заслать велів у
зсилку.

До зсилки царський був прилучений наказ:
„У краю тім живіть, як кожний хоче з вас,
А цар покличе вас в йому догідний час“.

То перший з тих рабів тій зсилці рад
не рад
Розжився в краю тім, поставив дім на лад,
Хазяйство там придбав і сад і виноград.

А другий, що себе невинним почував,
Про царський той наказ докладно міркував,
І в краю тім себе у наймити наняв.

Зароблене складав, не тратячи нічого,
А як зарібку вже зложилось досить много,
Золотаря собі він напивав старого.

„О, майстре, ось тобі за труд твій червінець!
Ось десять ще на відомий мені кінець:
Із них зроби мені ти золотий вінець“.

„Твоєї, сину мій, догадуюсь біди,—
Промовив золотар.— Три місяці пожди,
По діло рук моїх тоді здоров прийди!“

Три місяці пройшли. До майстра раб
прийшов.

„Вінець готов“. — Вагу в порядку він
знайшов.

„Гаразд! В потреби день прийду по нього
знов“.

За роком рік минав. Про засланих рабів
Згадавши, цар обох покликати велів,
І шле гонця, щоб їх обох назад привів.

Гонцеві тому дав такий твердий наказ:
„Тих засланих обох поклич вертать ураз,
І під конвоєм їх сюди веди сейчас“.

До першого раба прийшов отой гонець.
„Здоров був! Висилці твоїй прийшов кінець,
І кличе цар тебе у царський свій дворець“.

Змішався раб. „Мене? Не в ласці я в царя.
Не відаю, що цар зо мною наміря,
Та ще боюсь, що він мені не довіря“.

Отак оба вони в путь рушили вночі:
Один сумуючи, кленучи й плачучи,
А другий золотий вінець при собі несучи.

Прийшли перед царя із виразом тривоги.
Раб перший кинувся як стій цареві в ноги.
„О, царю, твій гонець жорстокий був і
строгий!

„Не дав мені добро набутеє продать,
Не дав свій дім і сад віддять, чи промінять,
Не дав для тебе дар достойний там
придбать“.

А другий раб стояв, ні слова не сказав,
А потім до царя зблизивсь, поклін віддав,
І золотий вінець до ніг його поклав.

„Від твогого слуги оце тобі привіт!
А ось тобі у дар моєї праці плід
Для сина твогого! Пануйте з роду в рід“.

До першого рік цар: „Ти сердишся? Чому?
Гонець мій те зробив, що я велів йому.
Твій злочин ясний нам. Ведіть його в
тюрму!“

Другому мовив цар: „В нелегкій пробі тій
Простояв вірно ти. Отак і далі стій,
І будеш відтепер друг і дорадник мій“.

На шляху життєвим ми всі в такім засланню,
Життя проводимо в борні, дбанню й ста-
ранню.

Хто з нас готов вертать по божому віз-
ванню?

ДВА ЧУДА СВ. НИКОЛАЯ

І. Чудо з ковром

В славнім місті Цареграді сталася
пригода:
Проявив бог славне чудо для всього
народа.

На далекім передмістю там хатина вбога,
В ній робітник жив старенький і жінка
небога.

Працювали, заробляли, ввесь вік з горем
бились,
Та бідніших рятували і богу молились.

Та ще здавна звичай мали: лепта хоч
малая
Йшла від них рік-в-рік для бідних в праз-
ник Николая.

Та змогла їх старість, слабість, годі за-
робити,
Ледве, ледве вистарчало з дня на день
прожити.

Аж ото надходить празник Николи
святого!
Як почитити день той славний, коли в хаті
вбого!

Журяться старі обое! Жінка й промовляє:
„Слухай, мужу, день Николи ось-ось на-
ступає.

„Як побрались ми з тобою, в злій чи доб-
рій хвилі,
День святого Николая ми врочисто чтили.

„Чи ж на старість ми покинем звичай сей
побожний?

Чи ж наш дім на сее свято так вже й не
спроможний?

„Адже ж нам не довго жити, нікому
й лишати,

Чи ж не ліпше все й останнє богу в
жертву дати?

„Ось гляди, ковер старенький, ще моєї
мами!

На, продай, а буде радість в празник сей
між нами“.

Муж послухав сеї ради, вельми звеселився,
Взяв ковер і, йдучи в гсрод, богу по-
молився.

До базару шлях не близький, він і по-
спішає,

Аж ось муж якийсь поважний його до-
ганяє.

Привітався. „Куди, діду?“ „На базар,
панотче!

Сей ковер іду продати.“ Що за нього
хоче—

Пан питає. „Вісім злотих за новий давали,
А тепер що ласка ваша. Ми б не про-
давали,

„Та ось празник наш, Николи, а в хатині
вбого,—
А ми все привикли чтити день сього
святого“.

Каже пан: „Се діло добре! Твій ковер
хороший.
Хочеш? Ось тобі за нього шість дукатів
грошей.“

„Се замного, любий пане!“—став старий
казати.
Але пан узяв коверець, дав йому дукати.

Дід оглянувся: нема пана! на базар спі-
шиться.
Та прохожі базарові стали з нього кпиться.

„Що ти, діду, одурів, чи очі проплакав?
Де ти свій ковер подів? З ким ти тут
балакав?

„Та ж при тобі не було нікого видати!“
Дід говорить: „Ні, був пан, дав мені
дукати“.

Поки дід там сперечався, купував що
треба,
Його жінка жде на нього, як на бога
з неба.

Аж приходить пан старий, їх ковер тримає,
І до неї ось яке слово промовляє:

„Муж твій, мій старий приятель, любий
серцю мому,
Він просив мені занести сей ковер до-
дому“.

Се сказав, поклав коверець та й пішов
із хати,
Поки здужала бабуса хоч слово сказати.

Здивувалася бабуса, жаль їй став на
мужа:

„От яка душа скупая! От душа недужа!

„Пожалів ковер продати! А пощо держати?
Чи сто літ ще хоче жити, чи на той світ
взяти.

„Пожалів — і задля кого? Для старця
якого?

Ні, для господа самого і його святого!“

Так міркує в серці своїм щирая бабуса,
І рішає: „Ні, віднині я з ним розійдуся!

„Ні, віднині він не друг мій! По оцім
коверці

Я пізнала, що не має він любови в серці!“

Аж ось муж прийшов, веселий до хати
вступає,

Все приніс, чим день празничний святку-
вати має.

Є і свічка, є й кадило і вино й олива...
В тім поглянув, а там жінка плаче не-
щаслива.

„Що тобі, моя дружино?“—широ він питає.
Тут бабуся жаль і біль свій в словах виливає.

Слухає дід, дивується, далі мовить: „Мила,
Їй же богу, я не знаю, що ти говорила.

„Хто тобі сказав, що коврик я жалів
продати?
Глянь, за нього се купив я, ще й приніс
дукати.“

„Як то? Ти продав коверець? А се ж
по якому?
Що знайомий твій приніс нам той ковер
додому.“

„Мій знайомий?“—дід аж скрикнув.—Жінко,
я нікому
Не давав ковра й не мовив, щоб ніс нам
додому.“

Тут обоє враз замовкли, у обох та сама
Думка блисла; дід докладно розповів про
пана,

Що купив ковер; бабуся сплеснула руками:
„Се ж той самий, що ковер наш тут приніс,
той самий!“

„Але хто се був?“—міркують. Поруч як
сиділи,
На ікону Николая разом погляділи,

І пізнали те обличчя, усміх і поставу...
Рознесли ту вість по місті господа на
славу.

II. Чудо з утоплением хлопцем

У Київі дзвони дзвонять, радість не мала,
Бо то празник, день святого отця Николая.

Пливуть човни люду повні по Дніпру
водою,
Аж де церков Николая стоїть над рікою.

Помолилися прочани, радісно вертають,
Густо весла хвилі крають, а гребці
співають.

В однім човні муж побожний, міщанин за-
можний,
Що святого Николая чтитель був неложний.

Обік нього його жінка, гарна, як калина,
На руках своїх тримає одинака сина.

Усміхається дитятко, ручки простягає,
У Дніпрових чистих водах образ свій
хапає.

Втім нараз хитнувся човен із боку до
боку,
Зляклась мати і дитина бух в воду глибоку.

Стрепенувсь Дніпро, у хвилях щезла враз
дитина.

Наче грім прошибла батька нагла втрата сина.

Сам за ним би в воду скочив, та плавать
не вміє,
Сам би згиб, щоб тільки син жив, та ніщо
не вдіє.

Мчитьсья човен; кожна хвиля батька серце
крає,

А ще дужче бідна мати плаче та ридає.

Далі мовить батько: „Годі! Більше не
журімсья!

До святого Николая щиро помолімсья.

„Як на тее божя воля, він на нас погляне,
Він дитині нашій бідній сам за батька
стане.“

І молились довго, щиро, з рясними
сльозами

В своїм домі опустілім перед образами.

І заснули по молитві. Почало світати,
Іде ключник від Софії церкву відмикати.

Наблизивсь, надслухає, що за дивне диво?
В церкві десь дитина плаче! Він вертає
живо,

Кличе сторожа від церкви, двері відми-
кають,

І на плач той на дитячий швидко по-
спішають.

І що ж бачуть? На коверці дитина малая,
Мокра вся лежить, де образ отця Николая.

Дали знати по всім місті, що така причина,
Щоб сходились пізнавати, чия се дитина.

А ті бідні батько й мати, що в сльозах
поснули,

В сні узріли Николая й ті слова почули:

„Ви не плачте, добрі люди, не тратьте надії
А спішіть чим борше в церкву святої
Софії!“

Пробудились батько й мати, сон опо-
відають...
Серце радісно в них б'ється, в церкву
поспішають.

І вже здалека почули: плаче їх дитина!
О, як радісно до серця притис батько сина.

Але мати з тої втіхи стала мов німая,
Лиш ридає при іконі отця Ніколая.

Рознеслося на весь Київ, на всю Русь
святую.

Як Николай з Дніпра витяг дитину малую.
Написано 1904 р.

РУКА ІВАНА ДАМАСКИНА

Великий учитель церковний Іван
Служив у султана в Дамаску.
Цінив, поважав його дуже султан,
Робив не одну йому ласку.

Та зависть під'юдила злих двораків:
Згубити Івана та й годі!
Підкинули лист, мов Іван написав
Царю християн в Царгороді:

„О, царю, шли військо своє на Дамаск,
Побіда вас жде знаменита:
Самого султана в рішучий я час
Отрутою згладжу зо світа.“

Султанові зрадці сей лист донеси:
„Чи бачиш,—говорять—султане!
Оце твій любимець, твій християнин
Яке здумав діло погане!“

Розлютивсь султан і прикликає велить
Івана і так йому каже:

„Так ось як за милість, за ласку мою
Платиш мені, лютий мій враже?“

„Отрутою хочеш ти згладить мене?
Такий ти святий, справедливий?“
Даремно Іван присягає, що він
Невинний, що лист сей фалшивий.

„На смерть заслужив ти,—говорить
султан,—

Та жий! Лиш всім зрадцям в науку,
Щоб більше подібних листів не писав—
Утніть йому правую руку!“

Зраділи всі злюки, Івана взяли,
Ще й ганьби до болю доклали:
На ринку Дамаськім, при здвизі людей,
Йому правую руку врубали.

Мовчав і молився у муках Іван,
Взяв руку відтятую в лівицю,
А потім кривавий каліка пішов
В пречистої діви капицю.

І перед іконою впав до землі
І руку відтятую тримає,
І молиться голосно й плаче і так
У болю тяжкім промовляє:

„Маріє, небесна леліє! Се я,
Що сею своєю рукою
На честь твою стільки похвальних пісень
Списав, ось корюсь пред тобою!

„Не милі, мабуть, ті гарячі пісні
Були тобі, райська роже,
Коли допустила, щоб руку мені
Відрізало плем'я вороже!

„Не жаль мені, що я невинно терплю;
Твій син терпів також невинно!
А жаль, що не зможу на славу тобі
Пісень укладати невинно.“

Та враз заясніла капиця уся,
Марія з ікони зступає
І мовить: „Іване, невже ж і твій дух
У сумніві вже потопає?“

І руку відтяти Марія взяла,
До рани її приложила,
І враз здоровіська рука та була,
Мов краплі крові не зронила.

І вийшов здоровий з капиці Іван.
Народ весь аж ахнув із дива.
Дізнався про зраду дворацьку султан,
То злим була кара правдива.

Іван же ще довго в повазі там жив,
Поборював блуди старії,
І много прекрасних пісень ще зложив
На честь пресвятої Марії.

ФУЛЬ, ЦАР ЄГИПЕТСЬКИЙ

Фуль, син Гора, цар Єгипту
Покорив усі краї
Від усть Нілю по далекі
Океанські плаї.

А вертаючи з військами
По пустині пісковій,
Він знайшов оазу гарну .
І величний храм у ній.

Гордо він у храм вступає,
Жертву щедрую склада,
К божій вирочні підходить
І ось що проповіда:

„Ти, вогнемогуча сило,
Ти, Правдивий і Святий,
Що бігом своїм ефірним
Повертаєш світ цілий,—

„Ти скажи: передо мною
Хто міг так усе і вся
Побороть, по мні хто зможе
Доконать таке, як я?“

Вирочня до нього мовить:
„Перший бог оце зробив,
Потім Слово, а Дух третій,
Що тих двох з віку злюбив.

„А ти, смертний, геть із храма,
Бо не знаєш часу ти,
Як моргне на тебе фатум
І ти щезнеш без мети“.

Фуль жажнувсь, із храма вийшов,
В пальмовий пішов лісок
Тут його й убили слуги
І сховали у пісок.

Написано при кінці 1907 р.,

4. ЗОРОАСТРОВА СМЕРТЬ

Зороастр, царевич перський
Як до смерти наблизився,
До ясного Оріона
З палом серця помолився:

„Оріоне, ти мій предку,
Заклинаю тебе днем:
Як умру, могого трупа
Ти спали своїм вогнем.

А вмираючи, до персів,
Мовив: „Як вогонь з небес
Мене спалить і погасне,
Обшукайте попіл весь.

„В нім кістки мої знайдете,
Їх зберіть і збережіть;
Доки тих кісток, дотіля
Ваше царство постоїть.“

Тут заляв він Оріона,
І з небес вогонь блиснув
І спалив його все тіло,
Тільки костей не торкнув.

Позбирали перси кості,
Як погас святий вогень,
Берегли їх ненастанно,
Бережуть і по сей день.

Написано при кінці 1907 р.

Мотиви обох легенд узяті з грецького літопису
Івана Малали.

✓ СВ. ІВАН І РОЗБІЙНИК

Милий боже, скільки в світі дива!
Із астроба Пátму, із заслання
Повертає до Ефесу-міста
Вчитель божий, Богослов Іван.
На розпуттях міста, на майдані,
Він голосить явно боже слово,
Покріплює словом душі хорі,
Сіє віру, мов плідну пшеницю.

Тиснуться до нього вбогі люди,
Хорі тілом і слабі душею,
Вірою сліпі й сліпі очима,
Сироти без роду і без бога,—
Всім у нього є потіхи слово.

Протиснувся й сирота хлопчина.
Голий, босий і давно не митий,
Сам на світі, як билина в полі,
З тих нещасних без кута, без хати,
Що ночують в ямах та гробницях,
Що крадуть та жебрають, щоб жити.

Кілька день вже за святим він ходить,
Зда́лека за ним очима водить,

На вустах святого оком вісить,
А в самого ув очах дитячих
Розгорається вогонь таємний,
Смагле личко рум'янцем палає.
Та не смів він ближче підступити,
Ані слова мовить до святого.

Та святий Іван його побачив
І, скінчивши слово до громади,
Сам до хлопця вбогого підходить,
І бере його за праву руку,
І глядить йому так любо в очі,
І говорить стиха: „Йди за мною!“
Бризнули з очей у хлопця сльози,
Він не міг промовить ані слова,
Тільки впав до ніг святого мужа,
Цілував їх і росив сльозами.

Після того днів минуло много;
За святим Іваном невідступно
День і ніч ходив отой хлопчина,
День і ніч його кожніське слово
Ухом він ловив і цілим серцем.
Як та губка насяка водою,
Так він словом божим насичався,
І душа, гірким сирітством бита,
Під промінням теплої любови
Розцвітала, мов чудова квітка.

Та з Ефёсу в дальшу путь рушає
Сіять сім'я пресвятого Слова
Вчитель божий, Богослов Іван.
Приклика єпископа старого
І йому він віддає хлопчину
І таке при тім говорить слово:

„Цього хлопця, цю живу душу,
Перед богом скарб неоцінений,
Брате, я в твої складаю руки.
Будь для нього, чим був я для нього,
Як поверну, то душі оцеї
Я від тебе, брате, зажадаю“.

Тихо-тихо Дунай воду несе,
Ще тихіше рік за роком лине.
Рік за роком лине, проминає,
Не верта учитель до Ефесу.
Аж на сьомий рік вернув учитель,
Приклика єпископа старого
І до нього стиха промовляє:
„Де мій син, що я тобі повірив?“
Похиливсь єпископ, мов кедрина,
Хмара суму на лице насіла:
„Батьку, вмер твій син!“—він промовляє!

„Де, коли і як умер?“—питає
Вчитель. „Батьку, він умер для бога!
Не оперся він покусам злого,
Згордував любовію моєю,
На погані шляхи він пустився,
А тепер розбійником є в горах“.

„За цю душу, брате, ти в день суду
Відповідь даси самому богу?
Ти вкажи мені в ті гори стежку!“

І пішов у ліс святий учитель.
Недалеко перейшов він лісом,
Аж розбійники його напали.

„Заведіть мене, де ваш атаман!“

Як побачив вчителя атаман,
Відвернув лице своє поблідле,

Бо цей погляд тихої любови
Найстрашнішим був йому докором.

„Жди, мій сину,—промовляє вчитель,—
Не втікай, я ж старець безоружний!
Богу я прирік тебе святому,
То за тебе мушу одвічати.
Радо я віддам життя за тебе,
Та тебе покинути не можу,
Бо за тебе власною душею
Перед господом я заручився.“

Бризнули з очей опришка сльози,
Він не міг промовить ані слова.
Тільки впав до ніг святого мужа,
Цілував їх і росив сльозами.
Зараз він покинув розбійництво
І поніс покійно Хрест Христовий,
З шляху правди не схибив до смерти.

1896

ГОРНЕЦЬ З ПОПЕЛОМ

Переробка з польського.

В часах грабівництва й воєнних тривог
Один чоловік проживав,
Що скарб, котрий відкись післав йому бог,
У горщик у попіл сховав.
Та нагло застукала смерть бідака;
Нікому про скарб не сказав.
І довго, як річ непотрібна яка,
Горнець той у сінях стояв.
Аж раз у ту хату убогий жебрак,
Голодний, обдертий забрив,

І став край порога, і жалібно так
Хоч ложечку страви просив.
Газдиня на той час як-раз при своїх
Сиділа і їла обід.
„Возьми собі, діду“ — сказала на сміх, —
„Горнець, що там в сінях стоїть“.
„Біг-заплать!“ — промовив покірно старець
І горщик поніс у руці;
Край шляху засівши, сягнув у горнець,
Аж дивиться: там червінці.
Вертає до хати. „За пакість таку
Я злом вам не хочу платить.
Ви думали: попіл є в вашім горшку,
Аж бачте, там скарб ваш лежить“.
Зі стидом газдиня взяла свій горнець,
Старця вдарувала як слід;
Та доки вона жила, то кожний старець
Мав в неї привіт і обід.

1897

ЧИЯ ЗАСЛУГА БІЛЬША?

Легенда

Збагачений війною
Вельможний пан гетьман
Задумав у спокою
Поставить богу храм.

Задумав, плян зробили,
Пан місце обібрав,
Щоб намір богу милий
Чим скорше ділом став.

То з мусу, то з охоти
Спішить до діла люд;
Тут валка камінь котить,
Там молоти кують.

Гук, стук, робота мила,
Дармує тут костур,—
І, наче чарів сила,
Здвигає кріпкий мур.

І радий пан вельможний
До гостей так казав:
„Хіба ж я не побожний?
Скарб тільки богу дав!“

В селі вдовиця вбога
Бажала б і собі ж
На храм для хвали бога
Докинути хоч гріш.

Та що ж, біда, сірома.
Клопочеться сама:
Нема що їсти дома,
Зарібку теж нема.

Аж раз глядить вдовиця:
Тяжкий з камінням віз
По вулиці тащиться,
Аж і в баюру вліз.

„Гей-гей! Ану, злегенька!“—
Погонич викрика.
Та дармо б'є і гейка,
Біда на мужика!

„Пропасти в тій безодні“,
Аж плаче неборак,—
А волики голодні
Не витягнуть ніяк.

Вдова це чує вбога,
Щось в серці шибло їй:
„Вспокийся, ради бога,
І хвилечку постій!“

Сказала й до хатчини
Раднесенька пішла
І сіна дві в'язчини
В обіймах принесла.

„Ось на і дай скотині,
То й витягне цей трам¹,
Нехай це буде нині
Мій дар на божий храм“.

В ту пору пан цей можний
Туди переїжджав.
„Який же я побожний!“—
В душі собі гадав.

Та д'ньому з дна сумління
Господь промовив сам:
„Волю цю жмінку сіна,
Чим твій величній храм“.

1896

¹ Трам - тягар.

ЦІСАРСЬКА СЛЮЗА.

Цісарську кімнату тиша залягає,
Довкола, неначе у церкві, спокій.

Це—цісар якесь то писання читає
І голову хилить в задумі тяжкій.

Письмо це—то засуд. За вбивство
криваве

„На смерть“ чоловіка закон засудив, —
Та серце цісарське, батьківське, ласкаве
Рішає, чи вмере він, чи буде ще жив.

Тиша! І Франц-Йосиф той засуд читає
І голову хилить в задумі важкій...

Кривавая драма з письма оживає,
Цісарського серця мішає спокій.

„На смерть! По закону... Кров люто
пролита

Знай смерти жадає убивці свого!..
Та він молодий ще! Натура сердита!
Противник довів до безумства його!

У серці є зароди доброї вдачі...
Занедбані... Ще би поправитись міг...
Та кров ця пролита... І слюви гарячі
Сиріт... І закони однакі для всіх...”

Так в серці цісарським, батьківським,
ласкавим

Чуття й справедливість провадять війну:
Минають години. Ось в блеску кривавім
Скривається сонце за хмару страшну.

Гримить! Стрепенувся монарха. „Не!
можу

Не смію! Закони однакі для всіх!
На цьому папері свій підпис положу.
Бог бачить, з сумлінням боровся, як міг!”

Перо взяв у руку—рука затремтіла.
Це ж смерть чоловіка на тому пері!

Та совість цісарська писати веліла
І розум, що правду суспільну беріг.
Рука покорилась. Ось „Франц“ вже
готово...

Стиснулося серце, немов замерза...
Та ні! Воно плаче! Ще слово! Ще слово!..
Та ринула з ока цісарська сльоза.

Та ринула з ока і підпис змазала,
І цісар, мов світлом осяяний, встав.
„Сльоза мені правду найкращу сказала.
Най бог його судить, мій суд вже устав!“

Секретар приходить і цісар звіщає—
Турботная хмара з обличчя щеза:
„Хай бог його судить, а цісар прощає,
Цей засуд змазала цісарська сльоза“.

1896

НА СМЕРТЬ ВОЛОДИМИРА НАВРОЦЬКОГО

автора

«Пропінації», «Народніх шкіл», «Под-
війної крейдки» і др.

Подвійною крейдкою доля йому
від роду терпінь приписала,
непризнання, зависть, і злобу, і тьму
на нього з давén насилала.

Три сестри прийшли до колиски його,
щоб з ним вже повік не розстаться,
всі три цілували дитяче чоло:
се—Бідність, і Слабість, і Праця.

І мовила перша: „Останусь з тобов!
Бідуй від колиски до гробу!
Зате тобі дам до всіх бідних любов,
На злбних їх кривдників—злобу“.

І мовила друга: „На твоім чолі
відднесь печать вчасної смерти,—
зате я дам чесную славу тобі,
слід в серцях людей незатертий“.

І третя рекла: „Дам тобі силу рук,
щоб вік ввесь тривав ти зі мною,
і ум твій будé, мов нап'ятий той лук,
що враз шле стрілу за стрілою.“

І дар тобі дам я, щоб цифри мертві
виразно тобі говорили,
дам ясність очам, щоб під сплетом
брехні,
закритую правду відкрили“.

От з тими то дарами в світ він пішов
і в житті важкую дорогу;
ніхто не знав, скільки він горя зборов.—
з тим він не жалівсь ні до кого.

Но що в своїй житті важкій здобував,
всі плоди невпинного труду,—
усе те він в жертву сердечну складав
для бідного своїого люду.

І світлом ума свого він освітив
шинки брудні, бідні хати,
і всюди незрячим очам він відкрив
недолю, і здирство, і страти.

Він в школу зирнув, відки, кажуть, біжить
між темних освіта й наука,
приглянувся, аж бач—і там кривда сидить,
стара людодідна звірюка.

В газети зирнув і зирнув між пани,
що людською працею дишуть,
і вздрів, що тягар для нароба вони
подвійною крейдкою пишуть...

То ж десь, коли чистий огонь той погас
у мглах, що над нами нависли,
Свята най буде його пам'ять для нас,
святі його діла і мислі!

НА СМЕРТЬ ВОЛОДИМИРА БАРВІНСЬКОГО

дня 22 січня (3 лютого) 1883

І знов одного нам борця не стало,
Одного ратника за рідний люд,
Велике серце битись перестало,
Рука трудяща опустила труд.
А рук таких так мало в нас, ох мало!
А кожному жде так много, много пут!
Життя, життя, найкращий дар небес,
Як тяжко нам з тобою боротись треба!

І Він боровсь; зараня в нім дозріла
Велика мисль, сердечная любов:
Ввесь дух Його вона одна посіла,
Всю жизнь Його сповнила вна собов.
Увесь Він все був—часть святого діла,
Віддався йому істотою цілов
І вмер, як жив—слуга любови святої,
Життя своє дав в жертву праці своїй.

В слабому тілі дух був з сталі кутий,
Дух, що стежками простими ходив,
Що міг зламатись, но не міг зогнутись,
І як блудив, то лиш з любови блудив;
Дороговказ наш на розстайній путі,
Що пильно хід наш правив і слідив,
Вогненним словом кликав нас до труду
Для поступу, для волі й щастя люду.

Його не стало! Вчора ще між нами
Стояв Він кріпко, з знаменем в руках,
Провадив нас сердечними словами,
Прогонював і сумніви і страх...

А нині Він лишив нас сиротами
На дальший бій, в жалобі і сльозах,
В важку для нас, грізну, бурливу пору
Впав в боротьбі, но не пустив прапору.

Прощай, прощай, наш батьку, друже,
брате,

Товаришу по ділу і любові!
У цвіті літ, мов дерево підтяте,
Ти впав в тяжкій, нерівній боротьбі.
Но діло, що Тобою розпочате,
Не вмере з Тобов—клянемося Тобі!
Примір Твій і слова Твої грімкії
Нам додадуть і сили і надії.

1883

КАНТАТА НА ВЕЧІР КОНИСЬКОГО

Не гармати грають нині
І не дзвони гомонять,
Хоч то в нашій Україні
Свято найкрасніше з свят.

Не царя, не генерала
Ми празнуємо ось-тут;
Наша Русь возвеличала
Чвертьвіковий щирий труд;

Не царя і не вельможу,
Але слова світлий дар,
Але пісні іскру божу
І любви небесний жар;

Того слова, що огріте
Серцем, серця гріє всі,

Тих пісень, що чверть століття
Нас піддержують в борбі.

З поколінь у покоління
Тее слово гомонить,
Предків бої і терпіння
Пізнім внукам уявить.

Внукам сильним і розумним,
Вольним горя і оков
Доховаєм предків думи,
Предків сльози і любов.

Честь же Твому слову нині,
Твоїй пісні, батьку наш,
По всій рідній Україні,
Від Сяну аж по Кавказ.

Січень 1885

В ХХІІІ-ті РОКОВИНИ СМЕРТИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Поклін Тобі, народніх .нужд співаче,
Від мілійонів, для котрих Ти жив,
Від України, що ще й нині плаче
В тім самім горю, як Ти її лишив!

Поклін могилі Твоїй, що руйнує
Ненависть дика й глупота сліпа!
Дарма! До неї, хоч най злість лютує,
Не заросте народня тропа.

Вони бояться, що Ти ще не згинув,
Що в тій могилі не поляг, не зтлів,

Що в *слушний час* повернеш в Україну,
Ще раз її збудиш громом своїх слів.

Вони бояться, чи та вкрівля з глини
Ножів не криє, списів, хоругов,
Старої слави й сили України,
Котра от-от воскресне, встане знов.

Вони бояться, що як хрест підгнилий,
Знак многолітніх наших кривд і мук,
Відновиться верх Твоєї могили,
То Україні спадуть пута з рук.

От і збиткуються на Твоїм гробі,
Що вкрив Тя від гадючого жала,
І раді б навіть споминку о Тобі
Із серць народніх вирвати до тла.

І мову, на котрій співав і плакав
І кляв Ти кривду й віщував любов,
Вони цькують, мов оленя собака,
Донощиків і брехунів юрбов¹.

Хто зна—тиранів злість і гнів всеможні!—
От може десь підписуєсь указ:
Кістки Твої, як „неблагонадъожні“
„Препроводить“ в Сибір чи на Кавказ.

Слова ж Твої, потіху в нашім горі,
Спалить, з серць вирвать, з пам'яти, з умів,
І вимазать ім'я Твоє з історії
І об'явить: „Шевченко—это миф“.

¹ Юрбов—юрбою.

Та ні—не міф! Від дуба степового
Розрісся вже цілий могучий ліс.
І не найдесь ніяк вже грому, вихру того,
Щоби його розвіяв і розніс.

Та ні, дармі укази і доноси,
Що пригнетуть, не вб'ють Твої слова!
З під гнету їх сильнішою ніж досі
Повстане правда, вічна і жива!

Небавом проясниться світ над нами!
Щасливі, вольні ми зо всіх сторін
Святої України, громадами
Підем к могилі Твоїй на поклін.

Львів, 1884

В ДВАДЦЯТЬ П'ЯТИ РОКОВИНИ СМЕРТИ ТАРАСА ГР. ШЕВЧЕНКА

Умер дня 26 лютого (10 березня) 1861.

Чверть сотні літ пройшло від Твої смерти,
Кобзарю наш, тяжких чверть сотні літ!
Мов круки ті, що тягнуть трупи жерти,
Так сотні бід тяглись за нами вслід.
Щоб нашу честь, язик, ім'я затерти—
Насилля й Лож сідали на совіт;
Руйновники наш дім розрубували в штуки,
А наші блуди їм топір давали в руки.

Потоки сліз, що на Твою могилу
Вся Україна в жалю пролила,
Немов в самій згасили жар і силу:
Тебе втерявши, у старці пішла,

Твою, як скарб найкращий понесла,
Щоб на всесвітньому базарі нею нині
Для себе виблагать хоч трохи милостині.

Ох, та гірка та милостиня вбога,
Затроєна й докором ще нераз:
Що в нас же й власна нива є розлога,
Що й других би могла кормить при нас,—
Ми ж не приклали рук до перелога,—
Не хліб на нім пишаєсь, а хабаз!...
О сором! В чверть-ста-літ, що й трупів
оживили,
Лиш в нас не вирости, хіба змаліли сили

А з щирих другів, що в однім упрузі
З тобою враз орали переліг,
Один—робітник добрий—впав при плузі,
Великий труд велику силу зміг;
А другий—ох!—зневірівся в союзі,
По рідній ниві сіє терня й гліг!
Лиш Твій дух, наче той огненний стовп
в пустині,
Йде перед гоненим народом України.

Яка ж тепер та рідна Україна,
Котрій на світі і рівні нема?
Я бачив її! Гуляє хуртовина
Із краю в край, і тисне все зима.
А люд, немов обдерта сиротина,
Поки що буде, в сумерку дріма,
І снить про слушний час. Та що то
з нього буде?
І хто він?.. „Хто ви є? Ви руські?“—
„Ні, ми люди!“

Лиш думу віщую, ширококрилу

Де ж ті, що раді б люд той піддвинути
І повести до вольних, добрих діл?
Я бачив їх. Безсиллям власним скуті,
Вони тримтять, ждучи ворожих стріл,
Над працею невольною зігнуті,
Лиш думами летять до вбогих сіл,
Бо ділять їх від них так сильні частоколи,
Що й голос їх туди не доліта ніколи.

Часом лишень в вечірню пізню добу
Вони зійдуться на розмову враз;
Немов живая іскра на дні гробу,
Так мисль їх щира блискає в той час,
Змагаєсь ум—пройти тяжку цю пробу,
Та з серця оклик рветься: „Мало нас!
Куди то рватись нам? І хто піде за
нами?..“

Я плакав з ними враз—кривавими сльозами.

А молодіж, надія України,
Мов птиця в кліті, о забори б'єсь;
В надії вєличньої переміни
Без праці в'яне, хоч до „діла“ рвєсь;
Або, прорвавши заповідні стіни,
Нові дороги віднайти берєсь...
Що жертв, і крови, й сліз упало, сили й волі,
Під прапором чужим і на чужому полі!

О, Батьку! Де ж в Україні ще глядіти
Кутка такого, чи то вдаль, чи вблизи,
Де б Твому слову вільно гомоніти,
Де б Твоїй мислі вільно розвестись?
Чи тут хіба, де підкарпатські діти
Ім'я Твоє пошанувать зішлись?
Та бідні ми числом і розуму малого,—
А нині б не дітей,—мужів тут треба багато!..

Хоч вільно спів Твій гомонить між нами,
Та не ростуть всі Твої мислі тут.
Бо й наша нива вкрита бур'янами,
І люті хмари проти нас ідуть,
В убогий кут наш б'ючи перунами,
І ниви нам з'орати не дають,
А люті вороги підкрадаються скрито,
Щоб замішати нам кукіль між яре жито.

Слабі ми, батьку! По Кавказ від Сяну
Слабі, розбиті на атомів дріб!
І кожний в серці люту носить рану,
Склада' надії нерозцвілі в гріб.
І хто розбудить нашу „правду п'яну“?
І хто голодним дасть поживний хліб?
Тарасе, Батьку наш, замучений пророче—
Чи скоро буде світ по тій страшенній
ночі?

1886 р.

ПРОЛОГ

написаний Ів. Франком, а виголошений С. Яновичем
на ювілейнім представленню русько-народн. театру
в пам'ять 50-тих роковин смерти Івана Котля-
ревського

Сцена прибрана квітами. Серед квітів красується,
бюст поета. Коли завіса піднеслася, артист С. Янович
вказуючи рукою на бюст—почав:

Це Котляревський, батько наш Іван—
Той сам, що перший українське слово,
Народнє, чисте, ясне, як сльоза,
У люди вивів, світу показав.
Той сам, що перший на вкраїнській сцені
Живих людей, живу впровадив річ.

Той сам, що своїм сміхом чудодійним
Богів з Олімпу постягав на землю,
А України бідних, погорджених
Дітей із темної безодні вивів
На ясний світ. Той сам, що написав
„Енея“, і „Наталку“, й „Москаля“.

Півсотні літ пройшло, як він помер,
Як у Полтаві при старім соборі
Зложив стомлене тіло, а й донині
Немов поранній дзвін дзвенить до нас
Його живуча пісня, не величня,
Не голосна, та щира і сердечна.
Донині ще та пісня не втерляла
Ключа до людських серць, донині вміє
Із дна душ наших визивать найвище,
Що пісня визвать може—сміх і сльози!..

І що за чар такий у пісні тій?
І звідки та її плыве живучість
І свіжа сила вічно молода?
Тут діло просте: в пісні тій заклата
Жива душа поетова святая!
В ній зложене усе його життя,
Найкращі думи і чуття найвищі.
Його це власний сміх, що відкликаєсь
У нашім серці, і його це власні
Пекучі сльози, що таємним током
Передаються нашим нервам, браття,
І заставляють їх дрижать, боліти.

Це ж він був Еней, недобиток
Великої минувшини Вкраїни,
Один з послідних свідків того, як
Послідні іскри вольного життя
Помалу гасли, попелом вкривались.

І як Еней із пожарища Трої
Забрав послідні святощі народні
І рушив в світ шукать землі нової,
Нової вітчини—оттак і він
З великого пожару України
Найбільшу спас народню святість—слово...

І сміх і сльози... і пішов шукати
Для них пристанища.

Тяжка була

І довга та дорога, справді як
Енееве блукання. Приходилось
Поборювать Еолові вітри,
Що різко віяли з півночі,
І супротивні хвилі пересудів,
Підозрінь, злоби і нерозуміння,
І лінь та нехіль власних земляків,
І темноту й неволю мас народніх.
Правдиве пекло, повне стону й болю
І диких сміхів, і наруги й мук
Тра було перейти зовсім самому
Без проводу, без втоптаной стежки,
В одну лиш зірку провідну—в будуще—
Втопивши очі. І він це зробив.
Сам силою своєю волі й пісні
Минувшину України зв'язав
З будущиною стягом золотим.
І брязнули з тріумфом тихим струни,
Коли по тій Енейській блуканині,
По боях, і пригодах, і невгодах,
Про тихий рай домашній задзвеніли,
Про вірнеє кохання й скромне щастя
В сім'ї згідливій, чесній і трудящій—
Такого щастя він собі бажав,
Такого щастя він бажав Вкраїні,
Міркуючи, що чей же брат письменний

Із темним братом заживе в любові,
Покажеться для нього справді братом!

Та ба!—не так то склалося, як ждалось.
Семейне щастя під неволі гнетом
Не вигрілось, а благородний брат
Письменний виклювавсь у іншим виді,
Як „Чарівник Москаль“! Неначе гостем
Прийшов у хату вдови України
І швидко став у ній рядить по свому,
Як пан. Не помогла сперечка жодна—
„Малчать, стара!“—оце його всі чари,
По звірськи прості і, як звір, могуті!

— „Малчать, стара!“ — Оцим різким ді-
стоном

Скінчилась віща пісня батька Йвана.
Знать, чув поет, як тяжко доведесь
Від того слова ще страждать Вкраїні,
Якою ганьбою, яким прокляттям
Воно упаде на весь руський¹ рід,
На все ім'я славянське.

Нині ми
Під ваготою слова того стогнем,
А слово наше, запахуша квітка
На всеславянській ниві, топчесь в грязь,
Прослідуєсь, мов дикий звір у лісі.

І там, де голосно колись дзвеніли
Бояна пісні і грізні, могуті
Хмельницького слова, звідкіль ішла
Освіта і наука ген на північ,—
Там нині тихо, темно і похило,
Там навіть пам'яти Твоєї, батьку,

¹ Руський—розуміється український.

Не вільно в твоїй мові вшанувати.
„Малчать!“—оце й увесв резон могучих.

Та ні! Це не послідня строфа пісні!
Ще не запала дієва заслона!
Ще деревам насилля й самоволі,
І гнету, й самодурства, й темноти
Не суджено до неба дорости
І сонце нам на вік закрити! Блисне
Те сонце ясне, розійдуться хмари!
Упадуть ті твердині, що нам нині
Тюрмою, й залунає наше слово,
Прекрасне й свіже на весь світ, наново!

А поки-що, ми тут в однім куточку
Великої Вкраїни, де не сягне
Мертва рука грізної самоволі,
Де вільно нам собов самими бути,
Чужому вчитись—своє шанувати,
Ми згадуєм тебе, старий наш батьку,
Сердечним тихим словом! І для нас
Ще не скінчилось довге і болюче
Енеєве блукання, не пройшли ще
Ми всього того пекла, що вогнем
Очищує всі слабості духові
І, наче ржу на золоті, змиває
На сильних душах пристрасті, незгоду,
І тісноглядство, і лінивство думки.
Та все ж надія ясна нам блищить
І стежка стелесь, і з Твоєї пісні
Ми не одну взяли вже добру раду.
Хвала ж Тобі, що вказуєш нам світ!

P I E Ś Ń

o uobywateleniu żydów

Вголос: Precz przesady, precz chajdery,
Co was od nas chcą oddzielić!
Żydzi, nuż do pracy szczerzej,
By się uobywatelić!

Потихо: Główna rzecz nie żydzi sami,—
Kto by też tam o nich pytał!
Lecz gdy będą polakami,
Polskim będzie ich kapitał.

Вголос: Żydzi, zrzucicie brzydki strój,
Wdziejcie stroje narodowe,
Zapomnijcie żargon swój,
Przyjmcie śliczną polską mowę!

Потихо: Wprawdzie zawsze żyd jest żydem,
Chociaż i w kontuszu hula,
I od niego zawsze przytem
Śmierdzi czosnek i cebula.

Вголос: Obcinajcie ukrecone
Pejsy, co wam szpecą głowę—

Потихо: Płaćcie datki niezliczone
Na „potrzeby narodowe“!

Вголос: Patrzcie, Moskwa barbarzyńska
Was rabuje i morduje,—
Nasza Polska macierzyńska
Tylko miłość ku wam czuje.

Потихо: Prawdę mówiąc, dobrze robia
Ci kacapi w Ukrainie,—
Że też to się u nas na nich
Żaden djabet nie nawinie!

Вголос: Ha, widzicie, i w Warszawie
Burza zbiera się nad wami!
Czas wam, żydzi, albo zginąć,
Albo zostać polakami.

Потихо: Wielki kredyt, mały procent—
To ustana wszelkie wasnie;
Lecz gdy tego nie zachcecie,
Niech was jasny piorun trzaśnie!

1882 р.

П І С Н Я

про те, як зробити євреїв громадянами

Вголос: Геть пересуди, геть хайдери,
що хочуть вас одділити від нас!
Євреї, гей до широї праці,
Щоби зробитися громадянами.

Потихо: Головна річ не самі євреї—
Хто би там про них питався!
Але коли стануть поляками,
Польським буде їх капітал.

Вголос: Євреї, скиньте поганий одяг,
Одягніть національний одяг,
Забудьте про свій жаргон,
Прийміть красиву польську
мову.

Потихо: В дійсності євреї усе є євреєм,
Хоч у контуші гуляє,
Від нього при тому завжди
Смердить часником і цибулею.

Вголос: Обтинайте закручені
Пейси, що вам роблять некраси-
вими голову.

Потихо: Платіть незчислені жертви
На „народні потреби“!

Вголос: Дивіться, варварська Москва
Вас грабує й убиває,—
Наша матірня Польща
Почуває до вас лиш любов.

Потихо: Правду сказавши, добре роблять
Ці кацапи на Вкраїні,—
Чому то в нас не налетить
На них жоден чорт!

Вголос: Га, бачите, і в Варшаві,
Збирається над вами буря!
Час вам, євреї, або загинути,
Або зробитися поляками.

Потихо: Великий кредит, малий процент—
То закінчатся всі сварки;
Але коли того не захочете,
То хай вас ясний грім уб'є.]

My lubimy Rusinów,
 Ich zwyczaje prastare,—
 Plemię bratnie, co kocha
 Swoich panów, swą wiare,—
 I tę mowę sług naszych
 I lokai i chłopów,
 I tę dziatwę ich gołą,
 I pokornych ich popów,
 I te pieśni ich tęskne,
 I ich taniec ochoczy,
 Lud ten krzepki i dzielny,
 Lud tak cichy, roboczy,
 Jego grubą siermięgę
 I chleb twardy a zdrowy,
 Jego chaty mizerne,
 Jego konie i krowy,
 Jego pracę na łanie
 Polskiej przeszłości synów
 I rycerzy wolności—
 My lubimy Rusinów!
 Za tę miłość dla „ludku“
 My żądamy jednego:
 Niech nikt oprócz nas nie śmie
 W czemkolwiek dbać o niego!
 Niech nikt nie śmie siać rozbrat
 Między dworem a chatą,
 Ani ostem zasiewać
 Niwę zgody bogatą!
 Lecz kto chciatby dla Rusi
 Naszą ukrócić wolność
 I rozrywać odwieczną
 Naszych korzyści wspólność,
 Siać w te serca poczciwe
 Chwasty, zwane oświatą,

I зараżać je szkołą,
I kłócić dwovy z chatą,
Tworzyć literature,
Ruskie pisma wydawać,
Między nami a nimi
Za pośrednika stawać,—
Ten jest moskal, szyzmatyk,
Hajdamackie skaranie,
Apostata, zaprzaniec,
Zdrajca kraju, mospanie!

1882 p. 15.2. 1882.

1496/9
зсервано
1880x

ПАТРІОТНИК¹

Ми любимо українців,
Їх прастарі звичаї,—
Братерське плем'я, що любить
Своїх панів, свою віру,—
І цю мову наших слуг
І льокаїв і хлопів,
І цю дітвору їх голу,
І покірних їх попів,
І ці пісні їх сумні,
І їх танці радісні,
Нарід цей сильний і діловитий,
Нарід так тихий і працюватий,
Його грубу свиту,
І хліб твердий але здоровий,
Його хати нужденні,
Його коні й корови,
Його працю на землі
Польської минувшини синів

¹ Це сатира на польських шляхтичів та на їх розуміння своїх відносин до українського селянства й українського національного руху.

І лицарів вільности—
Ми любимо українців!
За ту любов до „народу“
Ми вимагаємо одного:
Нехай ніхто, крім нас, не сміє
Нівчому дбати про нього!
Нехай ніхто не сміє сіяти сварку
Між панським двором і хатою,
Ані осетом засівати
Багату ниву згоди!
Але коли б хто хотів для України
Вкорочувати нашу вільність
І розривати відвічну
Спільність наших користей,
Сіяти в ці почтиві серця
Бур'ян, що зветься освітою,
І заражувати їх школою
І сварити двори з хатою,
Творити літературу,
Видавати українські газети,
Між нами й ними
Ставати посередником,—
Той є москаль, схизматик,
Гайдамацька кара,
Апостата, запроданець,
Зрадник краю, мосьпане!]

ПОХВАЛЯЮЧИМСЯ ГНИЛИМ РУСИНАМ

Акбар-Аллах! Бог великий!,
Каже турчин, каву п'ючий
Що тобі засудить Аллах,
То засуд вже неминучий.
Як повиснуть—то повиснеш,

Хоч топись у морських валах;
Як втонуть—втонеш, хоч вішайсь,
Щоб ти знав, що—Акбар Аллах!

Гірка доля—каже русин—
Слала нам князів хижацьких,
І половців, і литовців,
І неситих дуків ляцьких.
Дер нас турчин і татарин,
Скубли і московські люди,—
Русь тверда все перебула,
То ще й більше перебуде.

А нові дні принесли нам
Благоносні інституції—
Автономію, додатки,
Податкові екзакуції,
Банки, лихву, ліцитації,
Повінь, голод, горе всюди...
Але що нам тим журитись?
Русь тверда все перебуде!

Много ми знесли в життю вже,
Но ще й більше чень знесемо,
Бо ми, бач, терпінням сильні,
Терпимо—значить: живемо!
З'їсть вовк пастирів, з'їсть нас всіх,—
То й без русинів Русь буде!
Вна ж так много перебула
Що—й себе ще перебуде.

„Презрѣніе, презрѣніе“
Ти мав для нас лишень
За те, що ми не віримо
В твій „епохальний день“.

Дай бог, щоби неправдою
Був скорбний голос наш,—
Щоб руської будуччини
Ти був чуткая страж!

І щоби той прославлений
Твій „епохальний день“
Началом ганьби, горя, сліз
Не був для нас лишень!

1884 р.

ПІСНЯ РУСЬКОГО БУРСАКА

Присвячена О. Костецькому

Я щасний руську матір маю
І русином mein Vater ist²,—
Я тим над все ся величаю,
Щом є німецький гімназист!
До руської пісні мої груди,
Супроти всіх ворожих стріл,—
Doch dann nur werden³ з мене люди,

¹ «Новый Проломъ» — москвофільська реакційна газета, що вела завзяту боротьбу проти українства, соціалістичного руху та проти Франка. Виходила ця газета від 1883 до кінця 1887 р.

² Мій батько є.

³ Лише тоді будуть з мене.

Коли з німецьких вийду шкіл.
Над все мні мила руська мова,
Но щоб кар'єри ся добить,
Волю по руськи ані слова,
Лиш по німецьки говорить.
Я русин, але по німецьки
Наломую і ум, і рот,—
Бо так нам каже ксьондз Костецький,
Преславний руський патріот!

1884 р.

СЛАВОСЛОВІЄ

Храброму лицарю Юліянові Черкавському за його
непрощену й неплачену оборону русинів у ві-
денській раді державній.

Гей, як то в державній раді
При тяжкій бюджетній зваді
Русинів Кноц нагадав,
То із польської правиці
На подобу злої львиці
Пан Черкавський випадав.

Гей, як тупне ходаками,
Замахнеться кулаками
Просто Кноцу під сам вус:
„Albo zdychaj, albo zmykaj
A Rusinów mi nie tykaj!¹“
Кноц аж злякся, хоч не трус.

Та скажіте ж бо ви з ласки,
Чом так лютивсь пан Черкавський,
Як Кноц тикнув Русинів?

¹ Або здихай, або втікай, а русинів мені не
рухай.

Чи хотів він нас пожерти,
А Черкавський нас від смерти
По лицарськи боронив?

Чи інтригою гидкою
Бунтував він нас до бою
Проти „urodzonych“¹ всіх?
Чи рік може: „Niema Rusi“²,
А Черкавський „przeczyć musi?“³
Ні, та й ні! А просто—сміх!

Та ж всі знаєте—їй богу,
Що тоді за лютий біль,
Як вам стане хто на ногу
І наступить на мозіль.

Кноц згадав про притиск Руси,
А Черкавський крикнуть мусить,
Так страшений чує біль.
Бо Кноц Польщі став на ногу,
Й настолочив ї небогу
В руський⁴ болізний мозіль.

1885 р.

POBOŻNE WZDYCHANIE

do teki ministerjalnej JWP.
Euzebjusza Czerkawskiego

Wśród ciemnej nocy na ruinach marzeń
Spiewam—rozbitek zasad i wydarzeń,
A głos mój płynie z wiatrami daleko—
Do ciebie, teko!

¹ Роджений (шляхтич).

² Нема Руси.

³ Мусить перечити.

⁴ Руський - український.

Jam ciebie pieścił w myślach mych od-
dawna!

Tyżeś to miała być przezemnie sławna,
A ja przez ciebie! Teraz łzy me cieką:
Gdzieżeś, o teko!

Jam się dla ciebił męczył na mównicy,
Nie szczędził Bogu ani djabłu świecy,
Z Rusina Niemiec, a z Niemca Lach tęgi,—
I brałem cięgi.

A, dziś, gdyś w takiej lśniła mi bliskości,
Że jedną mową sążnistej długości
Zda się, udałbym cię uchwycić znienacka, —
Dostałem placka.

Bywaj mi zdrowa, ma złota Kolchido!
Wieści ze Lwowa Hiobowe idą,
Że mi odjęto—ach! wymawiam nierad—
Szkolny referat!

Że mię strącono, wzniesiono Gerstmana!
Czemu Gerstmana, nie Zelmana Igla?
Że mi splełano—o dolo cacana!—
Straszneho figla!

W cóż teraz pójda me marzenia świetne
O ministerstwo wyznań i oświaty,
Gdy mi ziomkowie—ach łeb sobie zetnę!
Takie szlą baty?

Bo jeśli nie mam ziomków zaufania,
To jakże państwo zaufać mi może?..
Głos mi się urwał od płaczu i łkania!
Zlituj się, Boże!

Daj tym Lwowianom kolkę w same święta,
Może ich ona trochę opamitę,—
A gdy już późno, daj mi, proszę ciebie,
Tekę choć w niebie!

1885 р.

ПОБОЖНИЙ ВЗДОХ¹

до міністерського портфелю
ЯВП. Евзебія Черкавського

Серед темної ночі на руїнах мрій
Співаю—розбиток принципів і випадків,
А голос мій пливе далеко з вітрами
До тебе, портфелю!

Я пестив тебе в думках моїх віддавна!
Ти ж то мав бути через мене славний,
А я через тебе. Тепер сльози мої течуть:
Де ж ти, о портфелю!

Я мучився для тебе, як бесідник,
Не жалів ні богові, ні чортові свічок,
З русина німець, а з німця лях сильний—
І били мене за те.

А нині, коли ти мені ясніла так близенько,
За одною промовою, довгою на сажень,
Здавалося, міг би я тебе схватити несподівано,—
А дістав я велике нічого.

¹ Е. Черкавський в 50—60 р. р. був шкільним інспектором. Вславився як ініціатор примусового заведення латинських букв для українських видань.

Прощай, моя золота Кольхідо!
Зі Львова йдуть Гіобові вісті,
Що мені відібрано—-ах, не можу вимови-
ти,—

Шкільний реферат.

Що мене скинуто, а назначено Герстмана!
Чому Герстман, а не Зельман Ігель?
Що мені зроблено—о доле злая!—
Страшний жарт.

У що ж тепер обернуться мої світлі мрії
Про міністерство віроісповідань і освіти,
Коли мої земляки—ах, голову собі зірву—
Такі шлють мені батоги?

Бо коли не маю довір'я земляків,
То як держава може мені довірити?
Голос мені увірвався від плачу і хли-
пання!
Змиლოსердися, боже!

Дай цим львів'янам кольку на самі свята,
Може вона їх трохи приведе до пам'яті,—
А коли вже пізно, дай мені, прошу тебе,
Портфель хоч у небі!]

ЩЕ ПРО ЧОЛОВІКА У МІСЯЦІ

Оповідання ч. Гаврила Кременя дістали ми і дру-
куємо враз із ось яким листом:

„Шановний пане Редакторе!

Читаємо ми не віднині Ваш „Дзвінок“.
Гарний він нівроку. Та вже як що нам
подобалося в нім, а найбільш оті гарні
пісеньки про „Козака когута—курку“

та про „Чоловіка у місяці“. А чому вони нам так подобалися? — питаєте. Тому, скажемо вам, що під ними ми бачили підпис нашого дорогого сусіди Данила Млаки¹. Адже це він написав, правда, пане редакторе? Ми зараз пізнали, що то він, хоч сам він, ані руш, не хотів до того признатися. — „Де мені до писання! — говорить він. — То, певно, хтось інший, наслухавшись моїх оповідань та похопивши щось п'яте через десяте, ще й під моє ім'я підшився. Але я, скари ж то мя господи, нічого до „Дзвінка“ не писав“. — Ну, та ми, пане редакторе, шануючи день святий, сонце праведне і Вас, яко чесних, таки не віримо йому. Де ж би хто в світі поважився підшиватися під нашого Данила Млаку? І де би другий зумів так гарно оповідати, як він! Ви, пане Редакторе, може не знаєте його з лиця, може не чули його оповідань? Шкода! Такого оповідача нема в цілім нашім окрузі. Ось тим то ми так дуже врадувалися й гордості набралися, побачивши, що наша слава аж до „Дзвінка“ доперла і там так голосно забряжчала. І нехай собі наш Млака говорить, що хоче, ми не дамо її собі відобрати, ми не відречемося свого сусіди навіть друкованого. А по чім ми допевне дізналися, що

¹ Данило Млака — псевдонім письменника Воробкевича Ізидора. Родився він і працював у Буковині (1836—1903). Був попом а потім учителем духовної семінарії у Чернівцях. Писав поезії і виступав як композитор і громадський діяч. Збірка його ліричних поезій „Над Прутом“ вийшла 1900 р. з передмовою Франка, що цинив його як поета, а виступав проти його консервативних поглядів.

то власне він пише? А власне по „Чоловіці у місяці“. Оскільки знаємо, ніхто в нашій окрузі, а може і в цілیم нашім краю, не був на місяці і не може так документно знати про того чоловіка, лиш тільки наш Данило Млака. Про цю свою подорож він сам не раз оповідав нам при чарці та при веселій кумпанії. Я навіть раз списав собі те його оповідання і посилаю Вам його, може надрукуєте також у „Дзвінку“. Ми не раз залюбки слухали його, то може й у „Дзвінку“ прочитають його радо. А головно хотів би я, щоби наша слава не пропадала, а на ввесь край ширшала, щоби ввесь мир хрещений знав, що й у нас світ дошками не забитий і що ми маємо своїх людей, котрими певно перед усім світом можемо повеличатися. В ласці божій оставайтесь, пане Редакторе!

Писав у славнім селі Товстохлопах

Гаврило Кремінь

ПОДОРОЖ НА МІСЯЦЬ

Ви цікаві, діти милі,
Хто це Млакові Данилі
Так докладно розкавав,
Що там в місяці є ріще,
Як хлоп з богом май¹ гостріще
Посваривсь і суд приняв?

Ви не думайте, любенькі,
Що це прості витребеньки!

¹ Май—ще, дуже; посилює слово, коло якого стоїть.

Ой, Данило добре чув
Від самого хлопа того,
Як недавно, дня одного
Сам на місяці він був.

„Що, що, що? Данило Млака,
Славний музик і співака,
Був на місяці? Агій!“

Що ж, а я це чув від свідка,
Що мав очі, як у дідька.
Ось що мовив свідок мій:

Якось раз Данило Млака
Захотів спіймати рака
У потоці при горбу.
Так рак мудрий, діти милі,
Показавши хвіст Данилі,
Шусть в коріння під вербу.

А верба була старезна,
Дупельнява і грубезна,
А коріння страх густе:
Штуркає Данило Млака,
Щоби рака вгнать до сака —
Е, та де там, все пусте!

І сказав вербі Данило:
„Вербо, щоб тебе зломило!
Мого рака не ховай!“
А верба лиш скрип на тее.
„На скрипи! Даю святеє
Слово, що помшусь! То знай!“

А верба знов скрип Данилі!
Той вдержатись вже не в силі,
Аж зубами скреготить,

Кинув рака сіромаху,
За сокиру хап! — і з маху
Ну вербу мою лупить!

Так рубає—з вуст ні пари!
Аж тріски летять під хмари...
Аж ось вечір надійшов,
І на небі, мов в світлиці,
Повний місяць блідолиций
Повагом собі зійшов.

Над вербою став він круто
І глядить, чого так люто
Млака наш її січе.
В тім у Млаки сокирища
Як не вирвесь з топорища,
Просто місяцю в лице!

Зап'ялась аж по насічку.
Млака став, неначе свічку,
Очі витріщив — глядить.
Що робити? Ось публіка!
Далі вздрівши чоловіка
В місяці ось так кричить:

„Гей, ти мой!¹ Послухай, свату!
Там в твою, як бачу, хату
Сокирча моє вп'ялось.
Прошу, скинь ту вниз поману!
Я в довгу вже не остану,
Вигоджу й тобі десь щось!“

Але той стоїть, як туман.
Наш Данило зразу думав,
Що не чує хлоп тих слів,
То кричав, трохи не згинув,—

¹ Мой—без певного значення, чоловіче!

Та тамтой, хоч гинь, не кинув,
Рушитися не хотів.

„От ще—буркнув—бовт яловий!
Шкода мови і розмови,
Тра самому там піти,
Щоб сокира не пропала.
А сли хлоп цей не дасть драла,
В карк го добре натовкти!“

І побіг він у хатину,
За хвилину вже драбину
Трисяжневую тащить.
До верби приставив, лізе...
Виліз. „Гей ти, горлорізе!“
Знов до місяця кричить.

Та хлоп в місяці ні слова!
„Ні, дарма з дурним розмова!“
Скинув Млака кожушок,
Витяг вгору драбинище,
Знов приставив вгору вище
І знов виліз на вершок.

А там ставши, знов драбину
Вверх підтяг і за хвилину
Знов три сяжні вище став.
Так працюючи без впину,
За порядную годину
Він на місяць вдрапцював.

Ви цікаві, любі діти,
Що за диво розглядіти
Мусів там Данило наш?
Де там! Ані крихти дива!
Лиш бодяччя, та кропива,
Та піски, та пустопаш.

Лиш на самій середині
Хлоп стоїть на кретовині
З оберемком на хребті,
А сокира в кретовину
Вбилась в саму середину,
При самій його п'яті.

„Ну,— подумав наш Данило,—
Як би трошки полівило,
Був бим му в п'яту впоров!“
Жаль му стало хлопа того.
Наблизившись, рік до нього:
„Здоров, свату! Мой, здоров!“

„Слава богу!“— хлоп озвався.—
Де ти, куме, тут узявся?“
„За сокирою я тут.
Як би ти мав душу щиру,
Був би зверг мені сокиру!
А то кілький мав я труд!“

„Щиру душу!“— хлоп воркоче.
„Ось чого цей в мене хоче!
Що ж то, я за щирість тут?
Я терплю тут кару божу,
З місяця рушитись не можу,
Хоч хай ясні громи б'ють!“

І він розказав Данилі
Всю ту повість, діти милі,
Що читали ви в „Дзвінку“,
Все те правда безперечно,
Бо Данило б небезпечно
Байку не зновив таку.

Вислухавши повість ту
Про провину так страшну
І про слухний божий гнів,
Плюнув наш Данило Млака.
„Га, сли ти такий собака,
То прощай! Я йду домів!“

І сокиру взяв з купини,
Скік до своєї драбини,
Вниз із місяця спустив,
Зліз на кінчик, драбинище
Стяг і знов поставив нижче,
Зліз, знов стяг, знов вниз злазив.

Так щасливо за годину
Зліз Данило на долину,
Зняв з верби кожух оп'ять,
У обух вбив топорище,
За ремінь взяв сокирище;
Та й пішов додому спать.

1890 р.

Гаврило Кремінь

БОЛЯЧКА

Відчепіться ви від мене!
Що пристали, мов смола?
Я недужий, я вмираю,—
Вам — щоб „Торговля“¹ ціла.

Та начхать мені на неї!
Не торгую я нічим.

¹ Народна торгівля—торговельна українська організація в Галичині.

Чи кацап¹, чи народовець
Буде в ній — для мене дим.

Я недужий, я вмираю,
Легке вже мікроби тнуть,
А вони мене на збори
Тягнуть — хоч ти трупом будь.

Ні, в ряді стій непохитно,
Слухай вкучних їх дебат,
Ликай порошок, гинь з задухи,
Голосуй на очайдухів —
Хай їх кат!

1891 р.

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ ГІМН

Далі, браття, буки в руки,
Муж до мужа, гостро в бій!
Хоч би сікли нас на штуки,
Кожний твердо стань і стій!
Уставайте з гробу мари,
Вилізайте раки з нор!
Загукайте аж до хмари:
„Йор, єри, йор-йор-йор!“

Фонетичну бийте гидру,
Щоб і духу не було!
За омегу очі видру,
Зуби виб'ю за зело.

¹ Кацап — москвофіл, реакціонер; москвофіли не визнавали окремішності українського народу, а твердили, що є „один руский народ од Сяну до Камчатки“. Народовці — так називала себе друга частина галицької української, демократичної інтелігенції.

А за фтиту бий в ланиту,
Щоби знати пальців п'ять.
Наша пісня звісна світу:
„Кси-йси, кси-пси, ять-ять-ять!“

Хто нам іжицю відчахне,
Того в міх та й у ріку!
Буде знати, чим то пахне,
Хто нарушить унику,
Щоб на небі сонце згасло,
Щоб уся пропала Русь —
Нам найстарше наше гасло:
„От-А, от-А, юс-юс-юс!“

1899.

1. СМЕРТЬ УВІЙЦІ

Вмирав мужик. Ну, що за диво?
Та ж тисячі їх мруть щодня,
спокійно мруть, від смерти ждучи,
чого не мали від життя.

І сей так умирав. Сусіди
зійшлися, гуторять, дітей,
уже дорослих, розважають,—
аж з ліжка обізвавсь старий:

„Хтів сповідатися попові,
та передумав; що вже крить?
Один гріх в мене на сумлінню,
та з нього піп не розгрішить.

„Громадський гріх се, то ж прилюдно
його сповімся.—ви судіть,
і як вам каже совість ваша,
виніть мя або розгрішіть.

„І ви, мої кохані діти,
сю сповідь слухайте, щоб знать,
чию хороните ви пам'ять,
чим батька свого назвать.

„Ви—діти вбійці. Не жахайтесь!
Ось близько сорок літ уже,
я гріх той ношу на сумлінню,
а він сумління не пече.

„Так, дорогі мої сусіди,—
я людську жизнь на душу взяв!
Чи бог простив мя, чи по смерті
віддасть, що тут ми не віддав?..

„Бо всяке вбійство, кажуть люди,
бог тяжко-тяжко відплатить...
Я суду божого не знаю,
но серце в мене не дрижить.

„Вже тому сорок літ без мала,—
то ще за панщини було,—
під панською руков дрижало,
стогнало стоном все село.

„А пан наш був звір той лютий,—
лиш чоловіком дармо звався;
він крови нашої всисався,
а горем нашим потішавсь.

„Бувало вечором з роботи
прийдем, під ґанком станем в ряд,—
виходить пан карати „винних“,
а всі вже наперед дрижать.

„Хто винен, в'язано до стовпа,
а нам всім в очі му плювать,—
а хто не плюнув, тому цюри¹
як стій вліпили двадцять п'ять.

„Хто на роботу запізнився,
той голий в будяки лягав;
хто з атаманом посварився,
той глини повен рот дістав.

¹ Цюра—панський прислужник.

„Дівчат з села для своєї втіхи
він глину заставляв місити
і тішивсь, як по пояс в глині
ввесь день ся мусіли крутити.

„Що катував, що збиткувався,
останні цомоги¹ з нас ссав,
що працев нашов наїдався—
народ терпів все і мовчав.

„І я терпів не раз і гнувся,
но мій терпець вкінці пропав:
ну, мою милу—вашу матір,
до себе пан в покої взяв!

„Та й ще—шептали стиха люди—
мене в рекрути хоче дати...
Я чув, що лихо не минеться,
і я рішився—хвилі ждати.

„Сейчас на другий день пігнали
нас, може двадцять парубків,
у панський сад,—бач, захотів пан
в саду кручених хідників.

„Розставив нас тивон,² відмірив.
що кожний мав за день скопати...
Мене в такий дав закамарок,
що вкруг нічого не видать.

„Направо гліг розлогий, груші,
ізаду возівні стіна,
край неї фірточка маленька...
Ну, став я. Холод, тишина.

¹ Цомоги—нутро; всі сили.

² Тивон—тивун, приказчик, доглядач.

„Крізь листя сонечко меркоче,
мов золоті шнури в густині..
Я став,—так якось важко, сумно
в душі зробилося мені..

„Рискаль¹ з рук випав. Я подумав:
Бог вість, чи довго ще на сей
хороший світ буду глядіти?—
І сльози бризнули з очей.

„Аж гілка хрусь! Я обзираюсь—
Передо мною пан стоїть,
цілий почервонів зо злости,
в руці шнур зложений держить.

„Га,—крикнув,—шельмо, так ти робиш! —
На мене шнуром замахнувся,—
і в мні мов блисло: все ми одно!
Я скочив, наче вуж звинувсь,

„з руки му вирвав шнур, в тій хвилі
заверг на шию, зашморгнув,
і пок ще пан скричати здужав,
на конар² груші підтягнув.

„Затріпавсь пан коротку хвилю..
Я в другий кут—хоч весь дрижав—
стаю, так коплю, так працюю..
Ну, дав біг, я спокійний став.

„Гляджу: тиша, нема нікого,
пан висить... От тоді я в крик.
„Рятуйте! гвалту! Пан повісивсь!“
На крик летить тивон, візник,

¹ Рискаль—лопата.

² Конар—гілка.

„Летять робітники і слуги...
Круг груші стали і глядять,
мов остовпілі.—не рятують,
не відтинають, а мовчать.

„А далі слуги всі розбіглись
на всі боки: хто дещо мав
накрадене—побіг ховати,
а красти, хто ще не накрвав.

„Почула й пані, що ся стало,—
не вийшла навіть,—ми самі
відтяли го, внесли у сіни
і положили на столі.

„Моя ж Оришка як почула,
що пана вже нема, вікном—
покій був замкнений—гульнула
і мов скажена вділ селом

„домів побігла, мов би гнав хто
за нею,—вилізла на під
і там просиділа до ночі...
Отак то пасмо наших бід

„Урвалося. Ніхто за паном,
за катом людським не жалів.
Мене ні про що не питали.
і я нічого не повів.“—

Замок старий. Стояли люди,
мов хмара давніх, вічних бід
овіяла їх душі сумом...

„Ну, що ж, сусіди, осудіть!“

І враз сказали всі сусіди:
„Сам бог, як бачиш, тя простив,

то й людська совість тя прощає".
Розкішний усміх прояснив

лище старого. Як зірниця
заходить тихо над Ділом¹,
так тихо, радісно, спокійно
заснув убійця вічним сном.

2. РАНОК НА ПАСТІВНИКУ

I

Ген на сході вже пожаром
Небо облилось,
З ліса тягне теплим паром,
На багні зміж лоз
Рання мгла встає зо споду
Понад тросники,
Похилились верби в воду
Тихої ріки.
Тихо в гаї і в селищі,
Спить ще оболонь²,
Вже погас у попелищі
Наш нічний вогонь.
На мішках, позагорнувши
Драні кожухи
Сплять, люльки за комір вткнувши,
Хлопці конюхи.
По болоні хирні коні
В путі по два враз
Наче тіні в мгли опоні
Ходять самопас.
Лиш одному мні не спиться;
Край вогню я сів

¹ Діл — карпатська гора; її часто згадує Франко в своїх творах.

² Оболонь, болонь — пастівник на низькому місці.

І гляджу на сонні лица
Хлопців конюхів.
Обгорілі та марні вни,—
Звісно, наймити:
Вдень робота, вечір з кіньми
На ніч треба йти.
Тільки й волі, що ніч в полі!
Ватра вже горить,
Співи, жарти... „Хто багатий,
Дайте покурить!“
— „Дим із файки проти майки¹
Певний спосіб, хло!“
— „А при файці нуте байки!“—
І пішло й пішло:
Про заклятую царівну
На склянй горі,
Про гадюку стоголівну
У скальній норі,
І про мечик самосіку,
Мачошину злість,
Про ягу-змию кусіку,
Що дівчата їсть,
І про горщик той чудовний,
Що щодень, щоніч
Сам чинився каші повний,
Лиш бери та їдж.
„От мені б таке горнятко!—
Аж зідхнув Трохим,—
„Я ввесь вік прожив би гладко,
Не журилась нічим!“

Докурили. Місяць білий
Вже над Діл схилився,—
Ще хвилину гомоніли,—

¹ Майка—дрібненький, дуже кусливий нічний комарик. Примітка автора.

Всякий обтуливсь
В кожушину. За хвилину
Кожний наче сніп,
Скулившись у половину,
Мов убитий, хріп.

Чи й уявою куняють
Так весь вік вони?
Чи їх душу навіщають
Благодатні сни?
Ось крізь сон один скрикає
Лячно, різко так:
Навіть в сні його лякає
Газдівський кулак!
А Трохим смієсь! Віднині
Він рівня панам:
Має горщик, що щоднини
Наповняєсь сам!

Ідеали, ідеали,
У кого вас ніт¹!
Ув одних вседосконалий,
Всеблаженний світ;
У багатих золото в касі,
У газдів стоги,—
Горщик вічно повний каші
В бідного слуги!

II

Над Підгір'ям ясне сонце
Велично зійшло.
Ген там жевріє віконце,
Будиться село.
Дим із стріх клубками в'ється
І ричить товар,

¹ Ніт—нема (діялект).

З річки лоском в даль несеться
Праників удар.

Десь там чути на оборі
Дитинячий плач,
А в траві, в зеленім морі
Деркає деркач.

„Час вставати, коні гнати!
Господарі ждуть!“

Простягнувшись, позіхнувши
Хлопці вже встають.

Ось ми коням познимали
Мокрі пута з ніг,

І за шиї позсиляли,—

Вже скінчивсь нічліг.

Звільна їдем. Мовчки бродить

Око вдовж і вшир,

Наче жалко нам природи

Розбентежить мир.

Мовчки їдем. Втім зза гаю

Бухнув в небо дим

І рознісся по всім краю

Свист і стук за ним.

Клуб за клубом бухав густо,

Гук лунав в яру:

Пусто! Пусто! Пусто! Пусто!

Дрррру-у Дрррру-у! Дру!

„П'ята, братчики, година,—

Мовить Сень з села,—

„Скоро чортова машина

Різати почала!“—

— „Чом так чортова? От то же

Всюди вість пішла,

Що се чиста ласка божа

Для всього села“.—

Так промовив я до Сеня.

Щось аж верглося в нім...

„Ласка божа?! Дідьча жменя!
Бий ї божий грім!
Ласка божа? А хто нею
Доробивсь у нас?
Жид, що ще торік з ріднею
Онучками тряс.
А людей спитайте нині—
Окрім багачів:—
Сей розпився при машині,
Той окалічив,
Третій знищивсь замість того,
Щоб ще доробивсь!
От і я хіба для чого
В наймах опинивсь?
Адже був ґрунтець і хата,
Коні і воли,—
Та жида прокляті тата
Хитро підійшли.
До машини підрядився
Клеци довозить, —
Жид услужний ще приймився
Контрак уложить.
Впали слоти, злі дороги
В початку зими,—
Жид лютує, контракт строгий—
І пропали ми!
Коні згибли у болоті,
Тата вбив ботюк,
Брат подвигавсь при роботі,
Що й не зведе рук.
Тут жида на нас, як круки:
Контрак наш пропав!
З'їхав суд, в жидівські руки
Наш ґрунтець віддав...
Ні, машинна та робота—
Чортова мана;

Лиш жидів, як чорт болота,
Держиться вона.
Та хіба ж ви не читали
Про тото в письмі,
Що бабуся повідали
Нам торік зимі?
Кажуть, що як бог з нічого
Взявсь твориги мір,
Чорт завзявсь робити богу
Все наперекір.
Бог вівцю, вола, коняку
Людам для хісна,
А чортяка погань всяку:
Вовка, кабана.
Бог і вівсик і пшеницю,
Жито і ячмінь,—
Чорт кукіль, лядок, дурицю,—
Бий го божа тінь!
Бог прямісеньку ялину
В лісі посадив.
А чортяка, щоб він згинув,
Гвіздя в ню набив.
Бог для хлопа гарну хату
З дерева зладів,
А чорт з каменя палату
Тут же посадив.
Пан-біг млин, що меле збіжжя
Силою коліс,
Чорт тартак оцей, що ріже
І руйнує ліс.
Бог хотів, щоб люди мались
І жили як слід,
Чорт, щоб дерлись і карались,
Гибли з роду в рід.
Боже діло й чорта діло
Кожний розізна,

У кого не зжидовіло
Серце аж до дна.
Чуйте, як реве, як густо
Дим клубить вгору!
— Пусто! — каже, — пусто! пусто!
Дру! та й дру! та й дру!
Смійтесь ви, но я не могу, —
Се поганий твір!
І зробив се пану богу
Чорт наперекір“.

10—17-IV 1885.

3. МАТРОНА-КОМІРНИЦЯ

Я в службі виросла; мабуть
від роду на чужих працюю,
бо хто, коли мя в службу дав,
сама вже того не тямую.

Я гуси пасла за селом
і діти бавила і пряла, —
росла, — казали прати, жать,
ну, так я прала й жито жала.

Я стала дівка на порі,
хоть боязка, похила й тиха;
мій ґазда приглядівсь мені, —
я піддалась, боячись лиха.

Дитинка вродилась. Мене
ґаздиня з служби геть нагнала;
я в ліс втекла — дурна була,
я всього світа ся встидала.

З дитинов день і ніч цілу
в хашах укрита я сиділа,
дитина плакала, а я
із голоду і болю мліла.

Мене найшли напів живу,
і добра жінка, ся газдині
мене до себе приняла,—
тут коморую я й до нині.

По людях роблю; вік відай
прийдеться на чужих робити...
Та що ж,—не кожному днесь мож
у себе своїм паном жити.

Дитя росте. Воно мені
тяжило зразу на сумлінню,
воно було дитя гріху
у глупім моїм розумінню.

Встидалась я вказать лице
між добрими людьми, вмивала
сльозами біднятко мале
і з хати рідко де бувала.

Аж ось до нас почав вчащать
захожий парубок кравчина;
прийде з шиттям було й сидить...
Не знали ми, що за причина

тим частим буванням його.
Сидить і шиє, мало-мало
говорить;—ми прядем, зима...
Аж раз з ним наче щось ся стало.

Газдиня вийшла, він устав,
почервонів, води напився,
а далі каже: „Ну, а що,
як би з тобов я-оженився?“

Я остовпіла, не могла
сказати довго ані слова,
а далі кажу: „От пуста
і нерозумна ваша мова.

„Я замуж не піду,—пощо
в'язати світ кому собою?
У мене посагу---нічо,
Лиш те дитя і встид зо мною“.

І дармо він просив, благав,—
при своїм твердо я стояла.
Він врешті сів і замовчав,
я також слова не казала.

І більш о женитьбі у нас
і мови не було, но звільна
зжились, зблизились ми і враз
усяка хвиля простовільна

нам проходила. Він бував
у світі, знав, як, що, де дієсь,
і багато, багато повідав
про все. Було вже день виднієсь,

а ми прядемо, сидимо
і слухаєм обі,—він шиє
і звільна, стиха з уст його
плине та мова, серце ние,

то відживає від тих слів....
Він далі став у нас і жити,—
і дожились ми щасних днів,
ми нишком сталися любити.

Нераз я плакала: Гріх нам!
Що дієм ми? Що станесь з нами?
Но він спокійний, тихий сам,
вспокоював мене словами:

„Не плач, хіба ж не більший гріх
без щастя жити, без любови,
сил не вживати молодих,
згасити жар, що тліє в крові?

„Не хочеш світ собі в'язать
церковнов стулою,—що ж з того?
Чи вже й любви тобі не знать,
віку не вжити молодого?

„Та ж люди й без шлюбів живуть,—
чому ж і нам не мож так жити?
А руки наші хліб найдуть,
коби здоров'я, мем робити.“

Я бачу: правду каже крем,—
пішла я за його словами,
і так на віру ми живем,
а згода і любов між нами.

Не встид нам,—хай ся ті встидають,
що бідним творять стільки мук!
Робота йде,—нас люди знають,
що не жалієм своїх рук.

Дитинка друга в мене є,
вже по любові. Ще піп христити
не хотів, казав, що конче тре
нам розійтися або жити

у шлюбнім зв'язку. Та дарма,
ми шлюбу не хотіли брати;
раз, грошей в нас на шлюб нема,
та й ще на що ся нам в'язати?

„Без шлюбу я живу в любові,
а шлюбні плачуть кожну днину, —
чи їм гріх більший, чи мені?“
Піп втих і охристив дитину.

І. НАИМИТ

Поема з народніх переказів

Пролог

Єгова скликав ангелів землі
Перед свій трон. Злетілись. Він питає:
„Хай кожний з вас розкаже тут мені,

„Як мій закон на світі виповняє?“
І каже ангел Жизні; „Бачив я:
Багач в дворі препишнім проживає

„У золоті, сріблї, розкоші. Щодня
Забави, бенкети. При нім в хатині
Бідак. Городець і хатина та,

„То ввесь його маєток. В хаті, в скрині
Пустки,—лише що заробить, тим жие,
Ввесь вік свій так: „Коб нині, нині, нині!“

„Дітей аж восьмеро в бідняги є,
А всі дрібні. Вдягти би, згодувати,—
І родичам аж голова з тим схне.

„А в багача нема дітей, хоч плáти
Чимало вже набрались лікарі,
Хоч слізно моляться отець і мати.

„І сталося так, що разом матері,
Багата й бідна, в тяж зайшли. До бога
Шле молитви багач, на вівтарі

„Кладе офіри. Ось діждесь, бач, свого
Потомка! Вже тепер добро його
Не впаде в руки приймича чужого.

„А бідний плаче і сумує: що
Йому почати? Де візьмесь та сила,
Щоб прокормити ще дитя одно?

„І сталося так, що бідна підносила
Тяжкий мішок в городі й без вини
Своєї плід в утробі задусила.

„Сповняючи закон твій по всі дні,
Я матери багатой живу
Дитину в лоно бідній підмінив.

„Багатій же я підмінив мертвую“.
І каже бог: „Се добре! Той бідак
Робучі руки плодить що годують

„Ввесь світ, хоч голод вже самі терплять
Багач же був би вивів сина свого
На дармоїда,—то й волисть отак,

„Як жив сам посеред багатства свого,
І вмерти сам. Добро його піде
Багатшим в руки. Бо хто має много,

„Той матиме ще більш, а хто блюде
Тривожно крішечку свою, втеряє
І те, що має, аж усе зведе“.

Тут ангел Смерти з трепетом ступає
Перед престіл Єгови: „Отче, я
Не знаю, чи закон твій дозволяє

„Милосердиться там, де біль, грижа,
Сирітство, плач, без помочі й поради
В розпуці молитися й клине, де вся

„Земна недоля тягаром насяде
Не людське серце, де й безсмертним нам
Мутиться дух і ум із серцем вадить.

„Як твій закон не дозволяє й там
Тих смертних милувать, то признаюся,
Що не сповнив його, й хвалюсь тим сам“.

На ті слова Єгова усміхнувся.
„Скажи, що трапилось там?“
А ангел Смерти встав і стрепенувся.

І так почав: „Вночі було, взимі
Коли в нужденну хатку край селища
Я загостив. На голім тапчані

„Обвитий в чорні, підрані шматища
Лежав газда, конаючи. Погас
Вогонь в печі, крізь шпари вітер свище,

„Вкрив іней стіни. Передсмертний час
Ще нужденнішим те гніздо недолі
Чинив. Край постелі стояла враз

„З дітьми дрібними мати і страшної
Хвилини ждала—скону мужа. Плач
Дітей притих; промерзлі, майже голі

„Вони тримтіли вкупці,—тільки, бач,
Донька найстарша матір потішала,
Обтулюючи менших в подігач,

„А мати над вмираючим ридала:
Мій світе білий! Горенько моє!
Чого я на старі літа діждала?

„Куди ж тепер дінуся, бідна? Де
Найду підмогу? Хто вас, квіти-діти,
Згодує й до розуму доведе?“

„А муж на те: „Не плач, є ще на світі
Добрії люди а над ними бог,—
Чей не дадуть вам гинути та мліти!

„Чей порятують! А мені одно
Вмирати. Й так я жив, нуждав, бідився,
Ввесь вік робив, не приробив ніщо;—

„Такий вже, видно, пай мені судився!...“
„Замовк. Я все те чув. Зближався
Останній час,—та жаль мені зробився

„Дрібних дітей, доньки,—і я подався,
Лишив ту душу. Отче, як згрішив я,
Карай мене!“—Єгова відіззався:

„Ти зле зробив. Душі тій присудив я
На суд мій стати—не за гріх її,
Бо стежкою тернистою водив я

„Вік її, до плуга, скиби, до землі
Приковану, так що їй і згрішити
Не час було,—слова ж та мислі злі

„Недоля відкупила. Та як жити
Він буде довше, то вже аж тоді
Тяжким покусам не опресь зблудити,

„А через блуд терпіти і в біді
Померти мусить. А малії діти
Були б померли за вітцем взимі,

„Донька ж була б знайшла талан у світі.
Та в нерозумнім милосердю ти
Змінив мій суд, і те, що муть терпіти,

„Вони з твоєї потерплять вини“.
Заплакав ангел і пониз престолу
Єгові на лице впав: „О, уйми

„Тим людям, отче, горя, муки й болю!
Я завинив, нехай терплю я сам!
Карай мене, лиш їм дай кращу долю!“

На те господь: „Се добре. Я віддам
Тебе тим людям. Чоловіком станься
І, бідний сам, служи тим бідакам!

„Терпи враз з ними, їх біді приглянься,
Рятуй, як зможеш, від загуби їх,
Учи добру й сам злому опирайся!

„Почуй тягар тих пут земних усіх,
Що тих людей додолу придавили,
Возьми пай сліз їх і провин і втіх!“

І ангел Смерти крильми світляними
Накрив лице й падучою зіздою
Злетів на зимнії землі долини,
З людьми зносити всяку людську долю.

Васюта в деберці застряг з дровами у
сипкім снігу—

З сил вибився, увесь продрог з натуги,
студені й страху.

Конята вкрились піною, задихались, лед-
ве стоять,

Хоч як мучаться, саней не рушать з за-
токи й на п'ядь.

Вже білий день. Васюта вкруг глядить, а
на його блідім

Лиці чим раз видніший страх. Стис зуби
й похилився він,

Мов у гніві якімсь німім, в розпуці без
надії й сил,

А мислі в голові важкі вертілись, тьмили
світ, мов пил.

„Ось доля,—думалось йому,—ось тут, не-
боже, жий та будь!

Як налягла зла доля, так не дасть ні раз
вільніш дихнуть!

Худібка в пошесть вигибла що до ноги,—
хоч вовком вий,—

Мене самого на берліг звалив недуг на
рік цілий,

Житце торік зародило, та зогнило на по-
мети,—

От тут же ти дітей годуй, податки та
дачки плати!

Зима прийшла, ніхто й дрівець не поста-
рав: пан ліс запер,—

Роби за дрова, а як ні, то грішми за-
плати.

А тут і шеляга нема, а на відробок хто
підє?

Я слабував, стара з дівчам ледве могли
зробить що де,
Щоби прожити. Боже мій, що провинив
я так страшне,
Що ти за кару з постелі смертельної
підняв мене?
Як бим був я в сирій землі з руками
навхрест лежав,
Не був би тих дрібних дітей нужди,
нещастя оглядав,
Не був би бачив, як пишуть із голоду
в тяжкі ті дні,
Не був би бачив я, як дрижать в ту
лють від студени вони.
Не був би чув, як день і ніч стара наш
вік гіркий клине,
Як Настка, цвіт мов без роси, мовчить
і гнеться й в'яне й схне!
О, боже, тою ласкою мене ти страшно
покарав,—
На тяжкий біль, лютіше зло мене з недуги
ти підняв!
Ось і тепер, хоч жийхо гинь, прийшло-
ся їхать по дрова,
Хоч як і здибле гаєвий, то в пана
милости нема,—
Тра з місяць за ломаччя те в кривавім
поті відроблять.—
А тут застрягли сані ще,— хоч що дій,
не двигнеш на п'ядь!
Що з того, що о півночі я з дому
вибравсь, щоб назад
Вернути скоро світ? Тепер хоч гинь тут!
Жаль і тих конят,
Що так замучились,— та ба, і з ними
лишенько мені:

В сусіда, бач, до досвіта на ніч вони
позичені,—
А тут вже сонце піднялось! Що скаже
там за те сусід?
І відробить за шкоду, та й ще накліне
мені сім бід!
Ох, господи, дай радше, щоб в тій хвилині
нагло вмер я тут,
Або ми поможи відбити тоту страшенну
бідноту!“

II

Втім звуки пісні, мов дзвінок, тужливо
лісом пронеслися
Такі сердечні, повні сліз, та любо в серце
так лились,
Що притаївсь в вершках дерев стогнучий
вітер, втих ввесь ліс,
Недвижно слухав велит дуб, схилялися
вершки беріз,
Схилялися заслухані. Хвилюючи плив
дивний спів.
Васюта вчувши голос той, затрясся зразу,
задубів.
„Ого, се гаєвий іде!“ — подумав він —
„Пропав же я!“
Та швидко розважніша мисль у голову
йому прийшла.
„Ні, гаєвий потихо йде, мов злодій, щоб
кого спіймать.
Ні, певно се не гаєвий, — не стане ж
гаєвий співать.
Чей змилювався бог когось мені до
помочі прислать!..

Пісня

Ой, нема то так нікому,
Як бурлаці молодому.
Бурлак робить — роботає,
Аж піт очі заливає.
Заросився, забродився:
„Де ж ти, бісе, забарився?“
„Не ходив я в коршму пити,
Ходив діла доробити“.
Прийшов бурлак та до хати,
Чи нема що вечеряти?
Господиня не топила,
Вечеряти не зварила.
„Лягай, бурлак, таки спати,
Бо нема що вечеряти!
До порога головами,—
Встанеш рано за волами“.
Ой, ще бурлак не стелився,
Вже господар причепився.
„Вставай, бурлак, годі спати,
Вже час воли в поле гнати“.
Ой, встав бурлак, не вмивався,
Не мав чобіт, не взувався,
Не мав свити, не вдягався,
За волами так пігнався.
„Їжте, воли, траву тую,
Знайте службу бурлацькую“.
„Мати ж моя, мати мила,
Нащо ж ти мя породила?
Чи на горе, чи на лихо.
Чи злим панам на потіху?“
„Ні на горе, ні на лихо,
А злим панам на потіху!“

Почувся скрип чобіт в снігу, де де гілля
суха паде,
Глядить Васюта, парубок гостинцем попід
ліс іде:
Здорове, привітне лице мороз ціпкий
нарум'янив,
Широкі плечі, стрійний стан старенький
подігач укрив,—
Ремінь вузький оперезав. Холошні з доб-
рого сукна
І прості, добрі чоботи, старенька кучма,
що чола
Широкого і ясного до пів лиш закри-
вала,—ось
Усе, що про прихожого на перший вид
сказать далось.

Аж легше бідний відіхнув Васюта, бачу-
чи його.

— Ей, братчику,— аж скрикнув він, як той
зблизивсь з на кроків сто,—

Сам бог вас, видно, тут надніс, щоб
бідного підтрятувать!

Адіт — запав я в сніг; хоч що вже мучусь,
не здвигну й на п'ядь!

Конята змучені і я слабий. Дасть бог
вам добру путь,—

Ходіть та допоможіть мені санки з заточини
добуть!“

Прихожий скочив в тую мить.— „Дай бог
вам щастя!“ — Ой, таке

У бідного все щастя ось! — Васюта ось
рік йому.

Прихожий глянув на санки, рукою коні
поплескав,

Чи сніг глибокий— поспотрив і до Васюти
так сказав:
— Ну, чей же то й на бідного бог ласкав!
Чей прийде ще час,
Що щастя й бідному в життю всміхнеть-
ся,—весело хоч раз.
Ану тепер беріть батіг та підгоніть
конята,— я
Підважу відси! Вйю, малий! Ану! Та що ж
се за вага!...”

Васюта ще й не озирнувся і батогом
махнуть не встиг,
А вже прихожий догори, немов на крилах
вірляних,
З саньми й дровами підомчавсь,— і коні
живо так тягли,
Немов подвійную нараз десь відкись силу
узяли.
Перехристивсь Васюта.— Гій, се що за
диво! Тілький час,
Я побивавсь тут, а оцей прийшов, попер
та й витяг враз!
Га, видно, парубок здоров,— а я ось ледве
стою сам,—
Куди мені хоч би й санки підняти, не то
тілький трам!...”

Так думаючи, з деберки Васюта звільна
підіймався
На стежку, де прихожий все стояв з саньми
та й усміхавсь,
— Ну, бог поміг!— сказав,—тепер щасливо
в дальшу путь! І я
Підсяду з вами до села,— а може знов де
буде колія,

Що треба буде підмогти... „Біг запласть
вам!“—Васюта рік.—
„Я вже гадав, що гаєвий іде, то був би
заволік
У двір із кіньми,— а тут ще чужі конята,—
ну, тоді
Було б нещастя! А то бог зіслав рятунок
у біді!
Нехай же вам!..“— Не дякуйте,— його
прихожий перебив,—
Сідаймо й їдьмо!—„ Ох, я вже і розум,
бачу, загубив,“ —
Сказав Васюта і зідхнув, на верхи дров
сідаючи.

Прихожий з-заду сів, і сніг сипучий живо
краючи,
Помчались стежкою санки. Над ними
темний ліс дрімав
Під сніговою нависсю. Мов хорий вітер
там стогнав,
Серед верхів блукаючи. То в далі лім
десь затріщить,
Ворона крякне та жовна о пень сухий
застукотить.

III

Мов сонечко за хмарою, померк ввесь
вид прихожого,
І бачилось, що думка враз із джерела
негожого
Булькнула й радісні думки, мов луг
цвітистий, залила.
До долу він схилив лице, а думка ось
яка була:

„Ну, ось і перший ступінь мій в нове
життя,— а вже хибний.

Ось чистоту неси в той бруд, а в перший
миг,— ти й сам брудний!

Ось тут ти інших вчи добра і сам не допу-
скайсь вини;

А сам у першій хвилі ти вже завинив!

Добро чини
Одному—проти другого се зло! Змилосо-
дись над тим

Нещасним, порятуй його,—ти вже злочи-
нець тим самим!

Бо, бач, се панський ліс, чуже добро,—
він крадіж поповнив,—

А ти, що помагав сьому, ураз із ним
ти ж завинив!

О, боже, чи на теж зійшов закон твій
вічний, щоб давив

Багатий силою його убогих знищених
братів?

І чи на те ж ти заповідь свою великою
поклав,

Щоб сильний нею здирства всі, усяку
кривду покривав?

Бо хто ж тут винен? Чи оцей бідак, що,
щоб ogrіть дітей дрібних,

Щоб ложку страви заварить, холодну
смерть прогнать від них,

З плачем в сусіда випросив конят і ніччю
в ліс чужий

Поїхав по дрова? Чи ж він вже злодій
через те тяжкий?

Або чи винен гаєвий, що як би здибав
його тут,

Без милости погнав би в двір, де лайка
та побої ждуть
І наказ ще — украдене тяжко та гірко
відробить?
Ні, гаєвий своє б зробив: він служить,
він же хоче жить.
А пан, хіба ж він винен тут? Він наймен-
ше! Його майно;
Значить, чужий не руш, хіба за гроші,—
так і слід воно!
А переступиш, караний будеш,—се впять
закон велить.
Все по закону, а про те, як тяжко люд-
ськість тут терпить!
О, боже! Чи хіба сам твій закон усьому
тут вина,
Що ставить межу між людьми, де по
природі меж нема?
Чи найбільш я тут винен? Чом в неща-
стю я допомагав,
А наперед: чиї дрова, чий ліс, чий віз,—
не розпитав?
Та ні, хоч був би знав я крем, що ліс
чужий, дрова чужі,
Чи ж був би я покинуть міг оцього бідака
в біді?
Значить, подвійная моя вина! Нехай і так!
Нехай
На мене вся вина! За ню мене лиш,
господи, карай!“

(Недокінчено)

Написано в квітні 1878 р.

Нема, нема вже владаря грізного,
нема помічника в тяжкій потребі,
нема того, що світ створив з нічого—
бога на небі!

Погас вже незгорющий корч терновий,
зламався жезл, що бездну морську махом
ділив, і всепотужний трон Єгови
розпався прахом.

Розвіялась небес його пишнота,
і зорі вже не перли в його шаті,
і сонце вже не лямпа щирозлота в його
палаті.

Земля вже тож не ніг його підніжжя,
і громи не його грізні післанці,
не він щодня лле дивне, вічно свіже
сяєво вранці.

І чоловік вже не ліп'янка з глини,
котру його лиш дух держав при житті,
затрута з роду краплею трутизни з батька
провини.

Не знав він щастя в раю перводаннім,
не кушав плоду з дерева живого,
ані згрішив заказаним пізнанням доброго
й злого.

І не зступав його спасать від смерти
месія, божий син у людським тілі,
не бог вмирав на дереві розпростертий
за речі смілі.

Все те лиш сон був, помилка кривава,
твір недоумства твого, чоловіче!

Прокинься! Вже зоря встає яскрава, вже
ніч утіче!

Прокинься! Час на власні ноги стати
і бачити себе самим собою,

час свою велич і слабість пізнати ясно,
в спокою.

Пізнай, що досі сам творив ти бога
і за свій твір лив кров, приймав тортури,
і пеклом був твій земний біль—тривога,
стоси і мури.

Пізнай, що й рай лиш в сій можливий
жизні,

що сли го тут не засадиш, в могилі
ждать дармо,—для життя бо серед гнилі
нема отчизни.

Пізнай, що ніт тобі над тебе власти!

Пізнай, що в тобі лиш твоя надія!

Знай, що лиш сам себе ти можеш спасти,
ти — твій месія.

Глянь, зеленіє чудне життя древо,
для всіх уже знання достигли плоди.—
Встань, людськості, природи королево!
День, день надходить!

Із раю насадженого тобою,
не прожене тебе ніхто з неславов:
ні ангел із шаблюков огняною, ні бог,
ні діявол!

✓ EX NIHILO

Монолог атеїста

Нема, нема вже господа на небі!
Немає творця ані самодержця,
Нема того, що всемогутнім словом
Усе з нічого вивів! Наче тінь
Велика, залягав він світ цілий,
Тьмив мозги людські сотні тисяч літ,
Стискав серця залізними кліщами

Тривоги, шарпав душі, кров хлептав
І теплу пару різаного тіла
Хапав в неситі ніздрі! Мов опир
На груді людськості чяпів той привид
І висисав її найліпші соки.
А нині щез він! Сонце! Сонце! Світло!
Нема його! Свобода! Я, червак,
Я, незапримітний атом в природі,
Я вбив його, розимахав, розвіяв!
Я стрілами думок могучих, ясних
Наскрізь прошиб його і повалив
Додолу, мов Давид той Голіята.
Мечем знання і досвіду людського
Я голову йому відсік. Моя перемога!
Я пхнув його у те ніщо безмірне,
З котрого повороту вже немає!
Ох, скільки труду, горя і терпіння
Се діло стоїло! Як раз сьогодні
Минає двадцять літ, як я, вернувши
Із довгих подорожей по чужині,
Із довгих студій, з'їздивши Європу,
Пізнавши наймудріших, найвченіших
Людей, які жили лиш в тім часі,
Зібравши мудрість всіх віків минулих,
Що зложена в старих книжках, узявсь
За сее діло. Двадцять літ над ним
Сидів я. Мов закоханий коханці,
Йому я віддавав найкращі хвили
Життя, всі пориви душі, моменти,
Коли з джерел таємних в нашім серці
Підноситься чуття могучий приплив,
А в пору дум широких і блискучих
Цілі рої снуються. Все те я
У розумовій кузні невтомимо
Варив і перековував, гострив
І шліфував і кров'ю серця свого,

Слізьми гіркими гартував, і тут
В сю книгу все складав, у сю велику
Збройню духа людського. Вона
Мій скарб єдиний і моя заслуга,
Моя Америка, що я відкрив,
Завоював і закріпив на віки
Для всеї людськості. Яка дрібна,
Нужденна і кривава та нова
Земля еспанська супроти моєї!
Чим ті великі скарби Монтезуми
І золоті комори перуанські
Супроти тих перел неоціненних,
Супроти того світла і свободи,
Що зложені так щедро в моїй книзі!
Ті скарби зслизли наче дим, лиш крові
Потоки полилися задля них
І горе безконечним ланцюхом
За ними тягнеться; мій скарб дає
Всім волю та нове життя. Сей світ,
Де досі ми жили мов гості, наче
Убогі сироти, що батько з дому
Прогнав в чужину — світ оцей віднині
Робиться наш, і ми його панами!
Не поза ним, в нім наша вітчина!
Не поза ним, а в ньому вічні ми.
Не поза ним, а в ньому треба нам
Устроювать собі життя і щастя.
Все інше — байки, дим, мана і сон,
Сон дитської уяви ..

Як же бідні
Нужденні ті казки єврейські, що нам
Накинено як догми, що від малку
Кормлять нас ними, силою вбивають
Їх в мозок наш і видають за верх
Премудрости, за відкриття самого —
Самого бога! Як же бідні, глупі

Дитинячі казки, зовсім під пару
Тим, що у нас старі баби говорять!
Світ ще не має шости тисяч літ,
Сотворений одного тижня! Люди
Були розумні зразу і святі,
Невинні і безсмертні! Земний рай
Був їх житлом. Змія звела їх. Бог
За несуразну, дітську провину
Прогнав їх з раю і прокляв на віки
Їх і весь рід їх, помрачив їх розум
І серце попсував, а потім, потім
За штири тисячі років послав
Їм свого сина — і пощо? щоб той
З рук тих самих людей прийняв страшну,
Ганебну смерть, і тим, що би повинно
Ще більший гнів, ще тяжчеє прокляття
На рід весь людський навести, тим він
Мав божий гнів переблагать за те,
Що яблуко Адам у раю з'їв!
Безглузда казка й не забавна навіть,
Бо з неї кров'ю пахне, безсердечним
Гнівом, заїлістю сліпою.

Бог —

Говорять наші вчителі премудрі—
І найсвятіший, наймудріший дух
І милосерний враз і справедливий,
І добрий і страшний, отець і кат.
Він любить всіх людей немов дітей,
Він знає всяке серце, всяку думку,
Все зна, що єсть, було і буде. Він
Держить весь світ і всяку пилінку,
І все, що діється, діється лиш ним.
Без волі бога волос з голови
Не спаде чоловіку! Бідні, бідні,
Нещасні люди, недодумки вбогі!
Вас сотні літ безглуздими, пустими

Словами затуманювали! Як
Ваш бог розумний, пощо ж сотворив
Дурних людей? Як добрий, пощо злу
Дав панувати в світі над добром,
І пощо зле те сотворив? Як любить
Людей і всі їх помисли і вчинки
Наперед знає і в руках держить,
То пощо ж людям дозволя грішити,
І пощо за гріхи ті—незмірно
Дрібні, малозначучі і дитинні—
Ображен гірш деспота лихого
І проклина дітей на вічні віки
І вкидує в огонь пекольний, в люту муку?
Огидні, несуразні науки!
Фантазії якихось людоджерців!
А нам говорять, що се й єсть найвища
Христова правда, одинока правда,
Котра спасти нас може!

Але годі!

Пора казкам у дитській запічки!
Не бути їм вугольним каменем
Всесвітньої будови! Мов бжола та
Дрібна та невтомима по безмірних
Лугах минувшини і людських дум
Я двадцять літ літав, і всяку ясну,
Свобідну думку, краплю до краплини
Збирав. Де тільки людський смілий дух
Вривався на заказане поле
Релігії, де тільки бунтувалось
Гарячєє чуття проти тиранства
Містерій, церемоній, догм, де тільки
Найвища та здібність людська—сумнів
До брам святилищ термосилась, тайно
Основи їх підкопувала—всюди
Я в слід їх біг, любовно їх леліяв,
Мов перли многоцінні їх збирав

В один вінок. Люкрецій і Джордано,
Сервет і Тацит, Соцін, Цицерон
І Лукіян і многі-многі інші
Старі й новії вільнодумці, чесні
Борці свободної, плідної мислі,
І їх великі спільники — учені
Дослідники, відкривачі природи
Колюмб, Коперник, Кеплер, Тіхо Браге, —
Ось спільники мої, мої майстри
І вчителі!

Та я не вдовольнився
Їх світлим товариством, їх словами,
Що покріпляють духа, мов у літі
Вода погожа. Мов шпiон воєнний
Розвідав я безстрашно і старанно
Табор ворожий, прокопавсь терпливо
Крізь ту гору туману та безглуздя,
Що звесь традиція церковна. Вівся
В отих прославлених отців церковних
Тертуліяна, Івана Златоуста,
Григоріїв аж трьох, Августина,
Єроніма й Аквінського Тому.
Провчив собори їх і ритуали,
Слідив єретиків останки, з жалем
Поклонювався тіням Бардезана
Та Манеса, Пелагія та Цельза.
Своє завзяття гартував у крові
Вальдензів, Альбігойців та Морісків,
При стосах, на котрих горіли ясні
Зірниці думки вільної — Молей,
Джордано та Сервет і много інших.
Та й се ще все мене не вдовольнило,
І поза світ єврейсько-християнський
Я вилетів, провчив Коран турецький,
Хапав звістки про Будду, Зороастра,
Ваала і Мелькарта, Озіріса

Й Ізиду, про Конфуція і Тао,
І про ті темні, дивоглядні віри
Людей півдиких, що гадюкам служать,
Ведмедів, риб та крокодилів чтять,
Що моляться до птахів, до каміння,
Дерев та рік, що бога свого б'ють,
Коли їм просьби не сповня. Усе те
Я прослідив, на скільки міг. Я пильно
Прислухувався повіркам людей
Освічених, що мов недобитки
Замерклого поганства й дикости
Осталися до наших ще часів.
І бачив я, як люди вірять в сни,
В приміти, в добрі злії дні, у вплив
Планет і зір, у чари і закляття.
І ось се все я звів у купу, стяг
Всі докази, якими зпоконвіку
Змагались люди доказать собі
Існування богів, одного бога—
І всі ті докази на прах розбив.
У сімдесять сім тез зібрав я їх,
І кожна з них, на доказах оперта,
Кінчиться окликом гордим, побідним,
Мов голос труб воєнних: Non est Deus¹.
Та не досить, що ту святу, найвищу
І всемогучую істоту я
Зіпхнув з престола, що й престол її
І небо все у безмір світовий
Розвіяв,—я на тім не зупинився.
Я й привид сам найвищої істоти,
Ту фікцію зловіщу та криваву,
Що звуть Єгова, Аллах, Брама, Зевс,
Ра, Бааль, Фетіш, Бог—я розібрав
Її по ниточці і показав,

¹ Нема бога!

Що не ся фікція, не жоден бог
Не сотворив з нічого чоловіка,
На образ свій і на свою подобу,
Але противно, чоловік творив
Богів з нічого, все на образ свій
І на свою подобу. Чорний негр
Творив їх чорних; людоїдів бог
Був людоїдом, многоженців бог
Був многоженцем, бог злодіїв крав,
А бог філософів високі думи
І загадки видумував, робив
З людьми експерименти рахункові.
Non Deus hominem sed homo Deum
Ex nihilo creavit?¹—в сих словах
Лежить здобуток ввесь моєї праці,
Науки й думки. В них Америка
Моя, і з ними перейде в потомність
Ім'я моє. За них колись потомки
Благословить будуть мене, поставлять
В ряді побідників великих, що
Помалу, крок за кроком, увільняли
Людей від споконвічних пут, від тьми
І варварства. О, щоб хоч в віщім сні
Я міг зирнуть на ті часи, коли
Се вилеліяне дитя моє,
Сей скарб душі моєї буде міг
Свобідно, ярко в соняшному світлі
Пишатися! Коли у школах діти,
На торжищах дорослі мужі явно
Свобідно зможуть повторять те слово!
Ох, та далекий ще мабуть той час!
І не Мойсей я, щоб з вершка гори
Зирнути міг в обіцяную землю,

¹ Не бог чоловіка, а чоловік бога з нічого сотворив.

В котру веду людей, а сам ніколи
Війти не можу. Скорбна доля наша,
Людей, що прокладають новий шлях
Будущини, відвічні скали ломлять,
Обалюють відвічнії запори.
Вони звичайно, як Самсон той, гинуть
В момент побіди, і не бачуть навіть
Побіди тої. Христофор Колюмб
Вертав в кайданах із нового світа,
Котрий відкрив. Та він ще щасливіший
Сто раз від мене. Він відкрив таке,
Що міг усім невірним показати,
Чого ніяка злоба ні ненависть
Сховати не могла. А я? Моє
Відкриття—пустота, ніщо в тім місці,
Де досі всього бачили основу,
Моє відкриття—воля і простір,
Котрий заповнювати треба трудом,
І дослідом століть. Моє відкриття
Не є мета, лиш шлях, котрого краю
Не видно; не спокій для втомлених,
Але товчок могучий для міцних,
Для руху й поступу; не певність та
Лінива, що хапається одного
Й лежить на тім, неначе пес на сні—
А сумнів критики і дослід правди
І думка та, що всеї правди нам,
Дрібним атомам, не вловить ніколи.

Написано в р. 1885

СВЯТИЙ ВАЛЕНТІЙ

ЛЕГЕНДА

Посвячую пам'яті мого незабутого батька
Якова Франка

В любові у всіх богів і у людей
В могучім Римі виростав колись
Валентій. Все дали йому боги,
Чим людська жизнь краситься: красоту,
Здоров'я, силу, розум і талант,
Високий рід, багатого вітця.
І люди все дали йому, що тільки
Найкращого, святого дати могли:
Любов і приязнь, світлий скарб знання,
І штуки блеск, бажання ідеалу.
І він платив подякою богам,
Любов'ю людям.

Двадцять п'ятий рік
Життя кінчив; в Атенах, в огнищі
Наук немов бжолла трудолюбива
Ссав грецьку мудрість; книги Сталіріта
І Епікура, побіч книг Гомера,
Були розкошами його душі.
Но особливо пильно він хапавсь
До дна зглибляти зв'язки ті таємні
Між людським тілом і його життям,
А безконечним творенням природи.
За проводом Галена й Гіпократа
Слідив цілющі впливи сил природи,
Зір, воздуха, води, тепла й морозу,
Каміння, цвітів, органічних соків
На людське тіло; з тисячних сторін
Громадив скарби досвіду й знання,
Щоби колись їх в оборот пустити
Між бідних і страждущих.

Науку, і вже славним лікарем
 Вернув до Риму. Фама голосна
 Із дому в дім, із города у город
 Сквапливо вісті рознесла про силу
 Його науки, чародійський вплив
 Його очей і рук і слів і духа.
 І мов на прощу потекли товпами
 До нього люди, здалека і зблизька:
 Багаті й бідні, хорі і здорові;
 Одні, щоб користать з його знання,
 Відзискати утрачене здоров'я,
 А то, щоб щедрости його благати
 О дар,—а то, щоб хоч побачить в очі
 Такого лікаря. І всі від нього
 Вертали раді, чуючи в душі,
 Що бачили одного з тих людей
 Немногих, вибраних, що раз в сто літ
 Являються мов ясні метеори,
 Страждущій людськості для допомоги.

З спокійним, ясним, ласкавим лицем
 І з чистим серцем працював Валентій,
 Робив свою роботу благодатну,
 Окружений подякою, любов'ю
 І подивом премногих тисячів.
 Любов людей не прикрилась йому,
 А додавала сил нових до діла;
 Подяка бідних не псувала серця
 Його, а вказувала серце шире
 В нужденних лахах,—і збільшала ще
 Любов його до всіх людей; а подив,
 Що филею бурхав по всьому краю,
 Не доходив до вух його, не тьмив
 Душі його гордині туманами.
 Аж ось одного дня, коли Валентій,

Уставши рано з ліжка пухового,
Умивши тіло свіжою водою,
Натершися олійком запахущим,
У мармуровім атріум сидів
І „Енхейрідіон“ Епиктета читав —
Явилась дивна постать перед ним.
Високий старець в драному хитоні,
З сріблистою по пояс бородою
І з босими, кривавими ногами.
Лице його гляділо якось гордо
І враз тривожно; очі з ям глибоких
Блищали гострим, надприроднім блеском,
Раз-в-раз десь гублячись в далечині.
Валентій встав і наближивсь до діда.
І, пильно глянувши йому в лице,
Спитав: „Ти хорий, добрий мій дідусю?“
Но гордо випрямившись, сказав
Високим, аж пискливим голосом:
— Ні, сам ти хорий!

— „Я?“ — всміхнувсь Валентій.

— „Ну, на Асклепія. коли б лишень
Всі люди так до віку хорували!“

— Ти хорий ти! — кричав прохожий дід.

Смієшся? Вказуєш на те мясиво,
На сугубі печені? Тут то й є
Твоя хвороба! Те здорове тіло,
Се той червяк, що тлить і точить... душу!

— „Безумство, діду! У здоровім тілі
Душа здорова“.

— Бідний! Засліплений!

Скажи, які є найтяжчі хвороби
Душі? Хіба не гордість чи пиха,
Не самолюбство та засліплення
На власні блуди, не упертість в злім?
Скажи по совісті: хіба ж усі ті
І многі інші ще тяжкі хвороби

Не тлять твою в здоровім тілі душу?
Чи ж то не крайня гордість—уповати
На глупий розум свій, на підлі трави,
На порошки та знаряди мерзенні,
А не на волю божу, без котрої
Нам волос спасти з голови не може,
Проти котрої всіми—черви, дим?
Чи ж то не самолюбство—так пестити
Те тіло, знаряд всіх спокус чортівських,
Те джерело всіх забагів лукавих?
Чи не засліплення—лічити других,
Самому бувши хорим і уломним?
Чи не упертість непростима в злім—
Серед кадила лести і похвал
Пишатися, отрутою розкоші
Впиватися, і думати, що ти
Здоров душею, ще й добродій других?

Немов зловіщий дзвін прогомніли
В душі Валентія оті слова.
Він з усміхом, замерлим на вустах,
Але з переляком тремтячим в серці
Глядів на того дивного старця,
Заким з вуст з трудом видобулось слово:
—„Глибоко, діду, ти в душі читаєш,
І в моїй вичитав таке, що там
Часом лишень ворушилося стиха,
Мов під колодою гадюка краса.
Та що, коли читаєш так глибоко,
То, певно, вичитаєш і на тее
Правдиву відповідь... Скажи лишень,
Хіба ж не щиро я людей люблю? |
Не з всього серця рад їм помагати?
Чи не віддав я вік свій молодий
На те, щоб болі людські розслідити?
Чи ввесь свій час, маєток, сили всі

Не віддаю на те, щоб болі ті,
Тілесні болі і суспільне горе
По змозі сил вменшити, лагодити?
Чи ж се не добре діло? Адже ваш
Учитель мовив...

— Не каляй святих
Слів нашого учителя своїми
Безбожними вустами!—крикнув дід.—
Учитель наш сказав: Хто ради мене
Вітця і мами й брата не покине,
Той не достоїн бути враз зо мною!
Ох, та твоя любов до всіх людей!
Заглянь лише на дно душі своєї,
Чи там під цвітами любови тієї
Не криєсь зла гадюка самолюбства?
Себе ти любиш, стогнання подяки,
Похвал кадило і блудний вогонь
Безбожної науки—не людей.
Як може той людей любить, хто бога
Не знає і не любить? О, сліпий!
І ти ще в своїм діланню безбожнім
Якеєсь добре діло бачить хочеш?
Не бачиш тільки того, що зараза,
Загибіль, пекло з твоїх рук пливе!

Поблід Валентій, задрижав всім тілом,
В німій тривозі не зводив очей
Із дивної появи, що словами,
Немов кліщами, рвала серце в нім.

— О так, тремти, блідній, крушися серцем!
Бо глянь, яке добродійство ти робиш
Страждущим людям! Ті, котрих господь
Тілесним болем вигнітав, мов грожни,
Щоб золотим вином у небі стали,
Тепер, тобою видерті з тискарні

Його святої, зміняться у гній
Гріховний! Ті, котрим господь післав
Свою найвищу ласку: хрест свій, біль,
Терпіння, бідність,—твоїми руками
Позбавлені її, підуть широким
Проклятим шляхом у вогонь пекольний!
І хто ж ти є, що думаєш нужденним
Обманом свого розуму й чуття
Перевернути мудрий суд господній?
І чом ти думаєш, що біль і горе
Є злом? Сліпий! Одно лиш є
Добро на світі—те, що нас зближає
До вічного добра, що убиває
В істоті нашій грішного Адама—
Се біль тілесний, горе, бідність, мука!
А ти хвалишся людською любов'ю,
Не знаючи, що се найтяжчеє
Твоє прокляття! Бо любов ота
Сототними таємними нитками
До розкошів, покус, отрути світа
Тебе прив'язує! Порвуть, здоптати
Ту грішную любов,—се перший крок
До вищої, господньої любви!

Немов ражений громом, остовпів
Валентій Все, в що вірив від дитинства,
З чим зжився, що любив, усе, усе
Валилось, в порох розпадалось тут
Від тих страшених слів. Як в'яне дерево,
Сокирою у корені підтяте,
Так він схиливсь і руки опустив,
А лиш безкровні губи прошептали:
— „І що ж чинити, що чинити маю“?

— Шукай поперед всього—мовив дід—
Лиш царства божого і правд його,

А проче все приложиться тобі.

І се сказавши, вийшов із хоромів.

— О, боже мій, і де ж його шукати?

Які стежки ведуть до нього? Як

Свій ум безсильний нагострити зможу

До розуміння правд тих так страшних?

О, боже мій,—стогнав Валентій,—змилуйсь

І освіти мій ум, мій бідний ум!

Но ум його вже освічений був!

В душі його під напором страшних

Старечих слів вже трісла милозвучна

Жива струна гармонії чуття

І розуму, упала віра в себе

І в труд свій і в людей; на світ цілий

Він глянув враз мов іншими очима!

Із спальні вийшов батько, повітав

Сердечно і поцілував його;

Та не почув Валентій вже тепла

В повітанню і поцілуї тім,

Не радувався душою, не спитав

Вітця, як спалося йому, що снилось,

Не побажав щасливо день пробути.

І тихо відійшов отець від нього,

Не сміючи розпитувать, що сталося,

І в серці скривши жаль батьківський свій,

Валентій чув се все і добре знав,

Що батько буде мучитись весь день

Отим його повітанням холодним;

Щось наче шарпнуло його за серце:

Біжи і кинься батькові на шию,

Сльозами змий той холод неприродний!

Но тут згадалися слова старця:

„Хто ради мене не покине батька,

Той не достоїн бути враз зо мною",—
І він оставсь, мов кам'яний, на місці.

Війшов невольник і на золотій
Тарілці з смирним поклоном подав
Йому препишну, пурпуром горючу
Лікійську рожу. „Сільвія Мамілля
Поздоровляє вранці друга свого
Бажаючи, щоб день його днесь був
Приємний, наче запах її рожі“.

Оті слова, люб'ячою рукою
Начеркнені на звитку папіровім,
Котрим обвитий був бадильок рожі,
Мов гострий ніж, ударили у серце
Валентія. Поблід і задрижав
Нещасний. Сільвія Мамілля! Ах,
Мов сон чарівний, мов яка неземна
Поява, ціль бажання всіх людей,
Мов квітка з раю—стала перед ним
Та дівчина, на пів іще дитя,
А вже і вповні жінщина. Допоки
Її не бачив, доти і не думав,
Що може жінщина так сильно, ціло
Заполонити ум, мислячий ум.

А як її побачив—рік минув—
То й сам не стямив, що се дієсь з ним..
Та ні вже! Не до споминок любовних
Йому в тій хвилі! Мов рожева хмара
В палкім промінню сонця, промигнула
В душі його щаслива та й болюща
Доба любовних зідхань, сліз, надій
І розчаровань, болів і утіх,
Таємних, страсних поглядів, случайних
Хвилевих стріч, німих запитань, признань
Уриваних в півслові,—та щаслива
Доба святої першої любови!

Вона минула. Нині всі його
Надії й сні сповнилися; та, котру
Він полюбив, його взаємно любить
І гідна щирої любови; ще місяць,
І він на все назве її своєю.
Ох, аж до нині рання як же він
Щасливий був! Які рожеві думи
Снував він про своє й її майбутнє!
Тепер змінилось все, мов грім ударив
І в пил розбив пречудну будову.
„Любов ота стосотними нитками
Тебе прив'язує до злого світа!
Вона—покуса до гріха, сам гріх!
Порвать, здоптать її—се перший крок
До вищої, господньої любови!“
Оті слова мов колесо млинське
Загуркотили в голові його,—
І він дрижачими руками взяв,
Пошарпав на шматочки пишну рожу,
Роздер письмо, зложив все на тарілку
І грізно приказав слугі: „Іди,
Возьми і занеси се пані своїй!“

Слуга глядів хвилину остовпілий,
З рознятим ротом, мов не розумів
Тих слів; но бачучи зловіщу хмару,
Навислу на Валентія чолі.
Пішов понурившись, неначе чув,
Що вість несе страшну, убійчу, люту.
В німій розпуці вів за ним очима
Валентій; серце рвалось в нім, всі нерви,
Всі сугави кричали: „Зупини
Раба! Перекажи йому прихильне слово!
За що вбивать невинне дівча,
Що віддало тобі свою любов?
Но стать старця йому явилась знов,

Згадалися його слова,—і ум
На ретязі залізній замкнув
Страждуще серце, щоб не доступило
До нього розбунтоване чуття,—
він оставсь мов кам'яний на місці.

Но вже недужі облягли палату.
Їх сотні йшли: у лахах і в порфірі;
Мов гомін галичі, так стони їх
І зойки висіли у воздуху.
Здрігнув Валентій, вчувши стони ті.
В душі його рванулось щось, немов
Навикнення неодолима сила
Тягла його до любої роботи.

Но враз згадалися слова старця:
„І чом ти думаєш, що біль і горе
Є злом? Вони—одно добро на світі!
На людях тих господній суд; господь
Їх тисне болем, мов вино в тискарні“...
І він почув, як звільна замикаєсь
У нього серце на їх біль і муку.
„Нехай терплять! Їм бог свій хрест дає!“

Но ось зближаєсь гомін і змагаєсь.
Неможучи дождатись лікаря,
Товпа валить у двір, реве, благає:
„О, змилуйся, не покидай болющих!“
І знов щось рвесь в душі його; могуче
Здоровее чуття перемагає,
Не думаючи—він іде до них.
Но—боже!—як відмінними очима
Глядить він нині на ті купи болю
І нужди, що неначе чорна хмара
Перед його очима переходять!
Він досі бачив тільки біль і нужду
І на їх дно очей не запускав.

За те як много власної вини,
Розпусти, злови, брудноти і зради
Побачив нині! Як гидкими нині,
Як низькими, Фалшивими, з джерел
Брудного самолюбства йдучими
Здались йому похвали і подяки,
Поклони, стони й сльози тих людей!
І він міг досі дихати тим чадом,
Міг жити в нім і любитись ним
І ще себе здоровим уважати!
О горе, горе! Людська сліпото!

Немов рослина, у котрої корінь
Хробак підточить, голову схиляє,
Опустить листя, в забуттю тупому
Їде смерті,—так Валентій похиливсь.
Невтішені ішли від нього хорі,
І сам він гриз себе за те, но чув,
Що усихає найважніший нерв
Його роботи: віра в її користь
І беззавітна для людей любов.

Утомлений, сумний і злий і нещасливий
Скінчив Валентій вечором свою
Роботу.— Ні, не можу більш, не хочу!—
Товкло щось в голові його, мов молот,
І мисль якась рішуча дозрівала.

А в мармуровій залі стрів його
Отець старий із виразом такої
Глибокої любови на лиці,
Що аж усе болючее нутро
Валентія перевернулось. Поруч
Вітця сиділа схилена, з лицем
Відверненим і ледве що від сліз

Сбсушеним тремтяча, мов мімоза,
Його кохана Сільвія Мамілля,

— Мій сину—рік отець неначе строго.

— Недобрий!—прошептала Сільвія
Крізь сльози; но Валентій мов не чув,
І німо повітавши їх обоє, сів.

І бачучи великий біль і сум

І втому на лиці його. отець

Відразу скинув строгість, і припав

До сина, щоб сердечно розпитати,

Розважити, розрадити його.

Припала і Мамілля, мов голубка.

„Мій друже, пане! Ти недужий щось!

Тебе щось мучить, щось болить, гризе;

О, розкажи мені! Усе, що маю,

Життя моє віддам, коли потрібно,

Щоб ти лиш був веселий і щасливий!“

Но ті слова і погляди і ласки

Не втішили Валентія,—противно,

Ще більшу в душу навели тоску.

„Оде ті пута, про котрі казав

Старий!—гадав він.—„Ось покуса та,

Що серце й ум приковує до світа.

Ось той ланцюх, котрий поперед всього

Порвати треба!“

І мов темна хмара

Сидів він, а сердечнії слова

Зісковзувались із твердого серця,

Мов теплий дощ зісковзуєсь з гладких

Ополірованих плит мармурових.

Заблисли сльози в Сільвії очах;

Зідхнув отець, та не сказав нічого.

Настала ніч. Заснуло в домі все,
Лишень не спить Валентій. Наче тінь
Він вийшов з дому, сиротами кинув
Усіх, що так його любили. В тіні
Домів, крутими вуличками він
Спішив за місто, оглядавсь тривожно,
Чи хто його не здогоня; два рази
Ставав, надслухував, бо му здалось,
Що за собою чує таємничі,
Тихенькі кроки, наче дух який
Воздушними стопами йде за ним.
Та ні,—довкола пусто, самота,
І величезне місто мов завмерло;
Лиш десь далеко, в пишних люпанарах
Та в винних skleпах роздавались крики
Та співи пізних гостей, а над Тибром
Покрай дороги спали на камінню
Покорчившись „свобідні громадяни
Столиці світа“—пролетарії.

Не зупиняючись, ішов Валентій
На схід, за місто; ранок повітав
Уже геть-геть за Римом, в чистім полі.
У мглi густій за ним тонуло сонне
Могуче „вічне місто“; перед ним
Кривавим блеском жеврілося небо;
Де-де на горбиках самотні віллі
Білілися; де-де буйні отари
Товпилися з стаєн на пасовисько,—
За ними волоклись лінивим ходом
Невиспані, обдерті вівчарі—
Раби. А впрочім пусто, сумно вкруг.
Лиш ген далеко, мрякою повиті,
У зелені густих лісів дрімають
Самнитські гори. Стрепенувсь Валентій,
Узрівши їх, і ходу прискорив.

— О, боже мій,—молився він душею,
Спаси мене від людської любови!
Допоможи мні вирватись із пут
І в далі світа, в самоті лісній
Тобі служити єстеством цілим!

В тій хвилі край стежини, мов з нори,
З нужденної пастушої колиби
Роздався тихий, приглушений спів
Протяжний, але жалібний такий,
Немов голосіння по умерлому.
Невольник-варвар, із панонських піль,
На своїй мові варварській потихо
Свою сердечну тугу виливав.
Валентій змалку ще навчивсь тій мові
Від батькових рабів; мов свідок літ
Дитинних, дивно вдарила його
Та пісня; сам не тямлячи себе,
Він став і слухав, що співав невольник:

„Дунаю, Дунаю, мій батьку старий,
Чи ще ти дримаєш у своєму ложу?
Поля мої рідні намулом покрій,
Бо я їх в неволі забути не можу!
„Ой, матінко рідна, ой, сестро моя,
Чи ще ви спокійно гуляєте дома?
Чи й вас прогинула несита змія—
Проклята, проклятая Рома?..
Товариші браття, карпатські орли,
Чи вихром на конях мчитесь ви по полі,
Чи, може, за моїм слідом ви пішли
І стогнете также в неволі?“..

— Нещасний!—стиха прошептав Вален-
тій,—
Но тут же мисль невпинна, мов павук,

Снувати стала безконечні сіті:
— Не тим нещасний, що терпить, що раб,
А тим, що серцем прикипів, приріс
До тисячних подробиць вітчини,
До всіх її красот і нужд, до волі!—
Та ні, до скиби чорної землі,
До берега, до коней, до хатини...
А вирваний із тої скиби—гине,
Немов бур'ян, стає безвладний, мов
Із тіла душу вирвано у нього.
От що ті пута! От що ті нитки,
Що в'яжуть нас до скиби й не пускають
Шукати царства божого пред всім.

Верх неба вже стояло сонце ясне,
Жара стояла на землі страшна,
Коли тінистий, темний ліс прийняв
Валентія в свої вохкі обійми.
Хоч утруджений, він не спочивав,
А йшов, давно покинувши стежину,
В гущавину, в глиб ліса, в дебрі темні,
В чагари недоступні. Звір хіба
Ходив туди, гадюка плазувала,
Та хижий ястріб, кружачи в блакиті,
Переривав тишу зловіщим криком.

В дебрі глибокій під скалою, де
Ніколи сонця світло не доходить,
А лиш під купами гнилого листа
Журчить малесенький потічок,—тут
В вохкій печері зупинивсь Валентій.
— Тут я безпечний,—думалось йому.
Велика, пестробарвна філя світських
Покус і вражінь тутка не доходить.
Тут дух згромадиться, вглибиться в себе,

Тілесні пута швидко ослабіють
І спадуть, мов з увільненого в'язня,
І на холоднім камені простяг
Струджені члени. Розігріта кров
Мов молотами стукала у жилах,
До висків тислась; в мряці танцювали
Червоні рожі пред його очима
І щось в ухах шуміло ніби буря,
І звільна тихо, слабо, лиш бреніло,
Мов скомлення прибитої собаки,
Мов зой розпуки десь з глибин землі,
Мов сумовита невірничка пісня.
А далі стихло все. Страшна тиша
Могучим велитнем лягла на душу,
Зперед очей взяла криваві рожі,
Втишила кров, зглушила звуки всі
зупинила вражіннь, мислей хід...

Но враз—що се таке?—Валентій чує
Якийсь глибокий, безграничний біль
У серці; щось, мов почуття болюче
Страшної пустоти, сирітства; щось,
Немов чиїсь гіркі, пекучі сльози,
Що звільна, звільна капають на серце,
Вгризаються, сверлюють і щемлять.
І чує він себе таким слабим,
Безсильним і безвільним, мов пилина
Вітрами гнана. І zarazом чує,
Як щось ворухиться в душі на дні,
Мов недобита гадина, і шепче
Таємно, тихо: „Підлий, підлий ти!
Хіба ж не самолюбство завело
Тебе сюди? Щоб сам щасливий був,
Щоби для себе рай здобуть, покинув
Людей, роботу, вбив вітця, дівчину,
Вбив тих, котрі над все тебе любили!“

В страшній тривозі зірвався Валентій
І очі впер у найтемніший кут,
І вирвались слова з дрижачих уст:
— „Проч, проч, прокляті демони покуси,
Ось відки ви заходите мене!
Та ні, слова учителя святого
Високі й ясні, се мій провідник!“

І він упав до каменя лицем
І став молитись, „Боже, спасе мій,
Спаси мене від людської любови!“

Всю ніч молився він, ввесь другий день
То тихим шептом, то болючим стоном.
Аж вечором зашелестіло листя
І перед ним в пів тіні показалась
Якась людина в білому хитоні,
З простягненими в сумерки руками,
З лицем заслоненим. На хвилечку
При вході до печери зупинилась,
Відтак із наглим окриком, в котрім
Мішались радість, біль і сміх і сльози,
Перед Валентієм на землю впала...

„Мій пане, друже! — скрикнула й урвала, —
Відтак лиш шептом тихим виривались
З грудей її уривані слова:
— То я... Мамілля, Сільвія... твоя...
Недобрий... милий... що се ти зробив?..
Два дні... О, боже мій, які страшні
Ті дні! Що ми перетерпіли з батьком!..
По всіх лісах, по всіх ярах шукали...
Валентій, друже, серце, обізвись!..

А він стояв немов закам'янілий;
В душі його, де так недавно ще

Любов царила—мов на пожарищі.
Лиш страх і гнів боролися з собою.
Но враз новий в умі заблиснув здогад.

— Ім'ям Христовим закликаю тя.
Маро проклята, демоне пекольний,
Що спокушаєш мя улудним видом,
Щезни від мене!

— „Я не демон, друже!
Я Сільвія! О, боже мій, він хорий,
Він божевільний! Не пізнав мене!“

І заридала Сільвія,—а він
Все ще стояв, закривши твар¹⁾ руками,
Забившись в найтемніший кут яскині.
Тоді вона до нього підступила,
Взяла за руку.— „Друже мій, поглянь,
Я—Сільвія твоя, жива! Скажи мні,
Що сталося з тобою? Що за демон
Тебе опутав?“

Стрепенувсь Валентій
І відопхнув її і крикнув грізно:
— Коли ти Сільвія, йди геть від мене!
Коли ти любиш мя, йди геть від мене!
Я ж дав тобі пізнати, що між нами
Скінчилось все, ти не живеш для мене!
Іди, о, змилуйсь! Я не божевільний,
Но збожеволю і вбю тебе,
Коли не підеш!

М'яко, лагідно
Послідні ті слова сказав Валентій,
Но м'якість та страшнішою була
Від грізб. Неодолима рішучість
Виднілась в них. У Сільвії пробіг

¹⁾ Твар—лице.

Мороз поза спиною. Але серце
Велике і багата душа
Були в тій дівчині; вона ще таки
Не стратила надії.

— „Добре, йду!

Я не накидуюсь тобі, безумче!
І не гадай, що задля тебе я
Прийшла сюди! Лиш задля батька твого,
Котрому ти, невдячний, серце рвеш,
Котрий для тебе все віддав, котрий
Нічим твоєї волі не в'язав,
А жив лишень любовію твоєю!
Його ридання і його розпука
Мене, чужу йому, зворушили
До сліз кривавих! Оставайсь здоров!
Молитвами та оханням безплотним
Та вірою без діл та самолюбним
Самознівеченням дури себе!
Людей не здуриш і не здуриш бога!
І совість власну не задуриш! Вічно,
Мов голос труб, трубитиме вона,
Що ти убійця власного вітця—
І ще когось!

Мов привид сонний білий
Пропала Сільвія в гушавині.
Мов труп, стояв Валентій; тільки дроз
По всьому тілу пробігала й зуби
Немов від стужі цокотіли в голос.

На другий день, як раз коли Валентій
Роздумував над тим, щоб пробиратись
Ще далше в недоступну пустиню,
Явивсь отець його і десять слуг.
Гордий, німий він станув перед сином,
Без просьб, без сліз; лиш морщини глибокі

І побіліле за ті дні волосся
Свідчили, скільки він перетерпів.

— „Ідеш до дому?“ — запитав він сина,
Котрий, змішавшись, стояв мов грішник
Перед суддею.

— Батьку мій — зачав.

— „Ідеш додому?“ — перебив отець.

— О, батьку, я не гідний вас! Я грішний!

Лишіть мене спокутувать в пустині
Свої гріхи! — моливсь Валентій смирно.

— „Ідеш додому?“ — ще тя раз питаю.

— Не можу.

— Добре, того я й чекав!
В'яжіть його!

І кинулися слуги

І враз йому зв'язали руки й ноги,

Відтак безвладного на лектику

Поклавши, знов до Риму понесли.

В тяжких кайданах, в склепі кам'яному

На хлібі і воді сидів Валентій

Вже другий місяць. Тихо, пусто вкруг,

Як в гробі. Крім немногих лучів сонця

Ніякий звук життя не долітає

В його в'язницю. Лиш щодня вполудне

Приходить батько, відмика тюрму,

І ставить хліб і воду перед сином

І хвилечку на нього поглядить

І знов піде, ні слова не сказавши.

Вже місяць син не чув від нього слова,

Від тої хвили, як привів його

Сюди і сам замкнув в залізні пута

І з жовчю змішані слова прорік:

— „Сиди! Тут маєш муку і пустиню!“

І мучився ж Валентій в тії дні!

Не ті кайдани, не та самота

Були для нього мукою! Він зразу
Аж тішивсь ними, богу дякував
За те, що дав йому хоч так терпіти
Для слави своєї. Але швидко мисль
Його ту радість підкопала. Мука?
Невже ж се мука? Се батьківський гнів
І чи лиш гнів? Ох ні, не гнів—любов!
Любов батьківська накладає пробу,
Кує його в кайдани лиш на те,
Щоб прикувать до себе! Він постиг,
Що дужче пута ті болять вітця,
Аніж його; що лиш натуга крайня
Держить ту хмару на чолі батьківським,
Держить печать мовчання на вустах;
Що батько гірко плаче за дверми;
Що там у мармуровім гінекеї
Сумує Сільвія. Любов, любов
Була його найтяжчою тюрмою,
В'язала, окружала і тіснила
Його. В тих путах чи ж він міг себе
Вважати мучеником, де, противно.
Він мучив сам? І той глибокий, лютий
Таємний біль, котрий почув він вперве
У лісовій яskinі, все змагавсь
І гриз його і кров його сушив.
І мов оса влізлива, ненастанно
В ушах його бренила сумовита
Та пісенька панонського раба.

Нераз вночі зривався він, клякав
І, дзвонячи кайданами, молився,
Щоб спас господь його з тих пут, з тих
мурів,
З обіймищ тих могутчої любви.
Бажання волі в самоті, в пустині
Якимсь туманом налягло на нього,—

І накипала в серці злість на все,
Що лиш людей нагадувало; злість
Страшний осад лишала в нім—ненависть

І він почав роздумувати, як
Зробити вільним? Те, на що б вперед
Не був пішов ніколи,—наплило
Йому тепер немов само собою:
Підступна хитрість! Дай, підладжуся
Під волю їх! Щоби здобути небо,
Здобуду вольну волю уперед.

І перший раз за час своєї неволі
Він, лід мовчання проламав. Коли
Отець приніс їду йому і воду,
Він ставши смирно перед ним, сказав:
— „Мій тату!“

— Сільно стрепенулось серце

У батька, судорожно задрижали.
Уста його, і бачилось туй-туй
З очей старечих триснуть ясні сльози,
І бачилось, що він готов в тій хвилі
На шию сина кинутись, і плакати,
І цілувати його за сам дрібний
Дар голосу й батьківського ім'я.
Але Валентія лице було
Спокійне, зимне, ба, понуре навіть,
З немилим виразом покори тої,
В котру маскуєсь гордість; вираз той
Відразу остудив батьківську радість.

— Чого тобі, мій сину?— він сказав.

— „Священика христіянина. Я
Хреститись хочу.“

На батьковім лиці, та лиш на хвилю.
Бо він, хоч давніх сам богів державсь,
Не був протее ворогом християн.
Противно, майже всі його раби
Були християни і могли свобідно
Справлять свої молитви в його домі.
Він знав чимало й вольних християн
І з многими дружив. Була се
Пора спокійна,—літ кількадесят
Не чуть було про гонення ніякі,
А гоненням він був зовсім противний.
Що правда, дуже не любив він тих
Фанатиків, аскетів християнських,
Що, перекручуючи чисту й світлу
Науку Вчителя, робили з неї
Страшну підойму тьми і забобону,
Ненависти до світу і людей.
Тих не любив він здавна вже за їх
Безмірну глупу гордість, за зухвальство,
З яким самі на себе накликали
(І на невинних других християн)
Катуші й смерть, з яким нераз прилюдно
Оскорблювали власті і богів.
Але тепер ненавидів їх він,
Бо бачив, ясно бачив, що вони
Звели на темну ту, страшну дорогу
Його єдине, любее дитя.
І з ними враз готов був проклинати
Всіх християн і бога християн.
Тому на згадку про священника-
Християнина так понурилась він.

Но швидко випогодилось лице
Його. Він знав, що скоро раз Валентій
Рішивсь христитись на християнина,

То краще не противитись йому,
Не дратувать недужої душі.
(А що душа його тепер недужа,
О тім і хвилі він не сумнівався).
Та інша ще, щаслива думка блисла
В душі його: ачей же християнський
Священик зможе загоїти рану,
Котру задав аскет? Ачей поможе
Знов поєднать Валентія з життям?
Він знав священика такого! Блисла
Надія щастя в батьковій душі,
І блиск її розлився по обличчю.

— Нехай і так. Сповню твоє бажання!—
Сказав отець і вийшов скорим ходом.

Жив в Римі десь, в далекім закавулку
У власнім домику муляр учтивий
Памфілій, визволений раб Грек родом.
Що був письменний, правий, добродушний,
То й вибрала громада християнська
В тій часті міста, зложена з убогих
Ремесників, його на іерея,
І посвятив єпископ по закону.
Він був жонатий, трьох синів дорослих
І три дочки мав, жив не зовсім вбого
І був з практичних, тихих тих людей,
Що раді раз здобутій вищій правді,
Але ще більше раді, сли ту правду
Спокійно, мирно можуть визнавати.
Ніколи мученицького вінця
Він не бажав; що боже—радо богу,
Але що людське—людям признавав.
Дітей ховав у боязні господній,
Але й не в меншій послузі батьківським,
Ховав не на аскетів та святих,

А на людей хоч чесних та робучих.
І жінку в владі й послусі держав,
Хоч не вважав жіночий пол загально
За зміст гріха, за чортівську покусу.
Сказать коротко. ієрей Памфілій
Був добрий муж і щирий християнин,
Що хоч йому єднало честь, повагу
У бідних і робучих та у властей,
Зате в очах аскетів та завзятців
Непримиримих уважалось майже
Гріхом, трусливим віровідступництвом.
До того то Памфілія удався
Нещасний батько.

Здивувався Памфілій,
Побачивши такого пана в своїй
Хатині; смирно, але без унижень
Він привітав його. Но гнеть велика
Утіха суть його всю наповнила,
Коли почув, що пан той, се отець
Валентія, отого лікаря,
Що бідним даром помагав, що навіть
Його дочку від смерти відвернув.
Він сам не знав, як дякувать старому,
Де посадить, чим угостить його.
Та вздрівши хмару смутку на чолі
Його, гнеть власну радість поскромив
І став розпитувать про сум його
І що його до нього завело.

Розговоривсь Валентія отець,
Все розказав, що знав; не утаїв
Своєї муки і своїх надій,
Які поклав на нього. „Кажете,
Що син мій спас від смерти ваше чадо!
О, дякую богам за ту годину,
Коли се сталось! Так тепер я вправі

Жадать од вас. просити вас: зробіть
І ви для мене ту саму прислугу!
Спасіть мені моє дитя! Влічіть
Від лютої недуги лікаря!
Христіть його—я не бороню вам,
Але спонукайте, щоб повернув
До давнього, трудящого життя,
Щоб жив з людьми як чоловік, не біг
В ліси, як дик, не крився, як розбійник,
Не марнував життя, ума і сил,
Не вгонював у гріб мене предчасно!“

І батько заридав. Зворушений,
Його оповість вислухав Памфілій
І похитав поважно головою.
— Тяжка се справа! Дивний се наш час!
Не так письменний я й далекоглядний,
Щоб зрозуміть його течії всі,
Но з досвіду щоденного міркую...
Якийсь понурий дух ввійшов в людей,
Якийсь таємний біль неозначений,
Що бридить їм життя, людей і світ,
Що розриває узи віковії,
Природні узи. Мов води прагнуший,
Так люди ті в недугі болю хочуть,
Вмирають тим, що вмерти враз не можуть.
Страшна се слабість. заразлива нині!
Немов чума, що за життя недужих
Все тіло їх до кості розкладає;
Так духовий недуг той наших днів
Ввесь світогляд валить і ломить, ввесь
Стрій мислей цілковито вивертає.
Що вчора ще вважалось людським, добрим,
Вважаєсь нині найтяжчим гріхом;
Що вчора сміх будило—нині мучить;
В чім сумнівались вчора, нині вірять,

І, щонайгірше, в одурі якімсь
Бажають запечатувати кров'ю
І муками ту віру, мов гадають,
Що за фалшиву віру, за обман,
За помилку і кров не попливе!
Тяжка се справа! Жаль, і дуже жаль,
Що й син ваш тож попав на сю дорогу!
Та що ж, попробую, що в моїй силі!

І помолившись, пішов Памфілій
За сумовитим батьком, шепчучи
Молитви по дорозі, щоб господь
І ум його і серце освітив.

Ввійшовши до Валентія в'язниці,
Кайдани батько з сина мовчки зняв
І мовчки вийшов. Наблизивсь Памфілій
І, осінившись знаком хреста,
Сказав:—„Прославлен будь господь на небі,
Що в серці твоїм, сину, розбудив
Бажання правди, світла й царства свого!
Я смирний раб його, посуд скудельний,
Вважатимусь щасливим—отворити
Тобі, освіченому, двері раю.
Велика, сину, слава твоїх діл
Пішла по світі, чесна, добра слава.
Багато ти страждущих укоїв,
Багато сліз сирітських осушив,—
А всі вони записані у бога.
Бо бог наш, сину, милосердя бог,
І Син його сказав святее слово:
„Не кожний, що мні скаже: Господи!
Господи!

Ввійде до царства мого!“ Віра, сину,
Без діл мертва, і лиш трудящі руки
Та щире серце гори переносять.“

Стояв Валентій, слухав і стовпів,
Мов кожне з тих спокійних, ясних слів
Було ударом молота в чоло.
Вкінці отямивсь, голову схилив
І смирно обізвався:—Я грішний, отче!

— „Бог милосердний, сину,—відказав
Памфілій,—лік лишив нам і на гріх.
Коли у тебе сокрушене серце
І щирий жаль, то сповідайсь гріхів,
Я маю власть простити їх тобі“.

І звільна, запинаючись, розкрив
Валентій всі свої грижі й печалі
Перед Памфілієм, все те, що після
Розмови з старцем зрушена душа
З глибин сердечних вигребла й страшним
Гріхом вважала. Стиха, добродушно
Всміхавсь Памфілій, слухаючи тих
Уриваних, гарячих слів. Він бачив
Перед собою ясну, чисту душу,
Що рвесь невдержно до добра й до
правди;

Та бачив разом, над яку безодню
Страшених сумнівів, грижі, розпуки
І самознищення дійшла душа та,
Як тяжко з небезпечних тих шпилів
Звести її на рівную дорогу
Спокою й умірковання, що скромно
Веде по розграні добра і зла.

— „Мій сину, — рік він, як скінчив Ва-
лентій, —
Один ще гріх, найбільший з всіх гріхів
Ти утаїв мені“.

— Який гріх, отче?

Спитав Валентій і поблід з тривоги.

— „Страшений гріх: невіру в ласку божу
Чи думаєш, що на землі й на небі
Є хто безгрішний, крім одного бога?
Сім раз на день упаде й праведник,
І сім раз встане. Бог, як батько добрий,
Всі наші слабості найліпше знає,
Бо нас слабими сотворив; не так
Болить його наш гріх, як веселить
Наш жаль, покута́йши щира хіть поправи“.

— О так, поправи щиро я бажаю!
Христї мя, отче, і благослови
Спокутувать гріхи свої в пустині,
В молитві, сльозах, в строгій самоті!

— „Христити радо я хрещу тебе,—
Сказав Памфілій,—але йти в пустиню
Благословить тебе не можу, сину“.

— Не можеш?

— „Ні, так, як господнім словом
Благословить не можу зла, убійства,
Непошанівку заповідей божих“.

— Хіба ж се зло—молитись і терпіти?

— „Чи ж се добро—вбивать вітця старого?“

— Щоб тішить батька—я вбиваю душу.

— „А вбивши батька, ти спасеш її?“

— Іду туди, де менш покус до зла.

— „Герой іде туди, де густіше стріл.“

— Я не герой, я зла не переможу.

— „Сли так, то й назви християнина ти
Не стоїш. Не втікать від зла казав
Христос, а з злом боротися щосили.
Бо як почнем усі від зла втікати,

То запанує зло на всій землі.
Повір мні, сину, світ не є так злий,
Як гуторять пустинники-аскети,
Котрі його й не знають. Много можна
Добра зробити, люблячи людей,
І те добро напевно переважить
Усі гріхи, з життям тим нерозлучні.
І вір мні, борше вступить в царство божє
Любов без віри, ніж віра без любви!“

Валентій слухав, але не вступали
Слова ті до його душі; якесь
Підозріння будилось в нім, чи се
Не підступ батька, щоб зловить його.
Коротка аскетична практика
Порозпускала вже коріння в серці.
І він рішивсь на підступ підступом
І хитрістю на хитрість відповісти.
— Так що ж робити радиш мені, отче?
— „Покинь думки про сльози і пустиню,
Вшануй батьківське серце і любов,
Трудись подавньому! Твій щирий труд
Бог нагородить вірною жоною,
Дітьми і всім добром. Оце моя
Сердечна рада, се покута буде
За ті гріхи, що ти мені сповів.
Коли мені сповнить се приречеш,
Тоді я розгрішу тя в ім'я божє
І хрест господень покладу на тебе!“

І ті слова, хоч з серця глибини
Плили, в умі Валентія лишень
Скріпили ще підозріння погане.
Він чув, як гострий біль пройшов му серце,
Но швидко перемиг себе. Схилившись
І б'ючись в груди, рік він:—Прирікаю!

Мов ангел щастя пролетів в тій хвилі
На невидимих крилах понад дім,
Так все віджило, зрадувалось в нім.
Прикликаний Памфілієм отець
З сльозами кинувся на шию сина
І обнімав і цілував його,
До ніг впадав Памфілію, беззв'язні
Щасливі восклики замісто слів
Видобувалися з грудей його.
Весь дім пристроєно в празничний вид,
Усі раби дістали вольні листи
І щедрі дари. Щоб з любимим сином
Не розлучатися нічим навіки,
Отець рішився тож прийняти хрест,
Рішилась тож і Сільвія Мамілля.
Все, все було забуте! Сльози всі,
Неспані ночі, перебуті муки!
Валентій жив! Між ними жив! Вертав
Назад в життя, з котрого їм грозила
Геть видерти його таємна сила.

Минають ясні дні. Радіє батько,
Радіє й Сільвія. Її дівоча
Уява вже малює їй чарівний,
Щасливий день, коли її любов
Найкращої дізнає нагороди,
Коли в руці Валентія спочине
Її рука, батьківське й боже слово
Благословить їх на щасливу путь
Життя в любові. О гарний, гарний дню,
Чи довго ж то ще ждати їй на тебе?

Та що ж, не радісно мабуть плили
Ті дні для того, круг котрого вся та
Любов, мов перла круг ядра, горнулась.
Валентій в домі, наче тінь понура,

Ходив в задумі, мовчки, осторінь
Від всіх. В товаристві сидів, мов в терню.
Де й ділась давня бесідливість щира!
Немов ведмідь на ланцюзі, глядів він
Довкола, кидав знехотя словами,
А йдучи, якось боязно довкола
Оглядувавсь, мов злодій.

Не казав

Отець його слідить ні пильнувати,
Лякаючись ще дужче подразнить
Його уяву.—Хорий ще — він думав—
А свобода найкращий лік на ту
Хоробу.—Знав він, що Валентій, давши
Святеє слово—не тікати в пустиню,
Вже й не втече. Ох, та не знав нещасний
Отець, яку страшенну муку син
Терпів! Не знав, що син щодень, щоніч
По пишному саді його блукає
І руки ломить, головою б'є
О білий камінь, то в гущавині
Кропивою, терном бичує тіло,
Що всіх молитв його один кінець
І зойків всіх і стогнань всіх: о боже,
Спаси мене від людської любови!

І звільна він почав марніти, таять
І чахнути. І заболіло знов
Вітцівське серце. Що робить? Як радить?
Памфілій мисль щасливу піддав,
Сказати краще: виразив лиш те,
Що здавна в серці батьковім дрімало:
— Женить його. При боці любой
Дружини відживе у нього серце!

Пречудний ранок був, сміялось небо,
Співали пташки, запах дихав з цвітів,

Іскрилася роса на всіх листочках,
І все кругом будилось, гомоніло
Величню пісню: Vivere memento!
Лишень Валентій по безсонній ночі
Проведеній в молитві, наче труп
Ходив-бродив в тім житні океані,
На всю красу глядів завмерлим оком,
В зболілім серці, наче темна гадь,
Клубились сумніви, понурі думи.
Аж ось до нього батько підійшов
І, руку на плече його поклавши,
Сказав: „Мій сину, що з тобою дієсь?
Поглянь вокруг! Красуєсь і пишаєсь
Усе в природі, тішиться життям,
Росте і множитьсь! Лиш ти, мов квітка
Підтята, в'янеш! Сину любий мій,
Покинь ті думи чорні! Глянь на сивий
Мій волос! Не багато вже осталось
Мені до гробу. А я так сердечно
Бажав ще бачить своїми очима
Тебе вітцем родини головою!
Так гаряче бажав дожить потіхи—
Гойдять дітей твоїх в обіймах своїх!
Невже ж ти хочеш вік свій молодий
Згирити в самоті? Невже ж не жаль
Тобі вітця, не жаль і тої, сину.
Що задля тебе стільки протерпіла
І людський поговор стягла на себе?
Ей, сину, сину, гріх тобі тяжкий
Отак робити! Бог же сотворив
Людей на те, щоб множились, росли
І спільно, у любові його хвалили!“

Давно вже ждав Валентій тої мови,
Давно лякавсь її! А все ж тепер,
Почувши те сподіване, зжахнувся,

Немов на гадину ступив. Та що ж!
Хоч як він досі духом хоробрився,
Хоч на опір готувався, тепер
На батькові слова не міг нічого
Найти сказать. Заколупнув старий
Синівське серце своїми словами,
Не так словами, як слізьми, що мов
Горох сплили на бороду сріблисту

— Не плачте, тату, все зроблю для вас! —
Сказав Валентій, і аж сам злякавсь
Тих своїх слів,—та вже було запізно.

— „Мій сину! любий! ох, як я щасливий!
Ходи, ходи, вона там бідна плаче!
О сонце ясне, радуйся зо мною!
О боже, з серця дякую тобі.
Що ти сповнив мої усі бажання!
Ходи, мій сину! Нині, нині ще
Обручимо вас. Радість, радість нам!“

І сам себе не тямлячи, побіг
Старий, задихавшись з утіхи, в дім.
У всіх закутинах зчинивсь гармідер
І втішний гомін; зароїлось в домі,
Обручну учту кинулись готувать,
Гостей просити, ладити дарунки.
Лишень Валентій по відході батька
Остався сам і руки заломав
І простогнав мов під обухом ката:
— Що я зробив, що я зробив, о боже!

Смеркалось. Свічі в домі запалали,
В їдальні гості шумно залягли,
І музика чудова задзвеніла,

А наречена пара молода
Посередині в вінцях, пишних строях
Приймала дари. Лиця Сільвії
Горіли щастям; німо і понуро
Додолу очі похиляв Валентій.

Скінчився обряд—учта почалась,
І він, як скоро здужав вирватись,
Полетів в сад. Срібlistий місяць тихо
Чарівне світло лив на сонну землю.
Збентежений, тремтячи ввесь, Валентій
На землю кинувсь.—Боже, боже мій!
Так ти мене оставив! Прикуваєш
Мене до світа, до гріха, до жінки!
Ти... ти ненавидиш мене, не хочеш,
Щоб я спасений був! О боже, змилуйсь,
Спаси мене! Пошли мні наглу смерть—
Ні, ні,—не смерть! Позволь спокутувать
Гріхи! Пошли мені таку недугу,
Щоб всі вони злякалися мене,
Щоб, дивлячись на мене, серця їх
Стинались льодом, щоб їх руки мліли,
Заким до мене доторкнуться, щоб
В обридження і страх змінилась їх любов!

І диво сталось. Враз здалось йому,
Що вся земля смертельно застогнала,
Що безконечний біль прошиб її,
Такий могучий, що в одній хвилині
Усі живії твори умертвив.
Одно зідхання—і ціла земля
Осталась тільки величезним гробом,
Мільярдами бездушних трупів повним.
Валентій зірвався на рівні ноги,
Повів докола блудними очима—
Як тихо, глухо!.. І ніщо не видно...

Не бовваніє в далі Капітолій,
Не видко мурів батьківського дому,—
Пустиня, рівно! І немов моряк,
Що сміло відкрива краї неznані.
Так в даль летять його свободні очі
Із краю в край. Поля, ліси і гори,
І море й сушу обнимають. Всюди
Пустиня, смерть. — Він віддихнув сво-
бідно.

Но що се? Десь на другім краю світа,
В нутрі мов найпустішої пустині
Щось двигаєсь, здійсмається, росте
Страшне, таємне. Наче чорна хмара
Клубиться, воздух ввесь пройма грозою,
На крилах вихру копотить до нього.
Валентій дармо напружає очі,
Вкладає в них всю силу духа свого:
Хоч проникає землю всю наскрізь,
А хмари тої проникнуть не може.

Вона зблизилась, заслонила небо
І тягаром страшеним налягла
Валентію на душу. Він аж ввесь
Подавсь додолу, мов та деревина
Під снігом. Втім підвів нечаяно очі
І бачить: перед ним стоїть панич
В тіснім хитоні, з розкудовченим
Волоссям, з піною кривавою
В устах, з посинілим лицем страшеним.

— Лиш ти один остався ще живий,
А другий я,—промовила поява.
Но нам замало місця на землі
Обом. Борімось на життя і смерть!

— „Зачим мені боротися з тобою? —
Сказав Валентій. — Чи ж не мож нам жити
Обом самотно? Я тебе не знаю,
Ані твоєї смерти не бажаю“.

— Не знаєш мя, а прецінь в серці твоїм
Я викохавсь і виріс! Я — ненависть
До всіх людей! Борись, борись зо мною!
Я не стерплю, щоб жив хто ще, крім мене!
— „Ім'ям господнім закликаю тя,
Демоне клятий, уступись від мене!“

— Га, га! Ім'ям господнім закликаєш,
А сам о мене господа просив!
Його ім'ям приходжу я до тебе
І те несу тобі, о що благав ти!

І вдарила страшенная поява
Його в грудь п'ястю. Від удару того
Спинилось серце в своїм скорім руху,
Застила кров, посиніло лице,
Кривава піна стала на вустах
І завернулись ув орбітах очі.
Мов труп на землю прокотивсь Валентій
І так лежав мертвий, заціпенілий.
Тоді коліном приклякла поява
Притисла, що аж кості затріщали,
І нахилившись над його лице,
Щось тихо шепнула йому до вуха
Таке страшне, глибоко таємниче,
А так пекуче, мов жало оси
Заправлене в пекольную отруту.
І верглося враз Валентієве тіло,
Як мечесь ящірки відтятий хвіст,
І почали всі сугуби пручатись
І кидатись, о землю бить собою

В страшених судорогах. Руки рвали
Траву і зілля; скреготали зуби,
А з здавленої груді добувавсь
Звірячий, дикий, прошибливий голос.

В землі вже яму вибив під собою,
З-під нігтів рук повиступала кров
І піною покритися лице,
Коли вкінці поява відступила
Від мученика. Зціплий, недвижимої,
Посинілий, страшенний він лежав
Мов труп. Лиш звільна підносились груди,
Свій обіг звільна починала кров.
І довгих хвиль було потрібно, щоб
В болющій тілі знов затліла іскра
Життя і мислі й тямки. Звільна, тихо
Валентій встав, хитким, непевним кроком
Ступив наперед і спинився знов.

У голові його була пустиня:
Що сталося з ним—не тямив. Все, від
хвилі,

Як кинувся на землю, просячи
Недуги в бога, потонуло в чорну
Тьму забуття. Лиш біль лишився лютий,
Якийсь таємний, невловимий біль,
Котрого він не знав причини й місця.
Страшна утома тіла ще зміцняла
Той біль, хоч се був біль душі, не тіла.

І враз йому неясно пригадалась
Страшна поява, що боролась з ним,
І пригадалось, що якісь страшні
Слова вона йому шептала в ухо,
Що від тих слів душа його замерла,
І тіло заметалося, мов кожний

Сустав в нім рвавсь від цілості осібно,
І що слова ті—се причина болю,
Жало, що й досі в рані ще стремить.
Та що се за слова? Який їх зміст?
Він дармо хору думку напружає,
Ворушить споминки! Немов залізна
Стіна докола слів тих засклепилась,
Добратися до них ніяк не може.

І сам себе не тямлячи, в задумі
Повільним кроком він у дім пішов
І в залю повну гостей, світла, шуму
І радости вступив мов дух Еребу.
Один лиш крик смертельної тривоги
Пройшов по гостях, остовпів отець,
Зомліла Сільвія на вид його.
Блідий, розхрістаний, з лицем кривавим,
З розкудланим волоссям, в порваній
Одежі, з впертими наперед себе
Очима він стояв хвилину в дверях,
Немов нагадував, де він зайшов,
Мов дивувався, чого помовкли так
І побіліли й затримтіли всі.
Відтак повільно, мовчки перейшов
Повперек залі й сів коло невісти.

Мов ангел смерти пролетів над домом
І замахнув мечем і перетяв
Усі живі нитки, що серце з серцем
В'язали,—так нараз почули гості
Якусь відразу, страх, обридження
До мученика. Мовчанка засіла
Мертва на місце радости; музики
Утихли, світла гаснуть почали,
І гості тихо, боязно розповзлись
Із залі. Німо, миючись сльозами,

Не оглядаючись пішла вкінці
І Сільвія. Лишень отець старий
З розбитим серцем, у страшеннім горю,
Котрого сам не розумів, не збаг,
Остався з сином. що все ще сидів
Німий, недвижний, витріщені очі
Впер в одно місце і всі сили духа,
Всі мислі й нерви напружав і мучив,
Щоб відгадати демонські слова.

Отець сидів і не зводив очей
З його лица, і холодом у нього
Стиналось серце, і не шевелились
Уста сказати хоч словечко до сина.
Неначе чув, що бездна отворилась
Між ним а сином, і що вже ні сльози,
Ні молитви, ні жертви бездни тої
Не замостять. Вкінці підвівся, встав
І хусткою отер лице криваве
І слуг покликав, щоб обмили пана.
Відтак задуманого взяв за руку
І в ліжку мов дитину положив
І хрест зробив над ним і рік: „Засни!“
А сам всю ніч без сну над ним просидів.

О, серце батька! Ти, як звід небесний,
Такий всеобнимаючий, просторий!
Такий чудово чистий, лазуровий,
Коли всміхається до нас весною!
Такий могутчо-потрясаючий,
А враз і благодатний, оживлющий,
Коли в літню спеку громи шле
І бурю й дощ, і дрожню наповняє
Слабії твори, але чистить воздух
І освіжає землю, кормить ріки.
Такий в важкій задумі сумовитий,

Коли вмира дитя його любиме,
Чудове літо, а такий старанний,
Коли вкрива дрімаючу дочку
Царицю землю в чисті білі ризи,
Щоб свіжа, ясна пробудилась знов!
О, серце батька! Як же велична,
Здорова, сильна, покріпляюча,
До жертви скоро, фалші несвідома,
Глибока й тиха враз твоя любов!

На другий день заплакана, тримтяча
Прибігла Сільвія; їй думалось,
Що вже Валентія в живих не взрить.
А він, проспавши ніч усю спокійно,
Встав хоч блідий, та май зовсім здоров,
І навіть вираз дикий, боязкий
З лиця вступив, лиш дивная задума,
Мов шукання напружене за чимсь,
Чого найти не можна—надавало
Лицю його несамовитий вираз.
Він Сільвію ввічливо повітав,
Спокійно, хоч без жару, споминав
Вчорашнє свято; про страшний кінець
Не згадував, здавалось, навіть їй,
Що й сам о нім не тямив він зовсім.
І взагалі балакав так розумно,
Так неподібно до недавнього
Нелюдсько-аскетичного жаргону,
Що серце Сільвії, зморожене
Вчорашньою кривавою марою,
Мов віск м'який знов таять почало
І липнуть до Валентія.

Минуло

Та кілька день; вже й батько силувавсь
Втішатися надією, що все те
Ще добре буде, — хоч глибоко в серці

Якийсь зловіщий голос не втихав,
Віщуючи нове, ще тяжче горе.

Аж ввечір раз, коли у розговорі
Сиділи всі в світлиці: батько, син,
І Сільвія й Памфілій,—встав Валентій
І поспішив у сад, мов звав го хтось,
Мов щось забув і квапився знайти.
Стривожені поглянули на себе
Оставшіся в світлиці: мовчки ждали,
І серце в груді завмирало всім.
Аж через півгодини увійшов
Валентій. Боже, як він виглядав!
Се не Валентій був, а труп, руїна,
Недобиток, котрого лиш зняли
З хреста. В розбитім і кривавім тілі,
Здавалось, ледве що держиться дух,
А на лиці така виднілась мука,
Таке розпучливе напруження
І безнадійність відгадати те,
Над чим томилися всі сили духа,—
Що з уст усіх один лиш вирвався зойк,
Один болющий окрик. У нетямі
Ішов нещасний. Кинулись до нього,
Обмили, тіло зсиніле і збите
Олійками понатирали, мовчки,
Мов хорее дитя, на постіль завели,
Де зараз сон мертвий його обняв.

Не можучи сказати ані слова,
Всі троє у несказаній тривозі
Гляділи перед себе. Лютий біль
У серці Сільвії слізми розлився,
І не найшов ніхто для неї потіхи.
Аж як самі собою вгамувались
Дівочі сльози, обізвався Памфілій:

— Страшна, над всякий опис се страшна
Недуга! Демон злий якийсь узяв.
Над ним свою прокляту власть. Та праве
Життя його ламає власть бісівську,
Тож біс, як злодій, лиш вночі часом
На нього із-за вугла нападає.
Молитва й піст, оце ліки нехибні
На демонів таких. Молімся всі,
Пильнуймо чутко кожний крок його,
А демон злий до нього не приступить.

Як потопаючий за стебелину,
Так нещасливий батько за ту раду
Вчепивсь. В свій дім Памфілія спровадив
І упросив його—не відступати
Від сина день і ніч. Не спротивлявсь
Валентій тому, а розумні, щирі
Памфілія розмови звеселяли
Його понуру душу. Лиш часом
Якесь таємне, страшне остовпіння
На нього вечорами находило,
Він мов крізь сон кричав: „Іде! іде!“
І блід і синів, деревів увесь.
Але Памфілій не теряв відваги,
Моливсь, співав, кропив, а рівночасно
Насилу з батьком рушав, скоботав
Валентія і тер холодні руки,
Аж поки той не приходив до себе.

Пройшов так місяць в вічній боротьбі,
І хоч не мав за весь той час Валентій
Ані одного нападу такого,
Як перші два, то все ж за місяць той
Подався, одряхлів, ослаб і тілом
І духом. Де поділась та краса,
Та ясна, свіжа, привітна поява,

Що чарувала всіх! Де дівсь той ум
Мислячий, бистрий! Скулений, блідий,
З тримтячими колінами, потусклим
Зів'ялим оком звільна, наче тінь,
По мармурових залях безучасно
Валентій плентавсь. Порохом припали
Його любимі книги. Під дверми
Надармо ще стогнали день від дня
Недужі: висхло джерело води
Цілющої, погиб лікар великий!

Лиш батько ще надії не теряв
І Сільвія його не покидала.
А вечором, коли пора страшна
Зближалася демонських нападів,
Всі троє обсідали коло нього
І в розговор живий його втягали,
Щоб ум його насилу відтягти
Від темної задуми; то часом
Читала Сільвія Аристофана
Та інші твори веселі, смішні,
Щоб оживити застигавшу кров!—
І, бачилось, усе те помагало,
Та хоч шовечір майже чулось їм
В очах, лиці Валентія тривожнім,
Що пролітав над ним зловіщий демон,
То все присутність їх його прогнала.

Аж раз—понурий був, проклятий вечір.
Жаркий широко віяв ізнад моря
І віддих запирав в здоровій груді,
Лягав мов змора на кожніське серце.
Від раня вже непокоївся Валентій,
Ввесь день не їв нічого, все ходив
По всім будинку, наче навіжений,

Заглядував у всі кути, всі скритки
І сам себе про щось розпитував.
То знов в розпуці руки опускав
І скрикував: „Дарма, дарма, не можу!
Не пригадаю! Боже, як болить!
Слова, слова! Три слова лиш згадати,
А все мине, спокій поверне, щастя!“

Надармо батько у страшній тривозі
За ним ходив, розпитував і тишив,
Памфілій дармо всі псалми святі
Переспівав і окропив весь дім!
Чим нижче сонце, наче кров червона,
Хилилося з полудня, чим густіший
І гарячіший залягав туман,
Чим дужче і глухіше вітер вив,
Тим неспокій Валентія збільшався.
А як у морі сонце потонуло,
Він став і попрощав його рукою:
— „Прощай, о сонце, вже тя не побачу!“
З кутів високі тіні піднялись
І звільна поповзли по всіх покоях
І залили собою весь простір.

Немов осуджений на смерть, тримтів
Валентій, на потіхи всі глухий,
Широко витріщеними очима
Шукаючи когось в просторі темнім.
А втім посинів і, руками очі
Закривши, крикнув: „Ось іде вже, йде!“

— Оружжя на дівола хрест твій!—,
Кричав Памфілій і кропив щосили
Між тим отець і Сільвія взяли

Валентія за руки, мов бажали
Його собою заслонить, но чули,
Як він в руках їх костенів, холод.

Пройшла так хвиля. Той страшений вираз,
Що на лиці Валентя малювався,
Показував, що наближаєсь хвиля
Самого нападу. Нараз він скрикнув
Нелюдським голосом і стрепенувсь
Так, що попадали немов снопи
Отець і Сільвія—і він упав.

І почалась найтяжча година,
Якої лиш в життю вони зазнали,
Година мук пекельних, крику, стону
І скреготу зубів, важких ударів
Всім тілом, головою і грудьми
О гладкий камінь. Мов закам'янілі
Стояли зрителі, в німій тривозі
Гляділи на те конання страшенне
Того, хто був так дорогим для них.

Часом здавалось, що в безмірних муках
Пручаєсь він і силується встати,
Щось спутаним белькоче язиком
І судорожно рвучими руками
Б'єсь в грудь, в лице, показує кудись,
Но все те мов у гарячковім сні
Мішалось, мглилось перед їх очима
І ледом в жилах їх стинало кров.

Вкінці ослабли кидання його,
Лиш грудь ще віддих піднімав слабий
І кров'ю зайшли очі так благально,

Так жалібливо вперли погляд свій
В Памфілія, що той, мов духом пертий,
Прикляк і тихим голосом тримтячим
Зачав співати: „Упокой, владико,
Созданіє твоє!“

Немов таємна сила
Розбила лід на серці батька й діви,—
І розляглися голосні ридання,
Нарікання, мольби й заклання ніжні,—
І серед тої сутолоки звуків,
Посеред тих, що так його любили,
Мов свічка, тихо, звільна згас Валентій.

Та демон той, котрого випросив
На себе він, з ним разом не помер,
Але пішов по світі. В нерви, в кров
І кості своїх жертв засіяв він
Страшнее сім'я. Батько і Памфілій
І Сільвія і все потомство їх
Погибли тою ж смертю, що й Валентій.
І потяглась страшенна нитка муки
Від них по всьому світу. І прозвали
Ту таємничу, лютую недугу
Недугою Валентія святого.

Століття йшли, лавіною тяжкою
Котилось горе по серцях людей,
Котились муки, болі і терпіння,
То слабнучи, то зміцнюючись знов.
Царила тьма, світало світло правди,
Бороться зло з добром, а людський дух
Боровсь з терпінням і чимало мук
Улагодив, усунув, лиш на ту
Недугу досі не найшов ліку.

Но він найде його! Століття йшли
І кров лилась під зубцями коліс,
В огні кострів живе шкварчало тіло,
В ім'я любви господньої царила
Ненависть до людей і до природи.
Тоді Валентія святого демон
Багате жниво мав! Сотками тисяч
В його страшенне царство перлись
люди,

А другі тих, котрих він катував,
Домучували як чарівників —
Страшні картини, від котрих повік
Стинатись буде кров у людських жилах!

Століття йшли, світало світло правди,
Пануюча ненависть, наче тьма
Нічна — поблідла, власть втратила, розі-
йшлась,

І віджила погорджена любов.
А разом з розсвітом нового дня
Ослабла й сила демона страшного.
Мов тінь іще волочиться він нині
По світі, та рука його не здужа
Такі могучі задавать удари,
Як за пановання ненависти.
Він жде пори, коли в новій красі
Мов сонце ясне й теплеє на небі,
Любов всеоб'ємлюща і вселюдська
Поміж людьми вцариться на землі, —
І буде се його послідня хвиля,
Бо рани, що ненависть завдала.
Одна лишень любов згоїти може.

Грудень, 1885.

ІСТОРІЯ ТОВПКИ СОЛИ

Поема

Посвячена пам'яті батька мого Яця коваля.

I

В вандрівці житті я блудив багато,
блудив, бо правди і добра шукав,
в добро і правду віруючи свято.

І в бідну хату раз я заблукав;
стареньку стріху мох укрит зелений,
і дощ крізь ню до хати протікав;

грозив упадком зруб на бік схилений,
обпала глина з понадгнилих стін,
крізь шпари вітер провівав студений.

Вузесенький від хатки йшов вигін
травов зарослий—ратиці, копита
сліду віддавна знать не бачив він.

Скрипіли двері, мов віком розбита
бабуся стогне, що болять кістки;
дрібні віконця, мов в ямках укрита

зіниця діда, ледве що який
за дня промінчик світла пропускали.
Отак в куті на беріжку ріки

вона глипіла,—верби її вкривали
зелені а безплідні, люди в ній
живі—без втіхи, бідні проживали.

Осіння ніч була. Мов чорний рій
насіли хмари важко над землею;
мов величезна птиця, по пустій

долині вихр скиглив і бивсь над нею,
свистів у річки берегах крутих,
тьмив пільму ночі лютостю своєю.

Дош гострий, зимний сипавсь з хмар
густих,
в лице ми сік, промочував все тіло,
і в дрож метав посеред піль пустих.

Глибоко в серці горе ми засіло,
вузлами сумнів ум мій пов'язав,
ніде довкола світло не зоріло!

І дош і вихор дух мій запирав.
Слабий, безсильний, ід незнаній цілі
я в бурю й пільму поледве ступав.

Аж ось, немов два очка, заглипіли
дві ясні точки—щезли—глипли знов—
знов щезли, мов у тьмі втонути хтіли,—

но не втонули! Силою новов
грудь налилась моя,—вузьким вигоном
я до хатини серед верб зайшов.

Застукав,—з довгим, сумовитим стоном
втворились двері, до вузьких сіней,
з звичайним в хату я ввійшов поклоном.

За очі дим ухопив мя їдкий;
за серце вид мя вхопив ненаглядний,
що поломінь мені відкрив яркий.

Була се дівчина. Мужицький, ладний
вкривав її стрій. Стояла при вогні,
мов клен над річков, стан хиливши склад-
ний.

Глибокі, чорні очі—чом вони
вдивлялись в грань що перед нею яріла,
мов проблиск кращої будущини

з-за поломіні дослідити хтіла.
І по лиці її глибокий сум
розливсь,—устами стиха шепотіла

якісь слова, мов відгомін тих дум,
що бурхали в душі, мов вітер в полю;
та знать не щастя споминки їй ум

пестили, не принадну серце долю
вістило, і з заплаканих повік
біль серця, в сльози збризлий, рвавсь на
волю.

І рій думок з собов ї так волік,
що навіть мого приходу не чула,
і аж при першім слові, що я рік.

зігнулась, бистро ми в лице зирнула,
налякана мов і здивована...

І думка в мене в голові майнула,

що знать чужих не часто тут вона
видала.—Ах! мні в серці засвітала,
мов день новий, хвилина та одна!

Вся кров моя вогнем мов запалала,
затмили ясні оченька її
все предо мною,—довкола ніч ми стала,

і нич¹ я вже не бачив, лиш її,
її в хатині, ї в цілому світі!
Здавалось ми, що всі літа мої

¹ Нич—нічого.

давніші, горем, тугою повиті,
валились в безвість, наче хмари ті
пусті, подерті, вихру крильми биті.

Тримтячи я просив її о нічліг.
„Просіть татуся, чи прийняти схоче!..
Лиш я не знаю... Бачте, ось в куті

татусь мій хорий—я при нім дні й ночі—
в нас тісно“... Аж тепер я поглядів
по хаті: мало статків впало в очі!

Від диму чорні стіни й стеля, стів¹
старий, і лава й мисник, поуз ліжка
на жердці свита й пара кахтанів.

А ліжко те від лави до запічка
дошок зо п'ять, соломи околіт,
верета² груба—пир'я хоть би крішка³!

На ліжку тім лежав старенький дід,
мов голуб сивий; на чолі глибоко
виднівсь грижі і муки вритий слід.

Запалі лиця зжовкли, гасло око
в ямках глибоких, давня сила рук
пропала, з уст отворених широко

слабими хвилями теплий віяв дух.
І знов ми пам'ять дійсности свідому
збудив у серці вид старечих мук.

¹ Стів—стіл (діалект).

² Верета - рядно.

³ Крішка—трошки.

„Не бійсь, дівчино,—я сказав,—чень твоєму татусеві я зможу помочи!

Не дурно доля моя до твого дому

вела крізь бурю й плюту поночі.

Я доктор“. — „О?! Бог милостив над
нами!“ —

з утіхи й диву ледве проречи

вна здужала. — „Се бог вступив тут з вами!

Ох, поглядіть на тата! Поможіть!

Чи видите, він ледве вже губами

ворушить, він вмирає! О, глядіть!

Що я без нього? Бідній сиротині
без батька темний, непривітний світ!“

І сльози-перли із очей дівчині

знов полились,—і ледве я її

вспокоїв, що татусь не вмере ще нині.

Старого руку я держав в руці

і відгадати житні хід старався;

но швидко взнав, що щезли сили всі,

що висхла в тілі вже життя пора вся.

На мене звільна очі він звернув

і з тихим стоном: „Хто ви?“ запитався.

„Лікар“. — „Запізно вже лікар прибув!“

— „Що вас болить?“ — „Життя мене болить!“

Втім взір його доньку-дівча стрів...

„Вмирати тре¹, і те мене болить!

От лиш для неї ще б хотів я жити,

їй, сироті, ще долю запевнить!“

¹ Тре—треба.

— „Не бійтеся!—зачав я говорити—
Ви жить будете!“—Болізно старий
на мене глянув, наче жаль укритий

тремтів му¹ в оці. „Панцю дорогий,
сховайте для молодшого надію,—
я застарий для неї, заслабий!“

— „Не бійтесь, жить будете! Я зумію
піддержати вас, — її ще долю ви
запевните!“—„Не встигну вже, не встигну!“

Но вперто я з старої голови
старався тьму розпуки розігнати,
розрушать струну теплої любови!

Бо знав я, що хоч лік му небагато
поможе, то надія ще сама
при житті зможе довше го² держати.

І встиг я. Звільна безнадійна тьма
розвиднювалась, на лиці старого
щезала черта болізна, німа.

Кров швидше в жилах поплила у нього,
в очах зажеврив огоньок нараз
і віддих тож рівніший став о много.

„Хто ви і відки шле вас бог до нас?“
— „Я здалека. В Самбірщині, в Підгір'ю
є Слобода, присілок. Довгий час

там жив отець мій, там і вмер“.—„Не вірю
ухам,—сказав старий,—чи ваших слів
я не дочув?.. Ви з Слободи? В Підгір'ю?

¹ Му—йому.

² Го—його.

В Самбірщині?..“ „Так само“,—я повів.
—„То чень там Яця коваля ви знали?
Був Яць коваль за ваших ще часів?

От, невеличкий чоловік, русявий,
в літах вже був, хоч кремізно державсь,
усе всміхнутий, все на жарти вдалий,
приятний, щирий. Живо обзирався,
мов маком прудко сипав все словами,
часом на слові ніби запинавсь...“

—„Се ж мій отець! Він знакомий був з вами?
Він вмер, вже близько тому двадцять літ,
і небагато я його затямив;

но пред очима живо ми стоїть
його подoba так, як ваша мова.
Де, відки знали ви його, скажіть?“—

„Де я го знав?“—Старий неначе знова
глибоко в груді вчув пекучий біль.—
„Де я го знав? Се давній час, ні слова!

Сумна минувшість!.. Темно, темно в ній...
Погано, страшно... Боже, чом у мене
не заморочиш пам'ять в голові?

Чом забуття ми вже не даш¹ студене?..
А серед тої погані і тьми
одна лиш згадка, світло мов ясенне²,

сіяє—пам'ять тої сторони
підгірської. і споминки про нього,
про Яця коваля, і мов крильми

¹ Даш—даси.

² Ясенний—ясний.

підносить мя із горя й болю сього!..“
Старий задихавсь, утомивсь, із сил
опав.—„Лежіть спокійно!—рік я строго.—

Я зладжу лік, щоб болю вам влегшив,
лежіть лиш тихо! Хоч я й як рад знати,
який случай вас з батьком моїм звів,

но вам тепер о собі пам'ятати
пора,—лежіть спокійно! Швидко чень
вам стане ліпше, то мем розмовляти“.—

І лік я зладив,—з ним новий вогень
затлів в старого жилах; мов дитина
заснув він. В хаті стихло все, лишень

при печі, хоч і за слізьми, дівчина
щось поралась. „О, пан-біг заплаť вам!—
сказала вна.—„Надія знов вступила

у серце! Чим я, бідна, вам віддам
за вашу щирість?.. Ох, та ви самі ще
промоклі, ззяблі! Помагавши нам,

о собі ви забули! Ось в печі ще
жар тліє: роздягнітьс! Одіж я
просушу; ви присуньтєсь, де тепліше,

огрійтєсь! Я, що спрѣмога моя,
вам повечерять зладжу... Небагато
і є в нас! Сльози—бідних вдяка вся!“

— „Багато я і сам не звик жадати.
Та й чи ж є плата краща вдячних сліз?
А нещасливим, бідним помагати,

здви́гати́ розбитих зпід судьби ко́ліс,
сушити сльози болю і недо́лі,
се ж щастя більш, ніж труд, щом¹ тут
поніс!“—

Між тим на стіл гарячі бараболі²
вона поставила, зирнула в бік
і „ах“—сказала—„в нас немає соли!“

— „Що ж діяти?—сказав я—чоловік
з’їсть і без соли, як голоден крайно!“—
І я оглянувся тож, колим те рік,

і бач! Під грагаром³, там, де звичайно
по хатах висять образки святих,
побачив я серед стіни случайно

на дощечці, серед вінків сухих
і писанок поблеклих, почорнілу
від диму товпку соли. Знать, з давніх

давен ніхто не ткнув ї, бо насіло
верх неї густо диму й порохів.

— „А от є сіль!—сказав я й очаділу

вказав їй товпку.—Чи ж не сіль я вздрів?“—

„Ах, сю ви сіль побачили?“—рекла вона—

„Ох, ні! Ох, ні! Се батенькова сіль!

До сеї соли в нас ніхто віддавна
не тикаєсь! Се, кажуть, сіль свята!“

— „Свята? Ся сіль? А через що ж свята
вна?“—

¹ Щом—що я.

² Бароболя—картопля.

³ Грагар—балка по середині кімнати, що на ній
лежить стеля (сволок)

„Не знаю. Но татусь ід ній щодня
молилися, неначе до святого,
і плакали... при них молилась я,

і молюсь досі ще“.— „А се ж для чого?“ —
„Не знаю! Татко ми казали так.
Вкінці й сама пізнала я, що много,

о, много легше в серці стане, як
пред нев помолюсь! Ось і днесь сердечно
молилась я... Се, кажуть таткс, знак

якийсь важний в їх житні; небезпечно
не знаю, що за знак і що значить.
Но їжте ж! Занесіться доконечно!“

Но дармо вна просила, я вкусить
не міг нічого, а раз-в-раз вдивлявся
в ті дивні святощі, в ту сіль.. Досить

думок в умі ми шибало, мов гнався
рій за роєм. Із чорної її
подоби вчитати я старався

замерклу повість: що за диво ї
сюда, яке чи щастя ї, чи горе
поставило високо між святі?

Яке життя, немов хвилясте море,
тут перед нев в хатині тій ішло?
І далі думка темна поле оре:

о що молився д' ній старий? За що
їй дякував у сльозах, на колінах?
А се дитя, що тихо тут зросло,—

о що молилась чудна ся дівчина?
В пустім просторі шибались думки,
вузли стрічали, загадки, сумніння¹,

но не могли найти їм розгадки,
в тім сумерці хоч проблиску якого.
Но на долоню білої руки

головку сперши. при ногах старого
донька сидить, і оком не змигне
люб'ячим із лиця його сумного.

І як крізь сон лице ся те всміхне,
то й їй на личку ранньою зорою
світає радість; а як знов спічне

на виду батька сум важков ногою,
то й їй з лиця, мов хмара сонця світ,
зжене сум облик радости й спокою.

Но мов під вечір пишнобарвний цвіт,
вона клонилась звільна; довгі ночі
і дні безсонні почали тяжіть

їй на повіках, склювати очі.
То ж рік я: „Слухай, серце, лязь, спочинь!
Мені і так ще спати ся не хоче,

то я посиджу при слабім; чень він
гнеть² збудиться; мені тре пильнувати
ліку; а як за кілька би годин

зломив мя сон і я схотів би спати,
тоді тя збуджу“. — Зразу вна і чуть
о сні не хтіла, аж як налягати

¹ Сумніння—сумніви.

² Гнеть—скоро.

я став, — лягла, і як лягла, так тут і вснула. Я сидів край ліжка. Стала тиша вкруг, лиш вітри в полях гудуть.

Мисль зразу в темний світ ся розбігала,
блудив без цілі по хатині взір,
аж товпка солі знов в умі ми стала,

мов темний горя й бідности докір.
Но швидко темні почали картини
щезати, прояснявся мов простір,

огрілась кров згадками золотими
про молодість, що мов весна пройшла,
про радощі, надії й сні дитини,

і, ах! про нього, Яця коваля,
про батька мого! Скільки людських сліз він
вмів осушить за свого життя!

Рукою щедров скільки пільги ніс він!
Що щирим словом зідхань утишив!
Як всім добром в сусідських серцях ріс він!

Ніхто в гніві ся з ним не розходив,
а дім його, той дім, де я родився,
що бідних, трудних, нищих угостив!

Як людяно він дома обходився,
яким теплом там віяло, як там
усякий радо, весело трудився!

І честь в селі була його словам;
добро громадське вище свого клав він
і за громаду все, як міг, стояв,

з громадов всяке горе поділяв він.
Гарячим словом д'ньому я моливсь,
мов ось живий передо мною став він:

— „О, батьку, духу, ти, що прояснивсь
у моїй мислі, що живеш донині
у вдячних серцях людських, де ти вживсь

добром і правдов! Стій усе при мені,
дай своїми й мені слідами йти,
дай рятувать людей в лихій годині!

Дай і мені по смерти так, як ти,
жить в тямці вдячних, щоб і внуки чули
провідний голос нашої любви“! —

Втім дід прокинувся. „Доктор, а! чи тут ви?“
„Тут, тут!“ — „Так се не сон! А Яць ко-
валь?“

Ви син його?“ — „Так, так!“ — „Га, видко,
вчули

святі в небі мій сердечний жаль
і сльози й поміч в горю ми зіслали!“
— „А як вам?“ — „Лекше! Холод ніби
в даль

відсунувсь, з груді мов ваги обпали!
Спасибі вам! А Фрузя де?“ — „Он
спить:

безсонні, довгі ночі ї зломали,

а таки спать не клалася; досить
я напросивсь ї, пок¹ лягла спочити —
Се злоте серце, бог ї наградить!“...

¹ Пок — поки.

Ох, злоте серце! ніщо й говорити!..
Я то вже знаю... Але добре, що
вна спить. Мені, хоч як, не довго жити.

тож розповім вам, як зо мнов було.
Вна про мою минувшу жизнь не знає,
І дай бог, щоб не знала ввік нічо! "...

Між тим. коли старий се повідає.
огрів я ноги, руки й грудь йому,
подав ліку, що тіло ще зміцняє.

Ще ліпше він почувся, віддихнув
глибоко — віддих рівно йшов і гладко —
і так зачав казати про давнину:

„Я тут родивсь у тій хатині. Батько.
в колисці відумер мя. Самопас
я ріс, пустий хлопак; допильнувать го
недужа мати не могла і раз.

А бідність перла вже дитя до злого:
я красти вчивсь. Голодний, оком пас

я зразу, де би з'їсти що дармого,
не мліти голодом; но швидко я
направду взявсь до ремісла гидкого.

Нераз ридала матінка моя,
коли на мене їй жалілись люди. —
кляла, сварила, — но сміявся я!

Гадала бідна: майстер з мене буде!
До міста мя, до столяря дала
в науку: чень при праці-ді¹ забуде

¹ Приросток — ді означає: „а може“ і є підчеркненням першого „чень“ — може,

свій наліг злий! І плакала вона,
прощаючись зо мною, і вернула
сюда, свій вік коротати сама.

Я більш не бачив її. Вона не чула
про мене довго ніч, а як вкінці
почула, чим я стався, — лиш зідхнула,

заплакала, но слова проречи
не здужала; так мовчачи лежала,
і так самотно й вмерла мовчачи.

Мене не моц¹ наука занимала,
хоч я здоров був, рослий і міцний.
За то нас живо купка ся зібрала

термінаторів²: кожний угурний³,
голоден вічно, голий і зопсутий...
От ми давай змовлятися тогдий⁴

давай шептать: се вкрасти, там стягнути,
а там продать... Зле сім'я, що з села
приніс я, тут не лиш не встигло всхнути,

а розрослоь ще. Майстрові була
незвісна вся та річ. Но чоловік він
грізний був, прикрий: чи вина мала,

чи й найменша, а все любив побить він.
Те й звав науков.— „Так мене колись
учили“, —звик був часто говорить він, —

¹ Моц — дуже.

² Термінатор —учень при ремеслі.

³ Угурний —упертый, грубий, свавільний.

⁴ Тогдий —тоді.

„і видиш, до чогом дійшов! Так вчись і ти!“—Та й трах по вилицях нізащо.—Недовго так я вчивсь, терпів, хиливсь;

ми змовились, всі як один ледащо, втікати з міста: я перед всім вів. Отак я злодієм зробивсь гулящо!

Як жив відтак, що перебував, терпів, куди бував, як мучивсь, в тюрмах бився, в них давніх позбуваючись гріхів,

нові, ще тяжчі поповняти вчився,—про те казати і гидко й нудь бере, і духу б ми не стало... Ні, туди вся

та погань хай зо мнов в могилу йде! От раз в тюрмі у Самборі сидів я; зайшла раз мова, звісно, про життя

злодійське,—де тут доста багачів є,—як крав котрий і де і у кого,—які з котрим лучалися прислів'я¹...

От став один розповідати: „Го, го, нема тут багача в цілім повіті над Яця коваля! Чого-чого

нема у нього! Гроші з срібла биті, худоба, що і пану би не встид, а одіж, а футра, сукном покриті!

У свято жінка як натаращить коралів, аж гнуть додолу шию! Се раз багач, там мож ся поживить!

¹ Прислів'я—пригода.

Тут я озвався, і звісна річ, не крию цікавості: „А був у нього вже хто з наших?“ — „Був я й сам, та тим не втаю,

щом там дістав, і пок життя моє, там не піду!“ — „Чому ж? Чи пси такі там заїдлі?“ — „Де там! Що там пси? Пусте!“ —

„То може замки мудрі та міцні там?“ — „Е, що для мене замки?“ — „Так про що ж не виніс ти нічо, як кажеш, відтам?“ —

„Підико¹ ти та сам стрібуй, чи мож!“ — Та й уривав, хоч що го прошу — молю... І твердо я рішивсь, собі також

піти туди, як скоро лиш на волю з тих мурів вирвусь. Приклад другим дам, а ковалеві гарно вже насолю!

Зима була. З тісних тюремних брам я вирвавсь і до Слободи махаю, захожий мов робітник, по містам

і селам служби буціма питаю. Приходжу, чую здалека: дрень - дрень... стук молотів... За звуком тим ступаю.

Зайшов до кузні. Вже змеркався день, а на дворі метіль, вітри такії, що не дай бог! Я став перед вогонь.

¹ Підико — підино.

і гріюсь, і гляджу, що вкруг ся діє.
Коваль кує сокиру, під стінов
на лавці ґазди молоді й старії

балакають... Хто димає¹ ногов,
хто молотом побити помагає.
а більша часть і нич, — от зимовов

поров... роботи пильної немає,
то замість в коршму та до кузні йдуть.
Тут сей та той мене сейчас питає:

Хто? відки? як? і що де в світі чуть?“
Я їм се й те, а сам пасу кругами
очима... Змерклось, всяк в свою йде
путь,

коваль скінчив роботу і до грані²
лє воду; став і я збиратись тож...
„Та, ти! Куди ти, хло, під ніч світами?—

коваль до мене. — А хіба ж се мож,
щоб я під ніч, у куревіль такую
пустив чужого з дому на мороз?

Хло-хло, я давній звичай ще шаную!
Ану до хати! Вкусимо, що є, —
найдець і місце, то тя підночую,

а завтра, днем, іди, куди ти тре!“
Не дуже то було мені на руку;
но щоб в злім світлі не вказать себе,

¹ Димати — піддувати вогонь ковальським міхом.

² Грань — жар, вугілля.

пристав я, ще й нову задумав клюку:
нехай і так, побуду, роззирнусь,
то завтра ліпше вдам злодійську штуку!

Тож звільна в хату за ґаздов плетусь...
У хаті чисто, спрятно... На ослоні
сидять два слуги, що за дня якусь

чи панщину робили на вигоні,
чи шарварок¹, — ґаздиня й слуги дві
при печі. — „Ех, голодні ж ми, як коні!“

сказав коваль. „Ануко, ґаздині,
давайте їсти! Хлопці, ну до діла!“
І сам він сів на лаві при столі,

край нього слуги і ґаздиня сіла,
я тож. Ми повечеряли. Дівки
окремо, но ті самі страви їли.

Між тим розказували парубки,
як нині, що і скільки наробили.
Відтак коваль про давнії роки

згадав... Дівки до прядіння засіли,
а слуги січку різати пішли
на тік... Для мене сам коваль в тій хвилі

соломи вніс. „Стели, стара, стели
чужому зараз осьде серед хати!
Він змерз, втомивсь, в тій лютій метелі!“

Роздягся я і помсливсь, ляг спати,
но сон не йшов; глибоко в серце ткнув
мене той вид. — „Так жити — проживати,

¹ Шарварок — обов'язкова громадська робота.

то вже й не жаль!“ — І в серці я почув по своїй житні жаль. — „Отут сусіди всі мов рідня; рідня, у всіх мов був

один дух, замисли одні завсігди;“
Но інша думка блисла знов у мні:
От багачі, не знають лиха нігди¹!

Чужі на них і в літі і в зимі
працюють; що ж їм то значить, як в раю
з собою жить? Лиш чорту, не мені,

їм завидіти! Вже що раз гадаю,
те й зроблю, таки завтра, будь що будь!
А ти хоч лобом бий о мур, ковалю!“

На другий день встав я, як всі встають,
Коваль мя внов гостить. „Хло-хло, що маєш
ходить? — сказав. — Наймись у мене тут!

Що в нас за лад, сам бачиш і пізнаєш
ще ліпше, як побудеш довше в нас,
пізнавши ж, звикшись, чень го й поко-
хаєш.

Ось бач, один слуга мій довгий час—
сім літ — тут був, недавно й оженився,
ну, і на власний хліб іде якраз.

Худібки в мене, шмаття дослужився,
у праці зріс, у мирі і в ладі,
та й ще й ковальства в мене тут на-
вчився,—

¹ Нігди — ніколи.

все мов найде на своїм газдівстві!“

Отак — я думав — за нужденну частку
працєю тобі, вислугуйся тобі,

літа трать, силу і здоров'я краску,
щоб потім газдов найбільшим стать!“

І я подякував йому за ласку.

„Піду ще — кажу — далі поглядать,
відвиджу свояків, як не лучиться
нич ліпше, верну тут до вас оп'ять“.

Я се на сміх казав, щоб розлучиться;
не знав, що казка збудесь гнеть моя,
що тяжко насміх той на мні помститься.

Пішов, увесь день в дебрі просидів я,
а скоро ніч, я гейже потихенько
зміж терня, полем, та до коваля!

Підліз під хату — тихо. Я легенько
відняв вікно, вліз в хату — благодать!
Там хати дві: в долішній холодненько

зимов, тож всі в горішній, в кухні сплять.
Гляджу кругом: бери, що тільки тра!
коралі, гроші в столику лежать,

на жердці шмаття, чоботи, футра!..
Громаджу я, — вузелик вже пригідний
натаращив. Лиш пок¹ громадив я,

здавалось ми, мов під вікном обрідлий²
чалапнув сніг... Я визирнув — нема
нікого, сніг лиш ліпить непровідний.

¹ Пок -- поки.

² Обрідлий — рідкий, рідкуватий.

Заледве випхав я вузел з вікна.
сам виліз... знов здаєсь ми, мов за плотом
чалапка хтось, но діздріти — дарма!

Ну, я вузел на плечі, вниз городом...
у сад... Коб лиш у річку я забіг!
Борниджу сніг, аж ввесь облився потом...

Втім побіч мене знов чалапнув сніг,
і враз під плотом так щось проразливо
зареготалось, — я аж ввесь остиг!

Я в другий бік шарахнувся — що за диво?
Знов: ха, ха, ха! щось туй передо мнов!
Мов від окропу я метнувся живо.

Став, слухаю: нічо не чути знов,
а сніг валить, що й носа не видати.
„Я знитивсь¹, і взадузь, взадузь пішов.

Не вспів ще й десять кроків промахати,
аж за плечима знов ми: „ха, ха, ха!“
Я в бік, щоби за пліт ся дістати,—

знов сміх! Великі очі у страха!
Я чую вже, що в мні щезають сили,
і мов той птах в самотріску маха

і мечеться і б'є собов без цілі,
так я метавсь, — бо всюди сміх та й сміх
мене стрічав. „Бідай мя прослідили

і обступили вороги з усіх
боків! Іррийдесь згибати — то згибати!“
І насліпо в розпуці я побіг.

¹ Знититись — зігнутиись.

Знов сміх, но я вже не хотів зважати.
А втім якась потужна, мов стальна,
рука як гримне мя в лице!.. Як мати

на світ мя видала, — така страшна
почесна¹ ще мя з роду не стрічала!
Стотисяч ми свічок в очах вона

враз засвітила, струнов зазвучала
в ухах, вузел з рук випав, і немов
галушка, в сніг моя персуна впала.

„Ха, ха, ха, ха!“ довкола ляск пішов,
і з десять хлопа кинулось ід мені,
і як кати всі стали надо мнов.

„А що, хло-хло, найшов вже службу нині?
А що, хло-хло, вже в свояків бував?
А що, хло-хло, в дебрі гостив, в тернині?“

Так надо мнов ся кожний смішкував,
наслідуючи ковалеву мову.
Аж ось до них ся Гайгель відозвав—

той сам, що дав лицю почути мому
рук своїх силу—вчора він глядів
на мене в кузні, вовк мов на корову:—

„Ну, пташок нам в самотрісок влетів!
Зв'яжіть лапки і обскубем му крила!
Я б в своїй хаті го вгостить хотів“.

І знов його руки залізна сила,
немов мітлу, вгору мя підняла
і руки ми ужовка² обкрутила.

¹ Почесна—почастунок, нагорода.

² Ужовка—шнур.

„Ні, пане Гайгель—ковалів слуга сказав, по голосі його пізнав я—до нас, до Яця завести го тра!“

„До Яця? Ні, на те би не пристав я! Що Яць? М'якушка! Не заїде й раз у вилиці, от так!“—і як стояв я

при нім, а він межé-очі мя трас,
так що я й пам'ять стратив, злившись
кров'ю,
на землю впав, немов мертвий ураз.

„Ей, куме Гайгель, що вже я вам мов'ю—сказав один—так не годиться бить, так мож і вбить, ще вашою руков'ю!“

„А хоч най гине! — Гайгель знов бурчить —

Та ж за такого і гріху немає!

Ану, хло-хло—до мене він кричить—

живий ти ще? Вставай, пора минає!“
І чоботом як копнув мя під бік,
то я, мов лист, що вітер ним звиває,

по заметі скотивсь аж над потік.
І вже встаю, не прошусь, бо безпечно
те знаю, що гіркий буде мій вік.

Аж бач, садом іде хтось півперечно.

„Ось Яць іде!“—зашепотіли всі

Ну, аж тепер пропав я безперечно!—

подумав я і став мов без душі.

„От гість ваш, куме!—мовить Гайгель,
взявши

мене за плечі.—Дайте го мені!“

„Ні, ні, — Яць мот¹, — де вкрав, то там го
завше

й карати тра! Ходіть, усі ходіть
до хати!“ — І тлумак з снігу піднявши,

мені дав Гайгель. „Чо, як околіт
стоїш? Бери й неси! Твоя се праця!“ —
У хаті каганця вже блимав світ.

Стара й дівки залякані, лиш Яця
лице спокійне. Сіли всі. Коваль
горівки, хліба вніс, їдять, гостяться...

Лиш Гайгель все на мене зирк! Мов жаль
йому, що так в спокою мя лишили,
мов руки го свербять... А я, мов паль,

став при порозі; вже не маю сили
ні смілості — проситись: най зо мнов,
що хтять, те й роблять! Вже їду скін-
чили,

ще раз келішок з рук до рук пішов...
„Сусіди любі — каже Яць — сердечно
вам дякую, щом поміч в вас найшов!

Но сього хлопця ви мені конечно
даруйте! Щó зайшло між нами днесь,
се бог лиш зна й ми знаймо конечно!“

Пристали всі, лиш Гайгель гнівно дмесь.
„Що — каже ласки просите для нього?
Одного милуй, десять гнеть² найдесь!

¹ Мот — мовить.

² Гнеть — зараз же, скоро.

Я коб так міг, то шкіру б дер з живого!“
„Ні, куме, ні, —рік Яць,—вже я не дам
йому потуги! Штуки в тім немого:

узяти й бити. Вже я кару сам
найду му!“— „Е, вже з карою такою!“—
тот¹ буркнув. — „Т-та, в тім, будь, як
хочесь вам!“

Пішли. Я все в кочержнику ще стою.
„Хло хло, такий то ти?“—коваль сказав,
і наче хмара став передо мною.

„Ну, ну, я зараз ти з лиця пізнав,
як лиш побачив тя, що ти за птиця!
І щастя маєш, щом сю ніч післав

на варту слуг! В нас варта не дурниця!
Серед лісів, далеко від села,
самі вартуєм... Вже б не волочиться

тобі по світі, якби варта та,
ще з Гайглем, мала тя злапати!²
Ти вже почув, що в нього за рука?..“

Він сплюнув, перейшовсь півперек хати;
мов осуджений я в куті стояв,
і сам не знав, що думати-гадати,—

лиш в серці щось щеміло. Знов Яць
став.

„Хло-хло, чи чуєш? А пощо ти взявся,
тьфу-тьфу! до кражі? Може ти не мав

¹ Тот—той.

² Злапати—зловити.

чим жити? Може сиротов остався?“
І сиротов і бідним!—А не міг
ти зароблять? Та аж туди попхався!..

Тьфу-тьфу! А тато не лишив тобі
нічого?“—„Город і хату, чим тут жить!“
„А жінка, діти може є?“—„Дасть біг!“

„Гм, гм, то зле! А хотів би ти робить?“
Не знаю, чом з тим питанням мені
всю душу перешиб смертельний стид.

„Буду робить!“—я ледве шепнуть міг.
„А правду кажеш?“—„Най мя бог карає!“
„А станеш тут служити, по добрі?“

Я не скривджу тя певно. Хто гадає,
що я багач, що я біди не знав,
не знав недолі, той мене не знає.

Я не багач; що маю, бог ми дав
за труд важкий. Зазнав і я недолі!
А нині що! добра ми бог послав,—

дітей нема, нема потіхи свої,
а тут вже літ минає п'ятдесят!
Кому буде здобуток праці мої?

Волю чужим, а бідним помагать,
влекшати долю тим, що так блукають,
як я колись-то мусів сам блукать,

що пригорнутись до кого не мають,
як я колись не мав... А що, хло-хло,
чи в смак мої слова ти припадають?

Зістанеш в мене?“ Що чинить було?
Я все прирік, но серце ми давила
ще злість, завзяття хвилею гуло.

Плети собі! Мені ся коб лучила
спосібність,—що лиш зможу те вкраду,—
відтак шукай, де птицю носять крила!—

Так думав я, накликував біду,
а на біду не треба довго ждати!
„Ану, хло-хло, берися за їду,

і спать лягай, тре завтра рано встати
та до роботи, до роботи тра!“
І попоївши, тихо ляг я спати.

Як я проспав ту ніч, які чуття
в душі клубились, перлись і мішались,
се розказати—сила не моя.

На другий день ми рано позбуджались,
і хоч усі на мене так глядять,
мов рік уже в добрі зо мною знались,

звичайно, просто,—хоч нічо не знать
і Яцеві з лиця, коли вважливо
наказує, що кожному ділать,—

я прецінь чуюсь мов в кайданах... Диво!
Здавен безстиднее лице моє
вділ хилиться, паліється стидливо!..

До праці я пристав, як пристає
голодний до їди, бо в праці наче
я сам о собі забував. Пливе

так день за днем, плыве життя трудяче
спокійно, мирно .. Сварки, колотні
не чуть .. І тихне в мні чуття боляче!

Неначе крига та в воді літній
поволі тає, так злість серця мого
щезати стала в ширій теплині.

Почав звикать я до життя трудного,
до воздуха лагідного, що тут
круг мене віяв, до чуття братного,

що всіх в'язало в сильну цілоту.
Ах, всього того досі не зазнав я!
Чи ж диво, що в душі вчув теплоту,

що всіх в тій хаті й хату покохав я
і ввесь став перероджуватись в ній,
мов душу й тіло в собі обновляв я!

За місяць я вже був неначе свій
в тій тихій, добрій хаті. Всі злі мислі,
щом з ними тут прийшов, мов чорний рій,

на віки, бачилось, із серця зслизли.
Я працював, щасливим чувсь і жив,—
згадки мя навіть темнії не тисли...

Про згоду я нічо й не говорив.
Аж раз, уже в великий піст, в неділю,
коваль всміхнувсь і в хаті мя спинив.

„Ну, хло, смачний газдівський хліб із
сіллю?“

„Смачний,—говорю,—коб до смерти ним
карав мя бог, я певно не згордію!“

„А що, зістанеш в мене пару зим?
Чи знов підеш до свояків?“ — З устиду
згорів я ввесь і очі вділ схилив.

„Як ваша ласка мя держать, не піду
нікуди—кажу—хоч до смерти в вас
останусь!“ — „Ні, хло-хло — він каже—
ти тут

не мов ми того! Я тобі сейчас
щось скажу. Слухай, як се має бути?..
Говориш: батько твій у бозі згас¹,

лишив щось... Тре й за тее не забути!
Вітцівщина, яка там є, то є,
все ж гріх її в чужії руки вткнути.

Піди домів, зроби там лад, що тре:
чи винайми кому, чи як сам знаєш,
щоби відтак не втратити своє.

Тоді вертайсь! Тут певне місце маєш.
Тоді й за згоду. Я тебе пізнав,
що ти робітний... Ну, і як гадаєш?“ —

„Ви мій отець!—крізь сльози я сказав.—
Ви другий раз на світ мя народили,
бо перший раз у тьмі я пропадав!

Ви чесним мя робітником зробили!
Розказуйте, що лиш завгідно вам,
я зроблю все!“ — „Ні, ні! — сказав по
хвилі

¹ У бозі згас—помер.

коваль.—Хло-хло, усе роздумай сам!
Не здайся ніколи на чужую волю!
Все май свій розум, все в ладі свій крам

А як гадаєш, що я добре мовлю,
то і збирайся нині—рік коваль—
і я, що тра, в дорогу ти зготую“.

.

Та й що вам дальше скажу? Тисне жаль
за серце!.. З ковалем я попрощався
і з Слободов, а йдучи знов у даль,

не думав навіть, що тоді розстався
з будущинов, із щастям, з чеснотов!..
Під моїм щастям беріг обірвавсь,

зарвав мене й надію в хлань¹ з собов!..
Лиш я прийшов сюди, мене чекали
вже шандарі, шукали вже за мнов.

Бач, десь там двір злодії обікрали,—
ніхто не міг на їх напасти слід,
тож шандарі вину на мене склали.

Підозріння було! І дармо світ
і душу кляв я, що нічо не знаю,—
взяли мене, прийшлося знов сидіть.

При своїм опирався я до краю,
не признавався, бо й нич невинен був,
і клявсь, хоч знав, що віри в них не маю.

¹ Хлань—пропасть.

Так в слідстві близько року я пробув,—
вкінці на внір¹ мя таки засудили,—
і знов в калужу давню я втонув.

.

Шість літ минуло. Вийшов я. Без сили
до праці і без волі до добра,
я вже безвладно далі плив по хвилі,

немов колода котиться гнила!
Старий слізми оповість доповів,
тримтів цілий і плакав, мов дитя,

а я, мов причарований, сидів.

„Так він умер?—він знов мене спитався.—
Ви син його? То ще господь призрів

на нього, дав му діти?“ — „Так —
озвався я —

як перша жінка вмерла, та, котру
ви бачили, він другий раз побрався“.

„О, вічна, вічна пам'ять будь йому!
Чи мало в світі жив я, а такого
не видів і не ввиджу, аж умру!“—

І дід утих, знать сон зломив старого,
а і мені збиралося на сон,
І Фрузю я збудив, сидить край нього,

а сам поклавсь. Дзвеніло скло вікон,
тряслась хатина, верби аж стогнали
і в берегах скиглив протяглий стон

¹ На внір—від внірнути—потонути; на внір засудили—засудили в яму, пропасть, де потонеш.

вітрів осінніх. Тлумом¹ обіймали
ті голоси гадки мої й чуття
І хвилі в серці слабли, утихали
і втихли. Внер² я в купіль забуття.

II

Хто житні темну загадку розв'яже?
Хто людський дух розложить на частки
і повість кожної частинки скаже?

Хто прослідить всі тисячні знаки,
які на людським мозгу житнь лишає,
мов на долоні мозілі руки?

хто в слезинці кожній розпізнає
всі складники? і в проблиску сміху
розмірить, як ся втіха й біль мішає?

Щасливий, хто без прочуття й страху
по стежці житні йде і житні дари
бере без намислу, хто по верху

бездонних хвиль пливе!.. Ніякі мари
ні привиди снів тихих не мутять
йому; не зносить він тяжкої кари

за те, чого не завинив; не тлять
його душі всі незлічимі пута,
що всіх нещасних тиснуть і гнітять.

Щасливий він! Не стане дума люта
пред ним і не спита: „Що ти зробив,
щоб вольнов стала людськість в пута
скута?“

¹ Тлум—товпа юрба.

² Внер—внернути, потонути.

Щасливець! Ох, кому не уділив
приятний жереб сього щастя й знати,
хто й ніч одну спокійно не проснив,

той щастя се не здужає й поняти!
Так сирота, що сам з життям в війні
зріс змалку, не пійме, що люба мати.

Не дав приятний жереб і мені
такого щастя; людське горе всюди
окружує і гонить мя, і в сні

воно ляга скалою ми на груді.
І як у слотавий осінній день
лиш де-де сонце прозирне крізь груди...
(недокінчено)

ЛИСИЦЯ-СПОВІДНИЦЯ

Лірницька пісня на нуту „Сирітки“

Зашуміли гори, забреніли води,
Зазнала Лисичка лихої пригоди.
А в неділю рано почало світати,
Ой, пішла Лисичка їстоньки шукати,
Ісходила гори, злазила потоки,
Не найшла нічого — злипаються боки.
Ой, пішла Лисичка долом долиною,
Здибала Лисичка дуба над водою.
А на тому дубі помеже гільцями,
Там сидів Когутик з красними крильцями.
Глянула Лисичка та й слинку ковтає,
Підійшла смирененько, хусткою махає.

„Добрий день, Когуте, ти співуча птице!“
А Когутик каже: „Добрий день, Лисице!“

„Чи гаразд, Когуте, чи гаразд ночуєш?
Злізь но трохи нижче, бо мене не чуєш!“

„Спасибі, Лисичко, ночую не лихо,
Тебе добре чую, хоч говориш тихо.
Лисичко, сестричко, куди вандрувала
І що там нового у світі чувала?“

„Ой, Півнику-синку, іду з Зарваниці,
Там била поклони поконець капліці.
Там поклони била, за тебе молилась,
Аж свята Гаргара мені об'явилась:
„Лисичко-небого, не трать часу много,
Іди, поспішай ти до Півника мого,
Хай він сповідаєсь, гріхів своїх каєсь,
Бо мабуть з сим світом скоро попро-
щаєсь“.

От я поспішала штири ночі й три дні,
Щоб тебе тимчасом не постигли злидні.
От я поспішала, спочивку не мала,
Щоб тебе, небоже, живого застала.
Щоб ти сповідався та й запричастився,
Щоби ти по смерті в небі присвятився“.

„Лисичко-сестричко, любая розмово,
Ангельський твій голос, але дідьче
слово.

Я ж живу, здається, бога в серці маю,
Не п'ю, не гайную, не б'ю, не кусаю,
І не ходжу красти і курей не душу,—
Яких же гріхів я сповідатись мушу?“

„Ой, Півнику-сину, маєш ти провину,
Тяжку, не малую, та й то не єдину.
А згадай, небоже, чи то життя гоже:
Всім по одній жінці дає право боже,

А ти мов той турок, мов той бісур-
манець,
І по десять разом переводиш в танець...
Маєш їх по десять, маєш їх по два-
дцять!..
Як прийде суд божий, де ж тобі схо-
ваться?“

„Лисичко-сестричко, любая розмово,
Ангельський твій голос, але дідьче
слово.
Грішний я, те бачу, і гріх мій великий,
Треба сповідаться в самого владики“.

„Ой, не збільшуй, сину, ти провини свої,
Не відволікай ти сповіди святої!
Є в мене квіточок від отця владики,
Відпустити можу гріх хоч як великий“.

„Лисичко-сестричко, любая розмово,
Зрушило в мні серце твоє праве слово.
Та будь милостива, дай часу до скрухи,
Щоб я з серця вигнав усі грішні духи.
Я сім літ не постив, сім літ не молився,
Дай часу хоч три дні, щоб пригото-
вився“!

„Ой, Півнику-друзе, жалко мені дуже,
Що тобі про душу так зовсім байдуже.
Три дні часу в мене для скрухи жадаєш,
А чи не ввреш нині, про те й не гадаєш.
Спустися на землю, покайся сердечно,
А я тебе, синку, розгрішу безпечно!“

„Лисичко-сестричко, любая розмово,
Ангельський твій голос, але дідьче
слово.

На сповідь святую пішов би я радий,
Та тільки боюся великої зради.
Як голос твій чую — голос, як сметана:
Погляну на тебе, та пика погана.
Як гляну на личко, на ті гострі зуби,
То дуже. Лисичко, лякаюся згуби.
І все в мене думка, що ти, мамко, ласа
Не моєї скрухи, а мого м'яса.”

„Гей, грішнику темний, когуте нікчемний,
За такі речі не будеш спасенний!
Що мав би молитись, за гріхи ридати,
А ти ще берешся мене осуджати.
Я пошу, молюся, труджуся для неба,
Чи ж твого м'яса мені ще потреба?
Сім літ я говіла і м'яса не їла!
Дасть бог дочекати, що буду вмирати,
А скверного м'яса не буду в рот брати!
Тобі ж. засліплений, говорю: покайся!
Злізь зараз із дуба, клякай й сповідайся!
Як зараз в покуті тебе не порушу,
Сю ніч іще згинеш за цапову душу!”

Злякався Когутик, серденько забилося,
І так йому млісно і страшно зробилось...
Послуха Лисичку — слова як сметана!
Погляне на неї — та й пика ж погана!
І рад би позбутись гріху головного,
І страх, що в Лисиці зубів дуже много.
Та далі сумління страх перебороло,
З серцем сокрушеним поглянув воколо,
І з гілки на гілку, і з прутка на прутик

Помалу на землю спустився. Когутик,
І шепче молитву, кається безмірно
І перед Лисичку приступа покірно.

Лисичка-сестричка тільки того й ждала,
Скочила, як стекла, Півника спіймала.
Скочила Лисиця, як хижая птиця —
Вже Півник у кігтях, даремне й про-
ситься.

І мовила гнівно Лисиця облесна:
„А тут тебе маю, ти птиця нечесна.
Ось тут тобі буде за гріхи покута:
В зубах оцих моїх смерть нагла і люта.“

Запищав Когутик: „Ой, Лисичко люба!
Ти міцно жартуєш! Подресь моя шуба!
Та чи ж ти для мого мізерного тіла
Свій піст сьомилітній зламати б хотіла?“

„Когуте, драбуго, жартую я туго,
Та вже тобі тутка вмирати, котюго!
Від мого посту зась тобі та й годі!
Згадай лиш о нашій недавній пригоді.
Як то я голодна в ніч темну зимою
Крізь стріху прогризлась з тяжкою
бідою,
Крізь стріху прогризлась і влізла на
банти,
Де з своїм жіноцтвом спокійно дрімав
ти.

Мов баша турецький меже подушками,
Так ти ночував там з двадцятьма жін-
ками.

І так мені стало і бридко і стидно,
Що тобі з гріхів тих і світа не видно!...

І я погадала: „Давай-ко, задушу
Зо дві з оцих грішниць, чень совість
в нім рушу.

Чень він, як побачить смерть наглу
і люту,

Покаєсь і богу принесе покуту.

Такі я побожні думки в серці мала.

По бантах тихенько до вас підповзала.

Підповзла, і першу ту глупу Марцівку

Хотіла легенько хапнуть за голівку,

Та тая дурепа знать мізку не мала,

Вона з головою під крилом дрімала:

І замісто шийки для своєї згуби

Крило її глупе дістала я в зуби.

Як хрупну—як крикне дурепа проклята,

Як стане трепатись, мов валиться хата.

За нею всі прочі, що там були кури,

Як розверещаться, мов друкть їх зі
шкури.

А ти, старий грішник, замість їх втишити,

Туди ж та й давай мя крильми голом-
шити.

З перестраху того і з жалю святого

Я хтіла покинуть той рів всього злого,

Покинути ваші прегрішні пороги

І з пороху бантів обтріпати ноги.

Та тая дурепа, що так без рахуби

Крило її впхалось поміж мої зуби,

Як тріпнесь щосили—я й не похва-
тилась,

Як з тої бантини на під покотилась.

Ой, впала ж я. впала, мов тая колодка—

Була ж то вечеря гірка, не солодка.

Ой, впала я, впала, стукнулась до поду,

Що аж задудніло з гори аж до споду.

Ой, ще ж я не встала з тяжкого упадку,

Аж тут баба лізе та й несе лопатку,
Та й несе лопатку, а мужик коцюбу—
Вони сприяглися на мою загубу.
Стали ж мене бити, стали молотити—
Коли б не дірка в стропі, прийшлось би
там гнити.

Прийшлось би там гнити, марне поги-
бати—

А всьому, котюго, ти був винуватий.
Та за те я нині дам тобі се знати,
Як побожні гості з бантини стручати!“

Отаке Лисичка нарозповідала,
Півника у кіхтях все міцно держала.
А він не трепався, лиш головку звісив,
Бачив, що Лисичка—накоренок бісів,
А не жодна чесна, побожна істота,
Та не знав, як в неї вирватись із рота.
Замовкла Лисичка, вже кусать гадає,
Та Півник стрепався і так повідає:

„Послухай, Лисичко, останнього слова!
Постій, коротенька се буде промова.
Що грішний я дуже, признаюсь покірно,
Що винен я смерті, і се також вірно.
В твоїх зубенятах, Лисичко кохана,
Солодка смерть буде, приемле рана.
Лиш того одного жаль мені, немого,
Що власне сьогодні кінець життя мого.
Сьогодні мя власне честь ждала велика:
Мав повіз по мене прислати владика.
Мав повіз прислати і коні строкаті,
І мав я стать півчим в владичій палаті,
В владичій палаті, та ще й при соборі,
Щоб співати сольо і співати в хорі.
Бо отець владика і всі крилошани

Як почули спів мій, не знайшли догани.
Зараз обіцяли сап'янці на мірці
І жупан червоний і проса три кірці.
От так то, Лисичко, я мав від сьогодні
У розкошах жити при церкві господній.
І тобі гадав я теж добро зробити,
Тебе за шафарку владиці приймати.
То би ти ходила як пані вельможна,
Бренькала б ключами, що краще й не
можна,

Мала б під собою увесь двір великий,
Всі качки і кури і гуси й індики.
Ще й гонор би мала в самого владики."

А Лисичка слуха, аж рот роззявила—
Про такі розкоші вона ще й не снила.
А як скінчив Півник, то вона з нетями
Аж скочила вгору, розвела руками
Та й крикнула: „Там я наїмся до смаку.“
А Півничок вирвавсь та й фур на гілляку.
Та й каже: „Лисичко, їдж, їдж, та дивися,
Дрібними кістками, бува, не вдався.
А як буде відпуст в святій Зарваниці
І будеш мішками носить паляниці,
Гляди, не подвигайсь та не струть бо-
лячки,

Щоб не довелося назад лізти рачки.
А посту, небого, не ломай святого.
Волиш притерпіти голоду немного."

Отак то Когутик з Лисички сміявся,
Щасливий, що з кіхтів на волю дістався.
Лисичка-сестричка тільки облизалась,
Зідхнула, завила і в корчах сховалась.

Відень, у лютому 1893.

Уривок першої пісні

Нумо про гнів Мелеагра Ойнеєнка пісню
співати,
 І про завзяту борню в чистім полі і в
серці людському,
 Про богохульні слова й непохитність
Ойнея старого,
 І як карала його і зламати не могла Ар-
теміда.

Сім уже літ наче дим той над стріхою
хати сільської,
 Що затемня божий день і до сліз ви-
гриза людям очі,
 Або неначе та хмара вохка, що пропас-
ниці плодить,
 Висіла туга й печаль над двором коро-
лівським Ойнея.
 Сім уже літ, як поплив Мелеагер, герой
богорівний,
 З Язоном Азіоненком шукать золотої
Колхіди
 Серед страховищ і бур на краях непри-
вітного Понту.
 І не приходила вість із чужини до
батька, до неньки,
 Ні з ластівками, що все прилітали з-за
моря весною,
 Ні з журавлями, що враз із осінніми
млами з півночі

З криком журливим тягли нерозривним
ключем понад море.
Гнеться батьківське чоло від тих дум
невеселих додолу,
А в своїм пишнім покою сидить без-
утішная мати,
Подушку мочить слізьми, кулаками б'є
висохлі груди,
По неприсутнім рида і голосить, немов
по померлім.
Або заціпивши зуби і в серці журбу
засклепивши
Ходить по домі, немов тая Злоба із
жалом гадючим,
Поїдом їсть і вітця і всю челядь, і лає
й лютує,
І з королівських палат мов передсінок
Тартару робить.
Разом прилинула вість, наче той соловій
голосистий
Що ти не бачиш його, де сидить у гу-
щавині скритий,
Тільки солодкі пісні зачуваєш і серцем
радієш.
Чути: вертає Арго з небезпечного, дов-
гого шляху.
Чути: героїв везе не смертельною славою
вкритих,
Хоч і не всім, що пішли, довелося верну-
ти додому.
Чути предивні дива про пригоди в краях
невідомих,
Та найдивніше: вони поплили проти
сонця-півночі,
А це по довгих літах із західнього моря
вертають.

Заворушилося скрізь, загула на ці вісті
Геллада,
Щезла понура мла над двором королів-
ським Ойнея.
Вперве по довгих літах чути: гарна весна
завітала,
Вперве всміхнулося сонце, дихнув віте-
рець ароматом,
Вперве дрібний соловій до зболілого серця
промовив.
Співом своїм мелодійним і батькові й
неньці журливій.

Ще мов мороз весняний пробігала по
серці тривога:
Ну ж Мелеагер погиб у далекому краю за-
морем.
Ну ж у неволю попав, чи відбився де від
товариства.
Та незабаром прибіг із Коринту гонець
скорохідний:
До Калідону, приносить Ойнеєві радісні
вісті,
Що Мелеагер живий і здоров бенкетує
в Коринті,
І як скінчатся лише багатолюдні бенкети
й грища,
Верне додому в обійми коханого батька
і неньки,
І незрахований скарб привезе, у походах
здобутий.

Тут боговидний Ойней, первородний Пор-
таона счадок,
В серці великої пільги зазнав—не без
ласки Зевеса,

Й широко заходився дань, приобіцяну
здавна безсмертним,
На многорадісний день повороту героя
готовить.

Три гекатомби: з волів і з кізлят і з овець
тонкорунних,
Три щирозлоті миски і двадцять триніжків
спіжевих,
Дар королівський у храм світодержця Зе-
веса в Додоні,
Врешті дванадцять плащів, перетиканих
пурпуром тирським,
Дар королеви Альтеї мандрівним співцям
златовустим,
Щоб, у солодкі слова їх божественним
даром заклата,
Слава героїв і діл їх великих во віки
тривала.

Ось і настав уже день, коли радісний,
в зброї злотистій,
На пурпуровім візку, що запряжений
білими кіньми,
В рідний в'їжджав Калідон боговидий
герой Мелеагер.
Наче той Геліос бог із рожевої брами
Титана
Вранці виходить і світ оживляє, красить,
звеселяє,
Так він стояв на теліжці, слоновою кістю
оббитій,
В лівій руці пурпурові віжки, а правицю
могутню
Вгору простяг—батога не терпіли без-
смертнії коні—

Радісним криком вітав серцю милую рідну
країну.
Довкола нього чвалав, хто на конях, а хто
на теліжці,
Почт не малий товариства—славутнії все
Аргонавти:
Перший Дріянт з Калідона, кінник і Аре-
сів потомок,
Потім Ідей і Лінкей, Афареєнки, родом
з Месени,
Далі могутній Тезей Аїгеєнко, слава атен-
ців,
І тессалієць Адмет, син Ферея їздець
незвитажний,
Потім Анкей і Кефей, аркадійці, Лікур-
гові чада,
Враз на спіжевім візку, що дзвенів про-
літаючи шляхом,
А праворуч Мелеагра краса і оздоба Гел-
лади,
Язон, Аїзона син, що безсмертною сла-
вою вкрився
Там у Колхіді сумній і в пригодах дале-
кого шляху.
Тут іще славний Іфікл, Амфітріона син
був, тебанець,
І Пірітой Іксіоненко з щедрої хлібом
Ларісси,
Ще й Еаченко Пелей із лісистой Фтії
гірської,
І Теламон, його брат, з Саламіні облитой
морем,
Еврітіон Акторенко, Пелеїв і друг і воз-
ниця,
Амфіарай, Оїклея синок, із Аргоса міц-
ного,

Врешті Схойнея дочка, Артеміді з поста-
ви подібна,
Перла аркадських дівчат Аталанта, що
в стрілянню з лука
Перемага всіх мужчин, а всіх жінок умом
і красою.
Гордо на своїм візку сніжнобілими тягне-
нім кіньми,
В білім хітоні вона, оперезана поясом
срібним
Їде, недбало віжки держучи ліворуч
Мелеагра.
Радісним окриком їх повітали у стін
калідонці,
А поза ними немов величезная сіра гадюка,
Курява з шляху встає і жене і ніяк не
догонить.

Брама важка городська заскрипіла на мід-
них завісах.
Сипнули купи людей у празничному вбран-
ню назустріч,
Цвіти й зелені гілки і барвистії шати
й коверці
Стелючи втішно на шлях, куди їхало сла-
вне героїство.
Так серед окриків їх провели вулицями
тісними
Вгору на площу, де дім королівський, а
враз і фортеця
Горда стоїть, а спереду обведена муром
подвір'я.
Тут і безсмертних богів кам'янії жертво-
ники, чорні
Від ненастанних вогнів, і обрискані кров'ю
довкола,—

Бо найлюбіша богам, найсвятіша та жертва
кривава,

Тут кінники й возові позсідали з теліжок
і з коней,—
Коні й теліжки у них королівській слуги
забрали,
В стійла просторі як стій повели й при-
містили дбайливо.
Але на пишному ґанку вже ждали прибу-
лих здалека
Старець поважний Ойней Партаоненко,
Зевсів потомок,
Поруч його королева, богині подібна
Альтея,
І Клеопатра Ідеївна, вірна жона Мелеагра,
Хлопчиків двох держучи, Мелеагра синків,
коло себе.
Позаду них молоді Тестієнки, геройське
плем'я,
Сильний Іфікл, Еоїп і Плексін і Евріпіл
найменший,
Краю Евретів князі, наймилішеє браття
Алтеї.

Вбачивши любих своїх, Мелеагер, мов
блискавка з хмари,
Кинувсь до батькових ніг, проливаючи
щедрії сльози;
Мама коліна обняв, а вона до грудей
його тисла,
Хлипала важко, та все лише: „Синку мій!
Синку!“ казала,—
Інші ж слова їй у горлі душило важкеє
ридання.

Тут його батько старий в обійми підхо-
пив,—і в нього
Сльози річками текли та на бороду білу
спливали.

А як минула ота невимовна розкішна й
болюча
Хвиля нестями, в якій аж до дна розпо-
рушене серце
Радоби вилити все, чим боліло і чим
веселилось

Довгі літа, і за те виливає лиш хлипання
й сльози,—

Вирвався з рамен вітця, з материнських
обійм конвульсійних,
І до своєї жони повернувся герой Меле-
агер.

Тілом усім тримтячи, в лихорадці дожи-
дання, втіхи,

Туги й кохання, у вихрі міцних різнород-
них зворушень,

Раптом по гостях, що враз з її мужем
прибули здалека,

Глипнула наче крізь сон Клеопатра; спи-
нивсь її позір

На Аталанти лиці, що осяяне блиском
злотистим,

Мірно рум'янцем облите, мов сонце на
сході ясніло.

І наче блискавка їй промайнула: в очах
Аталанти,

Що з Мелеагра ні раз не змигали, сльо-
зами перлились—

Скоро він плакав, то знов розіскрялись—
коли він сміявся,

В тих темносиніх очах, мов безоднях криш-
талю сапфіра,
Все відчитала нараз і душею збагла
Клеопатра.
То ж коли ось підійшов Мелеагер до неї
близенько,
І наче полум'ям щось спалахнуло на неї
від нього,
І його тіла почувся їй запах віддавна
знайомий,
Стисло за серце її, і, ридаючи голосно,
жінка
Кинулась у розпростерті обійми й сти-
скаючи шию,
Руки його і вуста і лице і волосся пахуче
Все поцілуями враз покривала й сльозами
мочила,
Хлипала й все лиш одно повторяла: „Мій
милий! Невже ж ти?“
І докінчить не могла... і нові поцілуї...
і сльози...
„Милий! Невже ж ти?“ І знов уривався
за хлипанням голос.
Все там було в тих словах: і кохання
безмежне й утіха,
Страх за майбутнє й докір, і питання не-
сміле й розпука.
Врешті не маючи сил побороти і вилити
в слово
Бурю свого чуття, вона меншого хлоп-
чика разом
Вхопила і підняла і в батьківські обійми
вложила,
Потім другого, що вже одинадцятьте йшло
йому літо,

Лагідним рухом руки проти батька посу-
нула живо,
Наче хотіла сказати: „Гляди, оце те, що
нас в'яже“.

Тут привітання німе закінчила промова.
Ойнея:

„Синку, досить вже тих сліз і обіймів
і пестошів! Буде
Час на те все. А тепер про важніше зга-
дати годиться:
Жертву безсмертним богам принести. За-
видющі Олімпські
З кожної втіхи людей вимагають собі
первотини!
Тож скороти її, щоб не розсердити батька
небесних.
Три гекатомби для них із волів і кізлят
і овечок
Я зготував на цей день, і кадило й алой
запахуший,
Щоб і безсмертним була за щасливий твій
поворот дяка,
І калідонський народ, бенкетуючи м'ясом
жертвовним,
Втішився, славив богів, і душею до нас
прихилився“.

Вже на жертовниках ось запалали вогні,
велетенські
Стовбурі диму, немов превисокії щоглі
простісько
В небо здіймалися—знак незвичайно ща-
сливої хвилі.
Тут же красу пасовиськ, бугая, верховод-
ника в стаді,

Що не зазнав ще ярма, круторогого, чор-
ної масти,
Слуги чотири ввели: в нього роги були
золочені,
Шия могутня в вінцях із барвінку й кві-
ток запахущих.
І приступивши, Ойней помолився небесним
душею,
Гострую шаблю добув і з чола бугаєвого
врізав
Жменю волосся і верг у вогонь і отак по-
молився:
„Зевсе, найвищяя сило, керманичу божий
і людський,
Світло і розуме, ти, що в руках держиш
всього причини,
Вислухай просьбу мою і прийми оцю
чистую жертву,
Вдячну за поворот сина й славу. якої
добув він,
Ти це вчинив, бо ж ніщо без твоєї не
діється волі,
Та й синьоока твоя наймилішая доня
Атена.
Вам оця жертва моя й первотини бать-
ківської втіхи...“
Написано в р. 1905

ТЕРЕН У НОЗІ

Присвячую пам'яті Зиновії Бурачинської

По обіді. Літо. День чудовий.
Усміхається пречисте небо.
Все повітря пахощами дише
З полонин від свіжих перекосів,

Із зрубів від спілої малини,
Із ґрунів¹ з живичної смереки.
З панотцем ми вийшли у садочок,
На шпилі під яблунею сіли.
Ось під нами Черемош ізвився,
Як гадюка та срібно-зелена;
Він шумить, клекоче, мов скажений,
Під горбком гризе скалистий беріг.
Та над ним в святочному спокою
Гріється мале село гуцульське.
Понад берегом стежки стрічками,
На стежках то легіні² купками,
То гуцулки в горботках³ червоних.
Дітвора купається край моста.
На шкап'єтах їдуть господарі,
Пишно їде дівчина-гуцулка,
Пишно їде і цигаро курить.

Довго-довго мовчки ми сиділи,
Напували легкі тим повітрям
Запахущим, напували душу
Супокоем, тихою красою.
І промовив панотень старенький:
„Що, любуетесь. Й справді варто!
Інше тут життя, як там у Львові,
Менше шуму, грому біганини,
Та проте“—

„Проте не менше горя,“—
Я домовив, як він зупинився.

„Горя! Ну, це зілля всюди пнеться,
Та не теє я хотів сказати.
Простота тут, первісні ще люди.

¹ Ґрунь — хребет гори.

² Легінь — хлопець, парубок.

³ Горботки — два фартухи, що одягають замість спідниці.

Гляньте, ген по горах, по узбіччях,
На верхах, сегельбах¹ недоступних,
Всюди гуцул гніздиться, газдує.
Любить він, як той орел, самотність,
Любить жити сам серед природи,
Так, що інколи пів днини ходу
До найближчого бува сусіди.
Можете собі подумать, пане,
Що за люди, погляди та вдачі
Виростають у таким околі,
На гірських вітрах, під шум потоків,
В ненастанному стогнанню ліса,
При маржині² вічно та в безлюдді
Як тут дико пристрасті бувають,
Як тут близько від думок до діла,
І які тут скорі переходи
Від високих поривів героїства
Аж до звірства найдикшого шалу“.

Він замовк і голову повісив,
Мов думками десь блукав далеко,
Потім знов заговорив помалу:
„От хоч би про себе вам сказати.
Тридцять літ живу вже тут між ними,
Час було привикнути до всього.
А про те нераз таке побачу
І в такі безодні серця мушу
Заглядать, що жах мене проймає.
Іншим разом знов із уст тих простих
Щось такеє блисне, що мов світич
Враз освітить ясно все довкола,
Шлях покаже там, де ввесь мій досвід
І наука стежки не знаходить.

¹ Сегельба—викорчоване місце, приготоване під поле.

² Маржина—худоба, скотина.

Ось послушайте одну пригоду,
Що мені притрафилась недавно.

„Тому рік—було так само гарно...
Косовиця. Я лиш пообідав
І збирався йти на онсей ґруник¹,
Де якраз докошували сіно.
Аж тут входить ґуцул. „Слава“.— „Слава“.
„Відки, сину?“—Я тутешній, стче,
Кочеранюків Олекса“. Тут лиш
Я пізнав. Його отець далеко
Жив, аж під верхом Катрафійовим,
Що найменше шість годин дороги
На коні страшенними пляями².
„Що ж чувати?“— „Та гаразд, панотче,
Лиш нам неньо³, бачу, вмерти хоче“.
„Що, твій неньо? Адже тиждень тому
Він ходив ще в Кути на дарабі⁴“.
„Та ходив, а як вернув, панотче,
То почув себе якось не добре,
І як ляг, то не встає й донині.
Та я зі шкап'єм прийшов, панотче,
Та просив бих⁵—неньо так просили,
Сповідаться хочуть. „Руш, Олексо,—
Так казали—та проси доконче..
Та не гайтеся“... То вже, панотче,
Як-би ласка“ ... —І вклонився в ноги.

„Що ж—говорю,—сину, тут не ласка,
Тут повинність. Збігай лиш, небоже,
По дяка.“— „Та я вже був, панотче,

¹ Ґруник, ґрунь—хребет гори.

² Плай—доріжка на горі.

³ Неньо—батько.

⁴ Дараба—сплав, плот.

⁵ бих—би.

Зараз він прийде... Ось вже й надходить“,
„Швидко ми зібралися в дорогу,
Посідали усі три на коні
Та й побралися пляями в гори.
В нас дорога не для скороходів:
Наче нитка в'ється понад кручі,
Через зломи¹, попід облазами²,
Крок за кроком, кінь один за другим.
Поганяти їх ані не думай!
Кінь гуцульський тут господар повний,
Тут показує увесь свій розум.
Ти сиди на нім, та лиш любуйся,
Як спокійним темносинім оком
Він безодню мірить обік себе,
Як безпечно, легко, делікатно
Він по стежці йде на п'ядь широкий
Над такими дебрами, що в тебе
Дух захопує. Тобі здається,
Що лиш крикни тут, то вже сам голос
І тебе й шкап'я здмухне у провал.

„Ось ми мовчки їдем, і міркую
Я про Кочеранюка старого.
Гуцул—багатир, на все около
Найславніший з давніх літ керманич³
Чоловік порядний і статочний,
Всі його за чесність поважають,
Рад його всі слухають охотно.
Не старий ще, сімдесять, здається,
Не дійшло ще. Два сини жонаті
І оцей ще парубок. І що ж то
Сталося йому, що занедужав.

¹ Злім—залім між скелями в горах.

² Облази—стрімка скеля.

³ Керманич—провідник дараби, плоту.

Адже перед тижнем ще здоров був.
Що ж—гадаю,—на все божа воля.
В гуцулів—керманичів здоров'я
Наче та осіння погода:
Тут сміється, а за хвилю—фуга.
Черемош зрадливий. Певно, мусів
Десь перестудитися порядно.
Сто разів не шкодило нічого,
А вкінці таки своє зробило

Сонце вже за кичеру¹ сідало,
Як ми стали на Катрафійовім.
Під самим верхом у видолинку
Мов у пригорщі якій великій,
Серед запахущої левади
Кочеранюків лежав осідок.
На нових смерекових побоях²
Пурпуром горіло ще проміння,
І тиша стояла скрізь велика
І спокій і пахощі літнії.

Ми пустили коні на леваду,
А самі ввійшли в тісне подвір'я.
Тут сиділи вже два-три сусіди,
Пикаючи люльочки спокійно,
А під голим небом, на мураві,
Лиш веренею³ одною вкритий,
Хорий наш лежав. Лице запало,
Очі дивним полум'ям горіли
І вдивлялися недвижно в небо.

Поздоровив я усіх присутніх,
Підійшов до хорого. „Миколо,

¹ Кичера—гора.

² Побой—покрівля, дах.

³ Вереня—рядно.

Що ти робиш? Чую, щось жартуєш?“
„Ні, панотче годний, не жартую.
Смерть моя надходить, добре чую“.
„Що ж таке болить тебе, Миколо?“
„Все болить, панотче. В грудях коле...
Ну, та що вже, час мабуть додому.“

Попросив я всіх присутніх вийти,
Сам засів Миколу сповідати,
Причастив його, святим олієм
Помазав, а там засів з ґаздами¹,
Розмовляю та синів питаю,
Чи давно захорував їх дедьо²,
Що йому робили, чим лічили?
„Та як з Кут прийшли, та й зараз кажуть:
„Це, синки, останній раз ходив я.
Вже мені Черемоша не бачить,
Прийдеться відай мені вмирати.“
Так говорять, а самі нічого,
І не видно так по них, щоб хорі,
Лиш в очах горить щось незвичайне.
Ми собі не в гадці. От, гадаєм,
Може дедьо випили де трохи.
Аж вночі взяли стогнати дуже,
Вхопили кольки їх попід груди.
Вже ми всяко їм давали раду,
Привозили й-доктора із Жаб'я,
Та, як бачите, не допомагає“.

„Що ж казав вам доктор?“—Та нічого.
Подивився, вусами порушав,
Записав лікарство та й поїхав.
А десятку треба було дати.

¹ ґазда—хазяїн.

² Дедьо—тато.

А як я до Жаб'я з ним вертався,
То сказав: „У твого дедя, каже,
Слабість не страшна, а хлоп він сильний,
Витримав би ще й утрое гірше.
Тільки щось таке в душі у нього,
Щось його гризе і мулить,—каже,—
Оце може в гріб його загнати.“

Здивувало се мене не мало,
Бо на сповіді ніщо такого
Я не чув від хорого Миколи.
„Ну, а що ж,—питаю знов у сина—
Говорив вам дедьо щось такого?
Скаржився на що, чи гризся чимось“.
„Ні, лиш те одно ураз говорить:
„Діточки, ви мною не журіться
І не тратьтесь ні на які ліки,
Бо мені ніщо вже не допоможе,
Бо я знаю, смерть моя приходить“.

Оце все ми стиха говорили,
Сидячи на тесаній колоді
Коло хати осторінь старого.
Він лежав недвижно все на місці
Із лицем оберненим до неба,
Не стогнав, лиш звільна важко дихав,
Бачилось, що спав по маслосвяттю.

Втім рухнувся, пробував устати,
Застогнав і важко головою
Впав на подушку. „Олексю, де ти?“
Син до нього. „Панотець ще гезде?¹“
„Гезде, дедью, будуть ночувати.
Бо внизу вже пільма западає.

¹ Гезде—тут.

Може вас занести у хороми¹?“
„Ні, небоже, полежу ще гезде,
Панотця поклич!“

Я наблизився.

„Мучуся, панотче,—рік Микола,—
Мучуся, та ні, не можу вмерти“.
„Ну, не говоріть таке, Миколо.
Відки вам се в голову засіло,
Що вам конче нині смерти треба?“
„Ой, панотче, це я добре знаю,
Та не те гризе мене і мучить.
Але гріх у мене, гріх на серці
Непрощений, тим то вмерти годі.“
„Що за гріх такий? Скажи, Миколо,
Адже ж тільки що ти сповідався,
То хіба ще тайний гріх у тебе?
Що ж, я можу сповідь доповнити.
Вийдіть, люди!“

„Ні, най не виходять.

Най до мене ближче всі приступлять.
Дивний це у мене гріх, панотче.
Я вже й сам не знаю, що з ним діять,
Як його з душі своєї збути?
Я його вже тричі сповідався.
Задля нього тричі йшов я пішки
До святого Йвана до Сучави,
Мене тричі з нього розрішали,
А про те він на душі й до нині,
Ніби камінь вчеплений до шиї,—
Через нього й вмерти я не можу.
Ось лежу й гляджу в святеньке небо,

¹ Хороми—хата.

І мені здається, що хтось гнівно
Замика його передо мною,
Що там щось, мов темна темна хмара,
Мені вгору стежку заступає;
Що на мені тут щось тяжкее висить,
Мов торби каміння й глою¹ повні,
І не можу я ступити з місця.
Радьте що, панотчику поважний,
Поможіте душу облекшити!

„Ну, скажіть, що мав йому я радить?
Гріх якийсь його турбує душу,
Хоч його він тричі сповідався.
Може сповідався він нещиро,
Затаїв подробиці найтяжчі,
І гризе той гріх його сумління?
„Вияви—кажу йому—Миколо,
Вияви свій гріх зовсім поправді“.
„Так, панотче, добре ви сказали.
Та тільки вам, і всім присутнім
Виявлю, чей серцю лекше буде.
Сядьте, ґазди, гезде коло мене,
Слухайте, що буду повідати“.

Сіли всі ми коло нього близько,
І при ньому також поставали
Три сини—три явори гірськії,
Дві невістки—дві гуцульські кралі.
А на небі власне перші зорі
Виринали, тихо миготіли.

„Слухайте, панотчику величній,
Слухайте, мої сусіди любі!—
Так говорить, стогнучи, Микола.—

¹ Глій—мокра земля в ріці.

Сорок літ, а може й більше, тому,
Я ще парубком гуляв. Як нині
Тямлю: день був літній, як сьогодні¹,
По левадах бренькотіли коси,
А я гнав із рабенця дарабу.
Як тепер її ще бачу: чвірка,
На переді Лесь Гутюк при кермі.
Я при задній. Десь коло полудня
Ймились ми спочити в Ясенові.
На зарінку² дітвори багато.
Ми собі дарабу причипили,
До шинку побігли поснідати.
Закусили, тютюну купили,
Та й гайда дарабу кочувати.
На дарабі, як звичайно, діти
Бігають, з дараби в воду скачуть,
Плешуться—нам це не в дивовижу.
Най собі! Відбили ми дарабу,—
Діти всі на беріг. Ба, дивлюся,
На заді коло моєї керми
Хлопчик скулився.. Вже не маленький,
Може так дванадцять літ, тринадцять.
Скулився, сидить і не вважає,
Що дараба вже на бистру воду
Випливає: „Хло³,—кажу до нього, —
Ти куди?—„Я там!“—сказав недбало
Та й кивнув недбало головою
Вниз на Черемош, на мене навіть
Не поглянув, та й сидить спокійно,
Мов чогось у воду задивився.

¹ Сьогодні—сьогодня.

² Зарінок—беріг, покритий дрібними камінцями.

³ Хло—хлопче.

„Це мені також не в дивовижу.
Думаю — хлопчище провезеться,
Певно хоче на той бік дістаться.
А як схоче злізти, нам не штука
З бистрини на мілчу воду з'їхать,
Ну, а там нехай бриде сарако¹.
А вода під нами каламутна,—
Клявзу, бачте, в Шибенім пустили,
Те проте і я і Лесь, ми знали
Кожне місце, де злазити можна.

І стою собі, держу за керму,
Десь колись у воду нею вдарю,
Люльку курю і мовчу, байдуже
Про хлопчище. Та бо мій хлопчище
Мовчки встав, не кажучи ні слова,
Закотив штанята по коліна,
На кінець дараби наблизився
І легенько, мов ніде нічого,
Звісив ноги, сам спустився в воду,
І без голосу, без пари з рота
Щез безслідно в каламутній хвилі.

„Сталось це так скоро, так неждано,
Так спокійно якимось і природно,
Що я, глупо витріщивши очі,
Все те бачив, кожний рух хлопчини,
І не встиг сказати ані слова.
Зразу навіть я аж розсміявся,
Думав: хлопець, певно, плавле добре,
Хоче з бистриною побороться:
Та бо бачу: ні сліду хлопчини.
Може за дарабу де вчепився?

¹ Сарако — бідака.

Ні, не видно Може там нурця дав
І за хвилю вирине далеко.

Ні, не вирина Дараба наша
Відплила вже шмат¹ від того місця,
Але хлопця ні сліду, ні духу.

Тут мороз пройшов мені по тілі.

Так мені зробилось якось дивно,

Ніби сам я вбив хлопчину того,

Ніби сам зіпхнув його з дараби,

Ніби ніс в руках свою дитину

І нараз її у воду кинув.

„І я з жахом позирнув на Леся,

Чи не бачив він, що за плечима

В нього сталося? Ні, Леся спокійно

Кермою поскрипує своєю.

Потім ще я з більшим жахом глянув

На село, на береги, чи там хто

Не побачив, що тут в мене сталося.

Ні, дрімають береги на сонці,

Верби віте² у воді купають,

Де-де з хат ще дим клубами в'ється,

Та на вулицях нема нікого,

Навіть діти знад ріки побігли.

Відідхнув я, знов гляджу у воду,—

Вже далеко ми від того місця,

Але хлопця ні сліду, ні духу.

Але знов мені на серці стало,

Мов би хто вколов або гарячим

Жигалом до рани доторкнувся.

Страшно так чогось, аж в горлі дусить,

Але з середини рівночасно

Преться слово на уста—не слово,

Але крик страшний, немов булькоче

1 Шмат—далеко, багато.

2 Віте—вітки,

І кипить у горщику замкненім¹.
Пережив я там таку хвилю,
Повну страху й дикої тривоги,
Яких мало хто переживає².

„Перегнали ми вже Устеріки,
Де Черемош Чорний з Білим збігся,
І дісталися на більшу воду,
Де пливе дараба безпечніше.
І мені там стало спокійніше
На душі. я відіхнув глибоко,
Мов тягар який з плечей скотився.
Вчасно доплили ми до Вижниці.
За свій труд одержали заплату,
Накупили дечого для дому,
Й досвіта, підночувавши трохи,
Рушили назад у наші гори.
Перейшовши із Вижниці в Кути,
Ми пішли гуртом досить великим
Серед жартів та розмов веселих.
Я в тім гурті був найвеселіший,
Мов би то вчорашньої пригоди
І зовсім зо мною не бувало.

„Поки ми дійшли до Ясенова,
Весь наш гурт помалу розійшовся,
І ми з Лесем тільки два зістали,
Та коли ми наближаться стали
До шинку, перед яким учора
Ми свою дарабу припинали,
В мене знов мороз на душу вдарив,
І я боязко зирнув довкола,
Чи не йде хто, хлопця не шукає.
До шинку я ні за які гроші

¹ Цей рядок у тексті 1907 р. останній.

² На боці дата 5. IX 1913

Не вступив би, бо мені здавалось,
Що там зараз хтось мене пізнає
І питає: „Де мій хлопець дівся?“

„А в шинку мені було потрібно
Взяти ще горівки повну фляшку
Косарям. Ось попросив я Леся:
„Нуко, мой¹, візьми у мене гроші,
Йди в шинок, там полишив я фляшку.
Заплати шинкарці за горівку,
А я тут на тебе зачекаю.“

„Леся привик мене віддавна слухать.
Гроші взяв та до шинку потюпав,
Та як лиш від мене відвернувся,
Мене хтось мов прутом ззаду вдарив.
Вдарила така страшна тривога,
Що я, міцно заціпивши зуби,
Натиснув на голові крисаню²
І дмухнув дорогою щодуху.
Я не біг, хоч чулося—летів би,
Але йшов і йшов, не оглядався.
Не було думок, ні тямки в мене,
Лиш перестрашу чуття шалене.
І я йшов і йшов, не оглядався,
Аж у груді духу вже не стало.
Аж дійшовши на край Ясенова,
Сів на камені я край дороги
І тут Леся дожидав старого.
Надійшов він десь за пів години.
„Вибачай,—сказав мені,—небоже!
Трохи там загунався³ в шиночку,

¹ Мой—чоловіче.

² Крисаня—капелюх.

³ Загутатися—заговоритися, забаритися.

Люльку запечи була потреба.
А ось на тобі твою горівку.“

„Взяв я фляшку, і мене скортіло
Випити її хоч половину,
Аби в серці хробака залляти.
Та як тільки відіткав я корок
І до шийки ротом прихилився,
Щось такеє вдарило на мене,
Що з відразою та жахом мало
Я ту фляшку не пустив на землю.
Та отямившись на хвилину,
Лесеві я дав її й промовив:
„На та випий!“ Але більш ні слова
Я не міг тоді йому сказати,
Тільки знаю, що від тої хвилі
Я горівки вже не мав у роті.

„Я зарікся того дня ніколи
На Черемош більше не ходити,
Ні дараби більше не гонити.

„Так прожив я дві чи три неділі
Дома при роботі господарській.
Та коли в неділю коло церкви
Я почув, що повінь у вівторок
Буде йти, хоч це звичайне діло, —
Щось мене торкнуло в саме серце.
І я, не міркуючи нічого,
В понеділок досвіта зібрався
І з сокирою пішов у Жаб'є.
Там покликав Леся я старого,
І ми вдвох пішли аж на Дземброню,
Та й давай дарабу лаштувати.
Злаштували, переночували,
А в вівторок повені діждавши,
Вниз рікою ми її пігнали.

„Не було турботи, ні гризоти,
Тільки як ми вже до Ясенова
Наблизилися до того місця,
Де в ріку на бистрині глибокій
Із дараби зсунувся хлопчина,
Знов мене обхопила тривога,
І я пильно в воду став глядіти,
Чи не вирне з неї потопленик.
Але шумно гнала бистра хвиля,
Клекотів Черемош під скалою,
А дараба сунула стрілою,
Та хлопчини ні сліду не видно.

„І почав я між керманичами
Де в кого розвідувать помалу,
Чи не бачив хто дня того й того
Втопленого нижче Ясенова.
Та ніхто не міг мені сказати...
А вертаючи із Кут додому,
Я почав також у Ясенові
У шинку чи де-будь на дорозі
Звідувать потрохи у прохожих,
Чи в кого тут хлопець не втопився.
Та ніхто не міг мені сказати,
І мій страх помалу став минати.

„Та бо не минуло моє лихо.
Як бувало де з ким посварюся,
Жінку вдарю в злості чи дитину,
То ануко¹ завше тої ночі
Мені сниться, що плину водою,
І сидить у мене на дарабі
Той сам хлопець, скулений і тихий,
І глядить у каламутну воду,

¹ Ануко—доконче.

І помалу із кінця дараби
Босі ноги в воду опускає,
Потім, обернувшись на дарабі,
Між ковбками¹ черевом лягає,
За ковбки вчепившись руками,
Звільна в воду тіло посуває,
Тоне в хвилях, тільки з хвиль до мене
Кілька раз руками замахує.
Були ночі ті страшні для мене,
Ввесь день потім я ходив маркітний²,
Щось неначе ссало в мене душу,
Що я гріх свій відкупити мушу.

„Вибравсь я до сповіді святої,
Панотцю, що був тут перед вами,
Розповів усю свою пригоду,
Правда, дещо трохи тромовчавши.
Панотець подумавши говорить:
„Що ж, небоже, я не можу знати,
Чим би ти тут міг бути винуватий.
Адже хлопця в воду не зіпхнув ти.
Що не остеріг його перед водою,
Це не гріх ще, бо не міг ти знати,
Чи він ліпше воду ту не знає.
А що страх тобі такий діймає,
Я на те не вмію ради дати.“

„Так прожив я рік один і другий,
Часто забував свою пригоду
І не чув уже страху ніколи,
Пливучи побіля Ясенова.
Та ось трафілося мені лихо,
Що я дома за якусь дрібницю
Дуже всердився і в пересердю

¹ Ковбки—обрубки дерева.

² Маркітний—сумний, зажурений.

Тяжко та побив свою Марічку,
Що водою мусів відливати.
Не заслабла жінка з тих побоїв,
Та я ніч мав після них страшную,
Бо мені приснився знов Черемош
Каламутний, хлопець на дарабі,
Його втоплення у бистрих хвилях
І його лице таке тривожне,
Мов би допоміч благав від мене.

„Решту ночі я провів безсонно
І надумався відбуть покуту,
Перейтися пішки до Сучави
І там гріху свого сповідаться.
Та не мав я щастя у Сучаві.
Трафив на священика старого,
Що спішився і невважно слухав
Та нерадо сповіді моєї.
Та коли скінчив я свою сповідь,
Він сердито обізвавсь до мене:
„Глупий гуцуле, це все дурниця,
Що тобі до голови приходить.
Сповідай мені гріхи достотні,
А не привиди та сні п'яницькі.
Певно, ти над міру випиваєш,
Тому й сні такі погані маєш“.

„Не признався я тому попові,
Що вже кілька літ не п'ю горівки,
Та не ждучи в нього розгрішіння,
Я перехрестився й віддалився.
І була мені тут довша пільга,
Бо в життю я більше пильнувався,
Здержував свій гнів та пересердя,
І з сусідами миром держався.
Аж коли моя Марічка вмерла,

Не проживши й десять літ зо мною,
Я побачив знов у сні хлопчину,
Що з води махав мені рукою.
Знов тоді пішов я до Сучави,
Той раз там застав черця старого,
Що, спокійно вислухавши сповідь,
От таке сказав до мене слово:
„Синочку, кзлі усе поправді
Ти сказав ось тут передо мною,
То даю тобі я розгрішіння,
Хоч, їй богу, сам не знаю за що.
І не завдаю тобі покути,
Бо ти сам себе в грісі не знаєш,
Сам собі покуту накладаєш“.

„От таке я виніс із Сучави,
І було мені від того часу
Двадцять літ життя у праці й труді.
Двадцять літ тих ви мене, панотче,
Знали, то й не буду вам казати,
Що прожив я без гріха тяжкого,
Хоч то чоловік і не безгрішний.
Але не було й одного року,
У яким би втоплений хлопчина
Ніччю в сні мені не появлявся,
Мов невтишений докір сумління.

„Та оце два тижні тому буде,
Як востанне плив я до Вижиці
І перепливав попід стрімкії
Скелі, що пониже Ясенова,
Я побачив, як з води брудної
Висунулося щось сніжнобіле,
Мов рука дитяча невелика.
Та рука один раз, другий, третій
Вирнула з води, мов купка піни,

А потім здалось мені, що кріпко
Кінець керми моєї вчепила.

Я почув як керму щось черкнуло,
І мене мов вхопило за серце.
І мені відразу ясно стало,
Що мені не довго смерти ждати.“

От таке нам розповів Микола,
І не знав я, що йому сказати¹.
Та мовчали також і сусіди,
Не було між нами розговору,
І тиша стояла довгу хвилю.

Аж ось найстарший віком з присутніх,
Юра Рахманюк, от так промовив:
„Не в образі це тобі, Миколо,
Але як зайшло вже на бувале,
Не прогнівайся, коли згадаю,
Як провів своє ти парубоцтво.
Не скажу, аби ти був ледащо
Але був ти гордий син багацький,
Краса й слава поміж парубками.
Тільки кров була гаряча в тебе
І були над міру дужі руки
І душа над міру напаслива.
Не було в селі такого газди,
Щоб ти з ним у сварку або в бійку
Не зайшов за будь яку марницю.
Сам я теж зазнав руки твоєї.
Та нехай це йде з тими часами.
Не скажу, аби ти вдався в дедя,
Бо твій дедьо був спокійний газда,
І не знаю, чи не через тебе
Передчасно він зійшов зі світа.
І не знаю, чи ти вдався в маму,

¹ На боці Франко поставив дату: 6.IX.

Бо вона була газдиня чемна
І тебе женила в добрім роді.
Але в тебе щось було з опришка¹,
Що не знає стриму ані тями,
Аби тільки злість свою зігнати
І на своїм ворозі помститься“.

Важко від тих слів зідхнув Микола
І сказав: „Спасибі тобі, Юро,
Що згадав ти ті часи страшнії,
Які я прожив, мов у тумані.
Мало що з них мені досі в тямці.
Те лиш досі добре пам'ятаю,
Як мене перед моїм вінчанням
Моя мати у своїй коморі
На колінях із слізми благала,
Аби я не збиткував ніколи
Ту Марічку, що вона для мене
За дружину вірну обібрала“.

„Не гаразд ти з нею жив, Миколо,
Перший рік або два перші роки,—
Мовив далі, згадуючи, Юра.—
Так було не раз, що прибігала
Твоя жінка аж до мене зночі,
Від твоїх тікаючи побоїв.
І не раз мені впадала думка:
„Цес² напевно не добром закінчить!
Знайде смерть собі безчасовую
З топірця³, або на шибениці“.

¹ Опришок—розбійник.

² Цес—цей.

³ Топірець—гуцули носять палицю, якої головка подібна до сокири.

„Бог з тобою, Юро!—скрикнув з жахом
При тих Юриних словах Микола,
І перехристився, ввесь тримтячи,—
Знаєш. часом і мені самому
Щось таке на думку приходило.
Та було твердеє серце в мене,
Що не знало стриму ані впину“.

Та спокійно мовив далі Юра:
„Прийшов стрим тобі і впин відразу,
Бо відразу ти устаткувався,
Пити перестав та забіячить,
З ворогами якимсь поєднався.
Це мені було на вдивовижу,
Бо не знав я про твою пригоду,
Про яку тепер нам розповів ти.
Розумієш ти її значіння?“

„Не в догад мені ще якимсь, Юро“,—
Тихим голосом сказав Микола.

„Ось послухай моєї пригоди,
Що мені іще в літах хлоп'ячих
Трафилася,—може й твоя власна
Тобі стане май¹ зрозуміліша:
Мав тоді я вісім літ чи дев'ять,
А тебе ще й не було на світі,
Як одного теплого літнього
Дня ми, хлопці, із верха свого
Захотіли збігати в долину,
Аби в Черемоші покупаться.
Захотіли, зараз і побігли.
З верха в низ не тяжко було збігти,
Другий верх ми перейшли помалу,
А з верха побачили в долині
Черемош, як срібну гадьку.

¹ Май—більше.

Під верхом лісок був невеликий,
Цей ми перебігли дуже живо,
А з ліска вела крутая стежка
Стрімко в низ зеленою лукою.
Потім треба через яр глибокий
Перебраться на другу леваду,
Перелізти кілька перелазів,
Перебігти почерез дорогу,
Перескочити ще два потоки,
А потому з берега стрімкого
На зарінок — тут уже і купіль.

„Враз зо мною бігло вісім хлопців,
Майже всі були від мене старші.
Як лиш ми добігли до потока,
Хлопці, чуючи ріку вже близько,
Закричали і побігли чвалом.
Та я, скачучи через потічок,
Скочив так незручно, що натрафив
На сухий безлистий корч терновий.
Тут я скрикнув від гострого болю,
Бо тернова шпичка величенька
Вбилася мені в п'яту порядно.
Зразу я не завважав нічого,
А хотів лише дігнати хлопців
І підбіг за ними кілька кроків.
Але тут почув, що від гілляки
Відламалася тернова шпичка
І застрягла у п'яті у мене
Це була мені не першина вже.
Я таких тернів уже не мало
Мав в ногах, гуляючи босоніж
По ярах та ґреготах ¹ зарослих.
Знав я, що робить в такому разі,

¹ Ґреготи — місця, де дрібне каміння.

І не кажучи нікому й слова,
Сів на муріжку посеред стежки.
Вийняв голку, що мені в сорочку
В пазуху встромляла завше мама
З ниткою, аби як що подреться,
Зараз міг на собі я зашити.
Я присів, п'яту свою оглянув
І побачив, що тернина влізла
Геть у м'ясо і при самій шкірі
Заломалася зовсім гладенько,
Так що пальцями ніяк не вхопиш.
Тут спокійно я п'яту послинив,
Виняв голку і продовбав шкіру,
Поки вістрям голки не заважив
За кінець тернини, й розхитавши
Не підтяг її, щоб було за що
Пальцями вчепить і витягнути.

„Кілько хвиль я порався з ногою,
П'ять чи десять, я не міг і знати,
Та мої товариші за той час
Перебігли і луку й потоки,
Перелізли через перелази.
Розложилися всі на зарінку,
Сорочки та гачі¹ поскидали
І з веселим криком та сміхами
Плюскотали вже у срібних хвилях.
Плюскіт той я чув уже здалека
І я, біль забувши невеликий,
Біг щодуху почерез леваду²,
Аби лиш до купелі допасти.

„Ось уже я вибіг на дорогу,
Коли чую, здалека від Жаб'я

¹ Гачі—штани.

² На боці дата 7. IX.

Крик надноситься понад рікою:
„Сокотіться! Геть з води! Рятуйте!“
Це мабуть кричали різні люди,
Та не чули окриків тих хлопці,
Що в ріці купалися весело.
Та я, вчувши крики, зупинився,
Глянув у той бік, відки кричали,
І побачив раптом, як рікою
Понад досі чистою водою
Вал котився жовтий, каламутний
Заввишки, здавалося, на хлопа,
Несучи ковбки, тріски й гілляки,
Шумлячи та ревучи страшенно.
Вал котився скоро наче вихор,
Здіймав воду рівно з берегами,
І я, бачучи те дивне диво,
Закричав до хлопців: „Мой, тікайте“.

Та вони за шумом не дочули.
Ще хвилина й вал той надкотився
Понад них, і щез увесь зарінок
І все шмаття і всі хлопці разом,
Ніби їх і не було ніколи.
Я лиш сам один із них лишився,
І мені відразу ясно стало,
Що як би не терен той, що в ногу
Мені вбився і спинив на хвилю,
Був би я загинув враз із ними.

„От таке й твоє було, Миколо,
Якби не той хлопець в Ясенові,
Що мов на очах тобі втопився,
Був би ти розпився й розпустився,
Був би, може, десь погиб у бійці,

¹ Сокотитися — стерегтися.

Або в криміналі опинився ¹“.

Так оповідав старий той гуцул
І словам його я здивувався,
Бо здались вони мені мов ясний світич
Що розсвічує нічну темряву.

..... 2
Вже стемніло, хоч не студеніло,
І сини внесли Миколу в хату,
А нас всіх просили до вечері.
Всі ми там і переночували,
А коли ми рано повставали,
Спав Микола на своїй постелі
Тихо та спокійно, без дихання,
Бо в ночі заснув сном непробудним.

Писано до рядка 375 на початку 1907 р., а до-
кінчено в Криворівні в д. д. 5—7 вересня 1913 р.
а рядки 798—816 дописано д. 15 вересня 1914.

¹ Далі перекреслені оцих п'ять рядків:
Я гадаю, що не був то хлопець,
Але був лише тобі самому
Видний та діткливий палець божий,
Що відвів тебе від злої стежки
І поміг тобі життя своє направить.
Цим кінчиться текст із 1913 р.

² Далі є знак пропуску, але пропущені рядки або
не дописані, або написані на окремій карточці,
загубились.

СУД СВЯТОГО НИКОЛАЯ

Драматичний образок

О с о б и:

Святий Николай.

Ангели (3).

Чорт.

Дід Вакула, водоноша, старий,
згорблений.

Маруся, дівчинка, убрана по міщанськи,
убого, але чисто.

Орися { діти робітника.
Павлусь }

Максим, їх батько.

Михась, паничик, чепурний, гордий.

Олюня, старша дівчина (ок. 12 літ),
з інтелігентної верстви.

Сцена представляє кімнату, святочно прибрану й освітлену. В глибині підвищення, на котрім стоїть золочений трон. По боках коло підвищення два стільці. Коли піднесеться заслона, за сценою чути дзвінок. Входить св. Николай у звичайнім костюмі, і ангел з великою книгою під пахою.

Св. Николай

Ось нині власне рік минув,
Як на землі я тутки був,
Як дітям дари я давав,
До праці всіх я закріплював,
Наказував їм чесно жити.

Від зла тікати, людей любити.
Ну, хто послухав моїх слів?
Ось нині власне день наспів
Розвідатись, чи піросло
Добро в їх душах, чи зло?
Скажи но, ангеле, торік
Що я найліпшому прирік?

А н г е л

стає коло стільця направо й розвертає книгу.

В моїм протоколі запис є такий:
Каже Україні Николай святий:
Хто в сім році зробить щонайліпше діло,
Най в мій празник стане перед мене
сміло—

Чи панич, чи хлопський син, чи ремісник,
Той дістане славний, славний медяник.

С в. Н и к о л а й

Ну. медяник ми принесли:
Препишно в нас його спекли.
Свята Софія розчинила,
Свята Надія замісила,
Свята Гафія в піч саджала,
Свята Палагна украшала,
Свята Варвара Великая
Його мігдалом обтикала.
Свята Марія Єгипетська
Йго виймала із припічка,
Сама ж Пречиста божа мати
Благословила його взяти
На втіху добрим діточкам.
Кажи внести його тут нам!

Ангел

дзвонить три рази.

Ви, небесні слуги, закликаю вас!
Медяник препишний принесіть до нас!

Входять два ангели, несучи стільчик, накритий вишиваним рушником, ставляють його перед св. Николаєм, кланяються й відходять. По хвилі входять знов, несучи на рушнику величезний медяник, що зображає св. Николая, ставлять його на стільчику, кланяються св. Николаєві і стають на боці

Св. Николай

Ось медяник. А де ж ті діти,
Кому його нам присудити?

Ангел

Вони є зібрані і ждуть.

Св. Николай

Ну добре, зачинаймо суд!

Входить на підвищення й сідає на троні.

Іх по одному кличте тут,
Най кожне скаже, що зробило
За рік якесь найліпше діло,

А ми се все розберемо
І медяник найліпшому дамо.

Чортик

вбігає з лівого боку.

Гей, гей! що я чую, отче Николаю!
Ви на суд засіли—я о тім не знаю!
Суд то важна справа—легко попектися.

Як же ж то без мене може обійтись?
Таже діточок тих добре я пильную,
Що котре зле зробить—все собі нотую.
А й такі бувають, що брехати люблять...
Ну, мені не збрешуть і слова погублять.

А н г е л

Ну, ну, ти антику! Цур тобі та дзусь!
За дітей своїх я й крихти не боюсь.

С в. Н и к о л а й

Ну, що ж, як суд, най буде повний суд!
Ти, ангеле, за адвоката будь,
А чорт, що всьому злому голова є,
Най їх оскаржує, як знає.

Ч о р т

чухається в потилицю.

Правду вам сказати, отче Николаю,
Адвокатське діло більше я кохаю.
Бо у мене слово так липке й моторне:
Біле зробить чорним, а знов білим чорне.
Ну, та вже вам нині вчиню вашу волю
І свою чортівську відіграю ролю.

Сідає на стільчику на ліво,

С в. Н и к о л а й

Хто перший з черги, тут явися!

М а р у с я

входить.

С в. Н и к о л а й

Хто ти?

Маруся
Я дівчина Маруся.

Св. Николай
Чим є твій татко?

Маруся
Я не маю татка.

Св. Николай
А де живеш?

Маруся
Ось тут десята хатка.
Мамуня шиють,—я.ходжу до школи.

Св. Николай
А добре вчишся?

Маруся
Не зовсім. Ніколи
Часу не маю вільного, бо є
Ще братчик менший: як прийду додому.
Не дасть на руки взятися нікому,
Як лиш мені—спокою не дає.

Св. Николай
Скажи ж мені, Марусю мила,
Що ти в тім році доброго зробила?

Маруся
глядить на нього здивовано.
Я... я... нічого .

Ч о р т и к

Ну, а чого ж прийшла сюди, небого?
Чого нам дармо забираєш час?
Марш геть! Сей медяник небесний не для
вас!

А н г е л

Не кричи, антипку! Добра се дитина.
Добрих діл у неї повна кожна днина.
Рано в школі вчиться, а прийде додому,
Мусить бути за няньку братчику малому.
Хоч сама мала ще — мамі помагає,
Бігає, трудиться, в хаті прибирає.
Хоч нераз голодна, не доспить, іззябне,
Хоч маленьке тіло струджене послабне,
То вона все тиха і охоту має.

Ч о р т

Чи в тім є заслуга, то й сама не знає.

С в. Н и к о л а й

Досить! Марусю, сядь ось тут.
Хто другий там іде на суд?

М и х а с ь

паничик, входить гордо, кланяєсь чемно
і стає перед св. Николаєм.

Я Михась зовуся,
В школі пильно вчуся.
Мене любить тато—
Я у них один;
Тож в день іменин
Я дістав багато

Всяких подарунків,
Забавок, пакунків,
Від вуйка Семена
Срібного гульдена.
Та в нас в сутерені
Бідарі злиденні:
Швець живе й шевчиха,
В них маленькі діти;
Бруд там, холод диха.
Ані що одіти,
Хліб сухий з водою
Се їдять звичайно.
Вздрівши се случайно,
Я над їх бідую
Зжалувавсь і дав
Їм свої всі гроші:
„На, старий, і справ
Чобітки хороші
Тій малій дитині!“ —
Я шевцю сказав.
Отаке то діло
Я зробив і сміло
Тут являюсь нині.

Ч о р т

Гарно, синку, гарно
Ти зробив і слухно!
А в шевцеву хату —
Часто йдеш ти там?

М и х а с ь

Ні, не каже тато,
Та й не рад я й сам,
Бо там курно, парно,
Брудно, зимно й душно.

С в. Н и к о л а й

Досить! Михасю, сядь ось тут!
Хто третій там іде на суд?

Д і д В а к у л а

з коромислом входить.

Я старенький дід Вакула,
Що біда мене зігнула.
Не за себе я приходжу,
Хоч там нині студінь, фуга,
А за хлопчика одного—

С в. Н и к о л а й

Де ж той хлопчик?

Д і д В а к у л а

Втік драбуга!

Не хотів іти.

С в. Н и к о л а й

Для чого?

Д і д В а к у л а

Вперся: „Не піду та й годі.
І нічого я такого
Не зробив, щоб там ставати“.

А н г е л

Він не рветься к нагороді.

Ч о р т

Знає, що нізащо й брати.

Що ж він доброго зробив?

Д і д В а к у л а

Се я хочу розповісти.
Вчера рано вітер вив,
А мороз мов хоче з'їсти,
Ожеледа під ногами...
До криниці з коновками,
Як звичайно, я плетуся—
Прошу панства, се мій хліб,
Водоношею зовуся,
З коновками ляжу в гріб.
Та нараз серед дороги
Як поховзнувсь — грим на лід!
З коновок вода розлялась...
Я силкуюсь встать на ноги—
Де там, мов на склі лежу,
А довкола сміх і галас:
„Дід санкуєсь! Впився дід!“
Мучивсь, мучивсь я — гляджу,
Аж і Гриць тут коло мене —
Се таке хлоп'я злиденне,
Сиротисько, без кута.
Де живе — ніхто не знає,
Чим живе — ніхто не дбає,
А пуста біда, пуста!
„Грицю, — прошу — порятуй!“
А він: „Діду, потанцюй!“
„Грицю, серце, поможи!“
„Діду, трошки ще лежи!“
„Грицю, змерзну! Ти не смійся!“
„Діду. хухай та й загрійся!“
Я заплакав — що й казати,
Бо почав вже замерзати.

Аж тут чую: Гриць при мені.
„Що ти, діду? Ну, дивіться!
Хочеш тут до ночі гріться?
Ну, вставай, оприь на мені!“
І маленькими ручками
Він підняв мене на ноги,
Підпровадив шмат дороги
Аж до хати. „Ну, старий,
Роздягнись та кості грій,
Я тимчасом з коновками
Попрацюю.“ Та й побіг,
Десять раз води придвигав
В ті доми, де я не міг.
Аж тоді назад приплигав,
Двадцять сотиків¹ склада:
„На, старий,—оце за воду!“
І заким я вспів озватись,
Він драпнув—хто зна куда.

Ч о р т

Дармо, діду, ти трудився!
Гриць урвитель, пустошак
Не дістане нагороди.

А н г е л

А я думаю не так.
Правда, лихом він кормився,
Ріс в погорді, сам один,
Та в душі його займався
Ясний огник співчуття
І тепер вже він не згасне,
Розростесь в огнище ясне,
Стане добрим, чесним він.

¹ Сотик—менше як пів копійки.

Ч о р т

Я би мусів бути не я,
Слиб його не звів до зла.

С в. Н и к о л а й

Годі! Се потому будем розбирати.
Чи ще хто на суд наш забагає стати?

О р и с я і П а в л у с ь

входять.

О р и с я

Наш татко вислав нас ось тут
На суд святого Николая.

Ч о р т

Що ж принесли ви на той суд?

П а в л у с ь

Ми не для себе, ми є свідки.
Олюнька наша золотая
Зробила нам добро велике.
То ми за ню йдемо свідчити.

А н г е л

А де ж вона?

О р и с я

Ані крихітки
Не хтіла йти сюди, та татко
Її веде.

С в. Н и к о л а й

Кажіте ж гладко,
Що там таке вона зробила?

О р и с я

Ще як наша бідна мама проживала,
Золота Олюня часто в нас бувала,
Бавилася з нами, хлібця нам давала.
А як мама вмерла, занедужав тато,
Ми добра від неї дізнали багато.
Без її опіки ми б погибли певно.
Її татко доктор — то просила ревно,
Щоб лічив татуня, сам платив аптику,
Від нас, дітей, нужду відвертав велику.
І в своєї мами Олюнка кохана
Молока і хліба дістає щорана,
З обіду, з вечері решту діставала
І все нам носила, все нас доглядала.
Та подужав татко, геть пішов із хати,
Став ходить по місті, роботи шукати.
Та нема роботи, татко слабовитий,
До тяжкої праці не хотять приймати.
Так три дні ходив він, тяжко зажурився,
Жить з ласки Олюні — на те не годився.
Та й вона щось рідше почала вчащати,
Мов зовсім хотіла нас вже попрощати.
От учора вийшло — ми весь день не їли.
Татко бігав зичить — зичить не схотіли.
Вечором приходить, мов із хреста знятий.
„Бідні мої діти, їдіть голодні спати!“
Ми лягли, у хаті зимно, нічим вкритись.
Татко став о стіни головою битись.
Втім розкрились двері і тихенько-тихо
Всунулась Олюня. „Ну, скінчилось лихо!

Діти, ось вечеря, а для вас, Максиме,
Татко має службу. А дітьми оцими
Ви вже не турбуйтеся—я їх забираю
І сама над ними опіку приймаю.“

М а к с и м (робітник) веде за руку О л ю н ю

Ось є наш рятунок—ся дівчина мила,
Без неї б нас нині вже могила вкрила!

О л ю н я

Ти мовчи, Максиме! Згадай татка мого.
Чи ж без нього вам я допомгла би багато?
Адже й кришки хліба я не заробляла
Того, що вам в вашім горю подавала.

А н г е л

Але душу маєш ти любови повну.

О л ю н я

Що ж, мені се чинить радість невимовну,
Як лиш можу другим добре щось зробити,
Особливо ж бідних, скорбних звеселити,

Ч о р т

Тут її заслуги я зовсім не бачу:
Вже така вродилась, таку має вдачу.

С в. Н и к о л а й

Досить! І ось вам присуд мій:
Марусю, медяник не твій.
Ти добре діло робиш—так,

Та се лиш є по кор и знак.
Михасю, для медяника
Твоя заслуга не така:
С л у ч а й н о ти добро зробив,
Дав гроші так, як би згубив.
А Гриць—що маю з ним почать?
Зробив він добре—що й казать,
Зробив добро зі співчуття—
Сього за мало ще, дитя.
Олюню, там в куті не стій,
Зближися—медяник є твій.
Лиш той хвали моєї варт,
Хто не случайно, не на жарт,
Не з привички, не для відплати,
Не з жалю, а як дітям мати
З л ю б о в и, що пройма нутро,
Так робить другому добро.

О л ю н я

Отче Николаю! Вниз мене гне туга:
Більша твоя ласка, ніж моя заслуга.
Проти твого суду я не смію стати,
Та собі не хочу медяник сей взяти.
Адже всі ті діти, що тут є в тій хвилі,
Не одно в сім році добро учинили.
Най же всі сьогодні спільну втіху мають,
І тебе як свого батька споминають.
Тож я прошу, отче, суд такий покласти:
Медяник най буде всім по рівній часті.

С в. Н и к о л а й

Так, дитино люба! Добра твоя справа,
Всіх любити рівно, то найкраща слава.
Край же медяник сей, роздавай рівненько,

Ви, вкраїнські діти, слухайте пильненько!
Чи добро, чи лихо, чи яка година,
Будьте все з собою, як одна родина.
Любіться всі разом, бо кругом злі люди.
Коли серед своїх любови не буде,
То чужі вас певно не будуть любити,
З ваших сварок скористають, щоб вас
всіх згубити.

Св. Николай сходить зі свого престола, ангели
зносять медяник й інші дарунки на залю, всі схо-
дяться туди, Олюня розділює медяник—загальна
розмова—дитячі забави, співи і т. ін.

УВАГИ.

Цей том — це спроба зібрати літературну спадщину Франка, розкидану по різних старих виданнях, а також те, що залишилося в рукописах, за життя письменника не друковане, а надруковане як посмертні твори Франка. Літературна й ідейна цінність цих творів дуже різноманітна, але для характеристики й оцінки творчости Франка вони уявляють безперечний інтерес.

Розкидані по різних журналах, газетах, виданнях, або лежачи в рукописах, вони пройшли мимо уваги Франка. Організуючи свої збірки, він їх туди не поміщував. Це була данина вимогам часу, потребам обставин; Франкові приходилося латати всі дірки, що були в нашому тодішньому культурному житті, і писати часто не так, як це йому хотілося, думки свої вбирати в чужі для нього форми. До читанки для шкіл, що є під строгим контролем клерикально-буржуазної влади, Франко мусить дати й свою цеглину; він цього не цурається й моральну ідею вищости жертви бідного над жертву багача він убирав в форми легенди, немов християнської („Чия заслуга більша“). Так само справа мається і з „Цісарською сльозою“. Чужа форма, ворожа поетові, але в тодішніх умовах він нею користується. Безперечно це не позитивна сторона Франкової праці, але й це повинен і читач і дослідник знати.

Не поміщуємо в цьому томі таких сатиричних поезій Франка: „Швінделес Пархенбліт“ („Нове Зеркало“ 1884 ч. 3), „Пісня Швінделеса Пархенбліта“ („Нове Зеркало“ 1884, ч. 2), і „Швінделеса Пархенбліта вандрівка з села Дерихлопи до Америки і назад“ (недокінчене; „Нове Зеркало 1884, ч. 5).

Історичні умови в Галичині зложилися так, що рівночасно з тим, як руйнувався феодальний устрій, а разом з ним економічно польська шляхта, в господарчому житті почала набирати сили єврейська

буржуазія. Вона дуже скоро з'орієнтувалася в новому господарчому процесі, що йшов на зміну консервативній політиці польської шляхти, і в час капіталістичного накоплення в Галичині відогравала значну роль. Руйнуючи польську шляхту, вона свої щупальці пускала в село, займалася шинкарством, позичкою грошей на лихварські відсотки, торгівлею і разом з тим була агентом польської й української буржуазії на селі. Вона боролася проти радикальних та освітніх змагань серед селянства і тут йшла рука в руку з офіційними колами. Швінделес Пархенбліт, якого в своїх сатирах висміює Франко, це був тип, це яркий образ отакого єврейського дрібного буржуа. І малює його Франко дуже реально, для яркості вживає спеціального жаргону. В той час, коли Франко працює серед єврейських, польських та українських робітників, пише „Сурку“, „По-людському“ та ін., знайомить українську суспільність з єврейською культурою, робить переклади з єврейського жаргону (див. твори Франка т. XXVII Переклади, лірика), він рівночасно бореться з експлуатацією єврейської буржуазії, малює в своїх творах хижаків з її кола, висміває в сатирах усяких Швінделесів, не жалючі красок. Не національне упередження грає тут роль а класові симпатії Франка, і їх тільки має на увазі письменник-революціонер. Але форма, в яку вбрав свої ці сатири Франко, така, що в наші часи загостреної боротьби сатира ця може бути зрозуміла невірною, їй може бути дане невірне пояснення. Через те й друк цих сатир відложено на інше місце, тим паче, що видання наше носить не академічний характер, а науково-популярний і розраховане на ширші читацькі кола.

Читаючи Франкові легенди, ми мусимо мати на увазі те, що Франко, для оформлення певних своїх художніх завдань і моральних ідей, користується широко легендами в с і х народів і релігій. І використовуючи християнські мотиви, він нічого не має спільного з християнством, як з певною системою, з яким він усе своє життя завзято боровся. І ці Франкові легенди на християнські мотиви це — скинення з п'єдесталу святости й недоторканости християнських вірувань і поставлення їх на один рівень з віруваннями інших нехристиянських народів. Франка цікавить певне художнє завдання, певна

моральна ідея—для цього християнство було йому вороже; інша річ християнські вірування як частина релігійних вірувань усіх народів.

У збиранні друкованих тут творів Франка в великій допомозі був т. Ф. Д у д к о, що переписував цілий ряд поезій з рідких старих видань у Львові.

1) Н а в е р ш к у;—оповідання це за життя Франка не друкувалося. З Франкового архіву опублікував його М. Возняк у збірці „За сто літ“ під ред. акад. М. Грушевського, книга друга. Київ 1928.

2) І р р і г а ц і я;—оповідання це за життя Франка не друкувалося. З архіву Франка опублікував його М. Возняк у журналі „Життя і Революція“. Київ 1927. „Воно написане етимологією—пише М. Возняк—знак, що походить із 80 р.р. XIX в, коли Франко був співредактором „Зорі“.

3) „Т и з н о в о ж и в а є ш, н а д і є!“, „Ч о м т а к т р и в о ж н о“, „С у ч а с н а п і с н я“, „Г е й, х т о н а с в і т і к р а щ у д о л ю м а є“, „О, л ю б а с в о б о д а п е ч а т и“ (переспів з Гайне);—поезії ці за життя Франка не друкувалися. Поезія „Гей, хто на світі кращу долю має“ це перша редакція того ж віршу, що його надрукував Франко в збірці „З вершин і низин“ 1892 року. З архіву Франка надрукував їх М. Возняк у журналі „Культура“ (Львів, 1925, ч. 11—12).

4) С в я т о в е ч і р н я к а з к а;—друкувалося в „Ділі“ з 24 грудня 1883 р. Передрукував її Франко в збірці „Давнє і нове“.

5) „П е р ш а в ч и т е л ь к а“, „У в а г о н і“, „В і ч н а л ю б о в“, „Pontifex maximus“ „З в і р я ч и й п а р л а м е н т“, „Х в и л я з н е в і р и“, „Д о Д р а н м о р а“;—з посмертних паперів Франка передрукував М. Возняк у „Глобусі“, Київ 1926, ч. 13 і 14.

6) „Р и б а ч к а“, „А п о с т р о ф а“, „П е р с п е к т и в а“, „Н е р а з б е з с о н н о м у“, „В р і ч н и ц ю“, „Я с н и в“, „В ж и т т я в а н д р і в ц і“, „Д о ш т у р м у“, „Д у ш е м о я“, „Ч и б а ч, н а м о ї м с т а л о“, „Ш т у к а—т о р а д і с т ь“, „М о ї й д р у ж и н і“, „Я з а б у в“, „Н е с х и л я й с в о є л и ч к о“, „Н е б е з а л е“, „Г а з е л я“, „Т р и д о л і“ (вірш Франка з виразними автобіографічними на-

тяками, переписаний і справлений в останніх роках життя автора). „З д о р о в, С е м е н е.“ (це перша редакція віршу, що Франко помістив під загол. „Здоров, Степане!“ в „Мій Ізмарагд“);— усі ці поезії передрукував М. Возняк з архіву Франка. За життя Франка ці поезії не друкувалися.

7) „М а й о в і е л е г і ї“;—друкувалися в Літ. Наук. Віснику, Львів 1901. VI. *Архив Івана 1908*

8) „З м а й о в и х е л е г і ї“;—друкувалося в Л. Н. Віснику, 1905. VI.

9) „Ой, погляну я у поле“, „Д е с у м — т в і й т о в а р и ш“, „Д о з л о г о д у х а м о в и в ф а р а о н“;—з архіву Франка передрукував М. Возняк. Автор за життя не друкував.

10) „У б е з с о н н у н і ч е н ь к у“;—друкував Франко в „Ділі“ за 1908 рік, ч. 149.

11) „О. Л ю н а т и к о в і“;—вірш цей надрукував Франко в Л. Н. Віснику 1903. VII.

12) „С і й т е б і л ь ш“;—під псевдонімом „Нев і д о м и й“ друкував Франко в Л. Н. Віснику 1906, X. Цей псевдонім розкрив сам Франко, передруковуючи в збірці „Д а в н е і н о в е“ вірш „Блюдитесь біса полоуденного“, що був теж підписаний псевдонімом „Невідомий“.

13) „Б у р к у т с ь к а р о м а н с а“;—з недрукованих поезій Франка оголосив М. Возняк.

14) Х о д и т ь т у г а;—друкував Франко в „Неділі“. Львів 1912 ч. 21.

15) „З н о в и х с п і в о м о в о к“;—друкував Франко в Л. Н. Віснику за 1906 рік, XII.

16) „З к н и г и П р о р о к а Є р е м і ї“;—з недрукованих поезій Франка оголосив М. Возняк.

17) „В о л ь н і в і р ш і“;—друкувалися в Л. Н. Віснику 1906, VII.

18) Б л ю д и т е с я б і с а п о л о у д е н н о г о;—передруковуючи цей вірш у збірці „Давне і нове“, дав Франко таку примітку: „Сей вірш написаний у Криворівні в вересні 1907 р., під псевдонімом „Невідомий“ був друкований у Літ.-Наук. Віснику кн. X. 1907 р.“

19) „М н о г о н а д і й н и й“;—друкував Франко у збірці „Давне і нове“.

20) „Н е н а з в а н і й М а р і ї“, „Д о м у з и“, „Ч е с т ь т в о р ц е в і т в а р и“;—друкував Франко в Л. Н. Віснику 1908. Передруковуючи

ці вірші в збірці „Давне і нове“, дав Франко таку примітку: „Три останні вірші написані в Ліпіку в Хорватії в березні 1908 року“. Підчас своєї важкої хвороби, паралічу, Франко їздив туди лікуватися.

21) „В п а р к у“;—це останній вірш Франка, написаний підчас російської окупації у Львові. Наведений автограф, написаний Франком підчас його хвороби, коли йому доводилося писати лівою рукою, якої два пальці трошки рухалися.

22) „П а р е н е т і к о н“ (1—16) і „С т р о ф и“ (1—10);—надрукував Франко в збірці „Давне і нове“; строфи 11—12 надрукував М. Возняк з архіву Франка; за життя Франка ці строфи (11-12) не друкувалися

23) „П р и к а з к и“;—друкувалися в „З о р і“ (1883, ч. 23) під псевдонімом Мирон ***.

24) П р и т ч і: „П р и т ч а п р о с о к и р у“;—цей вірш переписав і поправив Франко в останніх роках свого життя, призначаючи його до нової збірки поезій, яку він готував, але якої не встиг видати. З архіву Франка видрукував М. Возняк. „П р и т ч а п р о р і в н о в а г у“;—друкувалася в Літ.-Наук. Віснику за 1906 рік. „П р и т ч а п р о з а х л а н н і с т ь“ і „П р и т ч а п р о с і я н н я с л о в а б о ж о г о“;—обі ці притчі друкував Франко в збірці „Давне і нове“. Під ними обома є підпис: „Подиктовано“; їх Франко диктував, бо через свою хворобу не міг писати, хворі були руки. „П р и т ч а п р о н е м и л о с е р д я“;—її друкував Франко в „Ділі“ ч. 5 за 1913 рік, а потім передрукував у розвідці: Ів Франко, Молитва за ворогів (Львів 1913 ст. 12—14). „П р и т ч а п р о д в о х р а б і в“;—надрукував її Франко в „Сяйві“ (Київ, 1913 ч. 4).

25) Л е г е н д и: „Д в а ч у д а с в. Н и к о л а я“;—друкував Франко в збірці „Давне і нове“ з приміткою: „Написано 1904 р., досі не друковано“. „Р у к а І в а н а Д а м а с к и н а“;—друкувалася в „Читанці руській (розум. українській) для 2-ої класи середніх шкіл“ (Львів 1907 ст. 103 4); передрукував її Франко в збірці „Давне і нове“. „Ф у л ь, ц а р в г и п е т с ь к и й“ і „З о р о а с т р о в а с м е р т ь“;—друкував Франко в альманасі „Січ“ 1868—1908 (Львів 1908). Передрукував їх Франко у збірці „Давне і нове“ з приміт-

кою: „Мотиви обох легенд узяті з грецького літопису Івана Малали“. „С в. І в а н і р о з б і й н и к;—друкувалося в „Читанці руській для третьої кляси шкіл середніх“ (Львів 1896. Накладом краевого фонду) без підпису автора. „Г о р н е ц ь з п о п е л о м;—друкувалося в читанці „Школа народна; часть третя“ (Львів 1897), без підпису автора. „Ч и я з а с л у г а б і л ь ш а?—друкувалося в „Руска читанка для шкіл виділових“ (Львів 1896), без підпису автора. „Ц і с а р с ь к а с л о з а“;—друкувалося в „Руска читанка для шкіл виділових“ (Львів 1896), без підпису автора.

26) „Н а с м е р т ь В о л о д и м и р а Н а в р о ц ь к о г о“;—друкувалося в „Світі“ (1882 р. ч. 16—17); в пам'ять річниці його смерті передруковано в „Зеркалі“ (ч. 8. 1883 рік); оба рази друковано під псевдонімом Мирон***. В. Навроцький один з українських діячів у Галичині в 70-х роках. Закінчив правничі студії у Львові; студіював суспільну економію і статистику, наслідком цих студій дав декільки наукових праць. Свою літературну діяльність почав у 1867 р. в „Правді“, де помістив статтю „Руська родина, географічний обзір землі, заселеної русинами“. Дальші його статті: „Про козаків“, „Руський край“, „Про запорожців“, „Реформа домового податку“, під псевдонімом Н. Вас. розбір першого тому „Историч. песень малорусскаго народа“ Драгоманова. Але найважливіші його твори це статті: „Що нас коштує пропінація“ (державна горільчана монополія), „Руська народність у школах галицьких“ і „Подвійна крейдка, студія над податком ґрунтовим“ та відповідь на полеміку польської преси з приводу цієї статті „Герої подвійної крейдки“. Був він самотній з народівців, що в 1877 році підчас перших соціалістичних українських процесів підняв свій голос у „Правді“ в обороні українських соціалістів, яких завзято цькувала і польська і москвофільська й українська народівська преса. Стаття має заголовок: „Нагінка за соціалістами і польська преса“. В останніх роках свого життя відновив кореспонденцію з Драгомановим і посилав до женецької „Громади“ статті. (Про Навроцького В. див. некролог М. Драгоманова в т. V „Громади“, вступна стаття О. Терлецького до першого тому творів Навроцького,

В. Барвінського, „Пам'яті найліпшого друга, Ів. Франка „Нарис історії українсько-руської літератури“).

27) „На смерть Володимира Барвінського;—вийшло окремих метеликом на 4 сторінки в 1883 році підчас похоронів В. Барвінського. В. Барвінський це один з найвизначніших народовецьких діячів 70-их років у Галичині. Вся його енергійна діяльність відзначалася консерватизмом та опортунізмом. Виступав завзято проти українських соціалістів, спеціально проти Драгоманова і жалів, що Драгоманова не може арештувати поліція. Виступав як публіцист і белетрист. Літературну свою працю почав у 1868 році, помістивши у „Правді“ переклад огляду української літератури із твору Пипіна і Спасовича: „История славянских литератур“. З літературно-критичних його статей цікаві: „Непризнана українська повість“ (розбір повісти П. Мирного „Хіба ревуть воли“) та розбір трагедії Ом. Огоновського „Федько Острожський“. Важніші з белетристичних писань Барвінського „Безталанне сватання“, „Скошений цвіт“, „Химерні любові“, „Сонні мари молодого питомця“. Цю останню річ Франко, не визнаючи за В. Барвінським якогось більшого таланту белетриста, вважає найкращою спробою. Редагував „Правду“ і „Діло“, якого був основоположником. Умер 1883 року. Вірш цей викликав неприхильну оцінку, безумовно справедливу, М. Павлика. В листі до Драгоманова (Львів 11.ІІ 1883) він пише: „З львівських діл Ви вже напевне знаєте про смерть Барвінського. „Діло“, котре тепер має понад 1100 пре-нумерантів, перейшло тепер в інші руки: фактична редакція—Белей+Франко,—конечно під доглядом старших народо-вців а Ів. Барвінський (розум. Олександр, брат покійного—Ів. Л.), тільки що без його праці. Окрім них двох, у „Ділі“ пишуть і молодші, і саме куріозне те, що кілька я знаю, що ніхто не годиться з попівщиною в „Ділі“ та адвокатщиною В. Барвінського, а все таки пише таке саме і думає якось то зробити щось для народа через своїх читателів—попівство. Це „doppelte Buchführung“ (подвійна бухгалтерія—Ів. Л.) доходить до того, що напр. сам Франко напечатав за своїм підписом оду до Барвінського, що роздавалася на похороні,—в котрій зве його, „батьком“

„другом“, „братом“ і годиться з його програмою! І це все після розмови зі мною про це діло! Я оп'ять говорив з ним серйозно — та годі, він якось-то думає, що добре. Казав би я, що матеріяльний стан його змушує до того, так ні“. (М. Павлик, Переписка з Драгомановим, т. IV ст. 138).

28) „Кантата на вечір Кониського“; за життя Франка не друкувалася, а зберіглася вона між паперами композитора Ніжанковського, що зложив музику на ці слова 20 січня 1885 року.

29) „В XXIII роковини смерти Тараса Шевченка“;—вийшов цей вірш метеликом у Львові 1884 р. з друкарні товариства імени Т. Шевченка

30) „В двадцять п'яті роковини смерти Тараса Гр. Шевченка“;—друкував Франко в „Зорі“ за 1886 р. ч. 6.

31) „Пролог в пам'ять 50-их роковин смерти Івана Котляревського“,—друкувався в „Ділі“ (Львів, 1888, ч. 233 за 31 жовтня).

32) „Сатири“;—друкувалися в „Зеркалі“, сатиричному місячнику за 1882 і 1883 рік і „Нове Зеркало“ 1884 і 1885 р. р. під псевдонімом Мирон***. „Ще про чоловіка у місяці“;—друкував Франко в дитячому журналі „Дзвінок“ (Львів 1890 рік ч. 22). „Болячка“;—друкувалося в „Зорі“ за 1891 рік ч. 3, без підпису автора. „Етимологічний гімн“;—вірш цей, надрукований у „Хроніці й бібліографії“ Літ.-Наук. Вісника за 1899 рік. т. VIII, має таку примітку, написану Франком, але підписану від редакції: „При нагоді 25-літнього ювілею „Общества Качковского“ загостило до Львова чимало тих патріотів з під сільських і священничих стріх, що в 1898 р. так гарно завершили ювілей знесення панщини пам'ятною бійкою на Високім замку у Львові, а потім в осені в Самборі так завзято нападали на „Просвіту“ за заведення фонетики в популярних виданнях. Щоби звеличити прибуття тих патріотів до Львова на ювілейний празник і при тім передати потомним поколінням їх діяльність і ідеали, дехто з молодіжи зложив на зв'исну нуту невеличкий гімн, що був співаний поки що в невеличких кружках, але варт

ширшої популярності. От тим то ми публікуємо уділений нам ласкаво текст цього гімну, перепрошуючи невідомого нам автора, що не даємо його підпису. Нехай се буде наша лепта на ювілейний празник товариства, котрого головним агітаційним моментом є власне т. зв. етимологія і все те стухле, ретроградне та антинародне, що у нас нерозривно в'яжеться з нею Р е д'.

„Общество Качковского“ — москвофільська організація в Галичині; москвофіли, ці діти й утриманці російського чорносотенства, відкидали існування українського народу, визнавали лише „один рускій народ від Сяну до Камчатки“, а зверхня ознака цього був правопис, — мішанина старого російського правопису з церковно-слов'янським Українці, завівши фонетичний правопис, викинули цілий ряд непотрібних букв, як от: йор, ери, омегу, зело, фтиту, ять. Ну, і на тому ґрунті йшла боротьба, для нас тепер смішна, а в той час забидала вона багато енергії. Москвофіли на публічні збори ходили з палицями, що були єдиним аргументом проти противників. Франко зручно висміває москвофілів.

33) „Г а л и ц ь к і о б р а з к и“; — за життя Франка не друкувалися. З архіву Франка переддрукував їх М. Возняк (часть у збірнику „Іван Франко“ вид. „Книгоспілки“, часть у львівському журналі „Культура“ 1925 р.).

34) „П о е м и“: „Н а й м и т“; — за життя Франка не друкувалося, з архіву Франка переддрукував М. Возняк („Культура“, Львів 1925). Перед смертю Франко зробив виправки і в цій редакції друкується в нашому виданні. „Н е м а, н е м а в ж е в л а д а р я г р і з н о г о“, „Е х н і і і і о“ (цей заголовок, підзаголовок і дату написання дав Ів. Франко, коли перед смертю виправляв цей вірш, разом з іншими, призначуючи його до нової збірки своїх поезій; у нашому виданні задержується текст із поробленими Франком поправками); — оба ці твори з архіву Франка видрукував М. Возняк; за життя Франка вони не друкувалися. „С в я т и й В а л е н т і й“; — друкуючи з архіву Франка цю поему, за життя Франка не друковану, М. Возняк подав таку примітку: „В листі з 14 лютого 1886 р. писав Іван Франко до Михайла Драгоманова між іншим ось що: „Не знаю, що Ви скажете на таку

думку—розпочати теологічну віру белетристичною ракетою. Є в мене готовий перший Entwurf поеми на релігійну тему. Основою взята легенда, котру я колись чув від мого пок. батька: про лікаря Валентія, котрого всі люди дуже любили і котрий, ставши християнином, почав просити бога, щоб той спас його від людської любови і дав би йому таку слабість, котрої б усі люди перелякалися і відступились би від нього. От бог і дав йому епілепсію, в котрій він і помер, і по нім та слабість і названа „слабість святого Валентія“. Я поклав час діяння тої легенди в третій вік по Христі, в часи після Марка Аврелія, і хотів показати тодішній стан християнства, а головню ярко освітити антигуманні й антикультурні погляди християнської аскези. Матеріал беру з Lecky Sittengeschichte і Hausrat Kleine Schriften, а надто хочу з нового завіту вибрати як найбільше цитатів, котрі могли бути на руку всяким поборникам темноти. Як кажу, перший Entwurf сеї поеми у мене готовий, але я мушу цілковито ще переробити її і тоді пришлю рукопис Вам до перегляду та оцінки. Я дуже бажав би, щоб Ви, коли узнаете, що штуку можна печатати, написали б до неї передмову, іменно прослідити б саму легенду і дали б історичний образ генези християнства та часу, в котрий легенда покладена. Чи велика буде поетична стійність моїх віршів чи ні, а все таки могли б вони зробити своє діло. Ну, та про се все ще буде час побалакати“.

Відписуючи на лист Франкові, Драгоманов писав на тему його поеми: „Вашу ж ідею боротись з клерикалізмом поемою знаходжу непрактичною“. Питав, коли буде ця поема та як хто ще її зрозумів. Обіцяючи пошукати предків Франкової легенди, зазначав Драгоманов: „Я персонально не великий почитатель історично тенденційних поем і романів і думаю, що вони мертві, та цей мій суб'єктивний погляд на бік“ (М. Драгоманов. Листи до Ів. Франка і інших. 1881—1886. Видав Іван Франко. Львів, 1906, стор. 188—9. Лист із цією відповіддю Драгоманова відносить Франко до початку березня. В дійсності лист із цією відповіддю походить із перших днів другої половини лютого, бо 22 лютого написав уже Франко відповідь зо свого боку).

В своїй відповіді на лист Драгоманова Франко погоджувався з думкою про невластивість боротьби з клерикалізмом при допомозі поем. Дня 22 лютого 1886 р. писав Франко до Драгоманова: „Ви справедливо кажете, що вести боротьбу проти теперішньої реакції поемами—дарма робота“. Далі він пояснював ближче ціль написання своєї поеми: „Та тільки ж я вважаю поему немов би прологом властивої боротьби, *ballon d'essai*, річчю, котру прочитає багато й такого народа, котрі з принципу не похочуть читати „Оповідань з письма св.“ Впрочім, бог її знає, ту поему, чи й зможу я зробити її такою, щоб годилась для печаті“. Думка Драгоманова заважала на долі Франкової поеми. Він не надрукував її, хоч ще в грудні 1885 приготував її в етимологічному чистописі, очевидно для „Зорі“. Задержуються усі властивості мови оригіналу, змінений тільки правопис“. — „Історія товпки соли“;—поема ця за життя Франка не друкувалася. Надрукував її з архіву Франка М. Возняк, що в примітці пише: „Недокінчена поема Франка важна симпатичною характеристикою Франкового батька, що йому й присвячена поема. Що її не докінчив Франко, видно з того, що пізніше присвятив поет пам'яті батька написані в січні і лютім 1887 року „Панські жарти“. „Лисиця сповідниця“;—поема ця за життя Франка не друкувалася. В останніх роках свого життя, готуючи свою збірку поезій до друку, що на світ не з'явилася, Франко поробив поправки. В нас друкується перша редакція, подана М. Возняком („Культура, Львів 1925). „Мелеагер“;—друкував Франко в Л. Н. Віснику за 1910 рік. кн. IV. „Терен у нозі“;—за життя Франка поема ця не друкувалася. З архіву Франка надрукував її М. Возняк („За століт“ Київ 1927), звідки ця поема передруковується. Тема ця цікавила Франка, їй він присвятив і прозове оповідання „Терен у нозі“ (вид. „Рух“ Твори т. IX). Поему цю почав писати Франко в 1907 р. ще перед своєю хворобою, але докінчив її в часі хвороби.

35) „Суд святого Николая“;—цей драматичний образок був відомий але без підпису автора. Накладом Українського Педагогічного Товариства вийшла ця річ з друку у Львові аж

в 1920 році окремою книжечкою. День св. Миколи, що припадав на 6 грудня ст.ст.—це було в Галичині одно з традиційних свят, звязане з усякого рода звичаями й святкуваннями. Це було головним чином дитяче свято. Батьки, рідні, чи знайомі робили дітям подарунки, заявляючи, що це приніс св. Никола. Відбувалися спільні збори дітей, підчас яких дітям за їх успіхи в школі, слухняність, працьовитість—хтось зі старших, перебраний за св. Николая, роздавав дарунки. Щоби розширити це свято, відбувалися декламації, імпровізовані вистави й ін. Задовольняючи ці вимоги, для більшої організованості таких дитячих свят, Франко й написав цей драматичний образок: „Суд св. Николая“. Невеликої літературної вартости ця річ підчеркує лише те, що Франко мусів затикати всі дірки, які були в громадському й літературному житті, старався відповісти на всі вимоги життя, часом, на перший погляд, дрібні, але не без значіння.

ЗМІСТ

ПРОЗА

Стор.

На вершку	7
Ірригація	55

ПОЕЗІЯ

ЛІРИКА

1 Ти знов оживаєш, надіє	97
2 Чом так тривожно	98
3 Сучасна пісня	101
4 Гей, хто на світі кращу долю	102
5 О, люба свободо печати	104
6 Вічна любов	104
7 Pontifex maximus	105
8 Як двоє любляться	106
9 Хвиля зневіри	107
10 До штурму	108
11 Не схилай своє личко	109
12 Звірячий парлямент	110
13 Рибачка	112
14 Я забув	113
15 Апострофа	114
16 Перспектива	115
17 Нераз безсонному	117
18 До Дранмора	118
19 Святовечірня казка	118
20 Не без але	122
21 Перша вчителька	123
22 Газеля	123
23 В річницю	124
24 В життя вандрівці	125
25 Штука — то радість	126
26 Я снів	127
27 Моїй дружині	127
28 Чи бач, на моїм стало	128
29 Душе моя	129
30 Три долі	131
31 У вагоні	133
32 Здоров, Семене	134

33	Майові елегії	I	135
34		II	136
35		III	137
36	Ой, погляну я на поле	I	139
37		II	140
38	У безсонну ніченьку		141
39	До злого духа мовив		141
40	О. Люнатикові		142
41	З майових елегій		144
42	Буркутська романса		146
43	Ходить туга		147
44	З нових співомовок		148
45	З книги пророка Єремї		148
46	Вольні вірші:	I Modern	149
47		II Anima saltans	150
48		III До музи	151
49	Сійте більш		152
50	Блюдіться беса полоуденного		153
51	Многонадійний		155
52	Неназваній Марії		157
53	До музи (Знов кличеш ти мене)		159
54	В парку		161

ПАРАНЕТИКОН

1.	Багач	163
2.	Не хвалися родом	163
3.	Інша слава сонцю	163
4.	Як маю вірити тобі	164
5.	Нема чоловіка	164
6.	Коли побачиш праведного	164
7.	На те птахам крила	165
8.	І се треба, брате	166
9.	Сам лицемірствує з собою	166
10.	Як сад зарослий хабазами	167
11.	Анастасій Синаїт	167
12.	Вразоуми мя, жив боудоу	169
13.	О, чоловіче, коли спиш	170
14.	Хто славу світа осягнув	171
15.	Отці свягі отак заповідають	171
16.	Так говорить стародавня повість	172

СТРОФИ

1.	Ті, що крізь помилки	177
2.	Хто в добрій вірі жив	177
3.	Як полоняник	177

4.	Вода, що довго капає	177
5.	Хоч хто мудрий	178
6.	Цареву тайну	178
7.	Хоч би ти попів їв	178
8.	Блаженний той	178
9.	Краще малес надбання	178
10.	В здоровому тілі	179
11.	Скупий волів би	179
12.	Дурний подібний до вола	179

ПРИКАЗКИ

I.	Мужню силу	180
II.	Обрубане дерево	180
III.	Як та опука	180
IV.	Низький духом	180
V.	Не дурається правди	180
VI.	Навіть той	181
VII.	Дурний, хто	181
VIII.	Наче віз	181
IX.	Червоно сонічко сходить	181
X.	Як метіль прошумить	181

ПРИТЧІ

Притча про сокиру	182
„ про рівновагу	185
„ про захланність	188
„ про сіяння слова божого	199
„ про немилосердя	200
„ про двох рабів	202

ЛЕГЕНДИ

Два чуда св. Ніколая	
I. Чудо з ковром	206
II. Чудо з утопленим хлопцем	211
Рука Івана Дамаскина	213
Фуль, цар єгипетський	216
Зороастрова смерть	217
Св. Іван і розбійник	218
Горнець з попелом	221
Чия заслуга більша	222
Цісарська сльоза	225

ПРИСВЯТИ

На смерть В. Навроцького	227
На смерть В. Барвінського	229
Кантата на вечір Кониського	230

В XXIII роковини смерти Т. Шевченка	231
В XXV роковини смерти Т. Шевченка	233
Пролог в пам'ять 50-их роковин смерти Ів. Котляревського	236

САТИРИ

Piesn o uobywatelnieniu zydów	241
Patryotnik	244
Похваляючимся гнилим русинам	246
Новому Проломови" в альбом	248
Славословіє храброму лицарю Юліянові Черкавському	249
Pobożne wzdychanie Ewzebjusza Czerkawskiego	250
Ще про чоловіка у місяці	253
Болячка	260
Етимологічний гімн	261

ГАЛИЦЬКІ ОБРАЗКИ

1. Смерть убійці	263
2. Ранок на пастівнику	268
3. Матрона комірниця	274

ПОЕМИ

Наймит	279
Нема, нема вже владаря	293
Еж nihilo	294
Святий Валентій	303
Історія товпки соли	351
Лисиця сповідниця	384
Мелеагер	392
Терень у нозі	402
Суд Св. Николая	429
Примітки	445

Ів. ФРАНКО

ПОВНЕ ВИДАННЯ ТВОРІВ

ЦІНА
Крб. к.

- Том I. Оповідання.** 1. Вугляр. Лесишина челядь. Два приятелі. Муляр. Сам собі винен. Добрий заробок. Домашній промисл. Історія моєї січкарні. Довбанюк. Слимак. Ліси й пасовиська Цигани Додатки: 1) Відривок з листа Франка до Драгоманова. 2) Передмова до збірки „Добрий заробок“. Уваги. Вид. 2-е.—192 стор. З портретом Ів. Франка. . . — 75
- „ **II. Оповідання.** 2. Маніпулянтка. Між добрими людьми. Чи вдуріла? Яндруси. Поки рушить поїзд. Без праці. Додатки: Дещо про себе самого. Уваги.—288 стор. 1 10
- „ **III. Оповідання.** 3. Малий Мирон. Оловець. Schön schreiben. Микитичів дуб. Грицева шкільна наука. Мавка. Поєдинок. Мій злочин. У кузні. У столярні. Отець гуморист. Гірчичне зерно, Борис Граб. Під оборогом. Уваги Вид 2-е.—264 стор. з портретом. 1 —
- „ **IV. Оповідання.** 4. Моя стріча з Олексою. На дні. Хлопська комісія. Панталаха. До світла. В тюремному шпиталі. Івась Новітний. Додатки: Передмова до збірки „Панталаха“. Уваги.—311 стор. 1 10
- „ **V. Бориславські оповідання.** 5. На роботі Ріпник. Навернений грішник. Яць Зелепуга. За-для празника. Полуйка. Вівчар. Уваги. Вид 2-е.—312 стор. 1 25
- „ **VI. З бурхливих літ.** 6. Герой поневолі. Гриць і панич. Різуни. Додатки. Уваги.—232 стор. . . . 1 05

Том VII. Сатири. 7. Рутенці. I. Молода Русь. II. Звичайний чоловік. III. Знеохочений. IV. Патріотичні пориви. Сім казок. I. Рубач. II. Казка про Добробит. III. Звірячий бюджет. IV. Історія кожуха. V. Свинська конституція. VI. Історія одної конфіскати. *Укази й сатири.* I. Місія. II. Чума. *Вкази. 1762-74 ст.* III. Куди діваються старі роки. IV. Як пан собі біди шукав. V. Як русин товкся по тім світі. VI. Наша публіка. VII. Свиня. VIII. Як згода дім будувала. IX. Доктор Бессервіссер. X. Із галицької „Книги Битія“. XI. Бодяки. XII. Хома з серцем і Хома без серця. Додатки. Уваги.—440 стор. 1 60

„ **VIII. Оповідання.** 8. На лоні природи. Шука. Дріяда. Odi profanum vulgus Сойчине крило. Батьківщина. Вільгельм Телль. Геній. Гершко Гольдмахер. Гава. Гава і Вовкун. Пирого з черниціями. Додатки. Вступне слово до „Батьківщини“. Уваги.—324 стор. 1 20

„ **IX. Оповідання.** 9. Опозиція. Цукакси. Панцизняний хліб. Чиста раса. Хмельницький і ворожбит. Як Юра Шикманюк брів Черемош. Терен у нозі. Неначе сон Син Остапа. Злісний Сидір. Із записок недужого. Додатки: Причинки до автобіографії. Уваги.—252 стор. 1 05

Том X. Повісті. 1. Петрії й Довбушуки. 252 стор. 1 30

„ **XI.** . . . 2. Boa Constrictor. Уваги.—Видання 2-е 156 стор. — 65

„ **XII. Повісті.** 3. Борислав сміється.—Видання 2-е 336 стор. 1 30

„ **XIII. Повісті.** 4. Захар Беркут. Додатки: Передмова Ів. Франка. Видання 2.—218 стор. — 80

„ **XIV. Повісті.** 5. Основи суспільности. Уваги.—304 стор. 1 20

„ **XV. Повісті.** 6. Для домашнього вогнища. Уваги.—206 стор. — 80

„ **XVI. Повісті.** Перехресні стежки. Уваги.—432 стор. 1 80

„ **XVII. Повісті.** Великий шум. Уваги.—168 стор. . . . — 75

Том XVIII. Із літературної спадщини. Оповідання:

На вершку. Ірригація. Поезія: Лірика. Паренетикон. Приказки. Притчі. Легенди. Присвяти. Сатири. Поєми. Суд святого Николая (дитяча п'єса). Уваги. 464 стор. — —

XIX. Драматичні твори. 1. Кам'яна душа. Сон князя Святослава. Учитель. Украдене щастя. Майстер Чирняк. Будка Ч. 27. Рябина. Уваги. — 420 стор. 1 80

XX. Поезії. 1. З вершин і низин. Кн. I. De profundis. Гімн. Веснянки. Осінні думи. Скорбні пісні. Нічні думи. Думи пролетаря. Excelsior. Профілі і маски. Поезія. Поет. Україна. Картка любови. Знайомим і незнайомим. Оси. Наші чесноти.—276 стор. 1 10

XXI. Поезії. 2. З вершин і низин. Кн. 2. Сонети. Вольні сонети. Тюремні сонети. Галицькі образки. Жидівські мелодії. Українська студентська мандрівка. З літ моєї молодости. Великі роковини. Додатки. Уваги.—306 стор. 1 20

XXII. Поезії. 3. Мій Ізмарагд. Semper tigris. Додатки: Передмова Ів. Франка. Уваги.—276 стор. . . 1 10

XXIII. Поезії. 4. Зів'яле листя. Із днів журби. Іван Вишенський. На Святоюрській горі. Додатки: Передмова Франка. Уваги. 240 стор. 1 —

XXIV. Поезії. 5. Панські жарти. Смерть Каїна. Цар і аскет. Поєми. Мойсей. Додатки: I. До „Панських жартів“. II. До „Цар і аскет“. III. До „Мойсея“. Уваги.—492 стор. 2 —

XXV. Дитячі твори 1. Лис Микита. Коли ще звірі говорили. Дрібні дитячі твори. Уваги.—312 стор. 1 25

XXVI. Дитячі твори. 2. Пригоди Дон Кіхота. Коваль Бассім. Абу-Касимові капці. Увага.—348 стор. 1 40

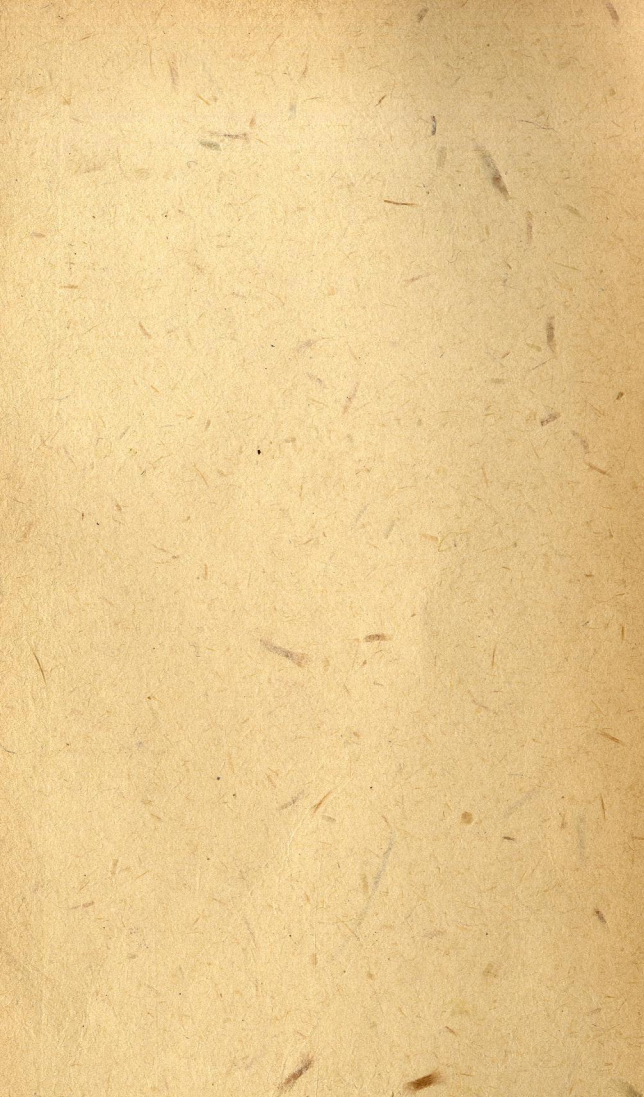
XXVII. Переклади з чужих літератур: 1. Лірика. 3 —

XXVIII. (Те саме). 2. Драматичні поєми (у двох книж.) 4 55

XXIX. (Те саме). 3. Вибір оповідань (у двох книжках) —

XXX. Лель і Полель (новознайдена повість у перекладі акад. М. Возняка) 1 50

6329

КООПЕРАТИВНЕ „Р У Х“
ВИДАВНИЦТВО

Харків, вул. 1-го Травня, 11
Телефон 29-84

23.357

$\Phi \frac{I}{T-281_p} 18$